

ШКОЛЬНАЯ

БИБЛИОТЕКА

ХЛОПЧЫК-ЗОРКА

ШКОЛЬНАЯ

БИБЛИОТЕКА

ХЛОПЧЫК-ЗОРКА

ЛІТАРАТУРНЫЯ КАЗКІ
ЗАМЕЖНЫХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Мінск
«Юнацтва»
1996

ББК 84(0)-4
X 58
УДК 820(100)-93

Для малодшага школьнага ўзросту

Мастак В. П. СЛАВУК

X 58 Хлопчык-зорка: Літ. казкі замеж. пісьменнікаў: Пер. на беларус. мову: Для малодш. шк. узросту / Маст. В. П. Славук. — Мн.: Юнацтва, 1996. — 303 с., іл. — / Школьная бібліятэка).

ISBN 985-05-0075-1.

Казкі, якія ведаюць і любяць дзеці і дарослыя, складаюць змест гэтага зборніка. Яго аўтары: Ш. Пэро, Э. Т. А. Гофман, браты Грым, Х.-К. Андэрсен, А. Уайльд.

X 8200000000—048
M307(03)—96 86—96

ББК 84(0)-4

ISBN 985-05-0075-1

© Пераклад на беларускую мову.
Калектыў перакладчыкаў, 1996
© Афармленне. В. П. Славук, 1996

ШАРЛЬ ПЭРО

ПРЫГАЖУНЯ ў сонным лесе

Жылі сабе кароль з каралевай, і не было ў іх дзяцей. Так яны сумавалі праз гэта, так сумавалі, што і сказаць няможна. Ужо і ўсе святыя крыніцы на свеце пааб'ездзілі, і маліліся, і бажыліся, і пацеры ўвесь час казалі — чаго толькі ні рабілі, а ўсё дарма. Але нарэшце каралева такі зацяжарыла і нарадзіла дачку. Хрэсьбіны справілі пышныя. За хросных маці да маленькай прынцэсы паклікалі ўсіх чараўніц, якіх толькі ўдалося знайсці ў каралеўстве (а іх аказалася сем). Бацькам хацелася, каб кожная, паводле звычаю, які тады быў у чараўніц, надзяліла іх дачку якім-небудзь дарам і каб прынцэса, такім чынам, мела ўсе найлепшыя якасці, якія сабе можна ўявіць.

Пасля хрэсьбінаў госці ўсёй кампаніяй вярнуліся ў каралеўскі палац, і там чараўніцам зладзілі вялікі банкет. Перад кожнай паклалі раскошны футарал з чыстага золата, а ў ім ляжалі залатыя лыжка, відэлец і нож, аздобленыя дьяментамі і рубінамі. Калі ўсе сядалі за стол, у залу раптам увайшла старая варажбітка, якую ніхто не запрашаў, бо яна больш за пяцьдзесят гадоў не выходзіла са сваёй вежы, і ўсе лічылі, што яна памерла ці ляжыць там зачараваная.

Кароль загадаў прынесці кувэрт і ёй, але залатога футарала больш не знайшлося: іх зрабілі толькі сем — столькі, колькі было запрошана чараўніц. Варажбітка палічыла, што яе зняважылі, і пачала бурчаць скрозь зубы розныя праклёны. Маладая чараўніца, якая сядзела побач, пачула гэтае бурчанне і зразумела, што старая можа наклікаць на прынцэсу якое-небудзь ліха. І таму, калі ўсе ўсталі ад стала, яна адразу адышла

ўбок і схавалася за фіранкай, каб гаварыць апошній і мець такім чынам магчымасць крыху ўхіліць ліха, якое зробіць старая.

Тым часам чараўніцы пачалі надзяляць прынцэсу дарамі. Самая маладая паабяцала, што прынцэса будзе найпрыгажэйшая дзяўчына ў свеце; другая — што розум у яе будзе светлы, як у анёлка; трэцяя — што яна будзе майстрыха на ўсе рукі; чацвёртая — што яна будзе цудоўна танцаваць; пятая — што голас у яе будзе, як у салавейкі; а шостая — што яна будзе дзівосна граць на самых розных інструментах. Калі ж настала чарга старой варажбіткі, яна, трасучы галавой — не так ад старасці, як ад злосці, — сказала, што прынцэса ўколе руку верацяном і памрэ.

Ад такога страшнага выразу госці аж скалануліся, і ніхто не здолеў стрымаць горкіх слёз. У гэтую хвіліну з-за фіранкі выйшла маладая чараўніца і гучна прамовіла:

— Супакойцеся, кароль з каралеваю! Вашая дачка не памрэ. Праўда, я не маю такой улады, каб зусім зняць чары старой варажбіткі, і прынцэса ўсё ж уколе руку верацяном. Але яна не памрэ, а толькі засне глыбокім сном, які будзе доўжыцца сто гадоў. А потым прыйдзе малады каралевіч і разбудзіць яе.

І ўсё ж, нягледзячы на гэтае абяцанне, кароль вырашыў зрабіць усё, каб запабегчы бяды, наканаванай старой варажбіткай. Ён выдаў загад, які пад пагрозай смерці забараняў усім і кожнаму прасці верацяном ці нават проста трымаць верацёны дома.

Гадоў праз пятнаццаць ці, можа, шаснаццаць кароль з каралевай паехалі ў адзін свой летні маэнтак; і аднойчы прынцэса, бегаючы там па палацы — з пакоя ў пакой, з паверха на паверх, — залезла аж пад самы дах адной вежкі, дзе ў невялічкай каморцы ўбачыла старую бабульку, якая прала на верацяно. Гэтая бабулька і чуць не чула, што кароль наклаў на верацёны строгую забарону.

— Бабуля, што вы тут робіце? — спытала прынцэса.

— Праду, маё дзіцятка, — адказала бабуля, якая не ведала, што перад ёю прынцэса.

— Ах, як гэта цудоўна! — сказала прынцэса. — А як гэта вы робіце? Дайце я паспрабую, можа, і ў мяне выйдзе.

Узяла прынцэса ручайку — а дзяўчына яна была няўрымслівая, ды і гарэзніца добрая, а тут яшчэ над ёй панавала воля чараўніц, і таму — ледзь толькі яна гэта зрабіла, як адразу ўкалола руку верацяном і ў той самы момант самлела.

Бабуля вельмі спалохалася, пачала крычаць, клікаць на паратунак. На крык з усіх бакоў збегліся людзі — і ў твар вадой прынцэсе пырскаюць, і гарсэт распускаюць, і па далонях пляскаюць, і скроні вугорскім воцатам труць, ды ніяк да памяці яна не прыходзіць.

Тады кароль, які таксама прыйшоў у вежу на крык, успомніў пра наканаванае чараўніцамі ды падумаў, што калі ўжо яны так казалі, дык усё роўна ад лёсу нікуды не дзенешся. І загадаў ён, каб прынцэсу паклалі ў найлепшым пакоі ў палацы на ложку, вышываным золатам і серабром.

Прынцэса ляжала, чыста анёлчык, такая яна была прыгожая; непрытомнасць зусім не змяніла яе свежага тварыку: шчочкі ў яе былі пунсовыя, вусны — нібыта з каралаў, і толькі вочкі былі заплюшчаныя. Але па яе роўным, ціхім дыханні можна было зразумець, што яна не памерла. Кароль загадаў, каб нішто не турбавала прынцэсінага сну, пакуль ёй не прыйдзе час працнуцца.

Калі здарылася гэта бяда, добрая чараўніца, якая ўратавала прынцэсе жыццё, замяніўшы смерць стогадовым сном, была ў некаторым царстве, у далёкім гаспадарстве, за цэлы тузін тысяч вёрст. Але вестка пра няшчасце была ёй перададзеная ў адно імгненне, і зрабіў гэта карлік, у якога былі сямімільныя боты (а гэта былі такія боты, у якіх адным крокам можна было прайсці ажно сем міль). Чараўніца адразу рушыла ў дарогу і ўжо праз гадзіну пад'язджала да палаца на вогненнай калясніцы, запрэжанай цмокамі.

Кароль выйшаў яе сустракаць, падаў руку і дапамог сысці з калясніцы. Чараўніца ўхваліла каралёвыя загады, але як бо была вельмі прадбачлівая, падумала, што прынцэса засмуціцца, калі працнецца ў старым палацы зусім адна. І вось што яна зрабіла.

Яна дакранулася сваёй чарадзейнаю палачкай да ўсяго, што было ў палацы (апроч караля з каралевай): да гувернантак, фрэйлін, пакаёвак, кавалераў, служак, дварэцкіх, кухараў, кухарчукоў, брамнікаў, па-

жоў, лёкаяў. Яна дакранулася таксама да коней у стайнях і да канюшнікаў, да вартавых сабак на птушыным двары і да маленькага Пуфіка, прынцэсінага сабачкі, які ляжаў каля ложка. І ледзь яна да іх дакранулася, як усе адразу пазасыналі, каб прачнуцца разам са сваёй гаспадыняй і быць гатовымі ёй служыць, калі ў тым будзе патрэба.

Нават ражны ў печы разам з нанізанымі на іх курапаткамі ды фазанамі — і тья заснулі, і агонь — таксама. Усё гэта адбылося ў адну хвіліну, бо чараўніцам не трэба шмат часу, каб зрабіць сваю справу.

Тады кароль з каралевай пацалавалі сваю дарагую дачушку, што спала нязбудным сном, і, пакідаючы палац, загадалі, каб ніхто да яго блізка не падыходзіў. Ды гэтага й не трэба было загадваць, бо ўжо праз чвэртку гадзіны парк вакол палаца зарос такім густым хмызняком, калючымі цернямі, ды вялікімі і маленькімі дрэвамі, што праз іх не змаглі б прадзерціся ні звер, ні чалавек. Палац зусім схаваўся за гэтым зараснікам, і цяпер можна было ўбачыць адны яго вежы, дый тое здалёк. Ніхто не сумняваўся, што і тут чараўніца паклапацілася, каб прынцэса спала спакойна і каб яе не турбавалі ніякія цікуны.

Праз сто гадоў давялося паляваць у тых краях сыну караля, што кіраваў тады каралеўствам (а паходзіў ён ужо не з таго роду, з якога была прынцэса). І вось, калі прынец убачыў па-над лясною гушчэчай нейкія незнаёмыя вежы, ён пачаў пытацца ў людзей: што гэта такое? Кожны адказваў па-рознаму: адны казалі, што гэта замак, у якім жывуць здані, другія — што сюды на шабас з усяго наваколля збіраюцца ведзьмары і вядзьмаркі. Але большасць былі ўпэўненыя, што ў замку жыве людаед, які хапае маленькіх дзетак і зацягвае іх у сваё логвішча, каб спакойна есці, не баючыся пагоні, бо ніхто апроч яго не можа пралезці скрозь такую непразлазную нетру.

Прынц не ведаў, каму даваць веры, і тут да яго падышоў адзін стары селянін і сказаў:

— Мой гаспадару, гадоў таму пяцьдзесят, а мо й болей, чуў я ад свайго бацькі, што ў гэтым палацы ляжыць найпрыгажэйшая ва ўсім свеце прынцэса і што яна павінна праспаць сто гадоў. А потым яе нібыта разбудзіць малады каралевіч, якому яна і будзе суджаная.

Пры гэтых словах прынца як агнём апаліла. Ён зразумеў, што пакласці крэс гэтым чарам, без сумнення, выпадае яму. І, прагнучы кахання і славы, ён пастанавіў, што зараз жа пойдзе і ўбачыць прынцэсу. Ледзь толькі ён рушыў да зарасніка, як усе дрэвы, і хмызняк, і калючае церне самі сабой расступіліся і далі яму дарогу. Ён пабег да замка, які віднеўся ў канцы гэтага вялікага праходу, і яго толькі трошкі здзівіла, што ніхто з яго свету не здолеў пайсці за ім, бо як толькі ён ступаў крок наперад, дрэвы за спінаю ў яго зноў сплталіся шчыльнай сцяной. Але ж таму, хто малады і закаханы, нічога не страшна, і прынец смела ішоў наперад.

Неўзабаве ён апынуўся на вялікім двары перад палацам. Тое, што адкрылася тут ягоным вачам, магло б кожнага жажнуць: тут стаяла страшная цішыня, паўсюль паўставалі выявы смерці, вакол ляжалі нерухомя целы людзей і жывёл... Але зірнуўшы на прышчавыя насы і чырвоныя твары брамнакаў, прынец адразу здагадаўся, што яны зусім не памерлі, а ўсяго толькі спяць, і што, калі іх адолеў сон, яны проста мірна пілі віно, бо і цяпер яшчэ ў руках у іх былі недапітыя кубкі.

Прынец прайшоў праз другі двор, брукаваны мармурам, падняўся па лесвіцы і ўвайшоў у вартаўнічую залу. Там са стрэльбамі на плячах роўнымі шэрагамі стаяла варта і храпла сабе на ўсю моц. Прынец рушыў далей, адну за адной праходзячы залы, у якіх — хто стоячы, хто седзячы — спалі прыдворныя кавалеры і дамы. Нарэшце ён увайшоў у залачны пакой, і тут яго вачам адкрылася такое хараство, якога яму яшчэ ніколі не даводзілася бачыць. На ложку з рассунутымі фіранкамі ляжала прынцэса. З выгляду ёй было гадоў пятнаццаць-шаснаццаць, і ўся яна нібыта свяцілася здівосным, незямным бляскам.

Заміраючы ад зачаравання, прынец падышоў да ложка і ўкленчыў перад прынцэсай. У тое ж імгненне чарам настаў канец, прынцэса прачнулася і так пяшчотна зірнула на прынца, што на чалавека, якога бачыш упершыню, так паглядзець, бадай, і немагчыма.

— Гэта вы, мой прынец? — сказала яна. — Як жа доўга я вас чакала!

Зачараваны гэтымі словамі, а яшчэ больш — тым

голасам, якім яны былі вымаўленыя, прынц не ведаў нават, як выказаць сваю ўдзячнасць і радасць. Ён пачаў тлумачыць, што кахае прынцэсу больш за сябе самога, словы блыталіся ў яго, але праз гэта толькі яшчэ больш падабаліся дзяўчыне — бо чым менш кра-самоўства, тым болей кахання.

Прынц быў разгублены мацней за прынцэсу, і яно зразумела, бо ў прынцэсы было ўволю часу абдумаць усё, што яна скажа, калі працнецца. Можна не сумнявацца (хоць гісторыя пра гэта маўчыць), што за такі доўгі сон добрая чараўніца навеяла ёй нямала пры-емных мрояў.

Так ці іначай, але яны прагаманілі ўжо чатыры гадзіны, а не выказалі і паловы таго, што было ў іх на сэрцы.

А тым часам усё ў палацы працнулася разам з прынцэсай. Кожны ўжо займаўся сваёю справай. Але таму, што закаханыя былі не ўсе, многім дужа хацела-ся есці. І адна фрэйліна ажно так згаладалася, што не вытрывала і ўголас абвясціла, што абед даўно на ста-ле. Прынц адразу дапамог прынцэсе падняцца, бо ляжала яна апранутая і ў вельмі прыгожай сукенцы. Прынц, праўда, змоўчаў, што сукенка гэтая нагадвае вопратку ягонаў бабулі і што каўнер у яе стаяком: прынцэса і ў гэтых строях была не меней прыгожая.

Яны прайшлі ў люстраную залу, дзе іх чакаў абед. Прынцэсіны лёкаі падносілі ім стравы, а скрыпкі і ду-ды гралі старую, але чароўную музыку, якую сто гадоў нідзе ўжо не чулі. Пасля абеду, каб не марна-ваць часу, святар павянчаў іх у замкавай бажніцы, а фрэйліна паклала іх спаць і захінула на шлюбным ложку фіранкі. Спалі яны мала, бо ў прынцэсы вялі-кай патрэбы ў сне не было. А раніцай прынц разві-таўся з ёю і вярнуўся ў горад, дзе бацька-кароль ужо, напэўна, пачаў за яго хвалявацца.

Прынц сказаў бацьку, што, палючы, заблудзіў у лесе і правёў ноч у хатцы ў аднаго вугальшчыка, які накарміў яго чорным хлебам і сырам. Кароль быў чалавек добры і прастадушны і паверыў сыну, але каралеву ягоныя словы зусім не пераканалі. Калі ж яна заўважыла, што сын амаль кожны дзень пачаў ездзіць на паляванне і кожны раз, па дзве-тры ночы праводзячы не дома, прыдумляе гэтаму нейкае апраў-данне, яна наогул упэўнілася, што недзе ў яго завяла-

ся каханка. На той час прынц жыў з прынцэсаю ўжо цэлыя два гады, і ў іх ужо нарадзілася двое дзетак. Першую, дачку, назвалі Заранкаю, а другому, сыну, далі імя Дзень, бо ён быў яшчэ прыгажэйшы за сястру.

Часта, каб выцягнуць у сына прызнанне, каралева казала яму, што юнаку, маўляў, дазваляецца часам пашукаць у жыцці ўцех. Але прынц ніяк не адважваўся раскрыць ёй свайго сакрэту. Ён любіў сваю маці, але яшчэ болей — баяўся яе, бо яна паходзіла з людаедскага роду. І кароль, калі і ажаніўся з ёю, дык толькі дзеля яе незлічонага багацця. Сярод дворні нават хадзілі чуткі, што ў яе і цяпер засталіся людаедскія звычкі і калі яна бачыць маленькіх дзяцей, дык лёдзь стрымліваецца, каб на іх не накінуцца. Таму прынц і не хацеў ёй нічога раскаваць.

Але калі кароль памёр, а гэта здарылася праз два гады, і прынц заняў яго месца на троне, ён абвясціў усім пра свой шлюб і ўрачыста выправіўся у лясны замак па сваю жонку. У сталіцы маладой каралеве наладзілі вельмі пышную сустрэчу. А прыехала яна адразу з дзецьмі.

Колькі часу пазней паехаў малады кароль на вайну са сваім суседам, царом Канталабутам. Каралеўства ён даручыў старой каралеве і вельмі яе прасіў даглядаць яго жонку і дзетак, бо на вайне меўся прабыць усё лета.

Ды толькі ён ад'ехаў, як старая каралева выслала нявестку з дзецьмі ў далёкі маёнтак, што стаяў сярод дрымучага лесу. Яна разлічвала, што там ёй будзе лягчэй здзейсніць свой пачварны намер. Праз некалькі дзён яна і сама прыехала ў той маёнтак і аднойчы ўвечары загадала кухару:

— Заўтра на абед прыгатуеш мне малую Заранку!

— О, пані...— сумеўся кухар.

— Я так хачу, — сказала каралева тонам людаедкі, якой карціць паесці свежае чалавечыны. — І загадваю, каб ты падаў мне яе з добраю поліўкай!

Небарака-кухар адразу ўцяміў, што жартаваць з людаедкай не варта. Ён узяў вялікі кухонны нож і пайшоў у пакой, дзе жыла Заранка.

Дзяўчынцы тады ўжо споўнілася чатыры гады. Калі яна ўбачыла кухара, яна подскакам кінулася яму насустрач, весела абняла за шыю і папрасіла цукерку. Кухар заплакаў, і нож сам выпаў у яго з рук. Тады ён

пайшоў у загарадзь, зарэзаў маленькае ягня і прыгатаваў яго з такой выдатнаю поліўкай, што старая каралева потым бажылася, што нічога смачнейшага ў сваім жыцці не ела. А Зранку тым часам кухар завёў да сваёй жонкі і сказаў, каб яна схавала дзяўчынку ў самай дальняй каморцы.

Праз тыдзень злая каралева зноў паклікала кухара і загадала яму:

— Хачу, каб на вячэру мне быў прыгатованы малы Дзень!

Кухар не стаў ёй прарэчыць, а вырашыў ашукаць, як і першы раз. Пайшоў ён да маленькага Дня і бачыць: той са сваёй дзіцячаю шабелькай ваюе вялізную малпу, а было ж яму тады ўсяго тры гады! Кухар занёс хлопчыка да сваёй жонкі і схаваў разам з Зранкаю. А сам замест Дня прыгатаваў на вячэру старой каралевае казляня, якое людаедцы вельмі ўсмакавала.

Дагэтуль усё ішло добра, але аднаго вечара злая каралева раптам сказала кухару:

— А цяпер прыгатауй мне саму маладую нявестку, ды з такой самай поліўкай, што і ейных дзяцей!

Тут ужо кухар страціў усякую надзею, што яму зноў удасца ашукаць людаедку. Маладой каралевае было ўжо тады за дваццаць, калі не лічыць тых ста гадоў, што яна праспала. Цела ў яе было яшчэ прыгожае і белае, але ўжо не такое мякенькае: дзе ж знойдзеш у гаспадарцы жывёлу з такім грубым мясам? Рабіць нічога не заставалася, і каб уратаваць сваю шую, кухар вырашыў каралеву такі зарэзаць і пайшоў да яе ў пакой, каб адным махам з усім пакончыць. Па дарозе ён знарок распяляў у сабе злосць і ў такім настроі, з нажом у руцэ адчыніў дзверы ў спальню да маладой дзяўчыны. І ўсё ж кухару не хацелася забіваць каралеву знянацку, і спачатку ён сумленна ёй расказаў, які загад дала яму старая людаедка.

— Дык рабіце ж свой абавязак, — адказала маладая каралева і падставіла шую, — выконвайце дадзены вам загад. Цяпер я ўжо хутка ўбачу маіх бедных дзетак, якіх я так любіла!

А пасля таго, як яе дзеткі нечакана зніклі, каралева лічыла, што яны ўжо нежывыя.

— Не-не, Васпані, — адказаў зусім расчулены небарака-кухар, — вы не памраце! І дзетак сваіх вы ўбачыце! Хадземце да мяне, я іх схаваў у сваёй каморцы.

А старую каралеву я яшчэ раз ашукаю і замест вас дам ёй на вячэру маладзенькую касулю.

Ён завёў каралеву ў сваю каморку і пакінуў там мілавацца ды плакаць з дзеткамі, а сам пайшоў гатаваць касулю. Людаедка з'ела яе з такім смакам, быццам гэта была сапраўды маладая каралева. Яна вельмі радавалася свайму лютаму ўчынку, а каралю, калі ён прыйдзе з вайны, збіралася сказаць, што ягоную жонку з дзецьмі з'елі шалёныя ваўкі.

Аднойчы ўвечары, як звычайна, пайшла старая людаедка пагуляць. І пачала бадзяцца сюды-туды па маёнтку ды вынюхваць, ці не пахне дзе чалавечынаю. І раптам з нейкай каморкі пачуўся голас маленькага Дня — той плакаў, бо маці хацела яго адлупцаваць за свавольства. А потым пачуўся і голас Заранкі, якая прасіла прабачэння за свайго браціка. Пазнала людаедка галасы каралевы і яе дзетак і вельмі раззлавалася, што яе ашукалі. Страшным голасам, ад якога ўсе ажно здрыгануліся, яна загадала, каб заўтра ж раніцай на сярэдзіну двара вынеслі вялізную кадушку, напоўнілі яе рапухамі, гадзюкамі, вужакамі і іншымі змеямі, а потым укінулі туды каралеву з дзецьмі і кухара з яго жонкай і служкаю, звязаўшы ім за спінаю рукі.

І вось падвялі іх ужо да кадушкі, і каты збіраліся ўжо іх кінуць да змеяў, калі раптам на двор конна ўехаў кароль. Так рана яго зусім не чакалі. Кароль быў вельмі здзіўлены, калі ўсё ўбачыў, і спытаўся, што азначае ўвесь гэты жах? Але ніхто не адважыўся сказаць яму праўду. І тут людаедка, ашалеўшы ад такой сваёй няўдачы, узяла раптам дый кінулася сама потырч галавой у кадушку, дзе яе адразу закусалі брыдкія гадзюкі, якіх яна загадала туды панакідаць. Каралю вельмі засмуціла гэтае здарэнне, бо ўсё-такі яна была яго маці. Але жонка і дзеці хутка яго супаколілі.

Мараль

Перад вяселлем трохкі пачакаць,
Каб мужа добрага, прыгожага спаткаць,—
У тым няма ніякае навіны.
Але чакаць сто год і спаць спакойным сном?!

Цяпер такой санлівае дзяўчыны
Не знойдзем мы нідзе і днём з агнём.
Яшчэ, здаецца, казка нам даводзіць,
Нібыта повязі, што вяжа Гіменей,
Калі на час разлучаны, не робяцца слабей
І што чаканне тут нікому не зашкодзіць.
Але прыгожы пол з такім імпэтам
Хутчэй імкнецца свой вясельны справіць баль,
Што духу не стае аб гэтым
Такую вывесці мараль.

ЧЫРВОНЫ КАПТУРОК

Жыла сабе ў адной вёсцы дзяўчынка, і была яна такая прыгожая, што ва ўсім свеце другой такой не знайсці. Маці яе страх як любіла, а бабуля — дык наогул ледзь розум ад яе не траціла. І купіла добрая бабуля сваёй унучцы чырвоны каптурок, які так упа-саваў дзяўчыныцы, што пачалі яе з таго часу зваць паўсюль Чырвоным Каптурком.

Неяк раз спякла маці праснакі дый кажа дачушцы:

— Схадзі мо да бабулі, даведайся, як яна сябе пачувае. Бо нешта казалі мне, што яна хворая. Занясі ёй праснакоў ды гэты гарнушак масла.

Устала Чырвоны Каптурок і пайшла да бабулі, што жыла ў суседняе вёсцы. Ідзе яна лесам, так ідзе, аж раптам выходзіць насустрач ёй Воўк. Дужа захацелася Ваўку яе з'есці, ды ён пабаяўся, бо недзе паблізу пра-цавалі дрывасекі. Тады ён і пытаецца:

— Куды гэта ты ідзеш?

А маленькая дзяўчынка не ведала, што спыняцца ў лесе ды гаварыць з ваўкамі небяспечна, і адказвае яму:

— Я іду да бабулі і нясу ёй праснакі ды гарнушак масла, што паслала ёй мая мама.

— А ці далёка жыве твая бабуля? — пытаецца Воўк.

— О, далёка, — адказвае Чырвоны Каптурок. — Вунь аж па-за тым млынам, што ўдалечыні. Там ёсць вёска, а ў крайняй хатцы ў той вёсцы мая бабуля і жыве.

— Ну што ж, — кажа Воўк, — пайду і я да тваёй бабулі. Толькі давай я пайду гэтай вась сцежкай, а ты

ідзі вунь тою: паглядзім, хто з нас паспее першы.

І Воўк з усяго духу кінуўся па самай кароткай сцежцы ў лесе, а дзяўчынка няспешна пайшла па самае доўгай. Па дарозе яна збірала арэхі, ганялася за матылькамі, складала букеты з кветак.

А Воўк тым часам хутка прыбег да бабулінай хаткі і пастукаўся ў дзверы: стук-стук!

— Хто там? — спыталася бабуля.

— Гэта я, вашая ўнучка, Чырвоны Каптурок, — сказаў Воўк падробленым голасам. — Я прынесла вам праснакоў і гарнушак масла ад матухны.

Добрая бабуля, якая ляжала ў ложку, таму што ёй трошкі нядужылася, крыкнула Воўку:

— Цісні на клямку, слясак адскочыць!

Воўк націснуў на клямку, і дзверы адчыніліся. Тады ён кінуўся на бедную бабульку і ўраз праглынуў яе, бо не еў ужо цэлыя тры дні. Потым ён зачыніў дзверы, лёг на бабуліным ложку і пачаў чакаць, калі прыйдзе Чырвоны Каптурок. Тым часам дзяўчынка якраз падышла да дзвярэй і пастукалася: стук-стук!

— Хто там? — спытаў Воўк.

Але голас у Воўка быў грубы, і Чырвоны Каптурок, пачуўшы яго, спачатку спалохалася. Але потым паду-мала, што бабуля, напэўна, прастуджаная, і адказала:

— Гэта я, вашая ўнучка, Чырвоны Каптурок. Я прынесла вам праснакоў і гарнушак масла ад матухны.

Тады Воўк крыкнуў трошкі танчэйшым голасам:

— Цісні на клямку, слясак адскочыць.

Чырвоны Каптурок націснула на клямку, і дзверы адчыніліся.

Увайшла дзяўчынка ў хату, а Воўк схаваўся на ложку пад коўдру і кажа:

— Пакладзі, дзетка, праснакі ды гарнушак масла на дзежку, а сама хадзі прыляж побач са мною.

Чырвоны Каптурок распранулася і сабралася ўжо класціся ў ложка, але яе ўразіла, што без адзежы ў бабулі нейкі надта ўжо дзіўны выгляд. Вось яна і кажа:

— Бабуля, якія ў вас вялікія рукі!

— Гэта каб лепей цябе абдымаць, мая ўнучачка!

— Бабуля, якія ў вас вялікія ногі!

— Гэта каб лепей бегаць, мая ўнучачка!

— Бабуля, якія ў вас вялікія вушы!

- Гэта каб лепей чуць, мая ўнучачка!
- Бабуля, якія ў вас вялікія вочы!
- Гэта каб лепей бачыць, мая ўнучачка!
- Бабуля, якія ў вас вялікія зубы!
- Гэта каб цябе з'есці!

І з гэтымі словамі злы Воўк кінуўся на Чырвонага Каптурка і з'еў дзяўчынку.

Мараль

Нам гэта казка добра паказала,
 Што можа быць, калі малыя дзеткі,
 Галоўным чынам, панначкі-какеткі,
 Гатовы слухаць ўсіх, каго папала.
 Не дзіва, што ў такім выпадку
 Воўк іх з'ядае часта, быццам курапатку.
 І ўсё ж заўважыць мушу асабліва:
 Не ўсе ваўкі да нашага падобны,
 Такія ёсць, што з выгляду лагодны,
 І нораў маюць ціхі, незласлівы,
 Ды так паслужліва і так добразычліва
 Плятуцца за дзяўчатамі па пятах,
 Па цёмных вулачках праводзячы дахаты...
 Але з усіх ваўкоў — такія
 Найгоршыя і самыя ліхія!

СІНЯЯ БАРАДА

Жыў сабе аднаго разу вельмі багаты чалавек, і былі ў яго дзівосныя палацы ў горадзе і ў вёсцы, і залаты і срэбны посуд, і мэбля ў карунках, і залачоныя карэты. Але была, на няшчасце, у гэтага чалавека сіняя барада. І такія яна давала яму брыдкі і страшны выгляд, што ўсе дзяўчаты і кабеты, як толькі ўбачаць яго, адразу ўцякалі. А ў адной знатнай пані, ягонай суседкі, былі дзве дачкі — красуні, якіх свет не бачыў. Вось і папрасіў ён гэтую паню аддаць адну дачку за яго замуж, а якую — даў самой выбіраць. Але ніводная дачка не згаджалася быць яму жонкай. Толькі перакідвалі яго адна адной, ды ніяк не адважваліся пайсці замуж за чалавека, у якога была сіняя барада. А яшчэ ім вельмі было непрыемна, што ён ужо не раз

быў жанаты, а што сталася з тымі жанчынамі — ніхто не ведаў.

Каб дзяўчаты маглі пазнаёміцца з ім трохкі лепей, запрасіў іх Сіняя Барада, разам з маці і трыма-чатырма сяброўкамі ды некалькімі хлопцамі з суседзяў, у адзін свой загарадны маёнтак, дзе гасцявалі яны цэлы тыдзень. Увесь час госці толькі гулялі ці хадзілі на шпацыр, палявалі ці лавілі рыбу, ладзілі скокі, строілі банкеты ды балі. Пра сон ніхто і не думаў, і ўсе ночы госці пацяшаліся, выдумляючы розныя штукі ды жарты. Усё было так добра, што малодшай дачцэ пачало нават здавацца, быццам барада ў гаспадара не такая ўжо сіняя, ды і сам ён — чалавек вельмі прыстойны. І вось па вяртанні ў горад яны адразу згулялі вяселле.

Месяцам пазней сказаў Сіняя Барада сваёй жонцы, што трэба яму па адной важнай справе без адкладу ехаць ў вёску — тыдняў, прынамсі, на шэсць. І папрасіў яе не вельмі журыцца, а знайсці якую забаву: няхай, сказаў, калі захоча, пакліча сябровак, можа, паедзе з імі за горад, а галоўнае, дзе б ні была, няхай не забывае як след есці ды піці.

— А гэта вось табе ключы, — дадаў ён. — Гэтыя да дзвюх галоўных камораў, гэтыя — да залатога і срэбнага посуду, што ставяць на стол толькі на святы, гэтыя — да куфраў з залатымі і срэбнымі манетамі, гэтыя — да скрыняў з каштоўным каменнем, а гэтым можна адчыніць усе пакоі ў палацы. І вось яшчэ маленькі ключык — да каморкі на ніжнім паверсе, у самым канцы вялікага калідора. Можаш хадзіць паўсюль, усё адчыняць, але ў гэтую каморку ўваходзіць я строга забараняю. Забараняю так, што калі гэта здарыцца, ты павінна любой бяды чакаць ад майго гневу.

Жонка паабяцала выконваць усё, як было загадана, а Сіняя Барада пацалаваў яе, сеў у карэту і пакаціў.

Суседкі і сяброўкі вырашылі не чакаць, пакуль маладая гаспадыня запрасіць іх у госці, а ўсе прыйшлі самі — так ім карцела паглядзець на багацці, якіх у яе, па чутках, быў повен дом. Пры мужы яны баяліся да яе прыходзіць, бо іх вельмі палохала яго сіняя барада. А цяпер усе адразу кінуліся аглядаць пакоі, каморы ды гардэробы, і чым далей, тым болей захапляліся іх характвам і багаццем. Калі ж яны зайшлі

ў кладоўкі, іх захапленню зусім не стала ні краю ні берагу — чаго там толькі не было: і раскошныя дываны, і пышныя ложка, і канапы, і шафы, і столікі, і сталы, і люстры, у якіх можна бачыць сябе з галавы да пят, — адны ў каляровых шклянках рамах, другія ў срэбных, трэція ў залачоных, і ўсе такія дзівосныя і такія прыгожыя, што такіх у жыцці ніхто ніколі не бачыў. Суседкі і сяброўкі безупынку хвалілі маладую гаспадыню і вельмі зайздросцілі яе шчасцю. А дзяўчыну зусім не цешылі ўсе гэтыя скарбы: ёй рупіла хутчэй пайсці і адчыніць каморку ўнізе, у канцы калідора.

Цікаўнасць настолькі апанавала яе, што яна і не падумала, як няветліва кідаць гасцей адных, і цішком пабегла ўніз па маленькай патаемнай лесвіцы ды так спяшалася, што ледзь галаву сабе не скруціла. Каля дзвярэй у каморку яна спынілася і раптам успомніла, што муж забараніў у яе ўваходзіць. «Ах! — падумала яна. — Будзе мне ліханька, што я не паслухалася.» Але спакуса была такая вялікая, што дзяўчына не магла ўжо яе адолець: яна ўзяла ключык і дрыготкай рукою адчыніла дзверы ў каморку.

Спачатку яна нічога не ўбачыла: у каморцы было цёмна, вокны былі зачыненыя. Але праз хвіліну яна заўважыла, што ўся падлога заліта спечанаю крывёй і ў гэтай крыві адбіваюцца целы нежывых кабет, прыкутых уздоўж муроў, — гэта былі жанчыны, з якімі Сіняя Барада спачатку жаніўся, а потым забіваў адну за адной. Яна ледзь не памерла ад жаху, і ключык, які яна ўжо выняла, выпаў у яе з рукі.

Калі ж яна нарэшце апамяталася, яна падняла ключык, зачыніла дзверы і паднялася да сябе ў пакой, каб трошкі ачуцца. Але яна была такая перапалоханая, што супакоіцца ёй ніяк не ўдавалася.

Раптам яна заўважыла, што ключык запэчкаўся ў крыві. Яна паспрабавала яго абцерці — і раз, і другі, і трэці, але кроў не адставала. Яна яго і мыла, і нават церла пяском і жвірам, а кроў усё роўна заставалася. Ключык быў чарадзейны, і адчысціць яго было немагчыма: абатрэш кроў з аднаго боку, а яна выступае з другога.

Таго ж вечара вярнуўся з вандроўкі Сіняя Барада. Ён сказаў жонцы, што па дарозе атрымаў ліст, у якім яму паведамлялі, што справа, дзеля якой ён ехаў, вырашылася на яго карысць. Жонка ўсімі спосабамі

старалася паказаць, як радуецца, што ён так хутка вярнуўся.

Назаўтра ён папрасіў у жонкі ключы. І калі яна іх аддавала, рукі ў яе так калаціліся, што Сіняя Барада адразу здагадаўся пра ўсё, што здарылася.

— Чаму гэта, — спытаў ён, — разам з іншымі няма ключыка да каморкі?

— Я, напэўна, пакінула яго на версе, у сябе ў пакоі на стале, — адказала яна.

— Прынясі мне яго, — сказаў Сіняя Барада, — і хутчэй.

Пасля розных адцяжак ды адгаворак ключык давалася-такі аддаваць. Сіняя Барада агледзеў яго і сказаў:

— Адкуль гэта на ключы кроў?

— Не ведаю, — адказала няшчасная жанчына і спатнела як нежывая.

— Ты не ведаеш?! — перапытаў Сіняя Барада. — Ну, дык я ведаю! Ты хацела ўвайсці ў каморку! Што ж, добра. Ты ўвойдзеш туды — і зоймеш сваё месца побач з іншымі жанчынамі, якіх ты там бачыла.

Яна кінулася мужу ў ногі, пачала плакаць, прасіць прабачэння і, па ўсім відаць, шчыра раскайвалася, што была такая непаслухмяная. Здаецца, нават камень расчуліўся б ад маленьняў такой прыгажуні. Але ў Сіняе Барады сэрца было чарсцвейшае за камень.

— Ты павінна памерці, — прамовіў ён, — і зараз жа!

— Калі ўжо я павінна памерці, — сказала жонка, гледзячы на яго вачыма, поўнымі слёз, — дык дай мне хоць трохкі часу памаліцца Богу.

— Даю табе паўчвэрткі гадзіны, — адказаў Сіняя Барада, — і ні хвіліны болей.

Калі ён пайшоў і бедная жанчына засталася адна, яна паклікала сваю сястру і сказала ёй:

— Сястра мая Ганна (а так яе звалі), прашу цябе, падыміся на вежу ды паглядзі, ці не едуць нашыя браты, яны абяцалі сёння завітаць да мяне ў госці. Калі іх убачыш, дай ім знак, каб яны паспяшаліся.

Сястра Ганна паднялася на вежу, а нябога, у вялікім смутку, час ад часу гукала яе:

— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

А сястра Ганна адказвала:

— Не відаць нічога, толькі сонейка яснее, толькі траўка зелянее.

Тым часам Сіняя Барада схапіў вялізны нож і крыкнуў на ўсё горла:

— Ану, спускайся хутчэй, ці зараз я сам да цябе падымуся!

— Зараз, зараз, калі ласка, яшчэ хвілінку,— адказала жонка і зноўку ледзь чутна гукнула:

— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

А сястра Ганна адказвала:

— Не відаць нічога, толькі сонейка яснее, толькі траўка зелянее.

— Ану, спускайся хутчэй,— крыкнуў Сіняя Барада,— ці зараз я сам да цябе падымуся!

— Ужо іду,— адказала жонка, а сама зноў гукнула сястру.— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

— Бачу, бачу! — адказала сястра Ганна.— Вялізны слуп пылу! Ён набліжаецца да нас...

— Ці не нашыя гэта браты?

— Ах, сястра мая, на жаль, не, гэта статак бараноў...

— Ці спусцішся ты нарэшце? — крыкнуў Сіняя Барада.

— Яшчэ адну хвілінку,— адказала жонка і зноў гукнула сястру.— Ганна, сястра мая Ганна, ці не відаць, каб хтось ехаў?

— Бачу,— адказала тая,— два коннікі скачуць сюды, але яны яшчэ вельмі далёка.

І праз хвіліну дадала:

— Дзякуй богу, гэта нашыя браты! Зараз я дам ім знак, каб яны паспяшаліся.

Тут Сіняя Барада закрычаў так моцна, што ўвесь палац скалануўся. Нябога выйшла да мужа і ў слязах, з раскудлачанымі валасамі, кінулася яму ў ногі.

— Усё дарма,— сказаў Сіняя Барада.— Настаў твой смяротны час!

Ён ухапіў яе адной рукою за валасы, другой падняў свой страшны кухонны нож і ўжо мерыўся быў адсячы ёй галаву... Бедная кабета зірнула на мужа змярцвелымі вачыма і апошні раз папрасіла:

— Дай мне яшчэ хоць адно імгненне.

— Не, не! — адказаў ён.— Бог за цябе памоліцца.

Ён падняў руку і...

У гэтую хвіліну пачуўся такі моцны грукат у браму, што ад нечаканасці Сіняя Барада спыніўся. Брама не вытрымала, расчынілася, і на двор уляцелі два коннікі. Яны адразу выхапілі шпагі і кінуліся да Сіняя Барады.

Убачыўшы братаў сваёй жонкі — а з іх адзін быў драгун, а другі мушкецёр, — Сіняя Барада кінуўся наўцёкі. Але браты дагналі яго раней, чым ён паспеў узбегчы на ганак. Яны працялі яго наскрозь шпагамі і кінулі паміраць. Бедная жонка Сіняе Барады была і сама ледзь жывая, у яе не было сілы нават падняцца і абняць сваіх ратаўнікоў.

Сталася так, што ў Сіняе Барады зусім не было спадкаемцаў, і ўсе яго скарбы засталіся ягонай жонцы. Адну частку мужавага багацця яна выкарыстала, каб выдаць сястру Ганну за маладога пана, які быў даўно ў яе закаханы; на другую — купіла братам капітанскія чыны, а за астатняе — сама згуляла вяселле з вельмі сумленным і добрым чалавекам, з якім хутка забылася на ўсё гора, што ёй давялося перажыць з Сіняю Барадой.

Мараль

Жанчын цікаўнасць часта спакушае,
Але нярэдка іх раскаянне чакае.
І прыкладаў таму — нямала кожны дзень.
Такі капрыз — нікчэмная патрэба:
Яго здаволіш — і знікае ён, як цень,
А вось плаціць пасля занадта доўга трэба.

Другая мараль

Жыцця не трэба ведаць дасканала
І розум не вялікі трэба мець,
Каб, прачытаўшы казку, зразумець,
Што так, бадай, спрадвеку не бывала.
Хто бачыў дзе мужоў такіх жаклівых,
Што патрабуюць ад жанчын таго, што немажліва?
Хай і раўнівы муж — таго не бачна звонку,
Бо ён заўжды імкнецца ўлашчыць сваю жонку.

І ўжо якая б ні была у мужа барада,
Сказаць не проста, хто ў сям'і сапраўдны гаспадар.

КОТ У БОТАХ

Памёр адзін млынар і пакінуў сваім тром сынам толькі млын, асла ды ката. Спадчыну дзялілі нядоўга; нават суддзю з падсудкам не клікалі, бо з гэтымі, вядома, нічога не засталася б ад такога небагатага набытку. Старэйшы брат узяў сабе млын, сярэдні — асла, а малодшаму дастаўся кот.

Вельмі смуткаваў малодшы брат, што выпаў яму такі горкі лёс.

— Добра маім братам,— казаў ён.— Калі будуць жыць разам, дык і на хлеб змогуць сабе зарабіць. А я — з'ем свайго ката, зраблю з яго скуры рукавіцы, а потым — хоць ты з голаду пухні.

Пачуў Кот гэтыя словы, але выгляду не падаў. І сказаў такім разважным і сур'ёзным голасам:

— Не журыцеся, мой гаспадару, дайце мне лепей якую торбу ды купіце боты — каб мне было ў чым лазіць па кустах. А тады ўбачыце, што не такая ўжо благая вам выпала доля, як здаецца.

Хлопец, вядома, не даў Катовым словам вялікае веры. Але ён не збездзеіўся, бо хто яго ведае, можа, і праўда, Кот дасць яму якое рады ў няшчасці. Хлопец часта бачыў, як спрытна Кот лавіў пацукоў і мышэй: то павісаў на адных лапах, то хаваўся ў муцэ ды прыкідваўся мёртвым.

Неўзабаве Кот атрымаў усё, чаго прасіў. Ён адразу хвацка нацягнуў боты, закінуў за плечы торбу і, узяўшы яе абедзвюма пярэднімі лапамі за матуз, рушыў у лес, дзе вадзілася многа тусоў. У торбу ён насыпаў вотруб'я, заечай капусты, а сам лёг на зямлі і, удаўшыся за мёртвага, пачаў чакаць, калі якое трусеня, не надта яшчэ абазнае ва ўсякіх хітрасцях свету, залезе ў торбу, каб пачаставацца пакладзенымі туды ласункамі.

І толькі паспеў ён легчы, як адразу з радасцю ўбачыў, што нейкае легкадумнае трусеня ўжо капошыцца ў торбе. Кот, не марудзячы, зашморгнуў матуз, схапіў труса і бязлітасна яго забіў.

Горды здабычай, ён рушыў да караля і папрасіў

мовіць перад ім слова. Ката пусцілі ў пакоі Яго Вялікасці. Увайшоўшы, Кот нізка пакланіўся каралю і сказаў:

— Вашамосць, гэтага труса мне даручыў паднесці вам ад свайго імя пан маркіз дэ Карабас (такое імя яму ўздумалася даць свайму гаспадару).

— Ну што ж, — адказаў кароль, — скажы свайму гаспадару, што я яму дзякую і вельмі рады яго падарунку.

Другі раз Кот схаваўся ў жыцце і зноў разгарнуў сваю торбу, а калі ў яе ўлезлі дзве курапаткі, зацягнуў матуз і злавіў абедзвюх. Потым, як і труса, ён занёс курапатак да караля. Кароль прыняў падарунак ізноў з вялікім задавальненнем і загадаў даць Кату гасцінца.

Так два ці тры месяцы Кот насіў каралю дзічыну, упаляваную нібыта яго гаспадаром. І аднойчы даведаўся, што кароль са сваёю дачкой, найпрыгажэйшаю прынцэсаю ў свеце, збіраецца выправіцца на шпацыр па беразе ракі. Вось і кажа ён свайму гаспадару:

— Калі вы паслухаецеся маёй парады, дык будзеце шчаслівы да канца сваіх дзён. А дзеля гэтага вам трэба зрабіць адно: пайсці да рэчкі і там, дзе я пакажу, залезці ў ваду. Усё астатняе я зраблю сам.

Маркіз дэ Карабас паслухаўся Ката і зрабіў усё, як той яму нараіў, хоць, праўду кажучы, зусім не разумеў, навошта ўсё гэта трэба.

І вось сядзіць ён у вадзе, а побач якраз праязджае кароль. Тут Кот як закрычыць:

— Ратуйце! Ратуйце! Маркіз дэ Карабас топіцца!

Пачуўшы гэтыя крыкі, кароль высунуў галаву з карэты і, пазнаўшы Ката, які столькі разоў насіў яму дзічыну, адразу загадаў сваёй варце хутчэй бегчы і дапамагчы маркізу дэ Карабасу.

Пакуль небаракі маркіза выцягвалі з рэчкі, Кот падышоў да карэты і сказаў каралю, што калі яго гаспадар купаўся, нечакана з'явіліся злодзеі і ўкралі ўсё яго адзенне, хоць ён, Кот, крычаў на ўсю сілу: «Трымай іх! Трымай злодзеяў!» (Адзенне ж хітрун схаваў пад вялікім каменем.)

Кароль адразу загадаў служкам пры сваім гардэробе паехаць і прывезці пану маркізу дэ Карабасу адзін з найлепшых сваіх гарнітураў. Калі маркіз апрануўся, кароль сустрэў яго вельмі ласкава. А таму, што прыго-

жае адзенне, якое маркізу прывезлі, вельмі яму паса-
вала (а ён і сам з сябе быў хлопец ладны ды зграбны),
то каралеўская дачка адразу яго ўпадабала. І варта
было маркізу дэ Карабасу два-тры разы зірнуць на
каралеўну з пашанай і грошкі з пяшчотай, як яна
закахалася ў яго без памяці.

Кароль запрасіў маркіза ў карэту, і далей яны
паехалі разам. Кот вельмі радаваўся, што яго планы
пачынаюць спраўджвацца. Ён пабег наперад і, уба-
чыўшы на сенажаці сялян, якія касілі траву, ска-
заў ім:

— Гэй, людзі добрыя, касцы! Ведайце: калі вы не
скажаце каралю, што гэтая сенажаць належыць маркі-
зу дэ Карабасу, вас усіх патаўкуць на дробны мак!

Кароль сапраўды спытаў у касцоў, чыю гэта сена-
жаць яны косяць?

— Маркіза дэ Карабаса, — адказалі яны ўсе хорам,
бо Катова пагроза вельмі іх напалохала.

— У вас добрыя землі, — сказаў кароль маркізу дэ
Карабасу.

— Але, Ваша Вялікасць, — адказаў маркіз. — Гэтая
сенажаць кожны год дае багаты прыбытак.

А Кот усё бег наперадзе. І калі напаткаў жняцоў,
сказаў ім:

— Гэй, людзі добрыя, жняцы! Ведайце: калі вы не
скажаце, што ўсё гэтае жыта належыць маркізу дэ
Карабасу, вас усіх патаўкуць на дробны мак!

Кароль, які праязджаў хвілінай пазней, захацеў
даведацца, чыё гэта жыта расце ўздоўж дарогі?

— Маркіза дэ Карабаса, — адказалі жняцы.

І кароль зноў парадаваўся такому адказу разам
з маркізам.

А Кот усё бег наперадзе карэты і ўсім, каго ні су-
стракаў, паўтараў тое самае. Кароль быў вельмі ўра-
жаны вялікім багаццем маркіза дэ Карабаса.

Нарэшце Кот прыбег у раскошны замак, дзе гаспа-
даром быў Людаед, найбагацейшы з усіх людаедаў
у свеце, бо ўсе землі, па якіх праязджаў кароль, былі
пад уладаю гэтага замка.

Кот, які загадзя паклапаціўся праведаць, хто такі
гэты Людаед і што ён умее рабіць, папрасіў дазволу
пагутарыць з ім. Ён сказаў, што не мог прайсці міма
замка і не выказаць яго гаспадару пашаны.

Людаед прыняў яго так ветліва, як толькі можа

прыняць людаед, і запрасіў садзіцца.

— Мiane запэўнівалі,— раптам сказаў яму Кот,— што вы нібыта здольны ператварацца ва ўсякіх жывёл, што вы можаце зрабіцца, напрыклад, ільвом ці сланом.

— Гэта праўда,— грубым голасам адказаў Людаед.— І каб ты мог сам убачыць і болей не сумняваўся, я зараз на тваіх вачах абярнуся ў ільва.

Кот так напалохаўся, убачыўшы перад сабой ільва, што стрымгалоў ускараскаўся аж на самы дах, хоць зрабіць гэта было цяжка, ды і небяспечна, бо хадзіць у ботах па гонце вельмі нязручна.

Праз хвілінку, калі Людаед набыў свой ранейшы выгляд, Кот спусціўся з даху і прызнаўся, што леў нагнаў на яго добрага страху.

— А яшчэ мне бажыліся,— сказаў Кот,— ды ў гэта я ўжо зусім не веру, быццам вы ўмеце абарочвацца ў самых драбнючкіх звяркоў, і можаце абярнуцца, напрыклад, у пацука ці ў мыш. Але мне, прызнаюся, здаецца, што гэта абсалютна немагчыма.

— Немагчыма? — зароў Людаед.— Зараз пабачыш.

І ў тое ж імгненне ён ператварыўся ў мыш, якая забегала па падлозе. Толькі Кот яе ўбачыў, як адразу кінуўся на яе і з'еў.

Тым часам побач якраз праязджаў кароль. Ён заўважыў раскошны Людаедаў замак і захацеў паглядзець яго зблізу.

Кот пачуў грукат карэты, якая ехала па пад'ёмным мосце, выбег насустрач і сказаў каралю:

— Сардэчна запрашаем Вашу Вялікасць у замак маркіза дэ Карабаса!

— Няўжо, пане маркізе?! — крыкнуў кароль.— І гэты замак таксама ваш? Хіба можа быць штось прыгажэйшае за гэты двор і будынкi?! Калі дазволіце, хацелася б зірнуць і на вашыя пакоі.

Маркіз падаў маладой прынцэсе руку, і следам за каралём, які ішоў наперадзе, яны ўвайшлі ў вялікую залу. Там стаяў стол з дзівоснымі стравамі, прыгатаванымі Людаедам сваім сябрам, якія меліся завітаць да яго ў той самы дзень, але не адважыліся, убачыўшы, што ў замак прыехаў кароль.

Кароль быў зачараваны знатнасцю маркіза дэ Карабаса, а яго дачка ад каханья ледзь зусім не страціла розум. І вось, убачыўшы, што маркіз валодае такім

вялікім багаццем, кароль праглынуў пяць ці шэсць кубкаў запар і прамовіў:

— А ці не хочаце вы, пане маркізе, быць мне зяцем?

З нізкім паклонам маркіз падзякаваў каралю за такі вялікі гонар і таго ж дня ажаніўся з прынцэсай. А Кот зажыў вялікім панам і болей ужо не лавіў мышэй. Хіба што зрэдку — дзеля забавы.

Мараль

Якія б ні былі выгоды
У тым, што ў спадчыну заўсёды
Сынам ад бацькі застаецца ўвесь пажытак,
Хай помняць маладыя людзі,
Што кемлівасць заўсёды будзе
Каштоўнейшая за любы прыбытак.

Другая мараль

З таго, што малады млынар
Ад мілае прынцэсы ў дар
Змог атрымаць і сэрца, і руку,
Зрабіць выснову досыць проста:
Пытанні вопраткі і ўзросту
Ў каханні маюць не маленькую вагу.

ЧАРАЎНІЦА

Жыла сабе раз удава, і былі ў яе дзве дачкі. Старэйшая і з характару, і з твару была вельмі падобная да маці — такая падобная, што людзі, убачыўшы іх разам, не маглі адрозніць, дзе адна, а дзе другая. Абе дзве яны былі такія агідныя і такія фанабэрыстыя, што жыць з імі было немагчыма. А вось меншая дачка сваёй дабрывай і сумленнасцю была чысты бацька. І апроч таго яна была такая прыгожая, што другой такой не было нідзе ў свеце. Ды ўсё ж, вядома, падобнага да сябе любяць болей, і таму ўдава вельмі любіла старэйшую дачку і трымаць не магла малодшай. Яна прымушала яе есці толькі на кухні і ўвесь час давала ёй якую-небудзь цяжкую працу.

Абавязкам беднай дзяўчыны было двойчы на дзень хадзіць па ваду аж за дзве вярсты ад дома, і кожны раз яна павінна была прынесці вялізны збан, поўны да берагоў. І вось аднаго разу, калі яна была ля крыніцы, да яе падышла бедная кабета і папрасіла напіцца.

— Зараз, зараз, цётка, — сказала прыгожая дзяўчына. Яна хуценька спаласнула збан, наліла ў яго вады з найчысцейшага месца ў крыніцы і падала яго кабеце. Каб той зручней было піць, дзяўчына ўвесь час яго падтрымлівала. Напіўшыся, кабета сказала:

— Ты такая прыгожая, такая добрая і такая ветлівая, што я хачу зрабіць табе падарунак (а гэта была чараўніца, якая наўмысна абярнулася беднай сялянкай, каб пабачыць, якое сумленне ў гэтай дзяўчыны).

— Я вырашыла надзяліць цябе дарам, — сказала чараўніца. — Дзякуючы яму пры кожным слове, якое ты вымавіш, з рота ў цябе будзе выпадаць кветка або каштоўны камень.

Неўзабаве дзяўчына вярнулася дадому. Маці адразу накінулася на яе сварыцца, што яна так доўга хадзіла па ваду.

— Калі ласка, мама, даруйце, што я так спазнілася, — сказала бедная дзяўчына.

І пры гэтых словах з рота ў яе ўпалі дзве ружы, дзве перліны і два вялікія дыяменты.

— Што такое? — крыкнула маці, вельмі здзівіўшыся. — Па-мойму, у яе з рота выпалі дзве перліны і два дыяменты?! Адкуль гэта ў цябе, дачушка мая? (Гэта быў першы раз, калі яна назвала яе дачушкай.)

Бедная дзяўчына шчыра распавяла ёй пра ўсё, што з ёй здарылася, і насыпала пры гэтым безліч дыяментаў.

— Вось табе маеш! — сказала маці. — Трэба будзе паслаць туды і маю старэйшую. Чуеш, Фаншона? Пабач, што падае ў тваёй сястры з рота, калі яна гаворыць! Хочаш мець такі дар? Тады бяры збанок, ды сядзі па ваду да крыніцы, а калі якая-небудзь бедная кабета папросіць у цябе напіцца, налі ёй у збанок вады ды напаі.

— Яшчэ чаго! — груба адказала Фаншона. — Ніколі такога не будзе, каб я пайшла на крыніцу!

— А я кажу, што пойдзеш, — паўтарыла маці, — і зараз жа.

Давялося-такі старэйшай дачцэ ісці, хоць яна ўвесь

час незадаволена бурчала. А з сабой яна ўзяла най- лепшы срэбраны збанок, які быў у хаце. І вось, ледзь яна паспела падысці да крыніцы, як убачыла, што з лесу выйшла раскошна апранутая пані. Гэта была тая самая чараўніца, якая раней гутарыла з яе сястрой, а цяпер абярнулася прынцэсай, каб пабачыць, наколькі гэтая дзяўчына можа быць несумленная. Яна падышла да старэйшай сястры і папрасіла ў яе напіцца.

— Яшчэ чаго! — груба крыкнула чараўніцы фанабэрыстая дзяўчына. — Што я сюды прыйшла вам ваду падаваць?! Ці вы думаеце, я прынесла гэты срэбраны збанок, каб вы з яго тут пілі! Вось што я вам скажу: піце проста з крыніцы, калі вам так хочацца.

— Вы вельмі няветлівая, — адказала чараўніца, але на твары ў яе не выявілася ніякага гневу. — Ну што ж, калі вы такая грубая, я надзялю вас дарам: пры кожным слове, якое вы скажаце, з рота ў вас будзе выскокваць гадзіна ці рапуха.

Яшчэ здалёк заўважыўшы сваю любую дачушку, маці закрычала:

— Ну што, дачушка мая?

— А нічога, мая матухна... — адказала грубіянка, і з рота ў яе выскачылі дзве рапухі і дзве гадзіны.

— О неба! — крыкнула маці. — Што я бачу? Усё гэта з-за тваёй сястрыцы! Ну, яна ўжо мне заплаціць!

І яна пабегла па малодшую дачку, каб яе набіць.

Але бедная дзяўчына ўцякла і схавалася ў лесе. Там яе і спаткаў сын караля, які вяртаўся з палявання. Ён заўважыў, якая яна прыгожая, і спытаўся, чаму яна тут адна і чаго плача.

— О, пане! — адказала дзяўчына. — Маці выгнала мяне з хаты.

Убачыўшы, што з рота ў яе выпалі шэсць перлаў і столькі ж дыямантаў, сын караля вельмі здзівіўся і спытаў, як у яе гэта выходзіць. І дзяўчына расказала гісторыю, якая з ёй здарылася. Пачуўшы гэта, сын караля вельмі ў яе закахаўся і падумаў, што такі дар варты ўсяго, што могуць даць у пасаг за любой прынцэсай. Ён прывёз дзяўчыну ў палац да свайго бацькі-караля, і там яны пажаніліся.

Што ж да яе сястры, дык тая хутка ўжо так усім абрыдла, што родная маці не вытрывала ды выгнала яе з хаты. Нябога доўга тулялася сям і там, але так і не

знайшла нікога, хто б яе прытуліў. Так яна і памерла адна ў нейкім глухім лясным закутку.

Мараль

Дыяменты і аздобы
Вабяць моцна ўсіх людзей,
Але ветлівыя словы
Больш маюць сілы і каштуюць даражэй.

Другая мараль

Няпроста дагаджаць усім
І далікатным быць заўсёды,
Ды ўрэшце ўсё вячае ўзнагарода —
Якраз тады, як пра яе не думаеш зусім.

ПАПЯЛУШКА, ЦІ КРЫШТАЛЁВЫ ПАНТОФЛІК

Жыў сабе адзін удавец, і вырашыў ён ажаницца другі раз. Ды ўзяў сабе ў жонкі самую ганарыстую і самую фанабэрыстую кабету ў свеце. Ад першага мужа былі ў той кабеты дзве дачкі, і мелі яны такі самы дрэнны характар, як і іхняя маці. А ў чалавека таксама была дачка, але характару добрага, ласкавага — такога, што і параўнаць няма з чым. Яна пераняла яго ад маці-нябожчыцы, найдабрэйшай жанчыны, якую толькі можна сабе ўявіць.

І вось, не паспелі яшчэ згуляць вяселле, як мачаха пачала аказваць свой злы нораў: яна трываць не магла сваёй добрай падчаркі, побач з якой яе дачкі здаваліся яшчэ болей агіднымі. Яна прымусіла бедную дзяўчыну рабіць самую чорную работу ў хаце. Падчарка павінна была мыць падлогу і посуд, прыбіраць у спальнях у мачахі і ў яе дачок, а сама спала ў маленькім пакойчыку на гарышчы, дзе ложкам ёй быў мулкі сяннік. У сёстрыных пакоях падлога была тафлёваная, стаялі модныя ложка і віселі вялікія люстры, у якіх можна было агледзець сябе з галавы да ног. Але бедная дзяўчына моўчкі цярпела такую несправядлівасць і не адважвалася паскардзіцца бацьку, які за гэта

толькі насварыўся б на яе, бо ва ўсім патрафляў новай жонцы.

Калі дзяўчына ўпраўлялася з працай, яна ціхутка сядала каля агменя ў закутку, у які звычайна змяталі попел. І таму ў хаце яе празвалі Папялдупкай. Праўда, малодшая сястра была не такая шкодная, як старэйшая, і звала яе проста Папялушкай. Але нават у беднай вопратцы Папялушка была сто разоў прыгажэйшая за сваіх раскошна прыбраных сясцёр.

Аднойчы сын тамтэйшага караля даваў баль і запрасіў на яго ўсіх знакамітых асоб. Дзвюм нашым паненкам таксама прыйшло запрашэнне, бо ў тых краях іх род належаў да высокага свету. Вось ужо яны ўзрадваліся! Кінуліся адразу выбіраць найлепшыя гарнітуры, прыдумляць прычоскі, каб выглядаць прыгажэйшымі. Але больш за ўсё клопату выпала зноў Папялушцы: яна прасавала сёстрам бялізну, крухмаліла каўнерыкі і манжэты. А тыя толькі і гаманілі, як ды ўва што прыбярцца.

— Я,— сказала старэйшая,— надзену чырвоную аксамітную сукенку і накідку з карункамі.

— А я,— сказала малодшая,— буду ў звычайнай сукенцы, але наверх надзену манто з залатымі кветкамі і закалю ў валасы дьяментавую шпільку.

Каб завіць паненкам дробныя кудзеркі, паслалі па найлепшую цырульніцу, у найлепшай краме купілі ім банты. Нарэшце паклікалі спытаць парады і Папялушку, бо густ у яе быў вельмі добры. Папялушка агледзела сястрыц, шчыра параіла ім, як ды што дзе паправіць лепей, і нават сама ўзялася іх прычасаць, на што сёстры адразу згадзіліся.

Пакуль Папялушка прычэсвала іх, сёстры ў яе пыталіся:

— Папялушка, скажы, а ты была б радая, каб і цябе запрасілі на баль?

— Што вы, паненкі, усё кпіце з мяне. Хіба ж мне туды можна?

— І то праўда. Вось бы пасмяяліся ўсе, каб убачылі, як Папялдупка на баль сунецца!

За такія кпіны іншая наўмысна прычасала б іх дрэнна, але ў Папялушкі было добрае сэрца, і яна пастаралася зрабіць сёстрам самыя прыгожыя прычоскі. А сёстры так ужо радаваліся, так радаваліся, што два дні амаль нічога не елі. Ды ўсё роўна, зацяг-

ваючы гарэты, парвалі цэлы тузін шнуроў, пакуль ім удалося надаць трошкі зграбнасці сваім станам. Увесь час яны толькі і круціліся перад люстрам.

Нарэшце радасны дзень настаў, і сёстры выправіліся на бал. Папялушка доўга, як магла, праводзіла іх вачыма, а калі карэта знікла за павароткай, горка заплакала. Хросная ўбачыла, што дзяўчына плача, і спыталася, што здарылася?

— Мне так хацелася б... мне так хацелася б...

Але Папялушка плакала так горка, што не здолела дагаварыць.

Тады хросная, якая была чараўніца, сказала:

— Ты, напэўна, вельмі хочаш на бал?

— Але! Вельмі хачу,— адказала Папялушка і сумна ўздыхнула.

— Ну што ж, калі ты будзеш паслухмяная дзяўчынка,— паабяцала хросная,— то я зраблю, каб ты туды трапіла.

Яна завяла яе ў свой пакой і сказала:

— Ідзі ў сад ды прынясі мне гарбуз.

Папялушка адразу пабегла ў сад, выбрала там найлепшы гарбуз і прынесла яго хроснай. Але яна ніяк не магла зразумець, як гэты гарбуз можа дапамагчы ёй трапіць на бал? Хросная тым часам вычысціла гарбуз, пакінуўшы адну лупіну, дакранулася да яго чарадзейнаю палачкай, і гарбуз адразу ператварыўся ў чараўную залачоную карэту.

Потым хросная пайшла да мышынае пасткі, дзе аказалася шэсць мышак. Яна загадала Папялушцы трошкі адчыніць дзверцы, і калі мышы адна за адной пачалі выскакваць, дакраналася да кожнай чарадзейнаю палачкай, і мышы адразу ператвараліся ў коней. Праз хвіліну перад імі стаяў ужо выдатны шасцярык шэрых мышастых коней.

Папялушка заўважыла, што хросная задумалася, з чаго ёй зрабіць фурмана, і сказала:

— Чакайце, пайду я гляну, можа, у вялікую пастку трапіў пацук? З яго і зробім фурмана.

— І то праўда,— пагадзілася хросная.— Ідзі зірні.

Папялушка прынесла вялікую пастку. А ў ёй сядзелі тры тлустыя пацукі. Чараўніца выбрала таго, у якога былі даўжэйшыя вусы, дакранулася да яго палачкай, і пацук перавярнуўся ў пузатага фурмана з такімі раскошнымі вусамі, якіх ніхто ніколі не бачыў.

Тады хросная сказала Папялушцы:

— А цяпер ідзі ў сад, і там за калодзежам убачыш шэсць яшчарак. Прынясі іх мне.

Прынесла Папялушка яшчарак, і хросная адразу ператварыла іх у шэсць прыгожа апранутых лёкаеў, якія адразу сталі на запяткі, нібыта ўсё жыццё толькі гэтае і рабілі.

Тады чараўніца сказала Папялушцы:

— Ну вось, цяпер у цябе ёсць на чым ехаць на балъ. Ты рада?

— Вядома, рада, — адказала Папялушка. — Але як жа я паеду ў такой брыдкай вопратцы?

Хросная толькі дакранулася да яе сваёй палачкай, і ў тую ж хвіліну Папялушчына сукенка ператварылася ў дзівоснае ўбранне, абсыпанае каштоўным каменем. Потым хросная дала дзяўчыне пару найпрыгажэйшых у свеце крышталёвых пантофлікаў.

Калі Папялушка, багата прыбраная, ужо села ў карэту, хросная яе папярэдзіла, што, як бы там ні было, але на балі яна не павінна заставацца пазней за поўнач, бо калі яна запозніцца хоць на хвіліну, яе карэта зноў зробіцца гарбузом, коні — мышамі, лёкаі — яшчаркамі, а адзенне набудзе свой ранейшы выгляд.

Дзяўчына паабяцала хроснай, што да поўначы абавязкова пакіне балъ, і, не помнячы сябе ад радасці, ад'ехала.

Сын караля, якому паведамілі аб прыездзе нікому не вядомай важнай і багатай прынцэсы, сам выйшаў яе сустракаць. Каб дапамагчы ёй выйсці з карэты, ён падаў ёй руку і правёў у залу, дзе сабраліся госці. Адразу ж запанавала поўная цішыня, усе кінулі танцаваць, скрыпкі змоўклі — так моцна ўсе былі ўражаныя незвычайнаю прыгажосцю незнаёмай прынцэсы. Чуўся толькі прыглушаны шэпт: «Ах! Якая яна прыгожая!» Нават кароль, хоць быў ужо вельмі стары, не мог звесці з яе вачэй і ціхутка прызнаўся каралеве, што даўно ўжо не бачыў такой прыгожай і прыемнай асобы. Усе паненкі ўважліва разглядалі яе прычоску і вопратку, каб заўтра зрабіць сабе такую самую, калі знойдуцца прыдатная тканіна і ўмелыя швачкі.

Сын караля пасадзіў прынцэсу на самае пачэснае месца, а потым запрасіў яе на танец. Яна танцавала так зграбна, што ўсе яшчэ больш замілаваліся ёю. Потым прынеслі самыя раскошныя стравы, але малады

прынц амаль нічога не еў: ён увесь час толькі і пазіраў на Папялушку. А яна села побач са сваімі сястранкамі і пачала іх усяляк хваліць. Яна пачаставала сяспёр апельсінамі ды цытрынамі, якія падаў ёй прынц, і гэта іх вельмі здзівіла, бо яны зусім не пазнавалі Папялушкі.

Але тут, гамонячы з сёстрамі, Папялушка пачула, як гадзіннік прабіў без чвэрткі поўнач. Яна адразу раскланялася перад гасцямі і як мага хутчэй пабегла з палаца.

Калі яна вярнулася дадому, яна пайшла да хроснай і вельмі ёй падзякавала. А потым прызналася, што і заўтра таксама хацела б паехаць на бал, бо яе запрашаў каралевіч. І вось, калі яна сядзела і распавядала хроснай пра тое, як праходзіў бал, у дзверы пастукаліся сёстры. Папялушка пабегла ім адчыняць.

— Як доўга вас не было! — сказала яна, пазяхаючы, і пачала церці вочы і пацягвацца, быццам толькі што прагнулася. Між тым яна і не думала спаць з той хвіліны, як яны рассталіся.

— Каб ты была на балі, — сказала ёй адна сястра, — табе не давялося б так нудзіцца. Там была такая прыгожая прынцэса, найпрыгажэйшая ў свеце! Яна нагаварыла нам столькі прыемных словаў! І яшчэ пачаставала апельсінамі і цытрынамі!

Папялушка, не помнячы сябе ад радасці, спытала, а як звалі тую прынцэсу? Але сёстры адказалі, што, на жаль, не ведаюць яе імя і што сын караля быў гэтым таксама вельмі засмучаны і аддаў бы ўсё на свеце, каб даведацца, хто яна і адкуль. Папялушка ўсміхнулася і сказала:

— Няўжо яна была такая прыгожая? Божа мой! Якія вы шчаслівыя! Як бы я хацела хоць раз зірнуць на яе. Ах! Мілая Жавота, пазычце мне ваш жоўты гарнітур, у якім вы ходзіце кожны дзень.

— Ага, — сказала Жавота, — так я і згадзілася! Аддаць ёй свой гарнітур, гэтай бруднай Папялдушцы! Трэба, каб я раней звар'яцела!

Папялушка чакала, што ёй адмовяць, і толькі парадавалася гэтаму, бо каб сястра згадзілася пазычыць ёй сваё адзенне, яна апынулася б у даволі цяжкім становішчы.

Назаўтра абедзве сястры зноў былі на балі, і Папялушка — таксама, але ў яшчэ прыгажэйшым убранні,

чым мінулы раз. Сын караля ўвесь час завіхаўся вакол яе і безупынна абсыпаў рознымі пяшчотамі. Дзяўчыне зусім не было часу нудзіцца, і яна забылася на тое, пра што яе папярэджвала хросная. Ёй здавалася, што яшчэ толькі адзінаццаць, калі раптам гадзіннік выбіў першы ўдар, абвяшчаючы поўнач. Яна падскочыла і жвава, як касуля, кінулася ўпечкі. Прынц пабег быў за ёю, але дагнаць так і не здолеў. На дарозе дзяўчына згубіла адзін крышталёвы пантофлік, і прынц пяшчотна падабраў яго. Без карэты, без лёкаеў, задыханая, Папялушка прыбегла дамоў. Яна зноў была ў сваім агідным адзенні, і з усяе пышнасці ў яе застаўся толькі адзін пантофлік — такі самы, як той, што яна згубіла.

У брамнакаў запыталіся, ці не бачылі яны, каб з палаца выходзіла прынцэса. Але яны адказалі, што бачылі толькі нейкую вельмі неахайную дзяўчыну, падобную больш да сялянкі, чым да паненкі.

Калі сёстры вярнуліся з балю, Папялушка спытала, ці добра яны прабавілі час і ці была на балі тая прыгожая пані? Сёстры адказалі, што была, але калі гадзіннік адбіў поўнач, яна так хутка пабегла, што нават згубіла адзін крышталёвы пантофлік, такі прыгожы, што ва ўсім свеце такіх ні ў кога няма. Сёстры сказалі, што сын караля падабраў той пантофлік і да канца балю ўжо толькі і глядзеў на яго, таму што, вядома ж, вельмі загахаўся ў чароўную ўладальніцу гэтага пантофліка.

Яны казалі праўду, бо праз некалькі дзён сын караля пры ўсім народзе абвясціў, што ажэніцца з той, каму гэты пантофлік будзе акурат па назе. Спачатку яго паперамервалі ўсе прынцэсы, потым графіні і ўся дворня, але ўсё дарма. Нікому ён не падыходзіў. Прынеслі яго і да дзвюх сяспёр. Як толькі яны не высільваліся, каб усунуць нагу ў пантофлік! Ды нічога ў іх не выйшла. Папялушка пазнала свой пантофлік і, з усмешкай глядзячы на сяспёр, сказала:

— Дайце, я памераю, ці не падыдзе ён мне?

Сёстры пачалі смяяцца і кпіць з дзяўчыны. Але прыдворны, які насіў пантофлік, зірнуўшы на Папялушку, заўважыў, што яна прыгожая, і сказаў, што яна мае рацыю, бо ён атрымаў загад даваць мерыць пантофлік усім дзяўчатам. Ён запрасіў Папялушку сесці і паднёс пантофлік да яе ножкі. І тут усе ўбачылі,

што пантофлік лёгка надзеўся на нагу і аказаўся ў самы акурат, нібыта быў на яе зроблены. Здзіўленне ў сяццёр яшчэ больш павялічылася, калі Папялушка дастала з кішэні другі такі самы пантофлік і надзела яго на другую нагу. У гэты момант у пакой увайшла хросная. Яна дакранулася да Папялушчынага адзення чарадзейнаю палачкай, і яно зрабілася яшчэ прыгажэйшым, чым ранейшыя два разы.

І тады нарэшце сёстры прызналі ў ёй тую прыгожую прынцэсу, якую бачылі на балі. Яны кінуліся Папялушцы ў ногі, пачалі перапрашаць за ўсё дрэннае, што ёй даводзілася ад іх цярапець. Але Папялушка папрасіла іх падняцца і сказала, што ўсё шчыра ім даравала і хоча, каб яны заўсёды яе любілі.

Ва ўсім гэтым прыгожым убранні Папялушку правялі да маладога прынца. Прынцу яна здалася яшчэ прыгажэйшаю, чым раней, і праз некалькі дзён яны пажаніліся. Папялушка, у якой дабрыні было не меней, чым прыгажосці, запрасіла сяццёр жыць у палац і ў той самы дзень ажаніла іх з двума знатнымі панамі з каралеўскай дворні.

Мараль

Краса ў дзяўчат — вялікі скарб, бяспрэчна,
Мы захапляцца ёй не стомімся ніколі,
Ды ветлівасць усё ж каштуе болей
І большую цану мець будзе вечна.
Таму і хросная дзяўчыну навучала
Быць далікатнай, выпраўляючы на балі,
Ды так яе пры гэтым прыбірала,
Што стала каралеўнаю яна. Адсюль — мараль:
Хто хоча схільнасці у люблага дабіцца,
Адной красою дасягне не многа;
Тут ветласць — вось дар чараўніцы,
Бо з ёй магчыма ўсё, а без яе — нічога.

Другая мараль

Вядома, што зусім няблага,
Калі ў вас ёсць і розум, і развага,
І працавітасць, і калі вы не без роду,—
Тут трэба толькі шанаваць прыроду,

Што падарыла вам такую перавагу.
І ўсё ж, мой дружа, будзе мала плёну
Ва ўсім, што б вы не мелі,— будзе ўсё дарма
І поспеху не дасць ў жыцці штодзённым,
Калі ў вас хроснага ці хроснае няма.

ЧУБАТЫ РЫКЭ

Жыла сабе адна каралева, і нарадзіла яна такога брыдкага і выродлівага сына, што многія засумняваліся нават, ці чалавек гэта ўвогуле? Але чараўніца, якая прыехала на радзіны, супакоіла ўсіх і запэўніла, што хлопчык вырасце і будзе прывабны, бо ў яго будзе вельмі вялікі розум. Апроч гэтага яна сказала, што дзякуючы яе дару, ён здолее сам даць столькі ж розуму той, каго моцна пакахае. Усё гэта трохкі суцешыла бедную каралеву, якая вельмі журылася, што ў яе нарадзілася такое агіднае дзіця.

І праўда, ледзьве малое навучылася гаварыць, як адразу пачало казаць вельмі слухныя рэчы, і ўсе яго ўчынкі былі такія разважныя, што можна было толькі дзівіцца. Я забыўся, дарэчы, сказаць, што хлопчык нарадзіўся з невялічкім чубком, і таму яму далі мянушку — Чубаты Рыкэ, бо Рыкэ было прозвішча ў іх сям'і.

Праз сем ці восем гадоў у каралевы аднаго суседняга каралеўства нарадзіліся дзве дачкі. Першая была прыгажэйшая за сонейка, і каралева так гэтаму радавалася, што ўсе нават спалохаліся, каб ад вялікай радасці яна зусім не страціла розум. На радзіны да каралевы прыехала тая самая чараўніца, што была пры нараджэнні Рыкэ, і, каб трохкі паменшыць каралевіну радасць, сказала, што ў маленькай прынцэсы не будзе ані кропелькі розуму і што наколькі яна будзе прыгожая, настолькі ж і дурная. Гэтыя словы вельмі засмуцілі каралеву, але неўзабаве яна засмуцілася яшчэ больш, бо другая дачка, якую яна нарадзіла, была вельмі брыдкая.

— Не бядуйце, Вашамосць,— сказала ёй чараўніца.— У вашай дачкі будуць іншыя перавагі: яна будзе такая разумная, што ніхто не заўважыць, што ёй не стае прыгажосці.

— Дай божа,— адказала каралева.— Але ці нямож-

на даць хоць бы крышачку розуму маёй старэйшай? Яна такая прыгожая!

— На жаль, Вашамосць, з розумам я ніяк не магу ёй дапамагчы,— сказала чараўніца,— але затое, што да яе прыгажосці, я здольная зрабіць усё. І каб вас задаволіць, я падару ёй здольнасць надзяляць прыгажосцю кожнага, хто ёй спадабаецца.

Час ішоў, прынцэсы раслі, і іх вартасці большалі разам з імі. Паўсюль ішла пагалоска пра хараство старэйшай ды розум малодшай. З часам, праўда, павялічваліся і заганы дзяўчат. Малодшая на вачах рабілася ўсё больш непрыгожая, а старэйшая ўсё болей дурнела. Калі ў яе што-небудзь пыталіся, яна ці маўчала ўвогуле, ці вярзла нейкую лухту. Апроч таго яна была такая няўклуда, што не магла расставіць на камінку нават чатыры статуэткі, каб адну не пабіць, а калі піла са шклянкі, дык заўсёды палавіну вылівала на сябе.

Хоць прыгажосць і вялікае шчасце для кожнай маладой дзяўчыны, але госці ўсё-такі больш любілі быць побач з малодшай, чым са старэйшаю. Спачатку, праўда, усе кідаліся да прыгажэйшай: паглядзець на яе, палюбавацца яе прыгажосцю, але хутка вярталіся да разумнейшай, бо з ёю было прыемна гутарыць пра самыя розныя рэчы. І не дзіва, што не праходзіла і чвэрці гадзіны, як побач са старэйшай нікога ўжо не было, і ўсе збіраліся вакол малодшай. Старэйшая дачка хоць і была вельмі дурная, але добра заўважала гэта і не пашкадавала б усёй сваёй прыгажосці, каб мець хоць бы палову розуму сваёй малодшай сястры. Маці-каралева была жанчына разважная, але і яна часам не магла ўтрымацца, каб не папракнуць дачку за яе бязглуздасць. А беднай прынцэсе рабілася ад гэтага так горка, што яна ўжо, здавалася, гатовая была лепей памерці.

Аднойчы, калі прынцэса пайшла ў лес, каб там на самоце пабедаваць ад свайго няшчасця, да яе падышоў нейкі чалавек. Ён быў вельмі непрыгожы і брыдкі, хоць быў апрануты ў самыя раскошныя строі. Гэта быў прынц Чубаты Рыкэ. Некалі ён убачыў прынцэсін партрэт і закахаўся ў яе без памяці. І тады ён вырашыў пакінуць бацькоўскае каралеўства і на свае вочы ўбачыць прынцэсу, каб пагутарыць з ёю. Узрадаваны, што сустрэў дзяўчыну адну, ён загаварыў з ёю з усёй пашанай і ветлівасцю, на якія толькі быў здольны.

Але пасля звычайных лётак, якія кажуць у такіх выпадках, прынец заўважыў, што твар у дзяўчыны вельмі журботны. І тады ён сказаў:

— Дарагая прынца, я не разумею, што можа засмучаць такую чароўную дзяўчыну, як вы — бо, хоць я і магу пахваліцца, што бачыў нямала прыгажунь, але я не бачыў ніводнай, чыя прыгажосць параўналася б з вашай.

— Пан вельмі ласкавы, — адказала прынца і змоўкла.

— Прыгажосць настолькі каштоўная рэч, — зноў сказаў Чубаты Рыкэ, — што здольная замяніць сабою ўсё астатняе. Таго, хто яе мае, нішто, на мой розум, засмучаць не можа.

— А мне, наадварот, хацелася б лепей быць такою брыдкаю, але і такою разумнаю, як вы, — адказала прынца, — чым такою, як я, — прыгожай і такою дурною.

— Але нішто, дарагая прынца, гэтак не сведчыць пра розум, як думка, што яго не стане. Розум якраз у тым і ёсць, што чым больш яго маеш, тым болей думаеш, што яго мала.

— Не ведаю, — адказала прынца. — Я ведаю толькі, што я вельмі дурная. Гэта мяне й гняце.

— Але, прынца, калі толькі гэта вас засмучае, то я магу лёгка пакласці канец вашым пакутам.

— Як? — запыталася прынца.

— У мяне ёсць дар, — адказаў Чубаты Рыкэ, — і дзякуючы гэтаму дару я магу надзяліць самым вялікім розумам тую, каго пакахаю болей за ўсіх. А таму, што болей за ўсіх я кахаю вас, то цяпер толькі ад вас усё і залежыць. Досыць вам пагадзіцца пайсці за мяне замуж, і вы адразу зробіцеся разумнаю.

Прынца вельмі сумелася, пачуўшы гэтыя словы, і нічога не змагла адказаць.

— Відаць, мая прапанова вас трошкі бянтэжыць, — сказаў Чубаты Рыкэ, — і гэта не дзіўна. Але, каб вы маглі ўсё добра ўзважыць, я даю вам цэлы год.

У прынца быў такі малы розум, і ёй так карцела хутчэй паразумнець, што ёй здалася, што цэлы год чакаць яна не вытрымае ніколі, і яна адразу згадзілася на прыцаву прапанову. Не паспела яна паабяцаць, што налета, роўна праз год, выйдзе за Чубатага Рыкэ замуж, як адразу адчула сябе зусім іншаю — цяпер

яна вельмі лёгка магла казаць усё, што хацела, і ў яе словах адчувалася разважнасць і натуральнасць. Яна адразу павяла з Чубатым Рыкэ лёгкую і далікатную размову і з такім бляскам выявіла свае новыя здольнасці, што Чубаты Рыкэ ўжо быў падумаў, ці не даў ён прынцэсе болей розуму, чым пакінуў сабе.

Калі ж прынцэса вярнулася ў палац, прыдворныя не маглі зразумець, што здарылася і чым растлумачыць такую нечаканую і незвычайную змену, бо як раней усе смяяліся з прынцэсіных бязглуздых і недарэчных думак, так цяпер усіх здзіўлялі яе дасціпныя і разумныя разважанні. Усе так гэтаму ўзрадаваліся, што і сказаць немагчыма. Толькі малодшая сястра была не вельмі рада: цяпер у яе не было ранейшае перавагі над старэйшай сястрой і побач з ёю яна выглядала толькі яшчэ больш непрыгожаю.

Кароль пачаў цяпер прыслухоўвацца да меркаванняў старэйшай дачкі і часам нават хадзіў да яе ў пакой, каб спытаць парады. Пагалоска пра гэтую перамену хутка абляцела ўсе суседнія каралеўствы. Адусюль пачалі з'язджацца маладыя прынцы, і ўсе стараліся дамагчыся прынцэсінага кахання, усе прасілі ў яе рукі. Але ніхто не здаваўся прынцэсе сапраўды разумным. Яна ўважліва слухала кожнага, але нікому нічога не абяцала. Але аднойчы прыехаў у палац прынец, які быў такі багаты, такі дужы, такі разумны і такі прыгожы, што прынцэса не змагла не зачаравацца ім. Бацька-кароль заўважыў гэта і сказаў, што пара ўжо ёй абраць сабе жаніха: няхай ім будзе той, каго яна сама назаве. Але ж чым чалавек разумнейшы, тым цяжэй яму рашыцца ў такой складанай справе. І таму, падзякаваўшы бацьку, прынцэса папрасіла даць ёй часу падумаць.

І вось, выправіўшыся неўзабаве на шпацыр, каб паразважаць у цішы, што ёй рабіць, яна выпадкова зайшла ў той самы лес, дзе некалі спаткала Чубатага Рыкэ. Яна ішла ў глыбокім задуменні — і раптам пачула пад нагамі нейкі шоргат, быццам нехта бегаў ды мітусіўся туды-сюды пад зямлёй. Прынцэса прыслухалася ўважлівей і пачула, як нечы голас сказаў: «Гэй, нясі сюды гэты рондаль». — «Ану, падай мне той саганок», — сказаў другі. «Падкінь дроў у вогнішча», — пачуўся трэці. У тую ж хвіліну зямля расчынілася, і прынцэса ўбачыла каля самых сваіх ног агромністую

кухню, у якой было поўна кухараў, кухарчукоў і самай рознай абслугі, якая гатавала стравы на нейкі святочны банкет. З кухні выйшлі чалавек дваццаць ці трыццаць, усе ў лісіных шапках і з пожагамі ў руках. Яны паселі вакол вельмі доўгага стала, што стаяў пасярод лясных прысадаў, заспявалі хвацкую песню і пачалі шпігаваць мяса.

Прынцэса вельмі здзівілася і спытала, каму яны гатуюць усе гэтыя стравы.

— О, паненка, — адказаў ёй самы важны спаміж кухароў, — мы гатуем усё гэта нашаму прынцу — Чубатаму Рыкэ, заўтра ў яго вяселле.

Прынцэса здзівілася яшчэ больш, ды раптам прыгадала, што роўна год назад, у такі самы дзень паабяцала выйсці за прынца замуж. Успомніўшы гэта, яна ледзь не самлела. Яна ж зусім забылася на сваё абяцанне: калі яна давала яго, яна была такая дурнічка, што цяпер, набыўшы дзякуючы Чубатаму Рыкэ сапраўдны розум, нават не хацела ўспамінаць пра свае ранейшыя глупствы.

Яна пайшла па лесе далей, але не паспела ступіць і трыццаці крокаў, як перад ёй узнік Чубаты Рыкэ. Ён быў у раскошным адзенні і меў вельмі ўрачысты выгляд, на якім адразу можна было здагадацца, што ён рыхтуецца да вяселля.

— Бачыце, прынцэса, — сказаў ён, — я цвёрда трымаю сваё слова і не сумняваюся, што вы таксама прыйшлі сюды, каб выканаць сваё абяцанне. Калі вы аддасце мне вашу руку, вы зробіце мяне найшчаслівейшым чалавекам у свеце.

— Шчыра кажучы, — адказала прынцэса, — я нічога яшчэ не вырашыла і наўрад ці змагу прыняць рашэнне, якое вы ад мяне чакаеце.

— Вы вельмі здзіўляеце мяне, прынцэса, — ледзь не крыкнуў Чубаты Рыкэ.

— Ахвотна вам веру, — сказала прынцэса. — І мне, вядома, давялося б нялёгка, каб перада мною быў чалавек неразумны і грубы. Такі ўвесь час паўтараў бы адно: «Слова прынцэсы — закон, вы павінны выйсці за мяне замуж, бо вы абяцалі». Але ж я гутару з чалавекам разумным і выхаваным і ўпэўненая, што ён зразумее прычыну. Вы памятаеце, што нават калі я была дурнічка, я не магла адважыцца пайсці за вас замуж. Як жа, па-вашаму, я магу рашыцца на гэта

цяпер, калі ў мяне ёсць розум? Вы самі мне яго падаравалі, і цяпер я зрабілася яшчэ болей патрабавальная да людзей. Не, прынц, калі вы сапраўды хацелі са мной ажаніцца, то дарма пазбавілі мяне дурасці і навучылі разбірацца ва ўсім.

— Але ж, прынцэса, — сказаў Чубаты Рыкэ, — калі вы кажаце самі, што чалавек неразумны мог бы вас папракаць, што вы не трымаеце слова, то чаму, павашаму, таго ж самага не магу зрабіць я? Тым больш, што гаворка ідзе пра шчасце ўсяго майго жыцця! Ці ж справядліва, каб разумны чалавек меў меней правоў, чым неразумны? І ці можаце гэта казаць вы — тая, каму так хацелася быць разумнай, ды яшчэ цяпер, калі вы атрымалі столькі розуму? Але вернемся, з вашага дазволу, да галоўнага пытання. Скажыце, ці ёсць што-небудзь яшчэ, апроч маёй выродлівасці, што вам ува мне не падабаецца? Можа, вы незадаволены маім родам, розумам, характарам ці выхаваннем?

— Ані, — азвалася прынцэса, — усё гэта мне ў вас падабаецца.

— Значыць, я змагу быць шчаслівы, — сказаў Чубаты Рыкэ, — бо вы здольная зрабіць мяне найпрыгажэйшым юнаком у свеце.

— Але ж як я магу зрабіць гэта? — здзівілася прынцэса.

— Гэта здарыцца тады, калі вы пакахаеце мяне настолькі, што вам самой захочацца, каб гэта здарылася, — адказаў Чубаты Рыкэ. — І калі вы сумняваецеся ў гэтым, дык ведайце: тая самая чараўніца, што была пры маім нараджэнні і надзяліла мяне дарам зрабіць разумнай абраную мною дзяўчыну, надзяліла дарам і вас, каб вы маглі зрабіць прыгожым чалавека, якога вы пакахаеце.

— Калі гэта праўда, — сказала прынцэса, — то я ўсім сэрцам хачу, каб вы зрабіліся найпрыгажэйшым і найпрыемнейшым прынцам у свеце. І калі ў мяне ёсць такі дар, то я ўвесь яго аддаю вам.

І не паспела прынцэса прамовіць гэтых словаў, як раптам, у яе на вачах, Чубаты Рыкэ ператварыўся ў самага прыгожага юнака, якога ёй даводзілася бачыць. Праўда, людзі кажучь, што чараўніца тут была зусім ні пры чым і ўсё гэта здарылася дзякуючы каханню: прынцэса, маўляў, адзначыўшы сталасць характару свайго каханага, яго сціпласць і добрыя якас-

ці яго душы, а таксама вялікі розум, проста перастала заўважаць яго брыдкае цела і непрыгожы твар. Горб здаваўся ёй цяпер проста невялікай сутуласцю, якая нават надавала прынцу трохкі важнасці, а яго кульгавасць яна лічыла за пацешную звычку крыху нахіляцца пры хадзе, і гэта яе нават зачароўвала. Яго вочы, хоць і былі касавурыя, але праз гэта здаваліся ёй толькі яшчэ болей бліскучымі, дый наогул мужаву касавураць прынцэса лічыла за адзнаку незвычайнага каханья, а ў яго тоўстым чырвоным носе ёй бачылася нешта ваяўнічае і адважнае.

Як бы там ні было, прынцэса адразу паабяцала Рыкэ выйсці за яго замуж, калі на тое будзе дазвол ейнага бацькі-караля. Калі ж кароль даведаўся, як высока яго дачка шануе Чубатага Рыкэ, пра якога ён, зрэшты, і сам чуў, як пра прынца разумнага і кемлівага, ён з радасцю згадзіўся, каб той стаў яго зяцем. На другі дзень, як і меркаваў Чубаты Рыкэ, адбылося вяселле — балазе, ён загадзя паклапаціўся загадаць, каб усё было гатова.

Мараль

Відаць адразу — гэта казка не пустая,
Яна ў праўдзівасці з жыццём зраўнацца можа,
Бо ўсё ў тым, што кахаем мы, — прыгожа,
І ўсё, што мы кахаем, — розум мае.

Другая мараль

Рэч некаторую, бывае,
Прырода фарбамі такімі надзяляе,
Якіх мастацтву не стварыць ніколі.
Але і хараство нам не расчуліць сэрца,
Пакуль каханне да яго не дакранецца;
А ўжо кране разок — і гэтага даволі.

МАЛОЕ ПАЛЬЧАНЁ

Жылі аднойчы дрывасек з дрывасечыхай, і мелі яны сямёра дзяцей, ды ўсё хлопцаў. Старэйшаму было дзесяць гадоў, а малодшаму — сем. Хто-небудзь, на-

пэўна, здзівіцца, што за такі кароткі час у дрывасека нарадзілася столькі дзяцей, але разгадка ў тым, што яго жонка добра ведала справу і штораз прыносіла яму не менш як двойню.

Людзі яны былі бедныя, і сямёра дзяцей для іх былі вялікім цяжарам, бо, вядома, малыя не ўмелі яшчэ зарабіць на хлеб. Засмучала бацькоў і тое, што меншы быў надта кволы і амаль увесь час маўчаў. Яны нават думалі, што ён крыху дурнаваты. Але за дурасць яны лічылі тое, што напраўду было адзнакай кемлівасці і развагі. Ростам хлопец быў такі маленькі, што калі нарадзіўся на свет, увогуле быў не большы за палец; таму і далі яму такую мянушку — Малое Пальчанё.

У сям'і з небаракі ўсе кпілі і, калі што здаралася, вінавацілі толькі яго. Але сярод братоў ён быў самы кемлівы і самы разумны: хоць гаварыў ён мала, затое слухаў шмат.

І вось настаў аднойчы вельмі цяжкі год, і быў такі вялікі голад, што бедныя бацькі вырашылі пазбавіцца ад сваіх дзяцей. Увечары, калі дзеці ўжо спалі, селі яны каля агню, і дрывасек з болем ў сэрцы сказаў жонцы:

— Сама бачыш, не пракарміць нам нашых дзетак. Не змагу я глядзець, як яны пачнуць паміраць адно за адным з голаду. Вось я і вырашыў завесці іх заўтра ў лес ды там кінуць. Зрабіць гэта будзе няцяжка: як пачнуць яны дурэць ды забаўляцца, мы ціхутка ўцячом, і яны нічога не заўважаць.

— Ах! — крыкнула дрывасечыха. — Як ты можаш так казаць! Каб мы, сваімі рукамі, завялі ў лес ды кінулі нашых дзетак!

Дарма муж даводзіў, у якой галечы яны жывуць: жонка і слухаць яго не хацела. Хоць бедная, але ж яна была іхняя маці.

Але нарэшце разважыўшы, як балюча будзе глядзець на бедных сыночкаў, калі яны пачнуць паміраць з голаду, кабета згадзілася з мужам і ў слязах пайшла спаць.

Усё, пра што яны гаманілі, падслухаў іх меншы сын, Малое Пальчанё. Лежачы ў ложку, ён пачуў, што бацькі гутараць пра нейкія справы і, ціхенька ўстаўшы, непрыкметна шмыгнуў пад услон, на якім сядзеў бацька. Потым гэтак жа непрыкметна ён зноў лёг у ложка, але не спаў ужо ўсю ноч, разважаючы, што рабіць.

Калі на двары пачало брацца на дзень, ён устаў, пабег да ручая і, назбіраўшы поўныя кішэні белых каменьчыкаў, вярнуўся дахаты.

Неўзабаве ўся сям'я выправілася ў дарогу. Малое Пальчанё нічога не сказаў сваім братам. Доўга яны ішлі ці не, але нарэшце зайшлі ў такі густы лес, што за дзесяць крокаў тут адзін аднаго не мог убачыць. Дрывасек пачаў сячы дровы, а дзеці збіралі галлё і складалі яго ў вязкі. Убачыўшы, што дзеці занятыя, бацька і маці неўпрыкмет адышлі ды кінуліся наўцёкі па маленькай сцяжынцы.

Калі дзеці заўважылі, што засталіся адны, яны з усяе сілы загаласілі. І толькі меншы брат, Малое Пальчанё, не плакаў: ён добра ведаў, як трэба вяртацца дадому: дарогай, пакуль яны ішлі, ён раскідваў белыя каменьчыкі, што нёс у кішэнях. Даўшы братам уволю пабедаваць, ён сказаў:

— Не бойцеся, браты. Бацька і маці кінулі нас, але я прывяду вас дадому. Хадземце за мной.

Браты пайшлі за ім, і Малое Пальчанё вывеў іх да бацькавай хаты па той самай дарозе, якою яны прыйшлі ў лес. Але хлопчыкі не адважыліся адразу ўвайсці. Яны сталі каля дзвярэй і пачалі прыслухоўвацца, пра што гамоняць бацькі.

Якраз тым часам, як дрывасек з дрывасечыхай вярнуліся з лесу, пан, якому належала вёска, прыслаў ім дзесяць экю. Ён так даўно быў ім вінен, што бедныя сяляне і не спадзяваліся ўжо, што ён іх аддасць. Але цяпер, калі яны ледзь не паміралі ад голаду, грошы ўратавалі ім жыццё. Дрывасек адразу паслаў жонку ў ятку, і яна, доўга не еўшы, накупіла мяса ажно ў тры разы болей, чым ім трэба было на дваіх. Калі яны добра падсілкаваліся, кабета сказала:

— Ах, божачкі! Дзе ж цяпер нашы бедныя дзеткі? Як бы яны добра паелі, у нас жа столькі яшчэ засталася! Гэта ты, Піём, захацеў кінуць іх у лесе. А я казала табе: будзем потым пакутаваць. Ах, небаракі, што яны робяць цяпер у дрымучым лесе? Ах, вох, напэўна, іх ужо задралі ваўкі! І якім жа трэба быць жорсткім чалавекам, каб кінуць сваіх дзяцей!

Яна разоў дваццаць паўтарыла, што яны будуць пакутаваць і што яна гэта прадказвала, калі дрывасек нарэшце не сцягнеў і прыстрашыў жонку, што зараз паб'е, калі яна не змоўкне. Дрывасеку і так было

цяжка на сэрцы, і ён, мабыць, сам дакараў сябе яшчэ болей, чым жонка, ды вельмі ўжо яна яму назаляла. У яго ж быў такі самы характар, як у большасці мужчын: ён вельмі любіў, калі жанчыны казалі слухна, але цярпець не мог, калі яны казалі слухна заўсёды.

А дрывасечыха толькі яшчэ мацней заплакала:

— Ах, божачка! Дзе ж гэта цяпер мае дзеткі, бедныя мае сыночкі!

Адзін раз яна крыкнула так гучна, што дзеці, якія стаялі каля дзвярэй, пачулі матчыны словы і разам загаласілі:

— Мы тут! Мы тут!

Маці кінулася да дзвярэй, адчыніла іх і моцна спіснула дзяцей у абдымках.

— Якая радасць, што вы зноў са мной, мілыя мае дзеткі! — сказала яна. — Вы ж, напэўна, стаміліся і вельмі галодныя. Ай-ай, П'еро, як ты ўпэчкаўся! Ану, хадзі я цябе пачышчу.

П'еро быў старэйшы сын, і дрывасечыха любіла яго болей за іншых, таму што ён быў рыжы, як і маці.

Хлопчыкі селі да стала і пачалі ўплятаць з такім смакам, што бацька з маці нагледзецца не маглі. За вячэрай малыя расказалі бацькам, якога нацярпеліся ў лесе страху, і, расказваючы, увесь час перабівалі адно аднаго. Добрыя сяляне вельмі радаваліся, што іх дзеці зноў разам з імі, ды радасці гэтай хапіла роўна настолькі, на колькі хапіла дзесяці экю. А калі грошы скончыліся, бацькоў зноў апанаваў вялікі смутак, і яны вырашылі зноў завесці дзяцей у лес. Але каб не зрабіць памылкі другі раз, яны дамовіліся завесці іх яшчэ далей.

І ўсё ж, як ні сакрэтнічалі дрывасек з дрывасечыхай, а Малое Пальчанё, іх меншы сын, усё роўна ўсё пачуў і зноў прыдумаў, як яму выкруціцца. Рана раніцай ён устаў і хацеў быў пайсці на ручай па каменьчыкі, але нічога ў яго не выйшла: дзверы ў хаце былі зачыненыя аж на два павароты. Бедны хлопец не ведаў, што рабіць. Але за сьнеданнем, калі дрывасечыха дала сынам па лусце хлеба, ён вырашыў, што замест каменьчыкаў будзе кідаць паўсюль, дзе яны будуць ісці, хлебныя крошкі. З тым ён і схаваў свой кавалак у кішэню.

Бацька і маці завялі дзяцей у самы глухі і змрочны кут лесу, а самі — збочылі на кружную сцежку і ўцяк-

лі. Але Малое Пальчанё гэта не надта засмуціла: хлопец думаў, што па хлебных крошках знайсці дарогу дадому будзе даволі лёгка. Але як ён здзівіўся, калі не знайшоў ніводнага драбочку! Усё падзяўблі лясныя птушкі.

Хлопчыкі зусім разгубіліся. Чым далей яны ішлі, тым болей блудзілі і яшчэ глыбей заходзілі ў лес. Ём здавалася, што з усіх бакоў выюць ваўкі, падкрадаючыся, каб іх з'есці. Ад страху яны маўчалі як вады ў рот набраўшы і баяліся нават павярнуць галаву. Раптам пайшоў моцны дождж, і малыя прамоклі аж да рубчыка. На кожным кроку яны слізгаліся, падалі ў грязь, уставалі ўсе перапэцканыя і не ведалі, куды дзець брудныя рукі.

Нарэшце Малое Пальчанё вырашыў узлезці на высокае дрэва і паглядзець, ці не відаць чаго-небудзь зверху. Ён зірнуў ва ўсе бакі і вельмі далёка, аж на самым ускрайку лесу заўважыў маленькі агеньчык. Гэта вельмі ўзрадавала яго. Ён хуценька злез з дрэва, але, апынуўшыся зноў на зямлі, агеньчыка ўжо не бачыў. Гэта яго крыху засмуціла. І ўсё ж браты вырашылі пайсці ў тым кірунку, дзе, на іх думку, павінна была стаяць хатка, у якой гарэла святло. Доўга ці мала яны ішлі, ды нарэшце выйшлі на ўзлесце і тут зноў убачылі той самы агеньчык.

Яшчэ не раз яны хваляваліся, калі агеньчык раптам знікаў. А гэта здаралася кожны раз, як хлопчыкі спускаліся ў лагчыну, але неўзабаве яны падышлі да хаткі, за акном якой гарэла маленькая свечка.

Яны пастукаліся ў дзверы, і ім адчыніла кабета. Яна запыталася, што ім трэба і што яны тут робяць так позна. Малое Пальчанё сказаў, што яны бедныя дзеці, што яны заблудзіліся і ласкава просяць пусціць іх на ноч. Убачыўшы перад сабой такіх мілых дзетак, добрая жанчына заплакала.

— Ах, бедныя вы мае! — сказала яна. — Куды ж вы прыйшлі? Хіба вы не ведаеце, што тут жыве людаед, які есць дзяцей?

— А што ж нам рабіць, пані? — адказаў Малое Пальчанё, які, як і браты, аж калаціўся ад страху. — Калі вы не згодзіцеся нас прытуліць, нас з'ядуць у лесе ваўкі. Дык хай ужо лепей нас з'есць людаед. Можа, вы папросіце яго, і ён пашкадуе нас?

Людаедава жонка падумала, што, можа, ёй сапраў-

ды ўдасца схаваць дзяцей ад мужа да заўтрашняй раніцы, і ўпусціўшы іх у хату, пасадзіла грэцца каля агню, на якім людзеда на вячэру смажыўся цэлы баран.

Калі яны крыху абagrэліся, у дзверы нехта моцна пагрукаў. Гэта вяртаўся людзеда. Ягоная жонка адразу загадала хлопчыкам хутчэй лезці пад ложак, а сама пайшла адчыняць. Ледзь пераступіўшы парог, людзеда спытаў, ці гатовая вячэра ды ці прынеслі віна, і адразу сеў да стала. Баран, які вісеў над агнём, быў яшчэ ўвесь у крыві, але ад гэтага здаваўся людзеда яшчэ смачнейшым. Ён пачаў прыюхвацца то направа, то налева і раптам сказаў, што чуе чалавечы пах.

— Мусіць, гэта цялё, якое я толькі што разабрала,— адказала яму жонка.

— Ды якое цялё! Я кажу табе: пахне чалавечынай! — паўтарыў людзеда і падазрона зірнуў на жонку.— Нешта тут не так...

З гэтымі словамі ён устаў з-за стала і пашыбаваў да ложка.

— Ага! — крыкнуў ён.— Дык вось як ты, шэльма, хацела мяне ашукаць! Не ведаю, чаму я цябе самую дагэтуль не з'еў! Тваё шчасце, што ты такая кашчавая ды старая. Але я рады, што тут такая добрая здабыча: будзе чым пачаставаць маіх прыяцеляў-людзедаў. Яны якраз павінны завітаць да мяне гэтымі днямі.

І ён аднаго за адным павыцягваў хлопцаў з-пад ложка. Напалоханыя дзеці ўкленчылі перад людзедамі і пачалі прасіць у яго прабачэння, але гэта быў самы люты людзеда на свеце. Ён нават не думаў літавацца і ўжо глытаў хлопчыкаў вачыма, вясёла кажучы жонцы, што з іх выйдзе смачнае рагу, калі яна прыгатуе добрую поліўку. Ён прынёс доўгі нож і пачаў яго вастрыць на вялізным брусе на вачах у бедных дзяцей. Потым, схапіўшы аднаго хлопца, ён ужо сабраўся яго зарэзаць, і тут жонка сказала яму:

— Што гэта вы надумаліся на ноч гледзячы? Ці ж заўтра часу не будзе?

— Сціхні! — адказаў людзеда.— Калі я іх сёння запраўлю, дык заўтра яны будуць толькі смачнейшыя.

— Але ж у вас яшчэ столькі мяса,— сказала жонка,— і цяля, і два бараны, і палавіна парсючка!

— Ну, добра,— пагадзіўся людзеда,— дай ім уволю паесці, каб не скуднелі, ды вядзі хутчэй спаць.

Добрая жанчына вельмі ўзрадавалася. Яна падала хлопчыкам смачную вячэру, але яны былі такія напалоханыя, што зусім не маглі есці. А людоед пачаў піць віно ды ўсё цешыўся, што яму цяпер ёсць чым пачаставаць сваіх сяброў.

Было ў людоеда сем маленькіх дачок. Усе яны былі таўсмаценькія ды чырванашчокія, бо, як і бацька, заўсёды елі свежае мяса. Але вочкі ў іх былі шэрыя, круглыя, насы кручкватыя, а раты вялікія, з доўгімі, рэдкімі і вельмі вострымі зубамі. Нораў яны мелі яшчэ не надта злы, але часам ужо, здаралася, кусалі дзяцей, каб пасмактаць з іх кроў.

Дачок рана паклалі спаць, і ўсе яны ляжалі ў адным вялікім ложку, а на галаве ў кожнай была залатая карона. У пакоі быў яшчэ адзін такі самы ложка, і на ім людоедава жонка паклала спаць семярых хлопчыкаў, а сама пайшла ў спальню да мужа.

Малое Пальчанё ўбачыў, што на людоедавых дочках залатыя кароны, і, баючыся, каб людоед не перадумаў, ды не прыйшоў зарэзаць яго з братамі пасярод ночы, ціхенька ўстаў, зняў з братоў начныя чапцы і надзеў іх на галовы людоедавым дочкам. А залатыя кароны надзеў на сябе і братоў, каб людоед у цемры ўсё пераблытаў і палічыў іх за сваіх дачок, а сваіх дачок — за хлопцаў, якіх збіраўся зарэзаць.

Усё ўрэшце так і выйшла: апоўначы людоед прагнуўся і пашкадаваў, што адклаў на заўтра тое, што мог бы зрабіць адразу. Ён жвава саскочыў з ложка і, скапіўшы вялізны нож, сказаў:

— Ану, паглядзім, што там робяць нашыя галубочкі. І не будзем болей адцягваць справы.

Навобмацак ён падняўся ў пакой да сваіх дачок і падышоў да ложка, на якім ляжалі хлопчыкі. З усіх братоў не спаў толькі Малое Пальчанё. Ён вельмі спалохаўся, калі людоед пачаў абмацваць яго галаву рукой. Але намацаўшы на хлопцах залатыя кароны, людоед падумаў, што гэта ягоныя дочки, і сказаў:

— Ну і ну! Вось дык штуку я ледзь не ўпароў! Відаць, сапраўды я выпіў учора лішку.

Потым ён падышоў да ложка, на якім ляжалі ягоныя дочки, і, адчуўшы пад рукой начныя чапцы, крыкнуў:

— Ага! Вось вы дзе, шалапуты! Дык папрацуем жа ў ахвотку!

І з гэтымі словамі ён, не вагаючыся, парэзаў усіх дачок. Вельмі задаволены тым, што зрабіў, ён вярнуўся ў спальню і спакойна лёг спаць побач з жонкай.

Як толькі Малое Пальчанё пачуў, што людаед захроп, ён разбудзіў братоў і загадаў ім хутчэй апрацца і йсці за ім. Яны ціха спуціліся ў сад, пераскочылі цераз мураваную агароджу і кінуліся наўцёкі. Ад страху яны беглі ўсю ноч, самі не ведаючы куды.

А людаед прачнуўся ранаіцай і сказаў жонцы:

— Ідзі наверх ды прыбярэ галубочкаў, што заляцелі да нас учора.

Людаедзіху вельмі здзівіла мужава дабрыйна. Яна не здагадалася, што ён меў на ўвазе, кажучы прыбраць гэтых хлопцаў. Яна думала, што ён загадваў добра ды чыста іх апраць. Добрая кабета паднялася наверх і... аслупянела ад здзіўлення, убачыўшы, што сем яе дачушак ляжаць зарэзаныя ў крыві.

Канечне, яна адразу самлела, бо гэта першае, што робяць амаль усе жанчыны ў такіх выпадках. Тым часам людаед пачаў непакоіцца, чаму жонка, якой ён даручыў справу, так доўга корпаецца. І ён сам падняўся дапамагчы. Але як жа ён быў здзіўлены, калі ўбачыў такую жаклівую карціну!

— А што ж я нарабіў! — залямантаваў ён. — А гора мне, гора! Ну, паганцы! Вы мне заплаціце за гэта!

Ён плюхнуў жонцы ў твар цэлы збан халоднай вады і, калі яна ачухалася, крыкнуў:

— Ану, цягні хутчэй мае сямімільныя боты, я павінен дагнаць гэтых шалахвостаў!

Ён кінуўся ў пагоню, але яшчэ доўга папабегаў ва ўсе бакі, пакуль натрапіў на сцяжыну, па якой ішлі бедныя хлопцы. Яны былі ўсяго за сто крокаў ад сваёй хаты, калі ўбачылі, як людаед бяжыць за імі, пераскокваючы з гары на гару і пераступаючы цераз рэчкі так лёгка, быццам гэта маленькія ручаінікі. На шчасце, зусім побач Малое Пальчанё заўважыў у скале пячору і загадаў братам схвацца. Потым ён залез туды сам і пачаў цікаваць, што будзе рабіць людаед. А людаед, дужа стаміўшыся ад доўгае беганіны (бо той, хто носіць сямімільныя боты, вельмі ад іх стамляецца), захацеў адпачыць. Выпадкова ён сеў якраз на тую самую скалу, пад якой схаваліся хлопчыкі.

Людаед вельмі знямогся і, як толькі сеў, амаль адразу заснуў. Ён так страшэнна захроп, што бедныя

хлопцы спалохаліся не менш чым учора, калі ён узяў нож і хацеў іх зарэзаць. Меней за ўсіх напалохаўся Малое Пальчанё. Ён сказаў братам, каб яны, пакуль людаяд моцна спіць, хуценька беглі дадому, а пра яго не турбаваліся. Яны паслухаліся яго і неўзабаве былі ўжо дома.

А Малое Пальчанё падкраўся да людаяда, ціхутка сцягнуў з яго боты і хуценька іх надзеў. Боты былі вельмі вялікія, з вельмі шырокімі халявамі. Але ж яны былі чарадзейныя, і таму маглі павялічвацца ці памяншацца залежна ад таго, хто іх надзяваў. І калі Малое Пальчанё нацягнуў іх сабе на ногі, яны зрабіліся яму ў самы раз, быццам былі на яго пашытыя.

Тады ён пабег да людаядавай хаты і, убачыўшы людаядаву жонку, якая плакала над зарэзанымі дочкамі, сказаў:

— Ваш муж у страшнай небяспецы. Яго схпілі зладзеі, якія пакляліся, што заб'юць яго, калі ён не аддасць усё сваё срэбра і золата. Якраз калі яны падсунулі яму да горла нож, ён заўважыў мяне і папрасіў, каб я хутчэй бег да вас і раскажаў пра ўсё, што з ім здарылася. Ён сказаў, каб вы аддалі мне ўсе каштоўнасці і каб нічога сабе не пакідалі, бо іначай яго заб'юць. Гэта трэба зрабіць як мага хутчэй. Таму ён і даў мне свае сямімільныя боты — каб я паспяшаўся і каб вы не падумалі, што я выдумляю.

Кабета вельмі напалохалася і адразу аддала Малому Пальчаню ўсё, што ў яе было. Яна шкадавала людаяда, бо хоць ён і еў маленькіх дзетак, але муж быў вельмі добры. Так Малое Пальчанё завалодаў усімі людаядавымі багаццямі і вярнуўся дадому, дзе яго ўсе чакалі і сустрэлі з вялікай радасцю.

Зрэшты шмат хто не пагаджаецца з такім канцом гэтай гісторыі. Кажуць, што Малое Пальчанё ніколі не абкрадаў людаяда і што напраўду ён толькі і зрабіў, што зняў з яго сямімільныя боты, якія абуваў потым, толькі каб паганяцца за малымі дзецямі. Людзі запэўніваюць, што гэта вядома ім з надзейных крыніц і нават ад самога дрывасека, бо яны бывалі ў яго ў хаце, дзе іх частавалі пітвом ды рознымі стравамі. Яны пераконваюць, што, абуўшы людаядавы боты, Малое Пальчанё пайшоў да караля, бо той вельмі непакоіўся за лёс свайго войска, якое паслаў на бітву за дзвесце міль. Кажуць, нібыта ён паабяцаў каралю, што яшчэ

завідна прынясе звесткі пра войска, калі на тое будзе каралеўская воля. Кароль вельмі ўзрадаваўся і сказаў, што, калі Малое Пальчанё зробіць гэта, яму заплацяць вялікія грошы. Таго ж вечара Малое Пальчанё прынёс каралю навіны з фронту, і гэты ўчынак прынёс яму такую вядомасць, што цяпер ён мог зарабляць, колькі хацеў: кароль шчодро плаціў яму за тое, што ён насіў загады ягоным войскам, а незлічоныя паненкі не скупіліся на падарункі, каб хутчэй атрымаць вестку ад сваіх каханкаў. І трэба сказаць, што ад жанчын яму даставалася асабліва багата.

Часам, бывала, і некаторыя жонкі прасілі яго занесці ліст мужу. Але плацілі яны за гэта такую дробязь, што за яе і купіць нічога людскага не купіш. І таму Малое Пальчанё ўвогуле нават не лічыў гэта за заробак.

Працуючы пасланцам, Малое Пальчанё добра разбагацеў і, калі вяртаўся ў бацькаву хату, усе яму так радаваліся, што і сказаць немагчыма. Дзякуючы меншаму сыну ў сям'і нарэшце з'явіўся дастатак. Вацьку і братам Малое Пальчанё купіў неўзабаве тытулы дычыны і добра ўладкаваў іх у жыцці. Дый на сябе Малое Пальчанё таксама не забыўся: ён знайшоў нявесту, і ажаніўшыся з ёю, пачаў жыць-пажываць дый гора не ведаў.

Мараль

Бадай, няма вялікага няшчасця,
Калі сыноў прыносіць жонка ў хату часта.
Каб толькі кожны быў прыгожы ды руплівы.
Але бяда, калі адзін — цяльпук:
Усе ўжо кпяць ды пазіраюць крыва...
А часам гэткі вось хлапчук
І робіць ўсю сям'ю шчаслівай.

ЭРНСТ ТЭАДОР
АМАДЭЙ ГОФМАН

ШЧАЎКУНЧЫК І МЫШЫНЫ КАРОЛЬ

ЁЛКА

Дваццаць чацвёртага снежня дзецям саветніка медыцыны Штальбаўма ўвесь дзень не дазвалялася ўваходзіць у прахадны пакой, а ўжо ў суседнюю з ім гасціную іх зусім не пускалі. У спальні, прытуліўшыся адзін да аднаго, сядзелі ў кутку Фрыц і Мары.

Ужо зусім сцямнела, і ім было вельмі страшна, таму што ў пакой не занеслі лямпы, як гэта і рабілася на куццю. Фрыц патаемным шэптам паведаміў сястрычцы (ёй нядаўна мінула сем гадоў), што з самага ранку ў зачыненых пакоях нечым шамацелі, шумелі і ціхенька пастуквалі. А нядаўна цераз прыхожую прашмыгнуў маленькі цёмны чалавечак з вялікай скрынкаю пад пахай; але Фрыц напэўна ведае, што гэта іх хросны Дросельмеер. Тады Мары запляскага ад радасці ў ладкі і ўсклікнула:

— Ах, што ж змайстраваў нам на гэты раз хросны?

Старшы саветнік суда Дросельмеер не вызначаўся прыгажосцю: гэта быў маленькі, сухенькі чалавек з маршчыністым тварам, з вялікім чорным пляйстарам замест правага вока і зусім лысы, таму ён і насіў вабны белы парык, выраблены з шкла, і прычым вельмі адмыслова. Хросны сам быў вялікім майстрам, ён ведаў гадзіннікі і нават умеў іх рабіць. Таму, калі ў Штальбаўмаў капрызіў і не спяваў які-небудзь гадзіннік, заўсёды прыходзіў хросны Дросельмеер, здымаў шкляны парык, сцягваў жоўценькі сурдучок, завязваў блакітны фартух і торкаў гадзіннік калючымі інструментамі, так што маленькай Мары было яго

вельмі шкада; аднак нічога дрэннага ён гадзінніку не рабіў, наадварот — ён зноў ажываў і зараз жа пачынаў весела цікаць, званіць і спяваць, і ўсе гэтаму вельмі радаваліся. І кожны раз у хроснага ў кішэні знаходзілася нешта займальнае для дзяцей: то чалавечак, які варочаў вачамі і шоргаў ножкай так, што на яго нельга было глядзець без смеху, то скрыначка, з якой выскоквае птушка, то яшчэ якая-небудзь штучка. А да каляд ён заўсёды майстраваў прыгожую, займальную цацку, над якой шмат працаваў. Пагэтаму бацькі зараз жа дбайна хавалі яго падарунак.

— Ах, што ж змайстраваў нам на гэты раз хросны! — усклікнула Мары.

Фрыц вырашыў, што сёлета гэта будзе абавязкова крэпасць, а ў ёй будуць маршыраваць і навучацца ружэйным прыёмам прыгожанькія, багата апранутыя салдацікі, а пасля з'явіцца іншыя салдацікі і пойдучь на штурм, аднак тыя салдаты, што ў крэпасці, адважна лупянуць у іх з гармат, так што ўзнімецца шум і грукат.

— Не, не, — перабіла Фрыца Мары, — хросны апавядаў мне пра цудоўны сад. Там вялікае возера, па ім плаваюць надзіва прыгожыя лебедзі з залатымі стужачкамі на шыі і спяваюць мілагучныя песні. Пасля з саду выйдзе дзяўчынка, падыдзе да возера, паманіць лебедзяў і будзе частаваць іх салодкім марцыпанам...

— Лебедзі не ядуць марцыпана, — не надта ветліва перапыніў яе Фрыц, — а цэлы сад хроснаму і не вырабіць. Ды і якая карысць нам ад яго цацак? У нас зараз жа іх адбіраюць. Не, мне больш даспадобы татавы і маміны падарункі: яны застаюцца ў нас, мы самі імі распараджаемся.

І вось дзеці сталі меркаваць, што ім падораць бацькі. Мары сказала, што мадэмуазель Трудхэн (яе вялікая лялька) зусім сапсавалася: яна стала такой няўключнай, толькі і падае на падлогу, цяпер яе твар у брыдкіх драпінах, а ўжо каб вадзіць яе ў чыстай сукенцы, не варта і думаць. Колькі ёй ні выгаворвай, нічога не дапамагае. І пасля мама ўсміхнулася, калі Мары так захаплялася Грэціным парасонам. Фрыц жа запэўніваў, што ў яго ў прыдворнай канюшні якраз не хапае гнядога каня, а ў войску зусім мала кавалерыі. Тату гэта добра вядома.

— Такім чынам, дзеці добра ведалі, што бацькі

накуплялі ім усялякіх цудоўных падарункаў і цяпер расстаўляюць іх на сталe.

Зусім сцямнела, Фрыц і Мары сядзелі, цесна прытуліўшыся адно да аднаго, і не маглі прамовіць ні слова, ім здавалася, што над імі распрасцёрліся ціхія крылы і здалёк чуецца цудоўная музыка. Раптам светлы промень слізнуў па сцяне. І ў тое ж імгненне прагучаў тонкі сярэбраны званочак: дзiнь-дзiнь, дзiнь-дзiнь! Дзверы расхінуліся, і ёлка заззяла такім бляскам, што дзеці з гучным крыкам «ах-ах!» замерлі на парозе.

ПАДАРУНКИ

— Я звяртаюся непасрэдна да цябе, добразычлівы чытач або слухач,— Фрыц, Тэадор, Эрнст, усё роўна як бы цябе ні клікалі,— і запрашаю як мага хутчэй уявіць сабе калядны стол, увесь застаўлены цудоўнымі, яркімі падарункамі, якія ты атрымаў на сёлетнія каляды,— тады табе няцяжка будзе зразумець, што дзеці, абамлеўшы ад захаплення, замерлі на месцы і глядзелі на ўсё ззяючымі вачыма. Толькі праз мінуту Мары глыбока ўздыхнула і ўсклікнула:

— Ах, як цудоўна, ах, як цудоўна!

А Фрыц некалькі разоў высока падскокнуў, на што быў вялікі майстар. Напэўна, дзеці цэлы год былі добрыя і паслухмяныя, таму што яшчэ ніколі яны не атрымлівалі такіх цудоўных, прыгожых падарункаў, як сёння.

Вялікая ёлка сярод пакоя была абвешана залатымі і сярэбранымі яблыкамі, а на ўсіх галінах, нібы кветкі альбо бутоны, раслі цукровыя арэхі, стракатыя цукеркі і наогул усялякія ласункі. Але больш за ўсё ўпрыгожвалі цудоўнае дрэва сотні маленькіх свечак, якія, нібы зоркі, мігцелі на цёмных галінах, і ёлка, залітая агнямі, што асвятлялі ўсё навокал, так і спакушала сарваць кветкі і плады, што раслі на ёй. Вакол дрэва ўсё стракацела і ззяла. І чаго там толькі не было! Не ведаю, хто здольны гэта ўсё апісаць!.. Мары ўбачыла багата апранутыя лялькі, прыгожы цацачны посуд, але больш за ўсё ўзрадавала яе шаўковае плацце, умела аздобленае каляровымі стужкамі, якое вісела так, што Мары магла любавацца ім з усіх бакоў; яна і пацяшалася ім дасталь, паўтараючы раз параз:

— Ах, якое прыгожае, якое мілае, мілае плацце!
І мне дазваляць, напэўна, дазваляць, сапраўды дазваляць яго апрануць!

Фрыц тым часам ужо тры ці чатыры разы галопам і рыссю праскакаў вакол стала на новым гнядым кані, які, што ён і меў на ўвазе, стаяў прывязаны каля стала з падарункамі. Злазячы, ён сказаў, што конь — люты звер, аднак ён усё ж такі яго здолее вымуштраваць. Пасля ён зрабіў агляд новаму эскадрону гусараў; яны былі апрануты ў шыкоўныя чырвоныя мундзіры, расшытыя золатам, размахвалі сярэбранымі шаблямі і сядзелі на такіх бялюткіх конях, што можна было падумаць, нібыта і коні з чыстага срэбра.

Толькі-толькі дзеці, сцішыўшыся, хацелі ўзяцца за кніжкі з малюнкамі, якія ляжалі раскрытымі на сталае, каб можна было пацяшацца рознымі цудоўнымі кветкамі, страката размаляванымі людзьмі і мілавіднымі гуляючымі дзецьмі, так натуральна перададзенымі, нібыта яны і сапраўды жывыя і вось-вось загавораць, — дык вось, толькі-толькі дзеці хацелі ўзяцца за цудоўныя кніжкі, як зноў пачуўся званочак. Дзеці ведалі, цяпер чарга падарункам хроснага Дросельмеера, і падбеглі да стала, што стаяў каля сцяны. Шырмы, за якімі да таго быў схаваны стол, хуценька прынялі. Ах, што ўбачылі дзеці! На зялёным лужку, усыпаным кветкамі, стаяў цудоўны замак з мноствам люстраных вакон і залатых вежаў. Зайграла музыка, дзверы і вокны расчыніліся, і ўсе ўбачылі, што ў залах ходзяць малюсенькія, але вельмі адмыслова вырабленыя кавалеры і дамы ў капелюшах з пёрамі і ў плаццях з доўгімі шлейфамі. У цэнтральнай зале, якая ўся так і ззяла (столькі свечак гарэла ў сярэбраных люстрах!), пад музыку скакалі дзеці ў кароткіх камізэльках і спаднічках. Пан у ізумрудна-зялёным плашчы паглядваў з акна, кланяўся і зноў хаваўся, а ўнізе, у дзвярах замка, з'ўляўся і зноў знікаў хросны Дросельмеер, толькі ростам ён быў не большы за татаў мезенец.

Фрыц паклаў локці на стол і доўга разглядваў цудоўны замак з чалавечкамі, якія танцавалі і праходжваліся. Затым папрасіў:

— Хросны, а, хросны! Пусці мяне да сябе ў замак!

— Старшы саветнік суда сказаў, што гэта немагчыма. І ён меў рацыю: Фрыцу нельга прасіцца ў замак.

які разам з усімі сваімі залатымі вежамі быў меншы за яго. Фрыц згадзіўся. Прайшла яшчэ хвілінка, у замку гэтак жа праходжваліся кавалеры і дамы, танцавалі дзеці, паглядваў усё з таго ж акна ізумрудны чалавек, а хросны Дросельмеер падыходзіў усё да тых жа дзвярэй.

Фрыц ад нецярплінасці ўсклікнуў:

— Хросны, а цяпер выйдзі з тых, другіх дзвярэй!

— Гэта немагчыма, мілы Фрыцхен,— запярэчыў старшы саветнік суда.

— Ну, тады,— працягваў Фрыц,— загадай зялёнаму чалавечку, што паглядвае з акна, пагуляць з іншымі па залах.

— І гэта таксама немагчыма,— зноў запярэчыў старшы саветнік суда.

— Ну, тады няхай прыйдуць уніз дзеці! — усклікнуў Фрыц.— Мне хочацца лепш іх разгледзець.

— Нічога гэтага нельга,— сказаў раздражнёны старшы саветнік суда.— Механізм зроблены назаўсёды, яго не пераробіш.

— Ах, та-ак! — працягнуў Фрыц.— Нічога гэтага нельга... Паслухай, хросны, калі прыгожа апранутыя чалавечкі ў замку толькі і ведаюць, што паўтараюць адно і тое ж, дык які ў іх сэнс? Мне яны не патрэбны. Не, мае гусары значна лепшыя! Яны маршыруюць наперад, назад, як мне таго хочацца, і не зачыненыя ў доме.

І з гэтымі словамі ён пабег да святочнага стала, і па яго загаду эскадрон на сярэбраных конях пачаў скакаць туды і сюды — ва ўсіх накірунках, секчы шаблямі і страляць колькі хацелася.

Мары таксама ціхенька адышлася: і ёй таксама надакучылі танцы і гульні лялек у замку. Толькі яна пастаралася зрабіць гэта неўпрыкмет, не так, як брацік Фрыц, таму што яна была добрай і паслужмянай дзяўчынкай. Старшы саветнік суда сказаў незадаволена бацькам:

— Такая мудрагелістая цацка не для неразумных дзяцей. Я забяру свой замак.

Але тут маці папрасіла паказаць ёй унутраную будову і дзіўны, надзвычай адмысловы механізм, які рухаў чалавечкаў. Дросельмеер разабраў і зноў сабраў цацку. Цяпер ён зноў павесялеў і падараваў дзецям некалькі прыгожых карычневых чалавечкаў, у якіх

былі залатыя твары, рукі і ногі; ад іх усіх плыў смачны водар пернікаў. Фрыц і Мары вельмі ім абрадаваліся. Старэйшая сястра Луіза, па жаданню маці, апранула падараванае бацькамі багатае плацце, якое ёй надта пасавала; а Мары папрасіла, каб ёй дазволілі, перш чым апранаць новае плацце, яшчэ крышку пацешыцца ім, што ёй ахвотна дазволілі.

ПЯСТУН

А на самай справе Мары таму не адыходзіла ад стала з падарункамі, бо толькі зараз заўважыла нешта, чаго раней не бачыла; калі выступілі гусары Фрыца, якія да гэтага стаялі ў страі каля саменькай ёлкі, апынуўся навідавоку цудоўны чалавечак. Ён паводзіў сябе ціха і сціпла, быццам спакойна чакаючы, калі дойдзе чарга да яго. Праўда, ён быў не надта складны: празмерна доўгае і дзябёлае тулава на кароценькіх ножках, ды і галава таксама нібыта і велікаватая. Аднак па франтаватым адзенні адразу было бачна, што гэта чалавек добра выхаваны і з густам. На ім быў вельмі прыгожы бліскучы фіялетава гусарскі даляман увесь у гузіках і пазументах, гэтакія ж рэйтузы і не менш фарсістыя боцікі, што наўрад ці даводзілася насіць такое і афіцэрам, а тым больш студэнтам; яны сядзелі на тоненькіх ножках так ладна, як быццам былі на іх намалёваныя. Зразумела, недарэчным было тое, што пры такім касцюме ён прымацаваў на спіну вузкі нехлямяжы плашч, нібыта скроены з дрэва, а на галаву насунуў шапачку рудакопа, але Мары падумала: «Дык жа хросны Дросельмеер таксама ходзіць у брыдкім сурдуце і ў смешным капелюшы, тым не менш гэта не перашкаджае яму быць мілым, дарагім хросным». Акрамя таго, Мары прыйшла да высновы, што хросны, няхай ён нават будзе такім жа франтам, як чалавечак, усё ж ніколі не параўнаецца з ім па мілавіднасці. Уважліва прыглядаючыся да слаўнага чалавечка, які спадабаўся ёй адразу, Мары заўважыла лагоднасць яго твару. Зеленаватыя лупатыя вочы глядзелі ветліва і добразычліва. Чалавечку вельмі пасавала старанна завітая барада з белых папяровых нітак, што аблямоўвала падбародак, — бо так больш заўважалася ласкавая ўсмешка на яго пунсовых вуснах.

— Ах! — усклікнула нарэшце Мары.— Ах, мілы татачка, для каго гэта мілавідны чалавечак, што стаць пад самай ёлкай?

— Ён, мілае дзіцятка,— адказаў бацька,— будзе настойліва працаваць для ўсіх вас: яго справа — акуратна разгрызаць цвёрдыя арэхі, і набыты ён і для Луізы, і для цябе з Фрыцам.

З гэтымі словамі бацька асцярожна ўзяў яго са стала, прыпадняў драўляны плашч, і тады чалавечак шырока-шырока разявіў рот і паказаў два рады вельмі белых вострых зубоў. Мары ўсунула ў рот арэх, і — шчоўк,— чалавечак разгрыз яго, шкарлупінне ўпала, і ў Мары на далоні апынулася смачнае ядзерка. Цяпер ужо ўсе — і Мары таксама — зразумелі, што прыгожа апрануты чалавечак вёў свой род ад Шчаўкунчыкаў і працягваў прафесію продкаў. Мары гучна ўскрыкнула ад радасці, а тата сказаў:

— Калі табе, мілая Мары, Шчаўкунчык прыйшоўся па густу, дык ты сама і клапаціся аб ім і беражы яго, хаця, як я ўжо сказаў, і Луіза і Фрыц таксама могуць карыстацца яго паслугамі.

Мары зараз жа ўзяла Шчаўкунчыка і дала яму грызці арэхі, але яна выбірала самыя маленькія, каб чалавечку не даводзілася занадта шырока разяўляць рот, таму што гэта, па шчырасці, яго не ўпрыгожвала. Луіза далучылася да яе, і ветлівы сябра Шчаўкунчык пастараўся і для яе: здавалася, ён выконвае свае абавязкі з вялікім задавальненнем, таму што ласкава ўсміхаецца.

Фрыцу тым часам надакучыла маршыраваць і скакаць на кані. Калі ён пачуў, як весела шчоўкаюць арэшкі, яму таксама захацелася іх паспрабаваць. Ён падскакаў да сяспёр і шчыра зарагатаў, убачыўшы пацешнага чалавечка, які цяпер пераходзіў з рук у рукі і нястомна разяўляў і закрываў рот. Фрыц піхаў яму самыя вялікія і цвёрдыя арэхі, але раптам пачуўся трэск — крак-крак! — тры зубы выпалі ў Шчаўкунчыка з рота, і ніжняя сківіца адвісла і захісталася.

— Ах, бедны, мілы Шчаўкунчык! — закрывала Мары і адабрала яго ў Фрыца.

— Што за дурань! — сказаў Фрыц.— Бярэцца арэхі лушчыць, а ў самога зубы нічога не вартыя. Сапраўды, ён і справы сваёй не ведае. Дай яго сюды, Мары! Няхай лушчыць мне арэхі. Малы клопат, калі і астат-

нія зуби зломіць, ды і ўсю сківіцу заадно. Няма чаго з ім, гультаям, цырымоніцца!

— Не, не! — з плачам закрычала Мары.— Не аддам я табе майго мілага Шчаўкунчыка. Паглядзі, як жаласна глядзіць ён на мяне і паказвае свой хворы роцік! Ты злюка, ты б'еш сваіх коней і нават дазваляеш салдатам забіваць адзін аднаго.

— Так неабходна, табе гэта не зразумець! — крыкнуў Фрыц.— А Шчаўкунчык не толькі твой, але і мой таксама. Давай яго сюды!

Мары расплакалася і хутчэй захутала хворага Шчаўкунчыка ў насоўку. Тут падышлі бацькі з хросным Дросельмеерам. Да засмучэння Мары, ён застаўся на баку Фрыца. Але бацька сказаў:

— Я спецыяльна аддаў Шчаўкунчыка пад нагляд Мары. А ён, як я бачу, менавіта зараз мае асаблівую патрэбу ў яе клопаце, дык няхай яна адна і распараджаецца і ніхто ў гэту справу не ўмешваецца. Наогул мяне вельмі здзіўляе, што Фрыц патрабуе далей паслуг ад пацярпелага на службе. Як сапраўдны вайсковец ён павінен ведаць, што параненых не пакідаюць у страі.

Фрыц вельмі збянтэжыўся і, пакінуўшы арэхі і Шчаўкунчыка, ціхенька перайшоў на другі бок стала, дзе яго гусары, выставіўшы, як і неабходна, часавых, размясціліся на начлег. Мары падабрала выпалыя ў Шчаўкунчыка зубы; пацярпелую сківіцу яна падвяза-ла прыгожай белай стужкай, якую адшпіліла ад свайго плацця, а пасля больш клапацліва ўхутала ў насоўку гаротнага чалавечка, збялелага і, відаць, напалоханага. Люляючы яго, як немаўля, яна стала разглядваць прыгожыя малюнкi ў новай кніжцы, якая ляжала сярод іншых падарункаў. Яна вельмі раззлавалася, хаця гэта зусім на яе не было падобна, калі хросны стаў пасміхацца над тым, што яна няньчыцца з такім вырадкам. Ёй нагадалася дзіўнае падабенства з Дросельмеерам, якое яна заўважыла ўжо пры першым поглядзе на чалавечка, і яна вельмі сур'ёзна сказала:

— Хто ведае, мілы хросны, хто ведае, ці быў ты такі прыгожы, як мой мілы Шчаўкунчык, нават калі б прыапрануўся не горш за яго і адзеў такія ж фарсістыя, цудоўныя боцікі?

Мары не магла зразумець, чаму так зарагаталі

бацькі, і чаму ў старшага саветніка суда так запалымнеў нос, і чаму ён не смяецца разам з усімі. Сапраўды, на тое былі свае прычыны.

ЦУДЫ

Як толькі зойдзеш да Штальбаўмаў у гасціную, тут, адразу ж ад дзвярэй налева, каля шырокай сцяны, стаіць высокая шкляная шафа, куды дзеці прыбіраюць цудоўныя падарункі, якія атрымліваюць штогод. Луіза была яшчэ зусім маленькая, калі бацька загадаў шафу надзвычай таленавітаму сталяру, а той паставіў у яе такое празрыстае шкло і наогул зрабіў усё з такім майстэрствам, што ў шафе цацкі выглядалі, бадай, нават яшчэ больш ярка і прыгожа, чым калі іх бралі ў рукі. На верхняй паліцы, да якой Мары з Фрыцам было не далезці, стаялі мудрагелістыя вырабы пана Дросельмеера; наступная паліца была адведзена пад кніжкі з малюнкамі; дзве ніжнія Мары і Фрыц маглі займаць чым хацелі. І заўсёды выходзіла так, што Мары ладзіла на ніжняй паліцы пакой для лялек, а Фрыц над ёю раскватараваў сваё войска. Так адбылося і сёння. Пакуль Фрыц расстаўляў наверху гусараў, Мары адклала ўнізе ўбок мадэмуазель Трудхен, пасадзіла новую вабна апранутую ляльку ў выдатна абсталяваны пакой і накіравалася да яе на пачастунак. Я сказаў, што пакой быў выдатна абсталяваны, і гэта праўда; не ведаю, ці ёсць у цябе, мая ўважлівая слухачка Мары, гэтаксама, як і ў маленькай Штальбаўм,— ты ўжо ведаеш, чаму яе таксама завуць Мары,— дык вось, я кажу, што не ведаю, ці ёсць у цябе, гэтаксама, як у яе, стракаты дыванчык, некалькі прыгожанькіх крэселкаў, чароўны столік, а галоўнае, багата прыбраны, бліскучы ложак, на якім спяць самыя прыгожыя на свеце лялькі... Усё гэта стаяла ў кутку ў шафе, сцены якой у гэтым месцы былі нават паклены каляровымі карцінкамі, і ты лёгка зразумееш, што новая лялька, якую, як гэтым вечарам даведалася Мары, звалі Клерхен, адчувала сябе тут цудоўна.

Было ўжо позна, набліжалася поўнач, і хросны Дросельмеер даўно пайшоў, а дзеці ўсё яшчэ не маглі адарвацца ад шкляной шафы, як маці ні прасіла іх пайсці спаць.

— Праўда, — усклікнуў нарэшце Фрыц, — бедакам таксама пара на адпачынак (ён меў на ўвазе сваіх гусараў), а ў маёй прысутнасці ніхто з іх не асмеліцца драмаць, у гэтым я ўпэўнены!

І з гэтымі словамі ён пайшоў. Але Мары прасіла:

— Мілая мамачка, дазволь мне пабыць тут яшчэ хвіліначку, адну толькі хвіліначку! У мяне так шмат спраў, вось спраўлюся і зараз жа спаць...

Мары была вельмі паслухмянай, разумнай дзяўчынкай, і таму маці магла спакойна пакінуць яе яшчэ на паўгадзіны адну з цацкамі. Але каб Мары, загуляўшыся, не забылася патушыць свечкі, што гарэлі вакол шафы, маці ўсе іх задзьмула, таму ў пакоі засталася толькі лямпа, якая вісела каля столі і давала мяккае, утульнае святло.

— Не затрымлівайся надоўга, мілая Мары. А то цябе заўтра не разбудзіш, — сказала маці, ідучы ў спальню.

Як толькі Мары засталася адна, яна зараз жа занялася тым, што ўжо даўно было ў яе на сэрцы, хаця яна, сама не ведаючы чаму, не рашылася прызнацца ў задуме нават маці. Яна ўсё яшчэ люляла ўхутанага ў насоўку Шчаўкунчыка. Цяпер яна асцярожна паклала яго на стол, ціхенька разгарнула насоўку і агледзела раны.

Шчаўкунчык быў вельмі бледны, але ўсміхаўся так жаласна і ласкава, што крануў Мары да глыбіні душы.

— Ах, Шчаўкунчык, міленькі, — прашаптала яна, — калі ласка, не крыўдуй, што Фрыц зрабіў табе бяляча: ён жа гэта не знарок. Проста ён стаў грубым ад суровага салдацкага жыцця, а так ён добры хлопчык, павер мне! А я буду ахоўваць цябе і клапаціва даглядаць, пакуль ты зусім не ачуняеш і не павесялееш. Паставіць жа табе зубкі, уставіць сківіцу — гэта ўжо справа хроснага Дросельмеера: ён на такія штукі майстар...

Аднак Мары не паспела дагаварыць. Калі яна ўспомніла імя Дросельмеера, Шчаўкунчык раптам зрабіў злосную міну, і ў вачах у яго мільганулі калючыя злыя агеньчыкі. Але ў тое імгненне, калі Мары сабралася ўжо па-сапраўднаму спалохацца, на яе зноў паглядзеў з жалобнай усмешкай твар добрага Шчаўкунчыка, і цяпер яна зразумела, што выраз яго перакрывіла святло лямпы, што мігнула ад скразняку.

— Ах, якая я дурненькая, ну чаго я напалохалася і нават падумала, нібыта драўляная лялька можа крывіць гримасы! І ўсё ж я люблю Шчаўкунчыка, бо ён такі пацешны і такі добры... Вось і неабходна даглядаць яго як след.

З гэтымі словамі Мары ўзяла свайго Шчаўкунчыка на рукі, падышла да шклянёй шафы, прысела на кукішкі і сказала новай ляльцы:

— Вельмі прашу цябе, мамзель Клерхен, саступі сваю пасцель гаротнаму хвораму Шчаўкунчыку, а сама пераначуй як-небудзь на дыване. Паразважай, ты ж такая моцная, і нарэшце, ты зусім здаровая — бачыш, якая ты круглатварая і румяная. Ды і не ў кожнай, нават вельмі прыгожай лялькі ёсць такі мяккі дыван!

Мадэмуазель Клерхен, прыапанутая па-святочнаму і важная, насупілася, не сказаўшы ніводнага слова.

— І чаго я цырымонюся! — сказала Мары, зняла з паліцы ложка, асцярожна і клапатліва палажыла туды Шчаўкунчыка, абвязала яму пацярпелую сківіцу вельмі прыгожай стужкай, якую выкарыстоўвала замест пояса, і накрыла яго коўдрай па самы нос.

«Толькі няма чаго яму тут заставацца каля нявыхаванай Клары», — падумала яна і пераставіла ложкач разам з Шчаўкунчыкам на верхнюю паліцу, дзе ён апынуўся каля прыгожай вёскі, у якой былі раскватраваны гусары Фрыца. Яна зачыніла шафу і сабралася ўжо пайсці ў спальню, як раптам... Слухайце ўважліва, дзеці!.. Як раптам ва ўсіх кутках — за печку, за крэсламі, за шафамі — пачалося ціхае-ціхае шушуканне, перашэптванне і шастанне. А гадзіннік на сцяне зашыпеў, захрыпеў усё гучней і гучней, але ніяк не мог прабіць дванаццаць. Мары паглядзела туды: вялікая, пазалочаная сава, якая сядзела на гадзінніку, апусціла крылы, зусім закрыла імі гадзіннік і выцягнула наперад брыдкую каціную галаву з крывой дзюбай. А гадзіннік хрыпеў гучней і гучней, і Мары нараве пачула:

— Цік-і-так, цік-і-так! Не хрыпіце гучна так! Чуе ўсё Кароль Мышыны. Трык-і-трак, бум-бум! Спеў гадзінніка задзіўны! Трык-і-трак, бум-бум! Бі, званочак, бі званок: каралю апошні крок!¹

¹ Пераклад вершаў у казцы зроблены Людмілай Забалоцкай.

I... бім-бом, бім-бом! — гадзіннік глуха і хрыпла прабіў дванаццаць удараў. Мары вельмі спалохалася і ледзь не збегла ад страху, але тут яна ўбачыла, што на гадзінніку замест савы сядзіць хросны Дросельмеер, звесіўшы крысы свайго жоўтага сурдута па абодвух баках, нібы крылы. Яна набралася моцы і гучна крыкнула плаксівым голасам:

— Хросны, паслухай, хросны, навошта ты туды залез? Злазь уніз і не палохай мяне, брыдкі хросны!

Але тут адусюль пачуліся дзіўнае хіхіканне і піск, і за сцяной пачаліся бегатня і тупат, быццам ад тысячы маленькіх лапак, і тысячы малюсенькіх агеньчыкаў паглядзелі скрозь шчыліны ў падлозе. Аднак гэта былі не агеньчыкі, не, а маленькія ззяючыя вочкі, і Мары ўбачыла, што адусюль выглядваюць і выпаўзаюць з-пад падлогі мышы.

Хутка па ўсім пакоі пайшло: топ-топ, хоп-хоп! Усё больш ярка свяціліся вочы ў мышэй, усё больш незлічонымі станавіліся іх полчышчы: нарэшце яны выстраіліся гэтак жа, як Фрыц звычайна выстройваў сваіх салдацікаў перад боем. Мары гэта вельмі насмяшыла; у яе не было агіды да мышэй, як у іншых дзяцей, страх яе зусім быў прайшоў, але раптам пачуўся такі жудасны і пранізлівы піск, што ў яе па спіне забегалі мурашкі. Ах, што яна ўбачыла! Не, вядома ж, паважаны чытач Фрыц, я выдатна ведаю, што ў цябе, як і ў мудрага палкаводца Штальбаўма, адважнае сэрца, аднак калі б ты ўбачыў тое, што паўстала перад Мары, напэўна б, ты ўцёк. Я нават мяркую, ты шмыгнуў бы ў пасцель і без асаблівай неабходнасці нацягнуў бы коўдру па самыя вушы.

Ах, бедная Мары не магла гэта зрабіць, таму што — вы толькі паслухайце, дзеці! — да самых ног яе, нібы ад падземнага штуршка, пасыпаліся пясок, вапна і рэшткі цэгля, і з-пад падлогі з брыдкім шыпеннем і піскам вылезлі сем мышыных галоў у сямі ярка ззяючых каронах. Неўзабаве паказалася цалкам і ўсё тулава, на якім сядзелі гэтыя сем галоў, і ўсё войска хорам тройчы вітала гучным піскам вялізную, увенчаную сямю каронамі мыш. Цяпер войска адразу зарухалася і — хоп-хоп, топ-топ! — накіравалася проста да шафы, проста на Мары, якая ўсё яшчэ стаяла, прыціснуўшыся да шкляных дзверцаў.

Ад жаху ў Мары ўжо і раней так дрыжэла сэрца,

што яна баялася, каб яно тут жа не выскачыла з грудзей, — і тады б яна памерла. Цяпер жа ёй падалося, нібыта кроў застыла ў яе жылах. Яна захісталася, губляючы прытомнасць, але тут раптам пачулася: клік-клак-хрр... і пасыпаліся рэшткі шкла, якое Мары разбіла локцем. У той жа момант яна адчула пякучы боль у левай руцэ, але ў яе адразу адлегла сэрца: яна не чула больш віску і піску. Усё імгненна сціхла. І хаця яна не магла адкрываць вочы, усё ж ёй падумалася, што звон шкла напалохаў мышэй і яны пахаваліся па норах.

Аднак што ж гэта зноў? У Мары за спіной, у шафе, узняўся дзіўны шум, і зазвінелі тоненькія галаскі:

— Стройся, узвод! Стройся, узвод! Час адлічвае свой ход. Поўнач б'е! Стройся, узвод! Час адлічвае свой ход!

І пачаўся стройны і прыемны перазвон меладычных звяночкаў.

— Ах, дык гэта ж мая музычная скрынка! — узрадавалася Мары і хуценька адскочыла ад шафы.

Тут яна ўбачыла, што шафа дзіўна свеціцца і ў ёй ідзе нейкая валтузня.

Лялькі хаатычна бегалі назад і наперад і размахвалі ручкамі. Раптам устаў Шчаўкунчык, скінуў коўдру і, спрытна скокнуўшы з ложка, гучна крыкнуў:

— Шчоўк-шчоўк-шчоўк, мышэй бязглузды полк! Бескарысны гэты полк! Шчоўк-шчоўк, мышыны полк выпаўз з шчылін — будзе толк!

І пры гэтым ён выхапіў сваю маленькую шаблю, замахаў ёю ў паветры і закрычаў:

— Эй, вы, мае верныя васалы, сябры і браты! Ці пастаіце вы за мяне ў цяжкім баі?

І зараз жа адгукнуліся тры паяцы, смешны Паіталоне, чатыры трубачысты, два вандроўныя музыканты і барабаншчык:

— Так, наш васпан, мы верныя вам да смерці! Вядзіце нас у бой — на смерць або на перамогу!

І яны кінуліся следам за Шчаўкунчыкам, які, поўны натхнення, адважыўся на адчайны скачок з верхняй паліцы. Ім жа было лепш скакаць: яны не толькі былі апранутыя ў шоўк і аксаміт, але і тулава ў іх набіта ватай і пілавіннем; вось яны і шлёпаліся ўніз, нібы мяшэчак з воўнай. Аднак бедны Шчаўкунчык, напэўна, паламаў бы сабе рукі і ногі; падумаўце толь-

кі — ад паліцы, дзе ён стаяў, да ніжняй было два футы¹, а сам ён быў кволы, нібы вытачаны з ліпы. Так, Шчаўкунчык, напэўна, паламаў бы сабе рукі і ногі, калі б у той момант, як ён скокнуў, мадэмуазель Клерхен не ўсхапілася з дывана і не ўзяла ў свае пяшчотныя абдымкі героя, які трос мячом.

— О мілая, добрая Клерхен! — з слязамі ўскрыкнула Мары. — Як я памылілася ў табе! Вядома ж, ты ад шчырага сэрца аддала ложачак сябру Шчаўкунчыку.

І вось мадэмуазель Клерхен пачала гаварыць, пяшчотна абдымаючы героя:

— Ці можна вам, васпан, ісці ў бой, насустрач небяспецы, хворым, з ранами, якія яшчэ не зажылі! Паглядзіце, вось збіраюцца вашы адважныя васалы, яны ірвуцца ў бой і ўпэўненыя ў перамозе, Паяц, Панталоне, трубачысты і барабаншчык ужо ўнізе, а сярод лялек з сюрпрызам у мяне на паліцы бачна ажыўленне і рух. Зрабіце ласку, о васпане, адпачыць каля мяне або згадзіцеся назіраць вашу перамогу з вышні майго капелюша, упрыгожанага пёрамі.

Так гаварыла Клерхен, але Шчаўкунчык вёў сябе зусім непрыстойна і так брыкаўся, што Клерхен давалося хутчэй паставіць яго на паліцу. Тут жа ён пачціва стаў на адно калена і пралепятаў:

— О цудоўная дама, і на полі бою не забуду я аказаную мне ласку і спрыянне!

Тады Клерхен нахілілася так нізка, што схавала яго за ручку, асцярожна падняла, хуценька развязала на сабе вышыты бліскаўкамі пояс і збіралася начапіць яго на чалавечка, але ён адступіўся на два крокі, прыціснуў руку да сэрца і сказаў надзвычай урачыста:

— О цудоўная дама, не растрачвайце на мяне вашу ласку, бо... — Ён запнуўся, глыбока ўздыхнуў, хутка сарваў з пляча стужачку, якую яму завязала Мары, прыціснуў яе да вуснаў, завязаў на руцэ ў выглядзе шаліка і, з натхненнем размахваючы бліскучым вынятым мячом, скокнуў хутка і спрытна, нібы птушка, з краю паліцы на падлогу.

Вы, відаць, адразу зразумелі, мае прыхільныя і вельмі ўважлівыя слухачы, што Шчаўкунчык яшчэ да таго, як па-сапраўднаму ажыў, ужо цудоўна адчуваў любоў і клопаты, якімі атуляла яго Мары, і што толькі

¹ Фут — мера даўжыні, якая роўная прыкладна 30 см.

з сімпатыі да яе ён не хацеў узяць ад мадэмуазель Клерхен яе пояс, не гледзячы на тое, што той быў вельмі прыгожы і ўвесь зіхацеў. Верны, высакародны Шчаўкунчык лічыў за лепшае ўпрыгожыць сябе спілай стужкай Мары. Але што ж далей будзе?

Як толькі Шчаўкунчык скокнуў на падлогу, зноў усчаўся віск і піск. Ах, бо пад вялікім сталом сабраліся незлічоныя полчышчы злых мышэй, і наперадзе ўсіх выступае брыдкая мыш з сямю галовамі.

Што ж гэта будзе?

БІТВА

— Барабаншчык, мой верны падданы, бі агульнае наступленне! — гучна скамандаваў Шчаўкунчык.

І зараз жа барабаншчык пачаў па-майстэрску выбіваць дроб, так што шклянныя дзверы шафы задрыжэлі і затрымцелі. А ў шафе нешта пачало грукатаць і трашчаць, і Мары ўбачыла, як разам адчыніліся ўсе скрынкі, у якіх было раскватаравана Фрыцава войска, і салдаты скокнулі з іх проста на ніжнюю паліцу і там выстраіліся блішчастымі радамі. Шчаўкунчык бегаў уздоўж радоў, натхняючы войска сваімі прамовамі.

— Дзе гэтыя нягоднікі трубачы? Чаму яны не трубяць? — злосна закрычаў Шчаўкунчык. Пасля ён хуценька павярнуўся да злёгка пабляднелага Панталоне, у якога надзвычай тросся доўгі падбародак, і ўрачыста прамовіў: — Генерал, я ведаю вашу доблесць і вопыт. Увесь сэнс у хуткай ацэнцы становішча і выкарыстанні моманту. Давяраю вам камандаванне ўсёй кавалерыяй і артылерыяй. Каня вам не запатрабуецца — у вас вельмі доўгія ногі, таму вы выдатна здолееце скакаць і на сваіх дваіх. Выконвайце свой абавязак!

Панталоне зараз жа засунуў у рот доўгія сухія пальцы і свіснуў так пранізліва, нібыта звонка заспявалі сто дудак адразу. У шафе пачулася іржанне і тупат, і — глядзі ж! — Фрыцавы кірасіры і драгуны, а наперадзе ўсіх — новыя, блішчастыя гусары, пайшлі ў наступ, і хутка былі ўжо ўнізе на падлозе. І вось палкі адзін за адным прамаршыравалі перад Шчаўкунчыкам з трапятлівымі сцягамі і з боем барабанаў і пастроіліся шырокімі радамі ўпоперак усяго пакоя. Усе Фрыцавы гарматы ў суправаджэнні гарматчыкаў

з грукатам выехалі наперад і пачалі бухаць: бум-бум!.. І Мары ўбачыла, як у густыя полчышчы паляцела дражэ, напудрыўшы іх да белага цукрам, ад чаго яны нават разгубіліся. Але большую шкоду прынесла мышам цяжкая батарэя, якая ўз'ехала на мамін зэдлічак для ног і — бум-бум! — бесперапынна абстрэльвала ворага круглымі пернічкамі, ад якіх загінула няма-ла мышэй.

Аднак мышы наступалі і нават захапілі некалькі гармат, але тут узняўся шум і грукат — трр-трр,— і з-за дыму Мары з цяжкасцю магла зразумець, што адбываецца.

Адно было зразумела: абедзве арміі змагаліся бязлітасна, і перамога пераходзіла то на адзін, то на другі бок. Мышы кідалі ў бой усё больш свежыя сілы, і сярэбраныя пілюлькі, якія яны шпурлялі вельмі адмыслова, даляталі ўжо да шафы. Клерхен і Трудхен мітусіліся на паліцы і ў адчай ламалі ручкі.

— Няўжо я памру ў росквіце гадоў, няўжо памру я, такая прыгажуня! — плакала Клерхен.

— Не для гэтага ж я так выключна захавалася, каб загінуць тут, у чатырох сценах! — галасіла Трудхен.

Пасля яны ўпалі адна да адной у абдымкі і так зарыдалі, што іх не мог заглушыць нават шалёны грукат бітвы.

Вы не разумеце, шаноўныя мае слухачы, што тут адбывалася. Раз за разам бухалі гарматы: прр-прр!.. Трах-тарарах-трах-тарарах!.. Бум-бурум-бум-бурум-бум!.. І тут пішчалі і скавыталі Мышыны Кароль і мышы, а пасля зноў чуўся грозны і магутны голас Шчаўкунчыка, які камандаваў бітвай. І было відаць, як сам ён абходзіць пад агнём свае батальёны. Панталоне правёў некалькі надзвычай доблесных кавалерыйскіх атак і заслужыў гонар. Але мышыная артылерыя засыпала Фрыцавых гусараў агіднымі, смярдзючымі ядрамі, якія пакідалі на іх чырвоных мундзірах жахлівыя плямы, чаму гусары і імкнуліся наперад. Панталоне аддаў загад ім «налева кругом» і, натхнёны роллю палкаводца, сам павярнуў налева, а за ім пайшлі кірасіры і драгуны, і ўся кавалерыя накіравалася дамоў. Цяпер становішча батарэі, якая заняла пазіцыі на зэдлічку для ног, трапіла пад пагрозу, чаго не давлялося доўга чакаць, бо нахлынулі полчышчы агідных мышэй і кінуліся ў атаку так раз'юшана, што пера-

вярнулі зэдлічак разам з гарматамі і гарматчыкамі. Шчаўкунчык, відаць, быў вельмі засмучаны і аддаў загад на адступленне на правым флангу.

Такі манеўр значыў тое ж самае, што ўцёкі з поля бою, і ты разам са мной ужо засмучаешся няўдачы, якая павінна была напаткаць армію маленькага любімца Мары — Шчаўкунчыка. Але перакінь свой погляд ад гэтай напасці і паглядзі на левы фланг Шчаўкунчыкавай арміі, дзе ўсё складваецца зусім прыстойна і палкоўнік і армія яшчэ поўныя надзеі. У гарачцы бою з-пад камоды ціхенька выступілі атрады мышынай кавалерыі і з агідным піскам раз'юшана накінуліся на левы фланг Шчаўкунчыкавай арміі: але якое супраціўленне сустрэлі яны! Паступова, наколькі дазваляла няроўная паверхня, бо неабходна было перабрацца цераз край шафы, выступіў і пастроіўся ў карэ корпус лялек з сюрпрызамі пад камандаваннем двух кітайскіх імператараў. Гэтыя бравыя, вельмі стракатыя і прыапанутыя цудоўныя палкі, якія складаліся з садоўнікаў, цірольцаў, тунгусаў, цырульнікаў, арлекінаў, купідонаў, ільвоў, тыграў, мартышак і малпаў, змагаліся з спакоем, адвагай і вытрымкай. З мужнасцю, вартай спартанцаў¹, вырваў бы гэты адборны батальён перамогу з рук ворага, калі б нейкі бравы варожы ротмістр не прарваўся з вар'яцкай адвагай да аднаго з кітайскіх імператараў і не адкусіў яму галаву, а той пры падзенні не задавіў двух тунгусаў і мартышку. У выніку ўтварыўся пралом, куды і паімкнуўся вораг; неўзабаве ўвесь батальён быў перагрызены. Але мала што меў непрыяцель з гэтага злачынства. Як толькі крыважэрны салдат мышынай кавалерыі перагрызаў напалам аднаго з сваіх адважных праціўнікаў, проста ў горла яму трапляла друкаваная паперка, ад чаго ён паміраў на месцы. Ці не дапамагала гэта Шчаўкунчыкавай арміі, якая, аднойчы распачаўшы наступленне, адступала ўсё далей і далей і несла ўсё большыя страты, таму ў хуткім часе толькі кучка смельчакоў з злашчасным Шчаўкунчыкам на чале яшчэ трымалася каля самай шафы?

— Рэзервы сюды! Панталоне, Паяц, барабанчык, дзе вы? — заклікаў Шчаўкунчык, які разлічваў на

¹ С п а р т а н ц ы — мужны народ, жыхары старажытнай дзяржавы Спарты.

прыбыццё свежых сіл, што павінны былі выступіць з шкляной шафы. Праўда, адтуль прыбыло некалькі лялек з Торна з залатымі тварамі і ў залатых шлемах і капелюшах; але яны змагаліся так няўмела, што ніводнага разу не трапілі ў ворага, і, верагодна, збілі б з галавы шапачку свайму палкаводцу Шчаўкунчыку. Непрыяцельскія егеры неўзабаве адгрызлі б ім ногі, пры гэтым, падаючы, яны перадушылі б шматлікіх папалечнікаў Шчаўкунчыка.

Цяпер Шчаўкунчык, з усіх бакоў акружаны ворагамі, знаходзіўся ў вялікай небяспецы. Ён ужо хацеў пераскочыць цераз край шафы, але ногі ў яго былі занадта кароткія. Клерхен і Трудхен ляжалі непрытомныя — дапамагчы яму яны не мелі магчымасці. Гусары і драгуны жвава скакалі паблізу яго проста ў шафу. Тады ён у бязмежным адчаі ўсклікнуў:

— Каня, каня! Палову царства за каня!

— У гэты момант два варожыя стралкі ўчапіліся ў яго драўляны плашч, і Мышыны Кароль падскочыў да Шчаўкунчыка, выпускаючы пераможны піск сваіх сямі глотак.

Мары больш не валодала сабой.

— О мой бедны Шчаўкунчык! — усклікнула яна, галосычы, і, не разумеючы, што робіць, зняла з левай нагі туфель і з усёй сілы шпурнула яго ў самую гушчыню мышэй, проста ў іх караля.

Імгненна ўсё, нібы пыл, ушчэнт развеялася, а Мары адчула боль у левым локці, яшчэ больш пякучы, чым раней, і непрытомная звалілася на падлогу.

ХВАРОБА

Калі Мары апрытомнела пасля глыбокага забыцця, яна заўважыла, што ляжыць у сваёй пасцельцы, а скрозь замёрзлыя вокны свеціць яркае, прамяністае сонца.

Каля яе пасцелі сядзеў чужы чалавек, у якім яна, аднак, хутка пазнала хірурга Вендэльштэрна. Ён сказаў напаяголасу:

— Нарэшце яна апрытомнела...

Тады падышла маці і паглядзела на яе спалоханым дапытлівым позіткам.

— Ах, мілая матуля, — пралепятала Мары, — ска-

жы: агідныя мышы зніклі нарэшце і слаўны Шчаўкунчык выратаваны?

— Хопіць лухту вярзці, мілая Марыхен! — запарэчыла маці.

— Ну навошта мышам твой Шчаўкунчык? А вось ты, нядобрая дзяўчынка, да смерці напалохала нас. Так заўсёды бывае, калі дзеці сваволяць і не слухаюцца бацькоў. Ты ўчора да позняй ночы загулялася з лялькамі, пасля задрамала, і, пэўна, цябе напалохала мышка, якая выпадкова прашмыгнула: у нас жа мышэй няма. Адным словам, ты разбіла локцем шкло ў шафе і параніла сабе руку. Добра яшчэ, што ты не парэзала шклом вену! Пан Вендэльштэрн, які даставаў у цябе з раны асколкі, кажа, што ты на ўсё жыццё засталася б калекай і магла нават сысці крывёю. Дзякаваць богу, я прачнулася апоўначы, заўважыла, што цябе ўсё яшчэ няма ў спальні, і пайшла ў гасціную. Ты без прытомнасці ляжала на падлозе каля шафы ўся ў крыві. Я сама ад перапалоху ледзь не страціла прытомнасць. Ты знаходзілася на падлозе, а накокал былі раскіданы Фрыцавы алавяныя салдацікі, розныя лялькі і пернікавыя чалавечкі. Шчаўкунчыка ты трымала ў левай руцэ, з якой цякла кроў, а непадалёк валяўся твой туфель...

— Ах, мамачка, мамачка! — перапыніла яе Мары.— Гэта ж былі вынікі вялікай бітвы паміж лялькамі і мышамі! Таму я так напалохалася, што мышы хацелі забраць у палон беднага Шчаўкунчыка, які камандаваў лялечным войскам. Тады я цпурнула туфель у мышэй, а што было далей, не ведаю.

Доктар Вендэльштэрн міргнуў маці, і тая вельмі ласкава стала ўгаворваць Мары:

— Хопіць, хопіць, мілае маё дзіцятка, супакойся. Мышы ўсе ўцяклі, а Шчаўкунчык стаіць за шклом у шафе, цэлы і непашкоджаны.

Тут у спальню увайшоў саветнік медыцыны і павёў доўгую размову з хірургам Вендэльштэрнам, пасля ён паглядзеў у Мары пульс, і яна пачула, што яны гаварылі пра гарачку, выкліканую ранай.

Некалькі дзён ёй давялося знаходзіцца ў пасцелі і глытаць лекі, хаця, калі не ўлічваць боль у локці, яна амаль не адчувала недамагання. Яна ведала, што мілы Шчаўкунык выйшаў з бітвы цэлы і непашкоджаны, і часам ёй, нібы скрозь сон, здавалася, быццам ён

вельмі выразна, хаця і надзвычай засмучаным голасам гаворыць ёй:

— Мары, цудоўная дама, шмат чым я вам абавязаны, але вы можаце зрабіць для мяне больш.

Мары дарэмна раздумвала, што б гэта магло быць, але нічога ёй не прыходзіла ў галаву. Гуляць па-сапраўднаму яна не магла з-за хвораі рукі, а калі бралася за чытанне або разглядванне кніжкі з малюнкамі, у яе мроілася ў вачах, таму даводзілася адмаўляцца ад гэтага занятку. Пагэтаму час цягнуўся для яе бясконца доўга, і Мары ледзьве магла дачакацца надвячорка, калі маці садзілася каля яе ложка і чытала, і расказвала ўсялякія цудоўныя гісторыі.

Вось і зараз маці якраз скончыла займальную казку пра прынца Факардзіна, як раптам адчыніліся дзверы і ўвайшоў хросны Дросельмеер.

— Ну дайце ж мне паглядзець на нашу бедную параненую Мары,— сказаў ён.

Як толькі Мары ўбачыла хроснага ў звычайным жоўтым сурдуце, у яе перад вачыма з усёй дакладнасцю ўсплыла тая ноч, калі Шчаўкунчык пацярпеў паражэнне ў бітве з мышамі, і яна міжволі крыкнула старшаму саветніку суда:

— О хросны, як ты брыдка зрабіў! Я выдатна бачыла, як ты сядзеў на гадзінніку і звесіў на яго свае крылы, каб гадзіннік біў цішэй і не спалохаў мышэй. Я выдатна чула, як ты паклікаў Мышынага Караля. Чаму ты не паспяшаўся на дапамогу Шчаўкунчыку, чаму ты не паспяшаўся на дапамогу мне, брыдкі хросны? Ва ўсім ты адзін вінаваты. З-за цябе я параніла руку і цяпер павінна ляжаць хвора я ў ложку!

Маці ў жаху запытала:

— Што з табой, дарагая Мары?

Але хросны зрабіў дзіўную міну і загаварыў траскучым, манатонным голасам:

— Ходзіць маятнік са скрыпам. Менш стукоча, бо не хоча. Трык-і-трак! І заўжды, а не зрэдзь будзе маятнік рыпець, песні пець. А званочак праб'е ў нас: бім-і-бом! Надыдзе час. Ты не бойся, мой дружочак. Б'е гадзіннік цікі-таці страху ўсёй мышынай раці, а тады зляціць сава. Раз-і-два! Раз-і-два! Б'е гадзіннік — час ім выпаў. Ходзіць маятнік са скрыпам. Меней стуку — у гэтым штука. Цікі-ітак і трык-і-трак!

Мары шырокімі вачыма глядзела на хроснага, таму

што ён здаваўся зусім іншы і больш брыдкі, чым звычайна, а правай рукой ён махаў узад і ўперад, нібыта паяц, якога тузаюць за вяровачку. Яна б вельмі напалохалася, калі б тут ні было маці і калі б Фрыц, які прашмыгнуў у спальню, ні перапыніў хроснага рога-там:

— Ах, хросны Дросельмеер, — усклікнуў Фрыц, — сёння ты зноўку такі смешны! Ты крыўляешся зусім як мой Паяц, якога я даўно ўжо зашпурнуў за печ.

Маці па-ранейшаму была вельмі сур'ёзнай і сказала:

— Шаноўны пан старшы саветнік, што за дзіўная штука? Што вы маеце на ўвазе?

— Божа ж мой, — адказаў Дросельмеер, смеючыся, — хіба ж вы забылі маю любімую песеньку гадзіншчыка? Я заўсёды спяваю яе такім хворым, як Мары.

І ён хуценька падсеў да ложка і сказаў:

— Не крыўдуй, што я не выдраў Мышынаму Каралю ўсе чатырнаццаць вачэй адразу, — гэта нельга было зрабіць. Затое я цябе зараз абрадую.

З гэтымі словамі старшы саветнік суда палез у кішэню і асцярожна выцягнуў адтуль — як вы мяркуеце, дзеці, што? — Шчаўкунчыка, якому ён надзвычай адмыслова ўставіў зубкі і ўправіў хворую сквіцу.

Мары ўсклікнула ад радасці, а маці сказала з усмешкай:

— Вось бачыш, як клапаціцца хросны пра твайго Шчаўкунчыка...

— А ўсё ж прызнайся, Мары, — перабіў хросны пані Штальбаўм, — што ні кажы, Шчаўкунчык не вельмі ладны і прыгожы. Калі табе хочацца паслухаць, я ахвотна раскажу, як такі вырадак з'явіўся ў яго сям'і і стаў там нашчадкам. А магчыма, ты ўжо ведаеш казку аб прынце Пірліпат, вядзьмарцы Мышыльдзе і адмысловым гадзіншчыку?

— Паслухай жа, хросны! — улез у размову Фрыц. — Што праўда, то праўда: ты выдатна ўставіў зубы Шчаўкунчыку, і сквіца таксама не хістаецца. Але чаму ў яго няма шаблі? Чаму ты не прывязаў яму шаблю?

— Але ж ты няўрымслівы, — прабурчэў старшы саветнік суда, — ніяк табе не дагодзіш! Шчаўкунчыкава шабля мяне не дачытыць. Я вылечыў яго — няхай сам здабывае сабе шаблю дзе хоча.

— Правільна! — усклікнуў Фрыц.— Калі ён храбры малойца, дык здабудзе сабе зброю.

— Так, Мары,— працягваў хросны,— скажы, ці ведаеш ты казку аб прынцэсе Пірліпат?

— Ах не! — адказала Мары.— Раскажы, мілы хросны, раскажы!

— Спадзяюся, шаноўны пан Дросельмеер,— сказала маці,— што цяпер вы раскажаце не такую страшную казку, як звычайна.

— Ну зразумела, шаноўная пані Штальбаўм,— адказаў Дросельмеер.— Наадварот, тое, што буду мець за гонар расказаць вам, вельмі забаўляльнае.

— Ах, раскажы, раскажы, мілы хросны! — закрычалі дзеці.

І старшы саветнік суда стаў апавядаць.

КАЗКА ПРА ЦВЁРДЫ АРЭХ

Маці Пірліпат была жонкай караля, а гэта значыць каралевай, а Пірліпат, як нарадзілася, дык у тое ж імгненне стала прыроджанай прынцэсай. Кароль нацешыцца не мог дачушкай, якая адпачывала ў маленькай калысцы. Ён вельмі радаваўся, танцаваў, скакаў на адной ножцы і ўсё ўсклікваў:

— Хейза! Ці бачыў хто-небудзь дзяўчынку больш прыгожую, чым мая Пірліпатхен?

А ўсе міністры, генералы, саветнікі і штаб-афіцэры скакалі на адной ножцы, як іх бацька і валадар, і хо-рам гучна адказвалі:

— Не, ніхто не бачыў!

Ды, шчыра кажучы, і нельга было адмаўляць, што з таго часу, як існуе свет, не з'яўлялася яшчэ на свет немаўля больш прыгожае, чым прынцэса Пірліпат. Тварык у яе быў нібы сатканы з лілейна-белага і пяшчотна-ружовага шоўку, вочкі — жывы зіхоткі блакіт, а асабліва ўпрыгожвалі яе валасы, якія віліся залатымі кольцамі. Пры гэтым Пірліпатхен нарадзілася з двума радамі беленькіх, як жэмчуг, зубоў, якімі яна праз дзве гадзіны пасля нараджэння ўпілася ў палец рэйхсканцлеру, калі ён пажадаў бліжэй даследваць рысы яе твару, так што ён залямантаваў: «Ой-ой-ой!» Некаторыя, між іншым, сцвярджаюць, што ён крыкнуў: «Ай-ай-ай!» Яшчэ і сёння думкі разыхо-

дзяцця. Карацей, Пірліпатхен на самай справе ўкусіла рэйхсканцлера за палец, і тады захоплены народ упэўніўся ў тым, што ў чароўным, анёльскім цельцы прынцэсы Пірліпат ёсць і душа, і розум, і пачуццё.

Як сказана, усе былі ў захапленні; адна каралева невядома чаго турбавалася і непакоілася. Асабліва здзіўляла тое, што яна загадала пільна сцерагчы калыску Пірліпат. Мала таго, што каля дзвярэй стаяла ахова, — быў аддадзены загад, каб каля дзіцячай, акрамя двух нянек, якія пастаянна сядзелі каля калыскі, штоноч дзяжурылі яшчэ шэсць нянек, і — што здавалася зусім недарэчным і чаго ніхто не мог зразумець — кожнай няньцы загадана было трымаць на каленях ката і ўсю ноч лашчыць яго, каб ён не перастаючы мурлыкаў. Вы, мілыя дзеткі, не здолееце здагадацца, навошта маці прынцэсы Пірліпат рабіла гэта ўсё, але я ведаю навошта і зараз раскажу і вам.

Аднойчы да караля, бацькі прынцэсы Пірліпат, прыехала шмат славурых каралёў і прыгожых прынцаў. Дзеля гэтай падзеі былі наладжаны турніры, прадстаўленні і прыдворныя балі. Кароль захацеў паказаць, што ў яго многа золата і серабра, і таму вырашыў раскашэліцца і наладзіць нешта, вартае яго. Даведаўшыся ад обер-гофкухара, што прыдворны астралаг паведаміў час, спрыяльны для калоння свіней, ён задумаў прапанаваць каўбасны банкет, скокнуў у карэту і асабіста сам запрасіў усіх каралёў і прынцаў, якія жылі навокал, усяго толькі на талерку супу, каб затым здзівіць іх раскошай. Пасля ён вельмі ласкава сказаў сваёй жонцы-каралеве:

— Мілачка, ты напэўна ведаеш, якая каўбаса мне больш па густу...

Каралева ўжо ведала, да чаго ён хіліць размову: гэта значыла, што яна павінна асабіста заняцца вельмі карыснай справай — вырабам каўбас, — чым не грэбвала і раней. Галоўнаму казначэю было загадана неадкладна накіраваць на кухню вялікі кацёл і сярэбраныя каструлі; печ распалілі дрывамі сандалавага дрэва; каралева завязала свой кухонны фартух, і неўзабаве з катла патыхала смачным каўбасным духам. Прыемны пах пранікнуў нават у дзяржаўны савет. Кароль ад захаплення не вытрымаў:

— Прашу прабачэння, панове! — усклікнуў ён, пабег на кухню, абняў каралеву, памяшаў крыху сваім

залатым скіпетрам у катле і, заспакоены, вярнуўся ў дзяржаўны савет.

Надышоў самы адказны момант: сама было распілоўваць на кавалачкі сала і падсмажваць яго на залатых скавародках. Прыдворныя дамы адышліся ўбок, таму што каралева з-за адданасці, кахання і павагі да мужа-цара збіралася асабіста заняцца гэтай справай. Але як сала пачало зарумянявацца, пачуўся тоненькі шэпт:

— Дай і мне паспрабаваць сала, сястрыца! І я хачу паласавацца — я ж таксама каралева. Дай і мне паспрабаваць сальца!

Каралева добра ведала, што гэта гаворыць пані Мышыльда. Мышыльда ўжо шмат гадоў жыла ў каралеўскім палацы. Яна сцвярджала, нібыта з'яўляецца родзічкай каралёў і сама кіруе каралеўствам Мышландыя, вось чаму яна трымала пад печку вялікі двор. Каралева была жанчына добрая і шчодрая. Хаця наогул яна не лічыла Мышыльду асобай царскага роду і сваёй сястрой, але ў такі ўрачысты дзень ад усяго сэрца дапусціла яе на баляванне і крыкнула:

— Вылазьце, пані Мышыльда! Паспрабуйце на здароўе сальца.

І Мышыльда хутка і весела вылезла з-пад печы, скокнула на пліту і стала хапаць прыгожымі лапкамі адзін за адным кавалачкі сала, якія ёй прапаноўвала каралева. Але тут рынулі ўсе кумы і цёткі Мышыльды і нават яе сем сыноў, адчайных гарэзаў. Яны накінуліся на сала, і каралева з перапуду не ведала, як быць. На шчасце, паспела обер-гофмайстрына і прагнала няпрошаных гасцей. Такім чынам ацалела крыху сала, якое ў адпаведнасці з указаннямі пазванага дзеля такога выпадку прыдворнага матэматыка было надзвычай умела размеркавана па ўсіх каўбасах.

Забілі ў літаўры, затрубілі ў трубы. Усе каралі і прынцы ў цудоўным адзенні — адны на белых конях, іншыя ў крышталёвых карэтах — пацягнуліся на каўбасны баль. Кароль сустрэў іх з сардэчнай ветлівасцю і пашанай, а пасля, у кароне і з скіпетрам, як належыць цару, сеў на чале стала. Ужо калі прапанавалі ліверныя каўбасы, усе заўважылі, як усё больш і больш бляднеў кароль, як ён узводзіў вочы да неба. Ціхія ўздыхі выляталі з яго грудзей; здавалася, яго душой авалодала нейкая жалоба. Але калі падалі кры-

вяную каўбасу, ён з гучным рыданнем і стогнам адхінуўся на спінку крэсла, абедзвюма рукамі закрыўшы твар. Усе паўскоквалі з-за стала. Лейб-медык дарэмна хацеў знайсці пульс у злашчаснага караля, якога, здавалася, з'ядала глыбокая, незразумелая туга. Нарэшце пасля доўгіх угавораў, пасля ўжывання моцных сродкаў, накштальт паленага гусінага пер'я і да яго падобнага, кароль як быццам пачаў прытомнець. Ён пралепятаў ледзь чутна:

— Вельмі мала сала!

Тады несучешная каралева пляснулася яму да ног і прастагнала:

— О мой бедны, няшчасны царственны муж! О, якое гора нам давялося вытрымаць! Але паглядзіце: вінаватая каля ваших ног — пакарайце, сурова пакарайце мяне! Ах, Мышыльда з сваімі кумаі і цёткамі і сямю сынамі з'ела сала і ...

З гэтымі словамі каралева без прытомнасці ўпала на спіну. Але кароль ускочыў, перапоўнены злосцю, і гучна крыкнуў:

— Обер-гофмайстрына, як гэта здарылася?

Обер-гофмайстрына расказала, што ведала, і кароль вырашыў адпомсціць Мышыльдзе і яе роду за тое, што яны зжэрлі сала, якое было прызначана для яго каўбас.

Склікалі тайны дзяржаўны савет. Вырашылі ўзбудзіць працэс супраць Мышыльды і адабраць у казну ўсе яе ўладанні. Аднак кароль меркаваў, што гэта не перашкодзіць Мышыльдзе, калі ёй уздумаецца, жэрці сала, і таму даручыў усю справу прыдворнаму майстру па гадзінніках і чараўніку. Гэты чалавек, якога звалі гэтак жа, як і мяне, а менавіта Хрысціян-Эліяс Дросельмеер, абяцаў з дапамогай надзвычай асаблівых, напоўненых дзяржаўнай мудрасці мер назаўсёды выгнаць Мышыльду з усёй сям'ёй з палаца.

І на самай справе: ён вынайшаў вельмі адмысловыя машынкi, у якіх на нітках было прывязана смажанае сала, і расставіў іх вакол жылля пані салаежкі.

Сама Мышыльда была занадта вопытная, каб не зразумець хітрыкі Дросельмеера, але ні яе перасцярогі, ні яе ўгаворы не дапамаглі: усе сем сыноў і мноства мноства Мышыльдзіных кумоў і цёткаў, прыхвачаных смачным пахам смажанага сала, залезлі ў дросельмеераўскія машынкi і толькі хацелі паласавацца са-

лам, як іх нечакана прыціснулі дзверы, а пасля іх на кухні ганебна пакаралі смерцю.

Мышыльда з невялікай купкай уцалелых родзічаў пакінула гэта месца жалобы і слёз. Гора, адчай, прага помсты перапоўнілі яе грудзі.

Двор радаваўся, але каралева была ўстрывожана: яна ведала Мышыльдзін нораў і выдатна разумела, што тая не пакіне неадпомшчанай смерць сваіх сыноў і блізкіх.

І на самай справе, Мышыльда з'явілася якраз тады, калі каралева рыхтавала для мужа-цара паштэт з ліверу, які ён вельмі ахвотна еў, і сказала так:

— Мае сыны, кумы і цётка забітыя. Сцеражыся, каралева: каб каралева мышэй не загрызла маленькую прынцэсу! Сцеражыся!

Пасля яна зноў знікла і больш не з'яўлялася. Але каралева з перапуду выпусціла паштэт у агонь, і другі раз Мышыльда сапсавала любімую страву караля, на што ён вельмі разлаваўся...

— Ну, на сённяшні вечар хопіць. Астатняе дакажу ў наступны раз,— нечакана закончыў хросны.

Як ні прасіла Мары, якую аповед асабліва ўразіў, хроснага Дросельмеера працягваць, ён быў няўмольны і з словамі: «Занадта шмат адразу — шкодна для здароўя. Працяг заўтра» — ускочыў з крэсла.

У той момант, калі ён збіраўся ўжо выйсці за дзверы, Фрыц запытаў:

— Скажы ўсё ж, хросны, гэта на самай справе праўда, што ты прыдумаў мышалоўку?

— Што за лухту пляцеш, Фрыц! — усклікнула маці.

Аднак старшы саветнік суда вельмі загадкава ўсміхнуўся і ціха сказаў:

— А чаму мне, адмысловаму гадзіншчыку, не прыдумаць мышалоўку?

ПРАЦЯГ КАЗКІ ПРА ЦВЁРДЫ АРЭХ

— Ну, дзеці, цяпер вы ведаеце,— так працягваў у наступны вечар Дросельмеер,— чаму каралева загадала пільна сцерагчы прыгажуню прынцэсу Пірліпат. Як жа было ёй не баяцца, што Мышыльда выканае

сваю пагрозу — вернецца і загрызе маленькую прынцэсу! Машынка Дросельмеера нічога не дапамагала супраць разумнай і абачлівай Мышыльды, а прыдворны астралаг, які быў адначасова і галоўным прадказальнікам, заявіў, што толькі род ката Мура можа адвадзіць Мышыльду ад калысачкі. Вось чаму кожнай няньцы загадана было трымаць на каленях аднаго з сыноў гэтага роду, якіх, дарэчы, узнагародзілі чынам тайнага саветніка пасольства, і аблягчаць ім цяжар дзяржаўнай службы пачцівым пачосваннем за вухам.

Неяк, ужо апоўначы, адна з дзвюх нянек, якія сядзелі каля самай калысачкі, раптам прагнулася, быццам ад глыбокага сну. Усё навокал было захоплена сном. Ніякага мурлыкання — глыбокая, мёртвая цішыня, толькі чуваць ціканне жучка-тачыльшчыка. Але што адчула нянька, калі проста перад сабой убачыла вялікую брыдкую мыш, якая ўзнялася на заднія лапкі і паклала сваю злавесную галаву прынцэсе на твар! Нянька ўскочыла з жудасным крыкам, усе прагнуліся, але ў тое ж імгненне Мышыльда — вялікая мыш каля калысачкі Пірліпат была менавіта яна — хуценька шмыгнула ў кут пакоя. Саветнікі пасольства кінуліся наўздагон, але яна шмыгнула ў шчыліну ў падлозе. Пірліпатхен паргнулася ад мітусні і вельмі жаласна заплакала.

— Дзякаваць Богу! — усклікнулі нянькі, — яна жывая!

— Але як яны перапалохаліся, калі паглядзелі на Пірліпатхен і ўбачылі, што зрабілася з прыгожанькім пяшчотным немаўлём! На кволым, сагнутым цельцы замест кучаравай галоўкі румянага херувіма сядзела вялізная бесформенная галава; блакітныя вочкі ператварыліся ў зялёныя, тупыя лупачы, а роцік расцягнуўся да вушэй.

Каралева бясконца плакала і рыдала, а кабінет караля даваўся абабіць ватай, таму што кароль біўся галавой аб сцяну і жалобным голасам прычытаў:

— Ах, я няшчасны манарх!

Цяпер кароль, здавалася, змог бы зразумець, што лепш было з'есці каўбасу без сала і пакінуць без турбот Мышыльду з усёй яе запечнай раднёй, але пра гэта бацька прынцэсы Пірліпат не падумаў — ён проста зваліў усю віну на прыдворнага гадзіншчыка і ча-

раўніка Хрысціяна-Эліяса Дросельмеера з Нюрнберга і загадаў: Дросельмеер абавязаны на працягу месяца вярнуць прынцэсе Пірліпат яе былы выгляд або хаця б назваць сродак для гэтага — у іншым выпадку ён будзе пакараны ганебнай смерцю ад рукі ката.

Дросельмеер напалохаўся. Аднак ён разлічваў на сваё майстэрства і шчасце і зараз жа пачаў першую аперацыю, якую лічыў неабходнай. Ён вельмі ўдала разабраў прынцэсу Пірліпат на часткі, вывінціў ручкі і ножкі і агледзеў унутраную будову, але, на жаль, ён пераканаўся, што з цягам часу прынцэса будзе ўсё больш пачварнай, і не ведаў, як дапамагчы бядзе. Ён зноў старанна сабраў прынцэсу і замаркоціўся каля яе калысачкі, ад якой не павінен быў адыходзіцца.

Пайшоў ужо чацвёрты тыдзень, наступіла серада, і кароль, бліскаючы ў гневе вачыма і трасучы скіпетрам, зазірнуў у дзіцячую да Пірліпат і ўсклікнуў:

— Хрысціян-Эліяс Дросельмеер, вылечы прынцэсу, інакш табе не мінуць ліха!

Дросельмеер стаў жаласна плакаць, а прынцэса Пірліпат тым часам весела лускала арэхі. Упершыню майстра па гадзінніках і чараўніка здзівілі яе незвычайная прага да арэхаў і тое, што яна з'явілася на свет ужо з зубамі. Сапраўды, пасля пераўвасаблення яна няспынна крычала, пакуль ёй выпадкова не трапіў арэшак; яна раскалола яго, з'ела ядзерка і зараз жа супакоілася. З таго часу нянькі толькі і суцішалі яе арэхамі.

— О святы інстынкт прыроды, нязведаныя сімпатыі і антыпатыі! — усклікнуў Хрысціян-Эліяс Дросельмеер. — Ты паказваеш мне вароты да таямніцы. Я пастукаю, і яны адчыняцца!

Ён зараз жа папрасіў дазволу пагутарыць з прыдворным астралагам і быў накіраваны да яго пад надзейнай аховай. Абодва, заліваючыся слязьмі, кінуліся ў абдымкі, бо былі даўнія сябры, пасля пайшлі ў патаемны кабінет і пачалі шукаць у кнігах, што гаварылася пра інстынкт, сімпатыі і антыпатыі і іншыя таямніцы.

Надышла ноч. Прыдворны астралаг паглядзеў на зоркі і з дапамогай Дросельмеера, вялікага майстра і ў гэтай справе, склаў гараскоп¹ прынцэсы Пірліпат.

¹ Гараскоп — прадказанне лёсу па зорках.

Зрабіць гэта было надзвычай цяжка, бо лініі блыталіся ўсё больш і больш, але — вось радасць! — нарэшце ўсё высветлілася: каб пазбавіцца ад чарадзеяства, якое яе знявечыла, і аднавіць былую прыгажосць, прынцэсе Пірліпат дастаткова было з'есці ядзерка арэха Кракатук.

У арэха Кракатук было такое цвёрдае шкарлупінне, што па ім магла праехаць саракавасьміфунтовая гармата і не раздавіць яго. Гэты цвёрды арэх павінен быў разгрызці і, заплюшчыўшы вочы, падаць прынцэсе чалавек, які яшчэ ніколі не галіўся і не насіў боты. Затым юнаку належала не спатыкнуўшыся адступіцца на сем крокаў і толькі тады расплюшчыць вочы.

Тры дні і тры ночы без стомы працавалі Дросельмеер з астралагам, і якраз у суботу, калі кароль абедару, да яго ўварваўся радасны і вясёлы Дросельмеер, якому ў нядзелю ранкам павінны былі адсекчы галаву, і паведаміў, што знойдзены сродак вярнуць прынцэсе Пірліпат страчаную прыгажосць. Кароль абняў яго горача і прыхільна і паабяцаў яму брыльянтавую шпагу, чатыры ордэны і два новыя святочныя каптаны.

— Пасля абеду мы зараз жа і пачнём, — пачціва дадаў кароль. — Паклапаціцеся, шаноўны чараўнік, каб няголены малады чалавек у чаравіках быў пад рукой і, як належыць, з арэхам Кракатук. І не давайце яму віна, або як бы ён не спатыкнуўся, калі, нібы рак, будзе адступаць на сем крокаў. Пасля няхай п'е колькі хоча!

Дросельмеера напалохала прамова караля, і ён збянтэжыўся і сарамліва праленятаў, што сродак, праўда, знойдзены, аднак абодвух — і арэх, і маладога чалавека, які павінен яго разгрызці, — неабходна спярша знайсці, прычым пакуль яшчэ вельмі сумніцельна, ці магчыма знайсці арэх і шчаўкунчыка. Раз'юшана патрос кароль скіпетрам над галавой і зарычэў, як леў:

— Ну, дык табе адсякуць галаву!

На шчасце напоўненага страхамі і горам Дросельмеера, якраз сёння абед прыйшоўся каралю вельмі па густу, і таму ён быў гатовы слухаць угаворы, на якія не паскупілася велікадушная каралева, кранутая лёсам няшчаснага гадзіншчыка. Дросельмеер падбадзёрыўся і пачціва паведаміў каралю, што, уласна, вырашыў задачу — знайшоў сродак для вылечвання прынцэсы, і тым самым заслужыў літасць. Кароль назваў

гэта глупствам і пустой балбатнёй, аднак нарэшце, калі вышпў шкляначку страўнікавай настойкі, вырашыў, што абодва — гадзіншчык і астралаг — адправяцца ў дарогу і не вернуцца назад, пакуль у іх кішэні не будзе арэх Кракатук. А чалавека, які быў патрэбны для таго, каб разгрызці арэх, паводле парады каралевы, вырашылі здабыць шляхам шматразавых аб'яў у мясцовых і замежных газетах і паведамленнях з запрашэннем з'явіцца ў палац...

На гэтым хросны Дросельмеер спыніўся і абяцаў даказаць астатняе ў наступны вечар.

КАНЕЦ КАЗКІ ПРА ЦВЁРДЫ АРЭХ

І на самой справе, на наступны дзень адвячоркам, як толькі запалілі свечкі, з'явіўся хросны Дросельмеер і так працягваў свой аповяд:

— Дросельмеер і прыдворны астралаг падарожнічалі ўжо пятнаццаць гадоў і ўсё яшчэ не натрапілі на след арэха Кракатук. Дзе яны пабывалі, якія выключныя прыгоды выпрабавалі, не расказаць, дзеці, і за цэлы месяц. Гэтага я рабіць не збіраюся, а проста скажу вам, што маркотны Дросельмеер надзвычай засумаваў па радзіме, па міламу свайму Нюрнбергу. Асаблівая туга напала на яго аднойчы ў Азіі, у дрымурых джунглях, дзе ён разам з сваім спадарожнікам прысеў выпаліць люльку тытуню.

— О дзіўны, дзіўны Нюрнберг, хто не знаёмы яшчэ з табой, няхай пабываў ён нават у Вене, у Парыжы і Петэрвардэйне, душой будзе ён тужыць да цябе, о Нюрнберг, імкнуцца ў цудоўны гарадок, дзе ў рад прыгожыя дамы стаяць...

Жалобнае галашэнне Дросельмеера выклікала глыбокае спачуванне ў астралага, і ён таксама расплакаўся так горка, што чуваць яго было на ўсю Азію. Але ён узяў сябе ў рукі, выцер слёзы і запытаў:

— Паважаны калега, чаго ж мы тут сядзім і плачам? Чаму не ідзём у Нюрнберг? Ці не ўсё роўна, дзе і як шукаць няшчасны арэх Кракатук?

— І тое праўда, — адказаў і адразу сусцешыўся Дросельмеер.

Абодва зараз жа паўставалі, выбілі люлькі і з

джунгляў у глыбіні Азіі напразткі накіраваліся ў Нюрнберг.

Як толькі яны прыбылі, Дросельмеер адразу пабег да свайго стрыечнага брата — майстра цацак, разьбяра па дрэве, лакіроўшчыка і пазалотніка Хрыстофа-Захарыуса Дросельмеера, з якім не сустракаўся ўжо шмат гадоў. Яму і расказаў гадзіншчык усю гісторыю аб прынцэсе Пірліпат, пані Мышыльдзе і арэxu Кракатук, а той раз-пораз пляснуў рукамі і некалькі разоў у здзіўленні ўсклікнуў:

— Ах, браток, браток, ну і цуды!

Дросельмеер расказаў аб прыгодах на сваім доўгім шляху, расказаў, як правёў два гады ў Фінікавага караля, як пакрыўдзіў і выгнаў яго Міндальны прынц, як дарэмна прасіў ён Таварыства даследчыкаў прыроды ў Горадзе Бялок, — карацей кажучы, як яму нідзе не ўдавалася напасці на след арэха Кракатук. У час расказу Хрыстоф-Захарыус не раз шчоўкаў пальцамі, круціўся на адной ножцы, прычмокваў губамі і прыгаворваў:

— Гм, гм! Эге! О! Вось дык штука!

Нарэшце ён падкінуў да столі каўпак разам з парыком, горача абняў свайго стрыечнага брата і ўсклікнуў:

— Браток, браток, вы выратаваны, выратаваны, кажу я! Слухайце: або я жорстка памыляюся, або арэх Кракатук у мяне!

Ён зараз жа прынёс куфэрак, адтуль узяў пазалочаны арэх сярэдняй велічыні.

— Паглядзіце, — сказаў ён, паказваючы арэх стрыечнаму брату, — паглядзіце на гэты арэх. Гісторыя яго такая. Шмат гадоў таму, на куццю, прыйшоў сюды невядомы чалавек з поўным мехам арэхаў, якія ён прынёс на продаж. Каля самых дзвярэй маёй крамы з цацкамі ён паставіў мех на зямлю, каб было лягчэй дзейнічаць, бо ў яго адбылася сутычка з мясцовым прадаўцом арэхаў, які не мог стрываць у нас старонняга гандляра. І, як на грэх, мех пераехала цяжка нагужаная фура. Усе арэхі былі перадаўлены, за выключэннем аднаго, які іншаземец, дзіўна ўсміхаючыся, і прапанаваў прадаць мне за цванцыгер 1720 года. Мне гэта падалося загадкавым, але я знайшоў у сябе ў кішэні якраз такую манетку, якую ён прасіў, купіў арэх і пазалаціў яго. Сам добра не ўсвадамляю, чаму я так

дорага заплаціў за арэх, а пасля так бярог яго.

Усялякія сумненні ў тым, што арэх стрыечнага брата — гэта сапраўды арэх Кракатук, які яны так доўга шукалі, адразу ж адпалі, калі прыдворны астралаг, што паспеў на покліч, асцярожна саскроб з арэха пазалоту і знайшоў на шкарлупіне слова «Кракатук», выразанае кітайскім пісьмом.

Радасць падарожнікаў была вялікай, а стрыечны брат Дросельмеера лічыў сябе самым шчаслівым чалавекам у свеце, калі Дросельмеер запэўніў яго, што шчасце яму забяспечана, бо цяпер звыш значнай пенсіі будзе атрымліваць золата для пазалоты дарма.

І чараўнік і астралаг — абое ўжо адзелі начныя каўпакі і збіраліся класціся спаць, як раптам апошні, гэта значыць астралаг, павёў такую размову:

— Шаноўны калега, шчасце ніколі не прыходзіць адно. Зразумейце, мы знайшлі не толькі арэх Кракатук, але і маладога чалавека, які разгрызе яго і паднясе прынцэсе ядзерка — заруку прыгажосці. Я маю на ўвазе не каго іншага, як сына вашага стрыечнага брата. Не, я не лягу спаць, — натхнёна ўсклікнуў ён. — Я яшчэ сёння ноччу складу гараскоп юнака! — З гэтымі словамі ён сарваў каўпак з галавы і зараз жа пачаў назіраць зоркі.

Пляменнік Дросельмеера быў сапраўды прыгожы, вабны юнак, які яшчэ ніводнага разу не галіўся і не абуваў боты. У ранняй маладосці ён, праўда, дзве каляды запар быў паяцам, але гэта зусім не было заўважана: так прыстойна быў ён выхаваны намаганнямі бацькі. На каляды ён быў у прыгожым чырвоным каптане, пры шпазе, трымаў пад пахай капялюш і насіў цудоўны парык з коскаю. У такім бліскучым выглядзе ён стаяў у краме ў бацькі і з уласцівай яму ўвагай шчоўкаў паненкам арэшкі, за што і назвалі яго Прыгажун Шчаўкунчык.

Раніцай узрадаваны астралаг кінуўся ў абдымкі Дросельмеера і ўсклікнуў:

— Гэта ён! Мы здабылі яго, ён знойдзены! Толькі, паважаны калега, варта мець на ўвазе дзве абставіны: па-першае, неабходна сплесці вашаму цудоўнаму пляменніку салідную драўляную касу, якая была б злучана з ніжняй сківіцай такім чынам, каб яе можна было адцягнуць касой; потым пасля прыбыцця ў сталіцу трэба маўчаць пра тое, што мы прывезлі з сабой мала-

дога чалавека, які расколе арэх Кракатук, — лепш, каб ён з'явіўся значна пазней. Я прачытаў у гараскопе, што, пасля таго як многія зломяць сабе на арэху зубы без усялякага сэнсу, кароль аддасць прынцэсу, а пасля смерці і каралеўства ва ўзнагароду таму, хто разгрызе арэх і верне прынцэсе страчаную прыгажосць.

Майстар цацак быў вельмі ўзрадаваны, што яго сыночку належала ажаніцца на прынцэсе і самому стаць прынцам, а затым і каралём, і таму ён ахвотна даручыў яго астралагу і гадзіншчыку. Каса, якую Дросельмеер зрабіў свайму юнаму шматабцяючаму пляменніку, удалася на славу, і той выдатна вытрымаў выпрабаванне, раскусіўшы самыя цвёрдыя персикавыя костачкі.

Дросельмеер і астралаг неадкладна паведамлілі ў сталіцу, што арэх Кракатук знойдзены, а там зараз жа надрукавалі заклік, і калі прыбылі нашы падарожнікі з талісманам, які аднаўляе прыгажосць, да двара з'явілася ўжо шмат цудоўных юнакоў і нават прынцаў, якія, спадзеючыся на свае моцныя сківіцы, хацелі зняць злыя чары з прынцэсы.

Нашы падарожнікі надзвычай напалохаліся, калі ўбачылі прынцэсу. Маленькае тулава з худзенькімі ручкамі і ножкамі ледзь трымала бясформенную галаву. Твар здаваўся яшчэ больш пачварным з-за белай барады з нітак, якой абраслі рот і падбародак.

Усё адбылося так, як прачытаў у гараскопе прыдворны астралаг. Малакасосы ў чаравіках адзін за адным ламалі сабе зубы і раздзіралі сківіцы, а прынцэсе нікольні не рабілася лягчэй; калі ж іх потым у паўпрытомнасці ўносілі запрошаныя на гэты выпадак зубныя ўрачы, яны стагналі:

— Паспрабуй раскусі такі арэх!

Нарэшце кароль у роспачы абыцаў дачку і каралеўства таму, хто расчаруе прынцэсу. Тут і выйшаў паважлівы і сціплы малады Дросельмеер і папрасіў дазволу таксама паспрабаваць шчасця.

Прынцэсе Пірліпат ніхто так не спадабаўся, як малады Дросельмеер; яна прыціснула ручкі да сэрца і ад глыбіні душы ўздыхнула:

— Ах, каб жа ён раскусіў арэх Кракатук і зрабіўся маім мужам!

Малады Дросельмеер пачціва пакланіўся каралю і каралеве, а пасля прынцэсе Пірліпат, узяў з рук обер-

цырымоніймайстра арэх Кракатук, паклаў яго без доўгіх размоў у рот, моцна тузануў сябе за касу і — шчоўк-шчоўк! — раскусіў шкарлупіну на кавалачкі. Спрытна абчысціў ён ядзерка ад прыставаўшай лупіны, заплюшчыўся, паднёс, пачціва шаркнуўшы ножкай, прынцэсе, тады пачаў глядзець. Прынцэса зараз жа праглынула ядзерка, і — о цуд! — пачвара знікла, а на яе месцы стаяла цудоўная, як анёл, дзяўчына з тварам, нібыта сатканым з лілейна-белага і ружовага шоўку, з вачыма, якія ззялі, як блакіт, залатымі валасамі, што віліся кольцамі.

Трубы і літаўры далучыліся да гучнага трыумфавання народа. Кароль і ўвесь двор танцавалі на адной ножцы, як пры нараджэнні прынцэсы Пірліпат, а каралеву давялося апыркваць адэкалонам, бо ад радасці і захаплення яна страціла прытомнасць.

Усчатая мітусня моцна засмуціла маладога Дросельмеера, якому належала яшчэ адыходзіць неабходных сем крокаў. Усё ж ён трымаўся выдатна і ўжо занёс правую нагу для сёмага кроку, але тут з-пад падлогі з агідным піскам і віскам вылезла Мышыльда. Малады Дросельмеер, які ўжо быў апусціў нагу, наступіў на яе і так спатыкнуўся, што ледзь не ўпаў.

О злы лёс! У адно імгненне юнак стаў гэтакі ж пачварны, як дасюль прынцэса Пірліпат. Тулава скурчылася і ледзь вытрымлівала велізарную бясформенную галаву з вялікімі лупатымі вачыма і шырокай жудасна раскрытай пашчай. Замест касы ззаду павіс вузкі драўляны плашч, з дапамогай якога можна было кіраваць ніжняй сківіцай.

Гадзіншчык і астралаг былі ў жудасці, аднак яны заўважылі, што Мышыльда ўся ў крыві б'ецца на падлозе. Яе ліхадзейства не засталася беспакараным: малады Дросельмеер моцна ўдарыў яе па шыі вострым абцасам, і ёй прыйшлі канцы.

Але Мышыльда, ахопленая перадсмяротнымі мукамі, жаласна пішчэла і вішчэла:

— О цвёрды, цвёрды Кракатук, смяротны чую ў сэрцы грук!.. Хі-хі... Пі-пі... Ведай, Шчаўкунчык-хітун, забярэ цябе хапун. Мой сыноч, Кароль Мышыны, смерці маці так не кіне. І адпомсціць, што казаць, — мышэй раць. Жыццё, ты светлым было, ды смерць узяла крыло... Квік!

Піснуўшы апошні раз, Мышыльда памерла, і кара-

леўскі апальшчык аднёс яе прэч.

На маладога Дросельмеера ніхто не звяртаў увагі. Аднак прынцэса нагадала бацьку яго абяцанак, і кароль зараз жа загадаў падвесці да Пірліпат юнага героя. Але калі небарака паўстаў перад ёю ва ўсёй сваёй пачварнасці, прынцэса закрыла твар рукамі і закрычала:

— Прэч, прэч адсюль, агідны Шчаўкунчык!

І ў тое ж імгненне гофмаршал схасціў яго за вузкія плечы і высіхнуў за дзверы.

Кароль раз'юшыўся, ён вырашыў, што яму хацелі аддаць у зяці Шчаўкунчыка, ва ўсім абвінавачваў гадзіншчыка і астролога і назаўсёды выгнаў іх з сталіцы. Такое не было прадугледжана гараскопам, які склаў астролог у Нюрнбергу, але ён стаў зноў назіраць за зоркамі і прачытаў, што юны Дросельмеер адмыслова паводзіць сябе ў сваім новым званні і, нягледзячы на ўсю сваю пачварнасць, будзе прынцам і каралём... Аднак яго пачварнасць знікне толькі ў тым выпадку, калі сямігаловы сын Мышыльды, які нарадзіўся пасля смерці сваіх сямі старэйшых братоў і які стаў Мышыным Каралём, загіне ад рукі Шчаўкунчыка і калі, нягледзячы на пачварны выгляд, юнага Дросельмеера пакахае найпрыгажэйшая дама...

Кажуць, што і на самой справе на каляды бачылі маладога Дросельмеера ў Нюрнбергу ў краме свайго бацькі — хаця і ў вобразе Шчаўкунчыка, але ў саны прынца.

Вось вам, дзеці, казка пра цвёрды арэх. Цяпер вы зразумелі, чаму гавораць: «Паспрабуй раскусі такі арэх!» — і чаму шчаўкунчыкі такія пачварныя...

Так скончыў старшы саветнік суда свой аповяд.

Мары вырашыла, што Пірліпат — вельмі брыдка і няўдзячная прынцэса, а Фрыц запэўніваў, што, калі Шчаўкунчык сапраўдны смяльчак, ён не стане асабліва цырымоніцца з Мышыным Каралём і верне сабе былою прыгажосць.

ДЗЯДЗЬКА І ПЛЯМЕННІК

Каму з маіх паважаных чытачоў або слухачоў даводзілася парэзацца шклом, той ведае, як гэта балюча і што гэта за брыдкасць, бо рана зажывае вельмі ма-

рудна. Мары давялося правесці ў ложку амаль цэлы тыдзень, таму што пры ўсялякай спробе ўстаць у яе кружылася галава. Усё ж нарэшце яна зусім ачуняла і зноў магла весела скакаць па пакоі.

У шклянёй шафе ўсё блішчэла навізной — і дрэвы, і кветкі, і дамы, і па-святочнаму расфуфыраныя лялькі, а галоўнае, Мары знайшла там свайго любімага Шчаўкунчыка, які ўсміхаўся ёй з другой паліцы, выскальваючы два рады цэлых зубоў. Калі яна, шчыра радуючыся, глядзела на свайго любімца, у яе раптам зашчымела сэрца: а што, калі ўсё, што расказаў хросны, — гісторыя пра Шчаўкунчыка і пра яго разлад з Мышыльдай і сынам, — што, калі гэта ўсё праўда? Цяпер яна ведала, што Шчаўкунчык — малады Дросельмеер з Нюрнберга, прыгожы, але, на жаль, зачараваны Мышыльдай пляменнік Дросельмеера.

У тым, што адмысловы гадзіншчык пры двары бацькі прынцэсы Пірліпат быў ніхто іншы, як старшы саветнік суда Дросельмеер, Мары ніколькі не сумнявалася ўжо ў час аповяду.

«Аднак чаму дзядзька не дапамог табе, чаму ён не дапамог табе?» — злавалася Мары, і ў ёй усё больш мацавалася думка, што бой, пры якім яна прысутнічала, ішоў за Шчаўкунчыкава каралеўства і карону.

«Усе ж лялькі падпарадкаваліся яму, усё зусім зразумела, што збыліся прадказанні прыдворнага астралага і малады Дросельмеер стаў каралём у лялечным царстве».

Разважаючы так, разумніца Мары, якая надзяліла Шчаўкунчыка і яго падначаленых жыццём і здольнасцю рухацца, была пераканана, што яны і на самой справе вось-вось ажывуць і заварушацца. Але ж не: у шафе ўсё стаяла нерухома па сваіх месцах. Аднак Мары і не думала адмаўляцца ад свайго ўнутранага пераканання — яна проста вырашыла, што прычына ўсяму чарадзействы Мышыльды і яе сямігаловага сына.

— Хаця вы і не ў стане паварухнуцца або прамовіць слоўца, мілы пан Дросельмеер, — сказала яна Шчаўкунчыку, — усё ж я ўпэўнена, што вы мяне чуеце і ведаеце, як я хораша да вас стаўлюся. Разлічвайце на маю дапамогу, калі яна вам спатрэбіцца. Ва ўсялякім выпадку, я папрашу дзядзьку, каб ён дапамог вам, калі ў тым ёсць патрэба, сваім майстэрствам.

Шчаўкунчык стаяў спакойна і не крануўся з месца, але Мары падалося, нібыта па шкляной шафе пранёсся лёгкі ўздых, ад чаго ледзь чутна, але надзіва меладычна зазвінела шкло, і тоненькі звонкі галасок прапеў:

— Мары, сябар, ахоўнік мой! Не трэба мук — я буду твой.

У Мары з перапуду па спіне забегалі мурашкі, але, як ні дзіўна, ёй не было чамусьці вельмі прыемна.

Звечарэла. У пакой увайшлі бацькі разам з хросным Дросельмеерам. Крыху пазней Луіза прынесла чай, і ўся сям'я, весела размаўляючы, села за стол. Мары ціхенька прынесла сваё крэселка і села каля ног у хроснага. Выбраўшы хвілінку, калі ўсе змоўклі, Мары паглядзела вялікімі блакітнымі вачамі проста ў твар старшаму саветніку суда і сказала:

— Цяпер, шаноўны хросны, я ведаю, што Шчаўкунчык — твой пляменнік, малады Дросельмеер з Нюрнберга. Ён стаў прынцам, або, дакладней, каралём: усё так і адбылося, як прадказаў твой спадарожнік, астралаг. Але ж ты ведаеш, што ён аб'явіў вайну сыну пані Мышыльды, пачварнаму Мышынаму Каралю. Чаму ты яму не дапаможаш?

І Мары зноў расказала ўвесь ход бітвы, пры якой прысутнічала, і часта яе перапыняў гучны смех маці і Луізы. Толькі Фрыц і Дросельмеер былі сур'ёзныя.

— Адкуль толькі дзяўчынка набралася такой лухты? — спытаў саветнік медыцыны.

— Ну, — адказала маці, — у яе проста багатая фантазія. Па сутнасці, гэта трызненне, якое народжана моцнай гарачкай.

— Усё гэта няпраўда, — сказаў Фрыц. — Мае гусары — не такія баязліўцы, інакш я ім паказаў бы!

Але хросны, дзіўна пасміхаючыся, пасадзіў малую Мары на калені і пачаў гаварыць больш ласкава, чым звычайна:

— Ах, мілая Мары, табе дадзена больш, чым мне і ўсім нам. Ты, як і Пірліпат, — прыроджаная прынцэса: ты кіруеш цудоўным, светлым царствам. Але шмат што давядзецца табе вытрымаць, калі ты возьмеш пад сваю ахову беднага пачвару Шчаўкунчыка! Бо Мышыны Кароль пільнуе яго на ўсіх шляхах і дарогах. Ведай: не я, а ты, ты адзіная можаш выратаваць яго. Будзь настойлівай і адданай.

Ніхто — ні Мары, ні астатнія не зразумелі, што меў на ўвазе Дросельмеер; а саветніку медыцыны словы хроснага падаліся такімі ж дзіўнымі, што ён паглядзеў яго пульс і сказаў:

— У вас, шаноўны сябра, моцны прыліў крыві да галавы: я вам выпішу лекі.

Толькі жонка саветніка медыцыны задуменна паківала галавой і заўважыла:

— Я здагадваюся, што мае на ўвазе пан Дросельмеер, аднак выказаць гэта словамі не магу.

ПЕРАМОГА

Прайшло нямала часу, і неяк мясечнай ноччу Мары разбудзіла дзіўнае пастукванне, якое, здавалася, ішло з кутка, нібы там перакідвалі і качалі каменьчыкі, а часам чуўся агідны піск і віскат.

— Ай, мышы, мышы, зноў тут мышы! — перапалохана закрычала Мары і хацела ўжо разбудзіць маці, але словы заселі ў яе горле.

Яна не магла нават варухнуцца, таму што ўбачыла, як з дзіркі ў сцяне з цяжкасцю вылез Мышыны Кароль і, бліскаючы вачамі і каронамі, стаў шмыгаць па ўсім пакоі; раптам ён скокнуў на столік, што стаяў каля самага ложка Мары.

— Хі-хі-хі! Аддай мне ўсё дражэ, увесь марцыпан, дурніца, інакш я загрызу твайго Шчаўкунчыка, загрызу Шчаўкунчыка! — пішчаў Мышыны Кароль і пры гэтым брыдка рыпеў і скрыгатаў зубамі, а пасля хуценька схаваўся ў дзірку ў сцяне.

Мары так напалохала з'яўленне страшнага Мышынага Караля, што раніцай яна зусім змарнела і ад хвалявання не магла вымавіць ні слова. Сто разоў збіралася яна расказаць маці, Луізе ці хаця б Фрыцу пра тое, што з ёю здарылася, але думала: «Хіба мне хто-небудзь паверыць? Нада мной проста будуць па-сміхацца».

Аднак ёй было зусім зразумела, што дзеля выратавання Шчаўкунчыка яна павінна будзе аадаць дражэ і марцыпан. Таму вечарам яна паклала ўсе свае цукеркі на ніжні выступ шафы.

Раніцай маці сказала:

— Не ведаю, адкуль узяліся мышы ў нашай гасцёў-

ні. Паглядзі, Мары, яны ў цябе, бедалагі, усе цукеркі з'елі.

Так і было. Марцыпан з начиннем не спадабаўся пражэрліваму Мышынаму Каралю, але ён так аб'еў яго вострымі зубамі, што рэшткі давялося выкінуць. Мары ніколечкі не шкадавала аб саладосцях: у глыбіні душы яна радавалася, бо думала, што выратавала Шчаўкунчыка. Але што яна адчула, калі на наступную ноч у яе пад самым вухам пачуўся піск і віскат! Ах, Мышыны Кароль быў ужо тут, і яшчэ больш агідна блішчэлі ў яго вочы, і яшчэ больш агідна прапішчаў ён скрозь зубы:

— Адай мне твае цукровыя лялькі, дурніца, інакш я загрызу твайго Шчаўкунчыка, загрызу Шчаўкунчыка!

І з гэтымі словамі страшны Мышыны Кароль знік.

Мары была вельмі пакрыўджана. Наступным ранкам яна падышла да шафы і самотна паглядзела на цукровых лялек. І гора яе было зразумелае! Бо ты не паверыш, уважлівая мая слухачка, якія цудоўныя цукровыя лялькі былі ў Мары Штальбаўм: наймілейшыя пастушок з пастушкай пасвілі статак беласнежных баранчыкаў, а побач скакаў іх сабачка; тут стаялі і два пашталёны з пісьмамі ў руках і чатыры вельмі замілаваныя пары — фарсістыя юнакі і прыапанутыя ў пух і прах дзяўчаты — калыхаліся на рускіх арэлях. Пасля ішлі танцоры, а зусім у кутку стаяла ружовашчокае немаўлятка — любімае стварэнне Мары... Слёзы пырснулі ў яе з вачэй.

— Ах, любы пан Дросельмеер,— ускрыкнула яна, звяртаючыся да Шчаўкунчыка,— чаго я толькі не зраблю, толькі б выратаваць вам жыццё, але, ах, як гэта цяжка!

Аднак у Шчаўкунчыка быў такі жалобны выгляд, што Мары, якой і без таго здавалася, што Мышыны Кароль разявіў усе свае сем пашчаў і хоча праглынуць няшчаснага юнака, вырашыла ахвяраваць дзеля яго ўсім.

Такім чынам, вечарам яна паставіла ўсіх цукровых лялек на ніжні выступ шафы, куды да гэтага клала прысмакі. Пацалавала пастуха, пастушку, авечак; апошнім дастала яна з кутка сваё любімае ружовашчокае немаўлятка і паставіла яго за ўсімі іншымі лялькамі.

— Не, гэта ўжо занадта! — усклікнула на наступную раніцу пані Штальбаўм. — Відаць, у шкляной шафе гаспадарыць вялікая пражэрлівая мыш: у беднай Мары пагрызены і аб'едзены ўсе лепшыя цукровыя лялькі!

Мары, праўда, не змагла ўстрымацца і заплакала, але хутка ўсміхнулася скрозь слёзы, таму што падумала: «Што ж зрабіць, затое Шчаўкунчык цэлы!»

Вечарам, калі маці расказала пану Дросельмееру пра тое, што нарабіла мыш у шафе ў дзяцей, бацька ўсклікнуў:

— Што за брыдота! Ніяк не ўдаецца знішчыць агідную мыш, якая гаспадарыць у шкляной шафе і з'ядае ў беднай Мары ўсе прысмакі.

— Вось што, — весела сказаў Фрыц, — унізе, у булачніка, ёсць цудоўны шэры саветнік пасольства. Я вазьму яго да нас наверх: ён хутка скончыць гэту справу і адгрызе мышы галаву, няхай гэта будзе Мышыльда або яе сын, Мышыны Кароль.

— А заадно будзе скакаць на сталы і крэслы і пераб'е шклянкі і кубкі, і наогул з ім бяды не абярэцца! — смеючыся, скончыла маці.

— Ды не! — запырэчыў Фрыц. — Гэты саветнік пасольства — спрытны малы. Мне б хацелася так хадзіць па даху, як ён!

— Не, калі ласка, не трэба ката на ноч, — папрасіла Луіза, якая не магла пераносіць кошкак.

— Уласна кажучы, Фрыц мае рацыю, — сказаў бацька. — А пакуль можна паставіць мышалоўку. Ёсць у нас мышалоўка?

— Хросны зрабіў нам выдатную мышалоўку: ён жа яе прыдумаў! — закрычаў Фрыц.

Усе расмяяліся, а калі пані Штальбаўм сказала, што ў доме няма ніводнай мышалоўкі, Дросельмеер заявіў, што іх у яго некалькі, і зараз жа загадаў прынесці з дому выдатную мышалоўку.

Казка хроснага пра цвёрды арах ажыла для Фрыца і Мары. Калі кухарка смажыла сала, Мары бляднела і дрыжэла. Усё яшчэ захопленая казкай з яе цудамі, яна неяк нават сказала кухарцы Доры, сваёй даўняй знаёмай:

— Ах, ваша вялікасць каралева, сцеражыся Мышыльды і яе родзічаў!

А Фрыц агаліў шаблю і заявіў:

— Няхай толькі прыйдуць, я ім пакажу!

Але і пад плітой, і на пліце ўсё было спакойна. Калі ж старшы саветнік суда прывязаў кавалачак сала на тонкую нітку і асцярожна паставіў мышалоўку да шкляной шафы, Фрыц усклікнуў:

— Сдеражыся, хросны-гадзіншчык, каб Мышыны Кароль не зрабіў табе нешта дрэннае!

Ах, што выпала беднай Мары на наступную ноч! У яе па руках бегалі ледзяшы-лапкі, і нешта шурпатае і агіднае дакранулася да яе шчакі і запішчэла і завішчэла проста каля вуха. На плячы ў яе сядзеў брыдкі Мышыны Кароль; з сямі яго разяўленых пашчаў цякла крывава-чырвоная сліна, і, скрыжэчучы зубамі, ён прашаптаў на вуха здранцвела ад жудасці Мары:

— Я знікну — я ў шчыліну шмыгну, пад падлогу каўзану, не трэба і сала — ты заўважай. Давай, давай малюнкі, плацце таксама сюды, інакш бяда, папярэджваю: Шчаўкунчыка злаўлю і пакусаю... Хі-хі!.. Пі-пі!.. Квік-квік!

Мары вельмі засмуцілася, а калі раніцай маці сказала: «А брыдкая мыш усё яшчэ не папалася!», — Мары пабляднела і разгубілася, а маці падумала, што дзяўчынка сумуе па прысмаках і баіцца мышы.

— Хопіць, супакойся, дзіцятка, — сказала яна, — мы прагонім брыдкую мыш! Не дапамогуць мышалоўкі — няхай тады Фрыц прыносіць свайго шэрага саветніка пасольства.

Як толькі Мары засталася ў гасцёўні адна, яна падышла да шкляной шафы і, рыдаючы, загаварыла з Шчаўкунчыкам:

— Ах, любы, добры пан Дросельмеер! Што магу зрабіць для вас я, бедная, няшчасная дзяўчынка? Ну, аддам я на з'ядзенне агіднаму Мышынаму Каралю ўсе свае кніжкі з малюнкамі, аддам нават прыгожае новае плацце... Але ж ён будзе патрабаваць ад мяне яшчэ і яшчэ, так што пад канец у мяне нічога не застанеца, і ён, бадай, захоча з'есці і мяне замест вас. Ах я гаротная, гаротная дзяўчынка! Ну што мне рабіць, што мне рабіць?!

Пакуль Мары так бедала і плакала, яна заўважыла, што ў Шчаўкунчыка на шыі з мінулай ночы засталася вялікая крывавае пляміна. З таго часу як Мары даведалася, што Шчаўкунчык на самой справе малады Дросельмеер, пляменнік саветніка суда, яна пераста-

ла насіць яго і калыхаць, перастала мілаваць і цалаваць, і ёй нават было неяк няёмка занадта часта крапацца яго, але на гэты раз яна асцярожна дастала Шчаўкунчыка з паліцы і ўзялася клапатліва выціраць насоўкай крывавую пляміну на шыі. Але як аслупяне-ла яна, калі раптам адчула, што Шчаўкунчык у яе руках пацяплеў і варухнуўся! Хутка паставіла яна яго назад на паліцу. Тут вусны яго ледзь адкрыліся, і Шчаўкунчык з цяжкасцю прашаптаў:

— О бясконца шанюўная мадэмуазель Штальбаўм, верная мая сяброўка, як я вам абавязаны! Не, не ахвяруйце дзеля мяне кніжкі з малюнкамі, святочным плаццем — знайдзіце маю шаблю... Шаблю! Пра астатняе паклапачуся я сам, нават няхай ён будзе...

Тут Шчаўкунчыкава прамова перапынілася, і яго вочы, якія толькі што свяціліся глыбокім смуткам, зноў згаслі і пацямнелі. Мары ні кропелькі не напалохалася, наадварот, — яна заскакала ад радасці. Цяпер яна ведала, як выратаваць Шчаўкунчыка, без цяжкіх ахвяр. Але дзе здабыць для чалавечка шаблю?

Мары вырашыла параіцца з Фрыцам, і вечарам, калі бацькі пайшлі ў госці і яны ўдваіх сядзелі ў гасцеўні каля шкляной шафы, яна сказала брату ўсё, што здарылася з ёю з-за Шчаўкунчыка і Мышынага Караля і ад чаго зараз залежыць выратаванне Шчаўкунчыка.

Больш за ўсё азмочыла Фрыца, што яго гусары кепска паводзілі сябе ў час бою, як гэта вынікала з расказу Мары. Ён вельмі сур'ёзна перапытаў яе, ці так было на самой справе, і калі Мары дала слова гонару, Фрыц хутка падышоў да шкляной шафы, звярнуўся да гусараў з грознай прамовай, а пасля, як спагнанне за сябелюбства і баязлівасць, зрэзаў ва ўсіх кукарды з шапак і забараніў ім на працягу года іграць лейб-шусарскі марш. Скончыўшы пакаранне гусараў, ён звярнуўся да Мары:

— Я дапамагу Шчаўкунчыку здабыць шаблю: толькі ўчора я звольніў у адстаўку старога палкоўніка, і, значыць, яго цудоўная, вострая шабля яму больш не спатрэбіцца.

Памянёны палкоўнік жыў у дальнім кутку на трэцяй паліцы на пенсію, што выдаваў Фрыц. Фрыц дастаў яго адтуль, адвязаў і сапраўды фарсістую сярэбраную шаблю і надзеў на Шчаўкунчыка.

На наступную ноч Мары не змагла заснуць ад трывогі і перапалоху. Апоўначы ёй пачулася ў гасцёўні нейкая дзіўная валтузня, бразгат і шоргат. Раптам пранеслася: «Квік!»

— Мышыны Кароль! Мышыны Кароль! — крыкнула Мары і ў жудасці скокнула з ложка.

Усё было ціха, але неўзабаве нехта асцярожна пастукаў у дзверы, і пачуўся тоненькі галасок:

— Бясконца шаноўная мадэмуазель Штальбаўм, адчыніце дзверы і нічога не бойцеся! Добрыя, радасныя весткі.

Мары пазнала голас маладога Дросельмеера, накінула спаднічку і хутка адчыніла дзверы. На парозе стаяў Шчаўкунчык з шабляй у крыві ў правай руцэ, з запаленай васковай свечкай — у левай. Ubачыўшы Мары, ён імгненна апусціўся на адно калена і загаварыў так:

— О цудоўная дама! Вы адна надалі мне рыцарскай адвагі, і надалі моц маёй руцэ, каб я забіў грубіяна, які асмеліўся пакрыўдзіць вас. Каварны Мышыны Кароль пераможаны і купаецца ва ўласнай крыві! Майце ласку прыняць трафеі з рук адданага вам да смерці рыцара.

З гэтымі словамі Шчаўкунчык вельмі спрытна скінуў сем залатых карон Мышынага Караля, якія ён нанізаў на левую руку, і падаў Мары, якая прыняла іх з радасцю.

Шчаўкунчык устаў і працягваў так:

— Ах, мая бясконца шаноўная мадэмуазель Штальбаўм! Якія цуды змог бы я паказаць вам цяпер, калі вораг пераможаны, калі б вы дазволілі прайсці за мной хоць некалькі крокаў! О, зрабіце, зрабіце гэта, шаноўная мадэмуазель!

ЛЯЛЕЧНАЕ ЦАРСТВА

Я мяркую, дзеці, кожны з вас, ні хвіліны не вагаючыся, пайшоў бы за сумленным, добрым Шчаўкунчыкам, у якога не магло быць нічога дрэннага на мэце. А Мары тым больш — яна ж ведала, што можа разлічваць на самую вялікую ўдзячнасць Шчаўкунчыка, і была пераканана, што ён стрымае сваё слова і пакажа ёй шмат цудаў. Вось таму яна і сказала:

— Я пайду з вамі, пан Дросельмеер, але толькі недалёка і ненадоўга, бо яшчэ зусім не выпалася.

— Тады,— адказаў Шчаўкунчык,— я выберу кароткі, хаця і не зусім зручны шлях.

Ён пайшоў паперадзе. Мары — за ім. Спыніліся яны ў прырэднэй, каля старой вялікай шафы для адзення. Мары з здзіўленнем заўважыла, што дзверы, звычайна замкнёныя, расхінуты: ёй добра было відаць бацькава дарожнае футра з лісы, якое вісела каля самых дзвярэй. Шчаўкунчык вельмі спрытна залез на выступы шафы і схпіў вялікі кутас, што матляўся на тоўстым шнуры за ёй. Ён што ёсць моцы тузануў кутас, і ў тое ж імгненне з рукава футра апусцілася адмысловая лесвіца з кедровага дрэва.

— Ці не будзеце ласкавыя ўзняцца, бясконца шаноўная мадэмуазель Мары? — спытаў Шчаўкунчык.

Мары так і зрабіла. І не паспела яна ўзняцца праз рукаў, не паспела выбрацца з-за каўняра, як ёй насустрэч зазьяў асляпляльны свет, і яна апынулася на цудоўным, духмяным лузе, які ўвесь іскрыўся, нібы бліскучымі каштоўнымі камянямі.

— Мы на Ледзянцовым лузе,— сказаў Шчаўкунчык.— А зараз пойдзем у тыя вароты.

Толькі цяпер, узняўшы вочы, заўважыла Мары прыгожыя вароты, якія ўзвышаліся ў некалькіх кроках ад яе пасярод лугу; здавалася, што яны складзены з белага і карычневага мармуру, упрыгожанага спрэс крапінкамі. Калі ж Мары падышла бліжэй, яна ўбачыла, што гэта не мармур, а міндаль у цукры і разынкі, чаму і вароты, пад якімі яны прайшлі, называліся, як запэўніваў Шчаўкунчык, Міндальна-Разынкавымі варотамі. На бакавой галерэі гэтых варот, верагодна, зробленай з ячменнага цукру, шэсць малпачак у чырвоных куртках склалі цудоўны турэцкі ваенны аркестр, які іграў так добра, што Мары, сама таго не заўважаючы, ішла ўсё далей і далей па мармуровых плітах, па-майстэрску вырабленых з цукру, які быў звараны разам з дабаўкамі.

Неўзабаве яе апанавалі салодкія пахі, якія духмянілі з цудоўнага гаю, што раскінуўся па абодва бакі. Цёмнае лісце блішчэла і палымнела так ярка, што добра бачны былі залатыя і сярэбраныя плады, якія віселі на рознакаляровых сцяблінах, і банты, і букеты кветак, што ўпрыгожвалі ствалы і галіны, нібы вясё-

лых жаніха і нявесту і гасцей на вяселлі. Пры кожным подыху зефіру, напоўненага пахамі апельсінаў, у галінах і лістах узнікаўся шолах, а залатая мішура хрумсцела і трашчала як радасная музыка, якая захапляла ззяючыя агеньчыкі, і яны танцавалі і скакалі.

— Ах, як тут цудоўна! — усклікнула ў захапленні Мары.

— Мы ў Калядным лесе, любая мадэмуазель, — сказаў Шчаўкунчык.

— Ах, як мне хацелася пабываць тут. Тут так цудоўна! — зноў усклікнула Мары.

Шчаўкунчык пляснуў у далоні, і імгненна з'явіліся малюсенькія пастухі і пастушкі, паляўнічыя, такія пяшчотныя і белыя, што можна было падумаць, быццам яны з чыстага цукру. Хаця яны і гулялі па лесе, Мары іх раней чамусьці не заўважыла. Яны прынеслі цудоўнае залатое крэсла, паклалі на яго белую падушку з пасцілы і вельмі ветліва запрасілі Мары сесці. І зараз жа пастухі і пастушкі выканалі чароўны балет, а паляўнічыя тым часам па-майстэрску трубілі ў рогі. Пасля ўсе схаваліся ў кустах.

— Прабачце, любая мадэмуазель Штальбаўм, — сказаў Шчаўкунчык, — прабачце за такія бездапаможныя танцы. Але гэта танцоры з нашага лялечнага балета — яны толькі і ведаюць, што паўтараюць адно і тое ж. А цяпер ці не хочацца вам пайсці далей?

— Што вы, балет быў проста чароўны, і мне вельмі спадабаўся! — сказала Мары, устаючы і накіроўваючыся за Шчаўкунчыкам.

Яны ішлі ўздоўж ручаіны, якая бегла з пяшчотным журчаннем і лепетам і напаўняла сваім цудоўным пахам увесь лес.

— Гэта Апельсінавы ручай, — адказаў Шчаўкунчык на пытанне Мары, — але, калі не ўлічваць яго цудоўнай духмянасці, ён не можа параўнацца ні па велічыні, ні па прыгажосці з Ліманаднай ракой, што, як і ён, упадае ў возера Міндальнага Малака.

Сапраўды, неўзабаве Мары пачула больш гучны плёскаць і журчанне і ўбачыла шырокі ліманадны паток, які імчаў свае светла-жоўтыя хвалі сярод зіхоткіх, як ізумруды, кустоў. Незвычайна бадзёрай прахаладай, што наталяла грудзі і сэрца, цягнула ад цудоўнай вады. Непадалёку запаволена цякла цёмна-жоўтая рака, якая распаўсюджвала незвычайна са-

лодкі пах, а на беразе сядзелі прыгожыя дзеці, лавілі маленькіх тоўстых рыбак і адразу з'ядалі іх. Наблізіўшыся, Мары заўважыла, што рыбка былі падобныя на ламбардскія арэхі. Крыху далей на беразе размясцілася прыгожанькая вёсачка. Дамы, царква, дом свята-ра, свірны былі цёмна-карычневыя з залатымі дахамі, а многія сцены былі распісаны так ярка, быццам на іх наляпілі міндаліны і лімонныя цукаты.

— Гэта Пернікавая вёска,— сказаў Шчаўкунчык,— размешчана на беразе Мядовай ракі. Народ у ёй жыве прыгожы, але вельмі злы, бо ўсе там пакутуюць на зубны боль. Лепш мы туды не пойдзем.

У той жа момант Мары заўважыла прыгожы горад, у якім усе дамы спрэс былі пярэстыя і празрыстыя. Шчаўкунчык накіраваўся проста туды, і вось Мары пачула бязладны вясёлы гоман і ўбачыла тысячу прыгожанькіх чалавечкаў, якія разбіралі даверху напакаваныя вазы, што мясціліся на кірмашы. А тое, што яны даставалі, нагадвала яркія рознакаляровыя пацеркі і пліткі шакаладу.

— Мы ў Цукеркахаўзене,— сказаў Шчаўкунчык,— зараз якраз прыбылі прадстаўнікі з Папяровага каралеўства і ад Шакаладнага караля. Не так даўно бяdotным цукеркахаўзенцам пагражала армія камарынага адмірала, таму яны накрываюць свае дамы падарункамі з Папяровай краіны і ўзводзяць умацаванні з трывалых пліт, якія даслаў Шакаладны кароль. Але, бязмежна шаноўная мадэмуазель Штальбаўм, мы не можам наведаць усе гарадкі і вёсачкі краіны — у сталіцу, у сталіцу!

Шчаўкунчык заспяшаўся далей, а Мары, згараючы ад нецярпліваці, не адставала да яго. Неўзабаве патыгнула пахам руж, і ўсё нібы асвятлілася пяшчотна мігаючым ружовым ззянем. Мары заўважыла, што гэта быў водбліск ружова-пунсовай вады, якая з соладка-меладычным гукам плёскалася і журчэла каля яе ног. Хвалі ўсё прыбывалі і прыбывалі і нарэшце ператварыліся ў вялікае цудоўнае возера, па якім плавалі прыгожыя серабрыста-белыя лебедзі з залатымі стужкамі на шыі і пелі мілагучныя песні, а брыльянтавыя рыбка, нібы ў вясёлым танцы, ныралі і куляліся ў ружовых хвалях.

— Ах,— у захапленні ўсклікнула Мары,— дык гэта ж тое самае возера, якое паабяцаў зрабіць мне хрос-

ны! А я — тая самая дзяўчынка, якая павінна была забаўляцца з любымі лебедзямі.

Шчаўкунчык усміхнуўся так кпліва, як яшчэ ні разу не ўсміхаўся, а пасля сказаў:

— Дзядзьку ніколі не змайстраваць нешта падобнае. Хутчэй вы, любая мадэмуазель Штальбаўм... Але ці варта над гэтым думаць! Лепш мы пераправімся па ружовым возеры на той бок, у сталіцу.

СТАЛІЦА

Шчаўкунчык зноў запляскаў у далоні. Ружовае возера зашумела больш моцна, вышэй узняліся хвалі, і Мары заўважыла ўдалечыні двух залатых дэльфінаў, якія былі запрэжаны ў ракавіну, што ззяла яркімі, як сонца, каштоўнымі камянямі. Дванаццаць найпрыгажэйшых арапчыкаў у шапачках і фартухах, сатканых з вясёлкавых пёраў калібры, перанеслі спачатку Мары, а пасля Шчаўкунчыка ў ракавіну, якая адразу панеслася па возеры.

Ах, як хораша было плысці ў ракавіне ў духмянасці руж сярод ружовых хваляў! Залатыя дэльфіны ўзнялі морды і сталі выпускаць крыштальныя струмені высока ўгору, а калі гэтыя струмені падалі з вышыні з бліскучымі і іскрыстымі дугамі, здавалася, нібы спяваюць два цудоўныя, пяшчотна-сярэбраныя галасы:

«Хто па возеры плыве? Фея рэк! Камарыкі, ду-ду-ду! Рыбкі, пляск-пляск-пляск! Лебедзі, бляск-бляск! Дзіва-птушка, тра-ля-ля! О спявайце, хвалі, смела, бо плыве па ружах фея; ты, струменьчык залаты, аж да сонца даляці!»

Але дванаццаці арапчыкам, якія ззаду ўскочылі ў ракавіну, відаць, зусім не спадабаліся спевы вадзяных струменяў. Яны так трэслі сваімі парасонамі, што лісты фінікавых пальм, з якіх былі сплечены парасоны, мнуліся і гнуліся, а арапчыкі адбівалі нагамі нейкі нявядомы такт і спявалі:

— Топ-і-ціп і ціп-і-топ, лоп-лоп-лоп! Мы па хвалях карагодам! Птушкі, рыбкі — на прагулку, услед за ракавінай гулкай! Топ-і-ціп і ціп-і-топ, лоп-лоп-лоп!

— Арапчыкі вельмі вясёлы народ, — сказаў трохі

збянтэжаны Шчаўкунчык,— але ці не закаламуцяць яны мне ўсё возера!

І праўда, хутка пачуўся гучны гул, дзіўныя галасы, здавалася, плылі над возерам. Але Мары не звяртала на іх увагі, яна глядзела на духмяныя хвалі, адкуль ёй усміхаліся мілавідныя твары дзяўчат.

— Ах,— радасна закрычала яна, пляскаючы ў далоні,— паглядзі, любы пан Дросельмеер: там прынцэса Пірліпат! Яна так ласкава мне ўсміхаецца... Глядзі ж, любы пан Дросельмеер!

Але Шчаўкунчык самотна ўздыхнуў і сказаў:

— О бязмежна шаноўная мадэмуазель Штальбаўм, гэта не прынцэса Пірліпат, гэта вы. Толькі вы самі, толькі ваш уласны тварык ласкава ўсміхаецца з кожнай хвалі.

Тады Мары хуценька адварнулася, моцна заплюшчыла вочы і зусім збянтэжылася. У тое ж самае імгненне дванаццаць арапчыкаў падхапілі яе і аднеслі з ракавіны на бераг. Яна апынулася ў невялікім ляску, які быў, бадай, яшчэ больш прыгожы, чым Калядны лес,— так усё тут ззяла і іскрылася; асабліва прыемныя былі надзвычай рэдкія плады, што віселі на дрэвах, надзвычай рэдкія не толькі па афарбоўцы, але і па дзіўным паху.

— Мы ў Цукатным гаі,— сказаў Шчаўкунчык,— а вось там — сталіца.

Ах, што ж убачыла Мары! Як мне апісаць вам, дзеці, прыгажосць і раскошу горада, які паўстаў перад вачамі Мары і які шырока раскінуўся на паляне, пакрытай кветкамі? Ён свяціўся не толькі вясёлкамі фарбаў сцен і вежаў, але і мудрагелістай формай пабудоў, зусім не падобных на звычайныя дамы. Замест дахаў іх ахіналі адмыслова сплеченыя вянкi, а вежы былі апавіты такімі чароўнымі яркімі гірляндамі, што і ўявіць сабе нельга.

Калі Мары і Шчаўкунчык праходзілі праз вароты, якія, здавалася, былі ўзведзены з міндальнага пячэння і цукатаў, сярэбраныя салдацікі ўзялі на каравул, а чалавечак у парчовым халаце абняў Шчаўкунчыка са словамі:

— Ласкава запрашаем, любы прынец! Ласкава запрашаем у Цукеркабург!

Мары вельмі здзівілася, што такі знатны вяльможа называе пана Дросельмеера прынцам. Але тут яны

пачулі гаману тоненькіх галаскоў, што шумна перапынялі адзін аднаго, даляталі гукі трыумфавання і смеху, спевы і музыка, і Мары, забыўшыся на ўсё, адразу ж запыталася ў Шчаўкунчыка, што гэта.

— О любая мадэмуазель Штальбаўм,— адказаў Шчаўкунчык,— здзіўляцца тут няма чаму: Цукеркабург — шматлюдны, вясёлы горад, тут кожны дзень весялосць і шум. Будзьце ласкавы, пойдзем далей.

Праз некалькі крокаў яны апынуліся на вялікай, здзіўнай прыгажосці плошчы кірмашоў. Усе дамы былі ўпрыгожаны цукровымі галерэямі ажурнага вырабу. Пасярэдзіне, як абеліск, узвышаўся салодкі пірог, абсыпаны цукрам, а вакол з чатырох па-майстэрску вырабленых фантанаў білі ўверх струмені ліманаду і іншых смачных прахаладжальных напояў. Басейн быў напоўнены ўзбітай смятанкай, якую так і хацелася чарпануць лыжкай. Але лепш за ўсё былі чароўныя чалавечыкі, якіх мноства тоўпілася тут. Яны весяліліся, смяяліся, шуткавалі і пелі; гэту іх вясёлую гаману Мары чула яшчэ здалёк. Тут былі прыгожа прыапранутыя кавалеры і дамы, армяне, грэкі, яўрэі і цірольды, афіцэры, салдаты, і манахі, і пастухі, і паяцы — усялякі люд, які толькі сустракаецца на белым свеце.

У адным месцы на рагу ўсчаўся страшэнны гармідар: народ кінуўся хто куды, таму што якраз у гэты час праносілі ў паланкіне Вялікага Магола¹, якога суправаджала дзевяноста тры вяльможы і семсот нявольнікаў. Але трэба ж было такому здарыцца, што на другім рагу цэх рыбакоў, у колькасці пяцісот чалавек, наладзіў урачыстае шэсце, а на бяду, турэцкаму султану якраз уздумалася праехаць у суправаджэнні трох тысяч янычараў² па кірмашы; да таго ж проста да салодкага пірага набліжалася са звонкай музыкай і песнямі «Слава магутнаму сонцу, слава!» працэсія перапыненага ўрачыстага ахвярапрынашэння. Ну і ўсчалася ж валтузня, таўкатня і віскат! Хутка пачуўся стог, бо ў мітусні нейкі рыбак знёс галаву браміну³, а Вялікага Магола ледзь не задушыў Паяц. Шум станавіўся ўсё больш шалёны і шалёны, ужо пачалася таўкатня і бойка, але тут чалавек у парчо-

¹ Вялікі Магол — індыйскі правіцель — падзішах.

² Янычары — турэцкая пяхота.

³ Брамін — індыйскі жрэц.

вым халаце, той самы, што каля варот вітаў Шчаўкунчыка ў якасці прынца, залез на пірог і, тройчы тузануўшы званочак, тройчы крыкнуў: «Кандытар! Кандытар! Кандытар!» Таўпень імгненна спынілася; кожны ратаваўся як мог, і, пасля таго як разблыталіся заблытаная шэсці, калі знайшлі выпадканага Вялікага Магола і адзелі галаву браміну, зноў пачалася шумная весялосць.

— Што тут з кандытарам, любы пан Дросельмер? — запытала Мары.

— Ах, бясконца шаноўная мадэмуазель Штальбаўм, кандытарам тут называюць невядомую, але вельмі страшэнную сілу, якая, па тутэйшым павер'і, можа зрабіць з чалавекам усё, што ёй уздумаецца, — адказаў Шчаўкунчык. — Гэта той рок, які ўладарыць над гэтым вясёлым народам, і жыхары так яго баяцца, што, адно згадаўшы яго імя, можна суцішыць самую вялікую мітусню, як гэта зараз даказаў пан бургамістр. Тады ніхто ўжо не марыць пра зямное, пра штуршкі і сінякі на ілбе, кожны засяроджваецца ў сабе і гаворыць: «Што ёсць чалавек і ў што ён можа ператварыцца?»

Крык здзіўлення — не, крык захаплення вырваўся ў Мары, калі яна раптам апынулася перад замкам з сотняю паветраных вежаў, які свяціўся ружова-пунсовым ззяннем. Тут і там па сценах былі рассыпаны шыкоўныя букеты браткаў, нарцысаў, цюльпанаў, мацыёлаў, якія выдзялялі асляпляльную белізну, што адлівала пунсовым святлом. Вялікі купал цэнтральнага будынка і спічастыя дахі вежаў былі ўсыпаны тысячамі зорчак, якія блішчэлі золатам і серабром.

— Вось мы і ў Марцыпанавым замку, — сказаў Шчаўкунчык.

Мары не адводзіла вачэй ад чароўнага палаца, але ўсё ж яна заўважыла, што на адной вялікай вежы не хапала даху, над аднаўленнем якога, верагодна, працавалі чалавечкі, што стаялі на памосце з карыцы. Не паспела яна запытацца ў Шчаўкунчыка, як ён сказаў:

— Зусім нядаўна замку пагражала вялікая бяда, а магчыма, і поўнае спусташэнне. Велікан Соладкаежка праходзіў побач. Хутка адкусіў ён дах вунь з той вежы і ўзяўся ўжо за вялікі купал, але жыхары Цукербурга ўпрасілі яго, калі паднеслі ў выглядзе выкупу чвэрць горада і значную частку Цукатнага

гаю. Ён з'еў іх і накіраваўся далей.

Раптам ціха загучала вельмі прыемная, пяшчотная музыка. Вароты замка расчыніліся, і адтуль выйшлі дванаццаць маленечкіх пажаў з запаленымі факеламі з сцяблін гваздзікоў у руках. Галовы іх былі з жамчужын, тулава — з рубінаў і ізумрудаў, а рухаліся яны на залатых ножках адмысловага вырабу. За імі ішлі чатыры дамы амаль такога ж росту, як і Клерхен, у незвычайна багатым і бліскучым адзенні; Мары імгненна пазнала ўсіх прыроджаных прынцэс. Яны пяшчотна абнялі Шчаўкунчыка і пры гэтым усклікнулі з шчырай радасцю:

— О прынц, любы прынц! Любы браток!

Шчаўкунчык зусім расчуліўся: ён выціраў частыя слёзы на вачах, пасля ўзяў Мары за руку і ўрачыста аб'явіў:

— Вось мадэмуазель Мары Штальбаўм, дачка вельмі прыстойнага саветніка медыцыны і мая выратавальніца. Калі б яна не скінула ў патрэбную хвіліну чаравік, не здабыла шаблю палкоўніка, які выйшаў на пенсію, мяне з'еў бы агідны Мышыны Кароль, і я ляжаў бы ў магіле. О мадэмуазель Штальбаўм! Ці можа параўнацца з ёй па прыгажосці, годнасці і добразычлівасці Пірліпат, не глядзячы на тое, што яна — прыроджаная прынцэса? Не, кажу я, не!

Усе дамы ўсклікнулі: «Не!» — і, рыдаючы, сталі абдымаць Мары:

— О высакародная выратавальніца нашага люблага царственнага брата! О непараўнальная мадэмуазель Штальбаўм!

Пасля дамы адвялі Мары і Шчаўкунчыка ў пакой замка, у залу, сцены якой спрэс былі зроблены з крышталю, які пераліваўся ўсімі колерамі вясёлкі. Але што спадабалася Мары больш за ўсё, гэта расстаўленыя там прыгожанькія крэселкі, камодзікі, пісьмовыя столікі.

Прынцэсы папрасілі Мары і Шчаўкунчыка сесці і казалі, што яны асабіста падрыхтуюць ім пачастунак. Яны зараз жа ўзялі розныя гаршчочки і місачкі з самага тонкага японскага фарфору, лыжкі, нажы, відэльцы, цёркі, каструлькі і іншы залаты і сярэбраны посуд. Пасля яны прынеслі такія цудоўныя плады і прысмакі, якіх Мары і не бачыла, і вельмі грацыёзна пачалі выціскаць беласнежнымі ручкамі фруктовы

сок, таўчы перныя прыправы, церці салодкі міндаль — адным словам, узяліся так увішна гаспадарыць, што Мары зразумела, якія яны чарадзеі ў кулінарнай справе і які багаты пачастунак чакае яе. Цудоўна разумеючы, што таксама што-нішто ў гэтым разумее, Мары і сама хацела паўдзельнічаць у занятку прынцэс. Самая прыгожая з Шчаўкунчыкавых сясцёр, нібы зразумеўшы жаданне Мары, падала ёй маленькую залатую ступку і сказала:

— Любая мая сяброўка, бяспэная выратавальніца брата, натаўчы крыху карамелек.

Пакуль Мары весела стукала таўкачыкам, так што ступка звінела меладычна і прыемна, не горш за цудоўную песеньку, Шчаўкунчык пачаў падрабязна расказваць аб страшнай бітве з полчышчамі Мышынага Караля, пра тое, як ён быў пабіты з-за баязлівасці сваіх войскаў, як пасля Мышыны Кароль адчайна хацеў загрызці яго, як Мары давялося ахвяраваць многімі падначаленымі, якія былі ў яе на службе...

У час аповяду Мары здавалася, нібы Шчаўкунчыкавы словы і нават яе ўласныя ўдары таўкачыкам гучаць ўсё больш глуха, усё менш чутны, і хутка вочы яе заслала сярэбраная заслона — нібыта ўзняліся лёгкія клубы туману, у якіх зніклі прынцэсы... паны... Шчаўкунчык... Яна сама... Недзе нешта шалясцела, журчэла і спявала; дзіўныя гукі расплываліся ўдалечыні. Хвалі, што ўздымаліся, неслі Мары ўсё вышэй і вышэй... вышэй і вышэй... вышэй і вышэй...

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Та-ра-ра-бух! — і Мары падае з неймавернай вышыні. Вось гэта быў палёт! Але Мары ў той жа момант адкрыла вочы — яна ляжала ў сваёй пасцельцы. Было зусім светла, а побач стаяла мама і казала:

— Ну хіба можна так доўга спаць! Сняданак ужо даўно на сталe.

Мае паважаныя слухачы, вы, відаць, ужо зразумелі, што Мары, ашаломленая ўсімі ўбачанымі цудамі, заснула ў зале Марцыпанавага замка і што арапы ці пажы, а можа, нават і самі прынцэсы аднеслі яе дадому і ўклалі ў пасцельку.

— Ах, матуля, мілая матуля, дзе толькі я ні пабы-

вала гэтай ноччу разам з маладым панам Дросельмеерам! Якіх толькі цудаў ні нагледзелася!

І яна расказала ўсё амаль так жа падрабязна, як толькі што расказаў я, а мама слухала і дзівілася.

Калі Мары скончыла расказаць, мама сказала:

— Табе, мілая Мары, прысніўся доўгі цудоўны сон, але выкінь усё гэта з галавы.

Але Мары ўпарта паўтарала, што бачыла ўсё гэта наяве. Тады маці падвяла яе да шкляннай шафы, дастала адтуль Шчаўкунчыка, які, як заўсёды, стаяў на другой паліцы, і сказала:

— Ах ты дурненькая, адкуль ты ўзяла, што драўляная нюрнбергская лялька можа жыць і рухацца?..

— Але я ведаю, — перапыніла яе Мары, — што маленькі Шчаўкунчык — гэта малады пан Дросельмеер з Нюрнберга, пляменнік хроснага.

Тут і тата, і мама гучна рассмяяліся.

— Ах, — ледзь не плачучы працягвала Мары, — цяпер ты, татуля, пацяшаешся з майго Шчаўкунчыка, а ён так хораша адзываўся пра цябе! Калі мы прыйшлі ў Марцыпанавы замак, ён прадставіў мяне прынцэсам — сваім сёстрам — і сказаў, што ты — паважаны саветнік медыцыны.

Цяпер ужо разам з бацькамі смяялася Луіза і нават Фрыц. Тады Мары пабегла ў свой пакой, хуценька дастала са шкатулкі сем карон Мышынага Караля і падала іх маці са словамі:

— Вось, матуля, паглядзі: гэта сем карон Мышынага Караля, якія мінулай ноччу паднёс мне ў знак сваёй перамогі малады пан Дросельмеер!

Маці са здзіўленнем разглядала маленечкія кароны з нейкага незнаёмага, вельмі бліскучага металу і такой тонкай работы, што наўрад гэта магло быць выраблена чалавекам. Пан Штальбаўм таксама не мог налюбавацца на гэтыя кароны. Пасля бацька і маці строга пачалі патрабаваць, каб Мары прызналася, адкуль у яе гэтыя кароны, але дзяўчынка стаяла на сваім.

Калі бацька пачаў яе дакараць і нават абазваў лгунняй, то яна горка расплакалася і толькі жаласліва прыгаворвала:

— Ах, бедная я, бедная! Ну што мне рабіць?

Тут раптам адчыніліся дзверы і ўвайшоў хросны.

— Што здарылася? Што здарылася? — спытаў

ён. — Мая хрэсніца так моцна плача? Што здарылася? Што здарылася?

Бацька расказаў яму пра ўсё, што здарылася, і паказаў маленькія кароны. Старшы саветнік суда, як толькі ўбачыў іх, адразу рассмяяўся і ўсклікнуў:

— Ды гэта ўсё недарэчныя выдумкі! Гэта тыя каронкі, якія я калісьці насіў на ланцужку ад гадзінніка, а потым падарыў Марыхен у дзень яе нараджэння, калі ёй мінула два гады. Хіба вы забыліся?

Ні тата, ні мама не маглі гэтага прыпомніць...

Калі Мары ўбачыла, што бацькі зноў сталі ласкавыя, яна падбегла да хроснага і ўсклікнула:

— Хросны, ты ж усё ведаеш! Скажы, што мой Шчаўкунчык — твой пляменнік, малады пан Дросельмеер з Нюрнберга, і што ён падарыў мне гэтыя маленькія кароны.

Хросны спахмурнеў і прамармытаў:

— Недарэчныя выдумкі!

Тады бацька адвёў маленькую Мары ўбок і сказаў вельмі строга:

— Паслухай, Мары, пакінь раз і назаўсёды гэтыя выдумкі і недарэчныя жарты. І калі ты яшчэ раз скажаш, што Шчаўкунчык — пляменнік твайго хроснага, то я выкіну ў акно не толькі твайго Шчаўкунчыка, але і ўсіх астатніх лялек, не выключаючы і мамзель Клерхен.

Цяпер бедная Мары ўжо не адважвалася і заікнуцца аб тым, што перапаўняла яе сэрца: вы ж разумееце, што не так лёгка ёй было забыцца пра ўсе цудоўныя прыгоды, якія здарыліся з ёю. Нават, паважаны чытач ці слухач Фрыц, нават твой таварыш Штальбаўм зараз жа паварочваўся спіной да сястры, як толькі яна збіралася расказваць пра цудоўную краіну, дзе ёй было так хораша. Кажуць, што ён зрэдку нават мармытаў скрозь зубы: «Дурненькая дзяўчынка!» Але, ведаючы яго добры нораў, я ніколі гэтаму не паверу: ва ўсякім выпадку, усім вядома, што, не верачы больш ні слову з таго, што расказвала Мары, ён на публічным парадзе фармальна папрасіў прабачэння ў сваіх гусараў і замест страчаных знакаў адрознення прыкалоў ім яшчэ больш высокія і пышныя султаны з гусіных пер'яў і зноў дазволіў трубіць лейб-гусарскі марш. Ну, а мы ж ведаем, якой была адвага гусараў, калі агідныя кулі пакінулі плямы на іх чырвоных мундзірах.

Мары больш не адважвалася расказваць пра свае прыгоды, але чароўныя вобразы казачнай краіны не пакідалі яе. Яна чула пяшчотны шолах, ласкавія, чароўныя гукі; яна зноў усё бачыла, як толькі пачынала аб гэтым думаць, і, замест таго каб гуляць, як гэта было раней, яна магла гадзінамі ціха сядзець у задуменні, — вось чаму цяпер усе называлі яе маленькай летуценніцай.

Аднойчы так здарылася, што хросны рамантаваў гадзіннік у Штальбаўмаў. Мары сядзела каля шкляннай шафы і, мроячы наяве, глядзела на Шчаўкунчыка. І раптам з яе вуснаў вырвалася:

— Ах, мілы пан Дросельмеер, калі б вы на самай справе жылі, то я б не адмовілася ад вас, як прынцаса Пірліпат, таму што з-за мяне вы згубілі сваю прыгажосць!

Саветнік суда тут жа ўсклікнуў:

— Ну, ну, недарэчныя выдумкі!

І ў той жа момант нешта загрымела і затрашчала, і Мары ў бяспамяцтве звалілася з крэсла. Калі яна ачуняла, то мама ўвіхалася калі яе і прыгаворвала:

— Ну ці можна так падаць з крэсла? Ты ж ужо вялікая дзяўчынка! Зараз з Нюрнберга прыехаў пляменнік пана старшага саветніка суда, будзь разумніцай.

Мары падняла вочы: хросны зноў начапіў свой шклянны парык, надзеў жоўты каптан і задаволена ўсміхаўся, а за руку ён трымаў маленькага, але вельмі складнага маладога чалавека — беллага і румянашчокага, у цудоўнай чырвонай, шытай золатам камізэльцы, у чаравіках і белых аксамітных панчохах. Да яго жабо быў прыколаты маленькі букецік, валасы былі старанна закручаны і напудраны, а на спіну спускалася цудоўная каса. Маленькая шпага ў яго на баку так і зіхацела, як быццам уся яна была ўсыпана каштоўнымі камянямі, рукой ён прыціскаў да сябе аксамітны капялюш.

Малады чалавек праявіў свой добры нораў і выхаванасць, падарыўшы Мары цэлую кучу цудоўных цацак, а таксама смачны марцыпан і лялек узамен тых, што пагрыз Мышыны Кароль, а Фрыцу — цудоўную шаблю. За сталом ветлівы малады чалавек калоў усёй кампаніі арэшкі. Нават з самымі цвёрдымі ён спраўляўся вельмі лёгка: правай рукой клаў іх у рот, левай

тузаў сябе за касу, і — шчоўк! — шкарлупінне разляталася на дробныя кавалачкі.

Мары ўся зачырванелася, калі ўбачыла ветлівага маладога чалавека, а калі пасля абеду Дросельмеер прапанаваў ёй прайсці ў гасціную, да шкляной шафы, яна стала пунсовай.

— Ідзіце гуляць, дзеці, толькі глядзіце — не сварыцеся. Цяпер, калі ўсе гадзіннікі ў мяне ў парадку, я нічога не маю супраць! — сказаў ім старшы саветнік суда.

Як толькі малады Дросельмеер апынуўся сам-насам з Мары, ён апусціўся на адно калена і пачаў гаварыць так:

— Дарагая мадэмуазель Штальбаўм, паглядзіце: каля ваших ног — шчаслівы Дросельмеер, якому на гэтым самым месцы вы выратавалі жыццё. Вы нядаўна вымавілі, што не пакінулі б мяне, як гадкая прынцэса Пірліпат, калі б з-за вас я зрабіўся пачварам. У той жа момант я перастаў быць няшчасным Шчаўкунчыкам і зноў маю сваю былою знешнасць. О, цудоўная мадэмуазель Штальбаўм, зрабіце мяне шчаслівым, скажыце, што я варты вашай рукі! Раздзяліце са мной карону і трон, будзем разам цараваць у Марцыпанавым замку.

Мары падняла маладога чалавека з каленяў і ціха сказала:

— Мілы пан Дросельмеер! Вы сціплы, сардэчны чалавек, да таго ж — вы цар цудоўнай краіны, дзе жывуць прывабныя і вясёлыя маленькія чалавечкі, — ну хіба я магу не згадзіцца, каб вы сталі маім жаніхом!

І Мары тут жа стала нявестай Дросельмеера. Расказваюць, што праз год ён павёз яе ў залатой карэце, запрэжанай сярэбранымі коньмі, што на іх вяселлі танцавала дваццаць дзве тысячы прыгожых лялек, якія зіхацелі брыльянтамі і жэмчугам, а Мары, кажучь, яшчэ і дасюль каралева ў краіне, дзе, калі толькі ў цябе ёсць вочы, ты ўсюды ўбачыш зіхатлівыя цукатныя лясы і марцыпанавыя замкі — адным словам, — усякія цуды і дзівы.

Вось вам казка пра Шчаўкунчыка і Мышынага Караля.

БРАТЫ ГРЫМ

КАЗКА ПРА ТАГО, ХТО ХАДЗІЎ СТРАХУ ВУЧЫЦЦА

Былі ў бацькі два сыны. Старэйшы разумны ды талковы, усё ў яго ладзілася. А малодшы — дурань. Нічога нібыта не разумеў і да вучобы быў няздатны. Людзі пра яго казалі:

— З гэтым бацька набярэцца клопату!

Меў, праўда, і старэйшы сын адну загану: быў баязлівы. Пасылае, бывала, бацька куды-небудзь, а на вуліцы ўжо цёмна, то ён заўсёды просіцца:

— Ох, бацечка, не пайду, мне страшна!

Пачнуць вечарам ля агню расказваць усялякія неблыцы, аж мароз па скуры бегае, зноў старэйшы брат уздыхае:

— Ах, як страшна!

Малодшы брат кожны раз дзівіўся:

— А мне вось анічуць не страшна.

Аднойчы бацька і кажа яму:

— Паслухай, сын, ты ўжо вунь які вялікі ды моцны вырас, трэба самому вучыцца хлеб зарабляць. Бацьш, як брат твой стараецца.

— Эх, бацечка, — адказаў малодшы сын, — я б ахвотна чаму-небудзь навучыўся. Але найперш хачу навучыцца, каб мне было страшна.

Пачуў гэта старэйшы брат і заўсміхаўся, падумаў: «Божа, які ўсё-такі мой брат дурань. З яго ніколі нічога не атрымаецца».

Уздыхнуў бацька і кажа малодшаму сыну:

— Чаму-чаму, а страху ты павінен навучыцца. Толькі на хлеб наўрад ці гэтым заробіш.

Неўзабаве зайшоў да іх у госці дзяк. Пачаў бацька пра сваю бяду яму жаліцца, расказваў пра малодшага сына.

— Калі так, — адказаў дзяк, — страху ён мог бы ў мяне навучыцца. Прышліце сына да мяне.

Бацька задаволены: «Вось хлопца і прыладкую куды-небудзь».

Стаў жыць яго малодшы сын у дзякавай хаце. І даручыў яму гаспадар званіць у званы. Адноўчы будзіць ён свайго работніка апоўначы і загадвае падняцца на званіцу ды біць у званы.

«Цяпер ты навучышся страху», — падумаў дзяк. Потайкам ён прабраўся на званіцу, стаў насупраць акна ўвесь у белым. Званар, як толькі ўзяўся за вяроўку, убачыў прывід і крыкнуў:

— Хто гэта?

Постаць у белым не адгукнулася, не здрыганулася.

— Адказвай, альбо згіль, табе тут няма чаго рабіць! — закрычаў хлопец.

Але дзяк працягваў стаяць.

— Што табе трэба? — зноў закрычаў званар. — Калі не адкажаш, то скіну ўніз з лесвіцы.

Дзяк думаў, што да гэтага справа не дойдзе, і стаяў моўчкі. А пасля трэцяга вокрыку хлопец падбег і скінуў прывід з лесвіцы ўніз.

Адзваніў работнік у званы. Вярнуўся дамоў і моўчкі лёг спаць. Доўга чакала дзячыха свайго мужа, а ён усё не вяртаўся. Урэшце зрабілася ёй страшна. Яна разбудзіла хлопца і давай распытваць:

— Ці не ведаеш ты, куды гэта мой муж дзеўся? Ён жа на званіцу падняўся раней за цябе.

— Не ведаю, — адказаў хлопец, — але бачыў я, нехта стаяў на лесвіцы ўвесь у белым. Адмоўчваўся на мае запытанні і не хацеў пакідаць званіцу. Я палічыў, што ён злодзей, і скінуў уніз. Схадзіце ды зірніце на яго.

Кінулася дзячыха да званіцы і знайшла там свайго мужа. Ён ляжаў у куце ды стагнаў, зламаў сабе нагу.

Прынесла жонка мужа дадому, кінулася з плачам да хлопцавага бацькі.

— Ваш сын, — сказала дзячыха, — вялікую бяду ўчыніў, скінуў майго мужа з лесвіцы, і той зламаў нагу. Забірайце ад нас свайго шалапуты.

Напалохаўся бацька, пабег да дзяка і давай ляць

сына. Як той не апраўдваўся, а бацька сваё:

— Эх, мне з табой адно гора. Ідзі-тка ты куды-небудзь, каб вочы мае цябе не бачылі.

— Добра, бацечка, ахвотна пакіну вас. Пайду страху вучыцца, каб гэта рамясло мяне карміць магло.

— Вучыся чаму хочаш,— махнуў бацька рукой.— Вось табе пяцьдзесят талераў, ідзі з імі куды хочаш. Ды толькі не кажы нікому, чый ты, бо мне за цябе сорамна будзе.

— Добра, бацечка, выканаю ўсё, як просіце.

Раніцай юнак укінуў у кішэню бацькавы грошы і выйшаў на вялікую дарогу. Ідзе і сам сабе паўтарае: «Ах, каб мне стала страшна! Ах, каб мне стала страшна!»

Пачуў гэту просьбу адзін падарожнік, далучыўся да юнака. Нейкі час яны ішлі разам. Ubачылі шыбеніцу, падарожнік дый кажа:

— Бачыш, вунь стаіць дрэва, а на ім вісяць сем чалавек. Вяселле згулялі, а цяпер лётаць вучацца. Садзіся пад тым дрэвам, а як ноч наступіць, то страху і навучышся.

— Калі так хутка я навучуся страху,— адказаў хлопец,— то прыходзь да мяне раніцай і атрымаеш ад мяне пяцьдзесят талераў.

Усеўся дурань пад дрэвам, на якім былі падвешаны людзі, і пачаў змроку чакаць. Пахаладала, і ён распаліў касцёр. А ноччу ўзняўся калючы вецер, што нават касцёр не саграваў. Зірнуў ён уверх, а там павешаныя гайдаюцца. Падумаў хлопец: «Я ля кастра зябну, а яны ўверсе зусім адубеюць». Ад прыроды ён быў жаласлівы, таму прыставіў лесвіцу да дрэва і палез адвязаць мерцвякоў. Сцягнуў усіх уніз, пасадзіў іх ля кастра. Ды і сам сцішыўся, прыгрэўся. Раптам бачыць, гарыць адзежа ў мерцвякоў. Ён крычыць ім:

— Эй, будзьце з агнём асцярожныя, а то я вас зноў зацягну на шыбеніцу.

Ды хто ж яго пачуе, калі вакол адны нябожчыкі. Раззлаваўся хлопец і зноў падвесіў іх на дрэва. Стаміўся ад такой працы, прысеў ля агню і моцна заснуў.

Раніцай прыходзіць знаёмы падарожнік па грошы і кажа:

— Ну, цяпер ты даведаўся, што такое страх?

— Не,— адказаў хлопец,— адкуль мне яго ведаць? Тыя, што намерсе, і рота за ноч не адкрылі ды, такія

дурні, ледзь не спалілі свае старыя лахманы.

Зразумеў праходы, што не атрымае абяцаных грошай, сказаў пры развітанні:

— Такога, як ты, яшчэ ні разу не сустракаў.

Пайшоў хлопец далей сваёй дарогай. Ідзе і зноў мармыча:

— Ах, каб мне стала страшна!

Пачуў гэта адзін возчык, цікавіцца:

— Хто ты такі?

— Не ведаю, — адказаў дурань.

— А ты адкуль?

— Не ведаю.

— Хто твой бацька?

— Гэтага мне раскаваць не дазволена.

— А што ты ўсё сам сабе мармычаш?

— Э-э, — адказаў хлопец, — хачу, каб мне стала страшна, а мяне ніхто гэтаму не навучыць.

— Ідзі за мной, — сказаў возчык, — я дапамагу табе.

Пад вечар яны прыпыніліся ў карчме, вырашылі там пераначаваць.

Гаспадар карчмы, як толькі даведаўся, чаго жадае малады хлопец, сказаў яму:

— Калі табе хочацца навучыцца страху, то выпадак для гэтага ёсць.

Гаспадар раскаваў яму, што непадалёк ад карчмы стаіць заварожаны замак. Варта там правесці тры ночы запар, і страху можна навучыцца.

— Няўжо?!

— Слухай, хлопца, — таямніча паведаміў карчмар, — кароль таго замка абяцае смельчаку аддаць у жонкі сваю дачку-прыгажуню. Там ёсць вялікія скарбы, але яны зачараваныя. Хто прагоніць ад іх злыя духі, той стане багатым. Было, на жаль, ужо нямала ахвотнікаў пабываць у тым замку, але ніхто не вярнуўся назад.

Як толькі развіднела, пайшоў хлопец да караля і кажа:

— Калі будзе дазволена, то я хацеў бы правесці тры ночы ў вашым зачараваным замку.

Каралю спадабаўся адчайны юнак, ён і прапанаваў:

— Прасі ў мяне тры рэчы, можаш іх узяць з сабой у замак.

Хлопец адказаў:

— Дайце мне агню, сталярны станок і такарны разам з разцом.

Кароль загадаў удзень занесці ўсё гэта ў замак. А ноччу хлопец-смяльчак пайшоў туды. У адным з пакояў расклаў агонь, паставіў побач сталярны станок, а на такарны сам усеўся, зноў пачаў мармытаць:

— Ах, каб мне стала страшна!

Апоўначы чуе дзіўныя галасы:

— Мяў-мяў! Як нам холадна!

— Эй вы, дурні,— крыкнуў хлопец.— Калі вам холадна, то падсаджвайцеся да агню ды грэйцеся.

І толькі ён так сказаў, як да яго скокнулі дзве вялізныя чорныя кошкі. Селі па баках, вочы агнямі гараць. Крыху сагрэліся і прапануюць:

— Прыцель, а давай у карты згуляем.

— Чаму б не згуляць,— пагадзіўся хлопец,— толькі пакажыце спярша вашы лапы.

І выпусцілі кошкі свае кіпцюры.

— Э-э, якія яны ў вас доўгія! Іх трэба крыху абрэзаць.

Схапіў ён кошак за шкіркі, падняў на сталярны станок і моцна прыкруціў лапы. Пасля, мёртвых, выкінуў праз акно ў ваду.

Толькі прысеў ля агню, як з усіх куткоў павылазілі чорныя кошкі і чорныя сабакі на распаленых ланцугах. Яны страшна крычалі, раскідвалі агонь, хацелі яго патушыць.

Гэта разлавала хлопца. Ухапіў ён разец і давай ганяць страшыдлаў. Каго забіў, выкінуў у сажалку. Астатнія разбегліся.

Вярнуўся ён да агню, раздзьмуў яго, захацелася яму паспаць. Азірнуўся, бачыць у куце вялікі ложкак.

— Гэта якраз мне і трэба,— узрадаваўся юнак.

А як толькі ўлёгся, ложкак той пачаў рухацца і пакаціўся па замку, як бы ў яго запрэгли вараных. Праз парогі і лесвіцы, то ўніз, то ўверх. Ды раптам — гуп-гуп! — перакуліўся ложкак, бытта гара на хлопца навалілася. Вызваліўся з-пад яго і кажа:

— Хай на ім катаецца той, каму ахвота.

Лёг ля свайго агню і заснуў. Так моцна спаў, што кароль, калі раніцай убачыў яго, думаў — ён мёртвы:

— Шкада мне хлопца-прыгажуна.

Пачуў гэта юнак і прачнуўся, сказаў:

— Усё было добра. Адна ноч прайшла, перажыву і дзве астатнія.

Вярнуўся хлопец да карчмара, а той вачам сваім не верыць, пытаецца:

— Ну, навучыўся страху?

— Не, усё марна. Ах, каб хто расказаў мне, што гэта за страх!

На другую ноч зноў пайшоў смяльчак у стары замак. Сеў ля агню, думае. З прыходам поўначы пачуліся шумы, стукі. Раптам з трубы выскачыла палова чалавека і звалілася перад ім.

— Гэй,— крыкнуў хлопец,— а дзе ж другая палова? Гэтага мала!

Зноў падняўся шум, усё загрымела, завыла, і з трубы выпала другая палова.

— Пачакай, я для цябе раздзьму агеньчык.

Раздзьмуў, азірнуўся, бачыць — страшны чалавек усеўся на яго месца.

— Так мы не дамаўляліся,— зазваў юнак.— Лаўка мая!

Спіхнуў ён страшыдла і ўсеўся на сваё месца.

І выпала потым з трубы багата яшчэ такіх жа людзей. Яны прыцягнулі косткі мерцвякоў, два чарапы і пачалі гуляць у кеглі. Юнак пацікавіўся:

— Слухайце, вы, а ці нельга з вамі пагуляць?

— Можна, калі грошы ў цябе водзяцца.

— Грошай хапае. А вось кеглі ў вас не зусім круглыя.

Узяў ён чарапы, прыладкаваў іх на такарны станок, абтачыў.

— Так-то лепш будуць качацца. Цяпер гульня пойдзе весялей!

Згуляў юнак з імі, прайграў крыху грошай. А як толькі пачало развідняць, усе страшыдлы разбегліся. Ён яшчэ паспеў моцна заснуць.

Прыходзіць раніцай кароль:

— Ну, як гэту ноч правёў?

— У кеглі гуляў, некалькі талераў прайграў.

— А хіба табе не было страшна?

— Што вы, весела было. Эх, уведаць бы мне толькі, што такое страх!

На трэцюю ноч да хлопца з'явіліся шэсць веліканай. Прынеслі на пахавальных насілках яго памёрлага стрычнага брата. Ён ляжаў халодны ў труне.

Юнак узяў нябожчыка на рукі, падсеў з ім да агню, пачаў расціраць халодныя рукі. Нічога не дапамагло,

кроў не разыходзілася па жылах. Тады хлопец вырашыў легчы з ім у пасцель і сагрэць яго сваім целам. Так і зрабіў.

Адагрэўся мярцвяк, заварушыўся ды як крыкне:

— А цяпер я цябе задушу!

— Што?! — здзівіўся хлопец. — Ты мне так хочаш аддзячыць? Калі так, то вяртайся ў сваю дамавіну.

Ён падняў мерцвяка, кінуў яго ў дамавіну і прыкрыў векам. З'явіліся шэсць веліканаў і вынеслі яго.

— Усё ніяк не робіцца мне страшна, — сам сабе паскардзіўся хлопец.

Тады раптам да яго падступіўся адзін з веліканаў, ростам вышэйшы за ўсіх і старэйшы за іх, з доўгай сівой барадой, закрычаў:

— Ах ты, хлапчук! Ты зараз даведаешся, што такое страх. Ты павінен памерці!

— Як гэта?!

— Вось зараз...

Страшыдла працягнула рукі да хлопца, хацела ўхапіць яго, але ён выкруціўся і сказаў:

— Цішэй, няма чаго рукі распускаць! Калі ты моцны, то і я не слабы.

— Давай памераемся сілай!

Велікан павёў хлопца ў кузню, узяў сякеру і адным махам увагнаў кавадла ў зямлю.

— Я здолею не горш, — сказаў хлопец і падышоў да другога кавадла.

Стары сагнуўся, каб лепей бачыць, як юнак будзе заганяць кавадла ў зямлю. Барада яго апусцілася. А хлопец хуценька раскалоў кавадла дый зашчаміў заадно бараду страшыдлы.

— Вось ты і трапіў да мяне! Цяпер твая чарга паміраць.

Пачаў стары стагнаць, прасіцца. Паабяцаў вялікае багацце. Паверыў хлопец, адпусціў яго.

Павёў стары ў падземелле замка і паказаў юнаку тыя куфры, поўныя золата.

— Адна частка золата, — сказаў ён, — беднякам, другая — каралю, а трэцяя — табе.

Між тым прабіла дванаццаць, і дух знік. Хлопец застаўся адзін упоцёмку. Стаў прабірацца вобмацкам. Знайшоў дарогу да пакоя, дзе гарэў агонь, і заснуў.

Прыходзіць раніцай кароль, пытае:

— Ну што, цяпер страху навучыўся?

— Не!.. Пабываў тут мой памёрлы стрыечны брат. Прыходзіў нейкі барадач, але што такое страх, так мне ніхто і не паведаў.

І сказаў кароль:

— Ты замак мой вызваліў ад чараў, можаш цяпер жаніцца з маёй дачкою.

— Гэта добра,— адказаў хлопец,— але што такое страх, я так і не ведаю.

Паднялі з падзямелля золата. Згулялі вяселле. Малады кароль як ні кахаў сваю жонку, як ні быў задаволены, а не-не дый паўтараў:

— Каб стала мне страшна!

Надакучыла слухаць такое каралеве. От аднойчы служанка і кажа ёй:

— У гэтай справе я дапамагу. Ён страху навучыцца!

Пайшла яна да ручая, які бруіўся ў садзе, набрала поўны цэбар печкуроў. Ноччу, як толькі малады кароль заснуў, сцягнула жонка з яго коўдру і выліла на яго поўны цэбар халоднай вады з печкурамі. Пачалі маленькія рыбка скакаць, цялёпкацца па цэле маладога караля, ад чаго ён прачнуўся ды як закрычыць:

— Вой, мілая жонка, як мне страшна, як страшна! Так, цяпер я ўжо ведаю, што такое страх!

ВЫГАДНАЯ СПРАВА

Прывёў селянін на базар карову і прадаў яе там за сем талераў. Прадаў карову, атрымаў грошы і пайшоў назад дадому. Вось ідзе ён каля сажалкі і чуе — крычаць у вадзе жабы: «Ква, ква, ква, ква!»

«Вось дурныя жабы,— падумаў селянін,— якую лухту кажуць. Сем талераў я за карову атрымаў, а зусім не два».

Падышоў ён да вады і крыкнуў жабам:

— Гэй вы, жабы, каму лепей ведаць: мне ці вам, колькі я атрымаў — сем талераў ці два?

А жабы ўсё крычаць: «Ква, ква, ква!»

— Ну вось, калі не верыце, глядзіце — я іх яшчэ раз пералічу.

Выцягнуў ён грошы з кішэні і пералічыў усе свае сем талераў.

А ў жаб, відаць, свой лік быў, і яны зноў пачалі крычаць: «Ква, ква, ква, ква!»

— Ах, вось вы якія! — закрычаў селянін. — Усё спрачаецца ды мне не верыце! Дык бярыце ж, самі лічыце!

Узяў грошы і кінуў іх у ваду.

Потым сеў на беразе і стаў чакаць, ці хутка жабы грошы пералічаць і вернуць яму.

Чакае, чакае, а жабы па-ранейшаму крычаць: «Ква, ква, ква, ква!» І грошай не вяртаюць.

Раззлаваўся тады селянін і закрычаў:

— Ах, вы, вадаплясьніцы! Ах, вы, тоўстагаловыя ды лупатыя! Крычаць вы ўмеце так гучна, што ад вашага крыку ў вушах звініць, а самі талеры злічыць не ўмеце! Ці не думаеце вы, лупатыя, што я буду чакаць тут да вечара, калі вы там у сябе падлік адолеце?

А жабы яму ў адказ: «Ква, ква, ква, ква!»

Зусім раззлаваўся на іх селянін, плюнуў ад злосці і пайшоў дадому.

Мінула трохі часу, і вырашыў ён прадаць другую карову. Закалоў яе і павёз мяса на базар.

Пад'язджае ён да горада, а там, каля самай брамы, сабак вельмі многа сабралася. А паперадзе ўсіх стаіць вялізны ганчак сабака. Учуж сабака мяса, пачаў скакаць вакол воза і брахаць: «Дай, дай, дай!»

А селянін кажа яму:

— Бач ты, які хітры, нездарма кажаш: «Дай, дай». Гэта ты мяса хочаш. Ды я ж не такі дурны, каб яго табе аддаць.

А сабака зноў брэша: «Дай, дай, дай!»

— Ну што з табой рабіць, — сказаў ён. — Ведаю я, у каго ты служыш, пакіну табе мяса. Толькі глядзі: праз два дні прынясі мне за яго грошы, а не то табе дрэнна будзе.

Скінуў ён усё мяса з воза і паехаў дадому.

А сабакі накінуліся на мяса і брэшучь: «Дай, дай, дай!»

Пачуў селянін іхні брэх і падумаў: «Гэта яны ад вялікага сабакі сваю долю патрабуюць. Ды ці ж мне не ўсё роўна: плаціць жа ён будзе».

Мінула два дні.

Прачнуўся селянін на трэці дзень раніцай і думае:

«Ну, сягоння я багаты стану, сягоння мне сабака павінен грошы прынесці».

Аднак і дзень прайшоў, і вечар настаў, а грошай ніхто не прынёс.

— Ну і час настаў,— кажа ён,— нікому верыць нельга. Пайду да гаспадара гэтага сабакі — гарадскога мясніка. Няхай ён мне грошы за мяса аддасць.

Так ён і зрабіў.

Прыйшоў да мясніка і кажа:

— Гэй, гаспадар, аддавай мне грошы за мяса, якое я твайму сабаку прадаў.

— Ды ты што,— кажа мяснік,— з глузду з'ехаў, ці што?

— Не,— кажа селянін,— я пры сваім розуме, плаці грошы.

Тады мяснік раззлаваўся, схпіў палку і прагнаў яго.

— Ідзі,— кажа,— пакуль цэлы. А калі яшчэ раз сюды прыйдзеш, зноў на сваёй спіне палку адчуеш.

Пайшоў селянін ад мясніка.

«Куды,— думае,— ісці мне цяпер скардзіцца, хто мне дапаможа? Пайду ў каралеўскі палац».

Так ён і зрабіў.

Пусцілі яго ў палац.

Увайшоў ён у тронную залу, а там сядзяць на троне кароль і каралеўская дачка.

— На што скардзішся? — пытаецца ў яго кароль. — Хто цяпе пакрыўдзіў?

— Ах,— сказаў селянін,— жабы ў мяне грошы адабралі, сабакі — мяса, а мяснік мяне за гэта палкай набіў.

Пачаў ён ім падрабязна раскадваць пра свае няшчасці. А дачка каралеўская слухала яго, слухала ды раптам не стрымалася і зарагатала.

Тут кароль і кажа:

— Ні жаб, ні сабак пакараць я не магу, а вось з дачкой маёй ты можаш ажаніцца. Бо яна яшчэ ніколі не смяялася, і я абяцаў аддаць яе замуж за таго, хто першы яе рассмешыць. Бачыш, які ты шчаслівы!

— Ну і зрабіў ласку,— кажа селянін.— Я зусім жаніцца не хачу. У мяне дома свая жонка ёсць, навошта мне твая дачка. У мяне хата маленькая, не тое, што твой палац, нам і дваім з жонкай цесна.

Тут кароль раззлаваўся і закрычаў:

— Ты няветлівы і грубы, вось ты які!

— Што ж,— адказаў яму селянін,— сам ведаеш: на свінцы не шоўк, а шчацінне.

— Ну, добра,— кажа кароль,— цяпер ідзі прэч. Я табе іншую ўзнагароду прызначу. Дні праз тры заходзь у палац, тады я табе ўсе пяцьсот адсыплю спаўна.

Пайшоў селянін з палаца, а каля брамы спыніў яго салдат з каралеўскай варты і кажа:

— Ты рассямшыў каралеўну, дык, пэўна, ужо за гэта атрымаеш добрую ўзнагароду.

— Так,— сказаў селянін,— неблагую. Мне будзе за гэта пяць сотняў выплачана.

— Паслухай,— кажа яму салдат,— навошта табе столькі грошай, даў бы ты мне трохі!

— Ну што ж,— адказвае селянін,— дзве сотні магу табе аддаць. Прыходзь праз тры дні да караля і скажы, каб ён табе іх заплаціў замест мяне.

А тут адзін гандляр пачуў іх размову, падбег да мужыка і таксама пачаў яго ўгаворваць. Чым, кажа, табе тры дні гэтых грошай чакаць, вазьмі ў мяне зараз сто пяцьдзсят. А ўсе астатнія я сам у караля атрымаю.

— Давай,— кажа селянін.— Мне грошы патрэбны.

Праз тры дні ён зноў прыйшоў да караля.

— Здымайце з яго адзенне,— загадвае кароль,— ён павінен атрымаць свае пяць сотняў.

— Не,— кажа селянін,— нічога не атрымаецца. Не мае гэта пяць сотняў. Я іх ужо твайму салдату ды аднаму гандляру падараваў.

І сапраўды, прыходзяць у гэты момант салдат і гандляр да караля і патрабуюць: салдат дзвесце, а гандляр трыста.

Так ім і далі: салдату дзвесце розгаў, а гандляру трыста.

Салдата на каралеўскай службе часта білі, дык ён асабліва не гараваў і вытрымаў, а гандляр увесь час крычаў:

— Ой, баліць! Ой, якія вашы грошы моцныя!

А селянін пайшоў дадому і ўсю дарогу радаваўся, што так лёгка каралеўскай узнагароды пазбавіўся.

ТРЫ МАЛЕНЬКІЯ ЛЕСАВІКІ

Жыў-быў адзін чалавек, і памерла ў яго жонка; і жыла жанчына, і памёр у яе муж; была ў чалавека дачка, і ў жанчыны таксама была дачка. Дзяўчаты ведалі адна адну, і хадзілі разам гуляць, і зазіралі часта да гэтай жанчыны ў дом. Вось жанчына і гаворыць дачцэ таго чалавека:

— Паслухай, скажы свайму бацьку, што я жадаю выйсці за яго замуж, што ты будзеш за мной кожны дзень у сырадоі купацца ды віно смакаваць, а дачка мая няхай у вадзе плюхаецца і п'е толькі ваду.

Вярнулася дзяўчына дахаты і расказала бацьку пра тое, што яе прасіла перадаць жанчына. Кажа бацька:

— Што мне рабіць? Ажэнішся раз, а наракаеш увесь свой век,— усё гэта і радасць, і гора.

І вось, не ведаючы, што яму выбраць, сцягнуў ён з нагі бот і гаворыць:

— Вазьмі гэты бот — у ім падэшва дзіравая, занясі яго на гарышча і павесь на вялікі цвік, і налі ў бот вады. Калі вада з яго не прасочыцца, дык прыйдзецца мне другі раз жаніцца, а працячэ — дык не буду жаніцца.

Дзяўчына зрабіла тое, што сказалі ёй; але ад вады дзірка ў боце зацягнулася, і бот утрымаў па самы верх ваду. Расказала дачка пра гэта свайму бацьку. Вось ён падаўся на гарышча і ўбачыў, што тая гаворыць праўду; пайшоў да ўдавы і ажаніўся з ёю,— тут яны і вясельле згулялі.

Назаўтра падняліся абедзве дзяўчыны, бачаць: стаіць перад бацькавай дачкою малако для ўмывання і віно для пітва, а перад жончынай дачкою — вада, каб памыцца, і вада, каб папіць. Новай раніцай бачаць: стаіць вада мыцца ды піць і перад гаспадаровай дачкою, і перад гаспадынінай. А яшчэ праз дзень і ноч убачылі: стаіць вада спаласнуцца ды вада прамачыць у роце перад бацькавай дачкою, а малако асвяжыцца ды віно надхмяліцца перад жончынай дачкою; гэтак пайшло-павялося яно і далей.

Неўзлюбіла мачыха падчарку і не ведала, што б такое прыдумаць, каб было ёй з дня ў дзень усё горш і горш. А была яна да ўсяго вельмі зайздросная: падчарка была і мілая, і прыгожая, а яе родная дачка пачварная і прыкрая.

Аднойчы зімою, калі надышлі лютыя маразы і ўсё навакол замерзла, горы і даліны засыпала снегам, пашыла мачыха папяровую сукенку, паклікала дзяўчыну і кажа:

— Начапі гэтую сукенку, ідзі ў лес ды прынясі мне поўную лубку суніц: мне хочацца ягадамі пачаставацца.

— Божа, ды зімою суніцы не растуць, — усклікнула дзяўчына, — зямля ж глыбока замерзлая і снегам накрытая. І як я пайду ў папяровай сукенцы? На дварэ так холадна, што дых займае, вецер прадзьме мяне наскрозь, а калючы цярноўнік парве маё адзенне.

— Ты што гэта? Задумала мне насуперак? — запытала мачыха. — Ідзі борздзенька і не думай нават мне на вочы паказвацца, пакуль не назбіраеш поўную лубку суніц.

Яна дала ёй кавалак сухога хлеба і дадала:

— Гэтага табе хопіць на цэлы дзень, — а сама падумала: «На дварэ ты замерзнеш і з голаду загібееш, і ніколі дадому не вернешся».

Дзяўчына паслухала, ускінула на сябе папяровую сукенку і выйшла з дому з лубкай. А навокал снег ды снег, белыя прасторы і далячыні, і нідзе ніякага зялёнага сцябла не бачна.

Прыйшла яна ў лес, заўважае: стаіць маленькая хатка; і пазіраюць з яе тры невялікія лесавікі. Павіталася яна з імі і нясмела ў дзверы пастукала. Яны крыкнулі: «Заходзь!» — і яна ўвайшла ў пакой і села на лаўку каля печы, — ёй захацелася пагрэцца і з'есці свой кавалак хлеба. А маленькія чалавечкі і гавораць:

— Дай і нам крыху.

— Добра, — адказала яна і разламала свой кавалак хлеба папалавіне і адну палавіну аддала ім. А потым яны пытаюць:

— Чаму ты ў такой тоненькай сукеначцы зімой у лесе?

— Ах, — уздыхнула дзяўчына, — я павінна набраць поўную лубку суніц, без іх мне дадому вяртацца немажна.

Калі яна з'ела свой кавалачак хлеба, яны далі ёй памяло і сказалі:

— Цяпер змяці снег за хатнімі чорнымі дзвярыма.

Яна выйшла, а маленькія чалавечкі пачалі паміж сабою раіцца:

«Што нам ёй такое даць за яе дабрыню і стараннасць ды за тое, што з намі хлебам сваім падзялілася?»

І сказаў першы з іх:

— Я ўзнагароджу яе тым, што будзе яна з кожным днём усё прыгажэць і прыгажэць.

Другі прамовіў:

— А я ўзнагароджу яе тым, што будуць з яе рота, толькі скажа яна слова, выпадаць чырвонцы.

Трэці дадаў:

— А я ўзнагароджу яе тым, што заявіцца кароль і возьме яе замуж.

Зрабіла дзяўчына тое, што сказалі ёй маленькія лесавікі, змяла памялом снег каля хаткі. І як вы думаеце, што ж яна ўбачыла? Спелыя суніцы! Яны прабіліся цёмна-чырвонымі ягадкамі з-пад снегу. І набрала радасная дзяўчына поўную лубку; падзякавала маленькім лесавікам, развіталася з кожным з іх за руку і пабегла дахаты, жадаючы прынесці мачысе тое, што тая загадала ёй.

Вярнулася яна дадому і толькі прамовіла «добры вечар», як тут жа выпаў з яе роту чырвонец. Пасля яна расказала, што здарылася з ёй у лесе, і пры кожным слове падалі з яе роту чырвонцы, так што хутка ўвесь пакой быў завалены імі.

— Паглядзіце вы на гэтую фанабэрыю! — ускіпела яе зводная сястра, — проста пад ногі кідае грошы. — Але ўпотаі яна ёй пазайздросціла, і зажадалася ёй таксама пайсці ў лес па суніцы.

Маці пачала яе адгаворваць:

— Не, мілая дачушка, на дварэ надта холадна, ты можаш змерзнуць. — Але тая ўсё яе прасіла-маліла, і маці нарэшце згадзілася, пашыла ёй шыкоўную скураную, з густой шэрсцю футрачку і дала ёй у дарогу хлеб з маслам і булачкі.

Накіравалася дзяўчына ў лес і пайшла напрасткі да той маленькай хацінкі. Тры маленькія чалавечкі, як і тады, вызірнулі з акенца, але яна з імі не павіталася і, не зважаючы на іх і не прамовіўшы ім ні слова, уварвалася ў пакой, села каля грубка і пачала ўплятаць свой хлеб з маслам ды булачкі.

— Дай і нам крыху, — усклікнулі маленькія чалавечкі.

Але яна ад іх адмахнулася:

— Мне і самой не хопіць, дык чаму мне яшчэ з вамі дзяліцца?

Калі дзяўчына наелася, яны сказалі:

— Вось табе памяло, змяці чыста перад чорнымі дзвярыма.

— Э, ды мяціце вы самі! — адказала яна. — Я вам не пакаёўка. — А калі адчула, што яны даваць ёй нічога нават не думаюць, яна пайшла ад іх.

І пачалі раіцца паміж сабою тры маленькія лесавікі: «Што нам ёй такое даць за яе халоднае і злое сэрца, што не хоча нікому рабіць дабрыню?»

Першы сказаў:

— Я ўзнагароджу яе тым, што будзе яна з кожным днём усё больш пачварная.

Другі прамовіў:

— Я ўзнагароджу яе тым, што пры кожным слове, што яна вымавіць, будзе з яе роту выскокваць жаба.

А трэці дадаў:

— А я ўзнагароджу яе тым, што яна памрэ цяжкаю смерцю.

Пачала дзяўчына шукаць суніцы, але не знайшла ні адной ягадзінкі і вярнулася са злосці дахаты. Толькі яна паспрабавала расказаць маці, што здарылася з ёй у лесе, як пачало выскокваць з яе роту пры кожным слове па жабе, і ўсе адчулі да яе агіду.

Яшчэ больш неўзлюбіла мачыха сваю падчарыцу і пачала прыдумваць, як бы ёй дапчы, а падчарыца станавілася з кожным днём усё прыгажэйшая і прыгажэйшая.

Нарэшце прынесла мачыха кацёл, прыладкавала яго на агонь і пачала кіпяціць у вадзе пражу. Калі тая праварылася, узваліла яна пражу на плечы беднай дзяўчыне, дала ёй у рукі сякеру і загадала ісці на рэчку, каб высекчы там палонку і добра прапаласкаць пражу.

Дзяўчына паслухала, пайшла і высекла ў лёдзе палонку. Але калі яна секла лёд, пад'ехала шыкоўная карэта, і сядзеў у ёй кароль. Карэта запынілася, і кароль запытаў:

— Дзіця маё, ты хто такая і што ты тут робіш?

— Я бедная дзяўчына, мыю пражу.

Кароль яе пашкадаваў і, бачачы, што яна вельмі прыгожая, сказаў:

— Хочаш, паедзем разам са мною?

— Ах, з вялікай ахвотаю! — адказала яна, узрадаваўшыся, што ёй не трэба будзе вяртацца да мачахі і яе дачкі.

І села яна ў карэту, і паехала разам з каралём. Прыехалі яны ў замак і адгулялі там пышнае вяселле, і была гэта ёй узнагарода ад маленькіх лясных чалавечкаў.

Праз год нарадзіла маладая каралева сына; і калі мачыха дачулася пра такое вялікае шчасце, дык прыйшла са сваёю дачкой у замак, быццам жадаючы пабачыцца з ёю. А якраз у тую часіну кароль кудысьці адлучыўся і пры ёй не было нікога; тады схапіла злая жанчына каралеву за валасы, а дачка ўзяла яе за ногі, яны паднялі яе з пасцелі і выкінулі праз акно ў раку, што цякла каля самага замка. Пасля мачыха паклала ў пасцель сваю брыдкую дачку і накрыла яе коўдрай.

Вярнуўся кароль, і захацелася яму пагаварыць з жонкай, але старая закрычала:

— Цішэй, цішэй, цяпер няможна, яна ляжыць вельмі потная, няхай яна адпачне.

Кароль, не прадчуваючы нічога благога, прыйшоў толькі назаўтра, і калі ён загаварыў з жонкаю, дык пры кожным слове з яе рота выскоквала жаба, а раней, як усе ведалі, выпадаў чырвонец. Тады кароль запытаў, што гэта значыць, і старая патлумачыла, што гэта ў яе, маўляў, ад вялікага поту і што гэта мінецца.

А ўночы ўбачыў маладзенькі кухар, як падплыла па вадасцёкавай канаўцы нейкая качка і запытала:

Кароль, як ты жыў?

Гуляеш або спачыў?

Але калі ён ёй нічога не адказаў, качка зноў падала голас:

А як мае госці, сядзяць?

Адказаў ёй маладзенькі кухар:

Не, яны моцна спяць.

Пачала яна тады дапытвацца:

А як роднёнькі сыночак?

І адказаў ён:

Ён спіць сабе ў калысцы ўсю ночку.

І паўстала тады з качкі каралева, і пайшла ў замак, пакарміла дзіця, пакалыхала яго ў калысцы, накрыла і зноў паплыла па канаве. Так заяўлялася яна запар дзве ночы, а на трэцюю сказала маладзенькаму кухару:

— Ідзі і скажы каралю, каб ён узяў свой меч і тройчы ўзмахнуў ім нада мною на парозе.

Пабег той і расказаў пра гэта каралю. Прышоў кароль і тройчы ўзмахнуў мячом над зданню; і толькі

ўзмагнуў трэці раз, раптам бачыць: стаіць перад ім ягоная жонка, жывая, здаровая і цэлая, як была раней.

І меў кароль вялікую радасць, але пратрымаў каралеву ў патайным пакоі да нядзелі, калі павінен быў хрысціць дзіця. А калі яго ахрысцілі, кароль запытаў у старой:

— Што трэба зрабіць з чалавекам, які сцягвае кагосьці з пасцелі і кідае яго ў ваду?

— Толькі так, — адказала тая, — пасадзіць такога нягодніка ў бочку, прабітую цвікамі, і піхнуць яе з гары ў раку.

І сказаў кароль:

— Ты сама сабе зрабіла прысуд.

І загадаў прынесці бочку з цвікамі і ўвапхнуць у яе старую з дачкой. Зачынілі бочку наглуха векам і піхнулі з гары, і пакацілася яна проста ў раку.

ХРАБРЫ КРАВЕЦ

Аднойчы летнім ранкам сядзеў кравец ля акна, прымасціўшыся на сталю, дзе звычайна шыў; было яму добра і весела, а таму шыў ён хутка. А ў гэты час якраз ішла вуліцай сялянка і гучна гукала: «Цудоўнае варэнне прадаю! Цудоўнае варэнне прадаю!» Краўцу спадабаліся такія словы, і ён, выцягнуўшы тонкую шыю, крыкнуў жанчыне з акна:

— Заходзь сюды, галубка, наверх, тут свой тавар хутка збудзеш!

Жанчына з цяжкім кошыкам узнялася да краўца на трэці паверх, тады пачала выстаўляць перад ім ды развязваць слоікі. Кравец агледзеў іх, патрымаў у руках кожны, прыкінуў, панюхаў, пацмокаў ды нарэшце кажа:

— Варэнне і сапраўды добрае. То адваж мне, галубка, чатыры лоты, а то, мабыць, і ўсе чатыры фунты забяру.

Жанчына, якая з самага пачатку спадзявалася збыць тут багата свайго тавару, прадала краўцу столькі, колькі ён папрасіў, і пайшла, незадаволеная нешта мармычучы.

— Ну, дзякаваць Богу за такое варэнне, — сказаў кравец, — і няхай ён пашле мне бадзёрасці ды сілы!

З такімі словамі выняў ён з шафкі хлеб, адкroiў ладную лусту, густа намазаў яе варэннем.

— Вядома ж, будзе смачна, — сказаў кравец, — аднак, мабыць, перш дашыю куртку, а тады ўжо як след падмауюся.

Ён паклаў лусту каля сябе ды зноў прыняўся за працу. Ад радасці пачаў шыць вялікімі шыўкамі. Пах духмянага варэння тым часам разнёсся па ўсім пакоі, і процьма мух, якая дасюль драмала на сцяне, адразу ажыла, адчуўшы смачную слодыч, ды гулкім роем завілася над хлебам.

— Гэй, вы, я вас не клікаў сюды! — абурыўся кравец і пачаў адганяць нязваных гасцей.

Але мухі не ведалі нямецкай мовы, таму не слухаліся, наадварот, іх яшчэ больш паналятала. Тут, як кажучь, у краўца цярпенне лопнула, ён моцна раззлаваўся, замітусіўся, схапіў суконку ды з крыкам: «Вось я зараз вам пакажу!» — з усяе сілы лупянуў па мухах. Узняў ён суконку, глянуў на стол, палічыў — перад ім ляжала, павыцягваўшы ногі, не менш сямі забітых насякомых. «Вось які я малайчына! — сказаў ён ды сам падзівіўся з уласнай храбрасці. — Трэба, каб пра гэта ўвесь горад даведаўся».

Тут кравец хуценька выкраіў пояс, абкідаў яго і вышыў на ім вялікімі літарамі: «Паклаў семярых адным махам». «Ды што горад, — памеркаваў ён далей, — увесь свет павінен пра тое даведацца!» — І сэрца краўцова, як той бараноў хвосцік, затрапяталася ад непамернай радасці.

Падперазаўся кравец поясам і сабраўся выправіцца ў белы свет, палічыўшы, што кравецкая майстэрня занадта цесная для яго храбрасці. Але перш чым выправіцца ў шлях-пуцявіну, ён пачаў шукаць па ўсім доме, ці няма чаго такога, што можна было б з сабой прыхапіць, але нічога не знайшоў, акрамя кавалка старога сыру, і ўзяў яго з сабой. Ля брамкі ён прыкмеціў птушку, якая ніяк не магла выбавіцца з густога голля; ён злавіў яе і разам з сырам сунуў у кішэнь. А тады ўжо рушыў у дарогу. Быў ён хуткі і жвавы і стомы не адчуваў. Шлях неўзабаве прывёў яго да гары, і калі ён узабраўся на вяршыню, то ўбачыў там вялізнага велікана, які сядзеў ды спакойна пазіраў вакол сябе. Кравец рашуча наблізіўся да яго і гукнуў:

— Дзень добры, шаноўны, ты чаго тут рассеўся ды

пазіраеш вакол. Я вась іду ў белы свет вандраваць, хачу шчасце знайсці, можа, і ты са мною пойдзеш?

Велікан пагардліва глянуў на краўца і адказаў:

— Эх ты, нікчэмны абарванец!

— Як бы не так! — не пагадзіўся кравец, а тады расшпіліў куртку і паказаў велікану новы пояс, — вась, сам можаш прачытаць, што я за чалавек!

Велікан прачытаў: «Пабіў семярых адным махам», — ды падумаў, што гаворка ідзе пра людзей, якіх забіў кравец, і адчуў да гэтага малога чалавечка крыху павагі. Але яму перш захацелася праверыць яго. Ён узяў камень у руку і сціснуў яго так, што з таго вада пацякла.

— Вась і ты паспрабуй гэтак, — сказаў велікан, — калі сілы ў цябе хопіць.

— І гэта ўсё? — праўдзіва здзівіўся кравец. — Для мяне гэта нічога не значыць! — І ён засунуў руку ў кішэнь, выняў адтуль кавалак сыру, сціснуў яго так, што ажно сок пацёк.

— Ну, што, — сказаў ён, — мабыць, лепш, чым у цябе, атрымалася?

Велікан не ведаў, што і адказаць, — ад малога чалавечка ён ніяк не чакаў такога. Падняў тады велікан камень і шпурнуў угору, ды так высока, што той нават знік з вачэй.

— А цяпер, качаня, ты паспрабуй.

— Ну, што ж, кінуў няблага, — сказаў кравец, — але ж камень зноў на зямлю ўпаў; а я вась кіну, то назад не вернецца. — І ён зноў засунуў руку ў кішэнь, выняў птушку і падкінуў яе ўгору. Птушка, адчуўшы свабоду, ўзрадавалася, узляцела, паднялася высока ў неба і назад ужо не вярнулася.

— Як табе, дружа, гэта падабаецца? — спытаў кравец.

— Кідаць ты ўмееш добра, — пачухаў патыліцу велікан, — але паглядзім, ці зможаш ты панесці вялікі цяжар. — І ён падвёў краўца да вялізнага дуба, што ляжаў на зямлі, а пасля кажа: — Калі ты дужы, то дапамажы мне выцягнуць дрэва з лесу.

— Чаму ж не, — адказаў маленькі чалавек, — ты ўзвалі камель сабе на плечы, а я падыму і панясу галіны, — гэта куды цяжэй.

Велікан ускінуў камель на плечы, а кравец усеўся на адну галіну; давялося велікану, які аніяк не мог

азірнуцца назад, валачы ўсё дрэва, а ў дадатак і краўца. Ад гэтага маленькаму чалавеку зрабілася весела, і ён пачаў насвітваць вясёлую песеньку: «Трое краўцоў пад'язджалі да крамы...», — нібыта цягнуць гэта вялізнае дрэва для яго дзіцячая забава.

Працягнуў велікан цяжкую ношу недалёка, ста-міўся, задыхаўся і нарэшце знямогла выгукнуў:

— Паслухай, братка, а дрэва мне даўдзецца кі-нуць.

Тут кравец жвава саскочыў з галіны, абхапіў дрэва абедзвюма рукамі, быццам дагэтуль нёс яго, і адказаў волату:

— Ты гэткі вялікі, а дрэва выцягнуць з лесу не змог.

Пайшлі яны далей разам. Ідуць каля высокай вішні, велікан хапіў яе за вершаліну, дзе пунсавелі самыя спелыя і сакаўныя ягады, нагнуў уніз, перадаў яе краўцу і пачаў маленькага чалавека частаваць. Але кравец быў слабы ад прыроды, утрымаць вершаліну не змог, і, калі велікан адпусціў яе, дрэва паднялося і кравец узляцеў разам з галінамі ў паветра. Ён упаў на зямлю, а велікан тады яму і кажа:

— Што ж гэта ты, няўжо не хапіла сілы, каб утры-маць галіну.

— Сілы-то ў мяне хапіла, — адказаў кравец, — ці ты думаеш, што гэта цяжка чалавеку, хто пабіў семя-рых адным махам? А гэта я праз дрэва пераскочыў, бо знізу паляўнічыя страляюць па кустах. А вось ты скокні гэтак, калі, вядома, зможаш.

Велікан паспрабаваў, але праз дрэва пераскочыць не змог і павіснуў на галінах, з чаго вынікала, што і на гэты раз кравец меў верх.

Тады сказаў велікан:

— Калі ты такі смелы, то пойдзем разам са мной у нашу пячору, там і заначуем.

Кравец згадзіўся і пакіраваў следам за веліканам. Наблізіліся яны да пячоры, глядзіць кравец — а там сядзяць ля вогнішча яшчэ некалькі веліканаў, і кожны з іх трымае ў руках па смажанай авечцы, і кожны сілкуецца, прыцмокваючы. Агледзеўся кравец і паду-маў: «А тут больш прасторна, чым у маёй майстэрні». Велікан паказаў яму на ложак і сказаў, каб ён прылёг і як след высыпаўся. Тая пасцель была для краўца задужа вялікая, і ён прымасціўся нанач з самага

краю, зашыўшыся ў куток. Наблізілася ноч, і велікан, падумаўшы, што кравец заснуў глыбокім сном, узяў вялізны жалезны лом і адным махам распалавініў ложак, толькі трэскі пасыпаліся. Вядома ж, падумаў, што гэту кузурку знішчыў.

Раніцай веліканы пайшлі ў лес, а пра краўца забыліся, і раптам ён выходзіць ім насустрач, вясёлы і бесклапотны. Тут веліканы перапалохаліся, падумалі, што ён усіх іх зараз пераб'е, а таму кінуліся наўцёкі. А кравец пакіраваў далей куды вочы глядзяць. Доўга ён вандраваў, нарэшце прыйшоў у двор каралеўскага палаца і, адчуўшы, што стаміўся, прылёг на траву ды моцна заснуў. Пакуль ён спаў, падышлі людзі, пачалі яго з усіх бакоў разглядаць. Убачылі пояс і прачыталі на ім надпіс: «Пабіў семярых адным махам».

— Ого! — падзівіліся яны, — і што ён хоча, гэты храбры воін, тут, у мірную пару? Мабыць, гэта дужа важны чалавек.

Яны пайшлі і паведамлі пра ваеннага каралю, мяркуючы, што на выпадак вайны гэтакі воін будзе тут вельмі патрэбен. Такія думкі каралю спадабаліся, і ён паслаў да краўца аднаго са сваіх прыдворных, каб той угаварыў прышлага паступіць да караля на вайсковую службу.

Пасланец падышоў да краўца і пачаў цярдліва чакаць, пакуль той не расплюшчыць вочы. А як прачнуўся, пераказаў каралеўскае даручэнне.

— Я для таго сюды і з'явіўся, — весела адказаў кравец. — Што ж, я згодзен паступіць да караля на службу.

Яго прынялі з вялікай павагай, выдзелілі пакой для жылля. Але каралеўскія воіны аднесліся да краўца насцярожана і надумалі ад яго пазбавіцца. «Што ж з гэтага атрымаецца? — меркавалі яны між сабой. — Калі мы з ім выпадкова пасварымся, то ён, чаго добрага, на нас накінецца і паб'е семярых адным махам. Тут ніхто з нас яго не адолее». І вось яны вырашылі пайсці да караля ды прасіць у яго адстаўкі.

— Дзе ж нам утрымацца, — казалі яны, — побач з чалавекам, які здольны зваліць семярых адным махам?

Засумаваў кароль, што даводзіцца яму з-за аднаго губляць усіх верных слуг, і захацелася яму хутчэй ад краўца пазбавіцца, каб вочы яго больш не бачылі. Але

кароль так адразу даць адстаўку новаму воіну не асмеліўся: а што, як той раззлуецца ды заб'е яго, а сам сядзе на каралеўскі трон. Доўга думаў кароль, разважаў і нарэшце вырашыў зрабіць так. Ён паслаў да краўца свайго чалавека і загадаў аб'явіць, што кароль хоча яму, як вялікаму воіну, зрабіць прапанову.

У адным з лясоў яго каралеўства пасяліліся два веліканы, сваімі разбоямі і падпаламі наносяць вялікую шкоду; і ніхто іх не адолее, нават баяцца наблізіцца да таго месца, дзе жывуць гэтыя злыдні. Дык вось, калі новы воін адолее гэтых веліканаў, заб'е іх, то аддасць яму кароль сваю адзіную дачку ў жонкі і паўкаралеўства ў пасаг. Памагаць воіну паедуць сто каралеўскіх коннікаў.

«Для такога, як я, было б някепска займець у жонкі прыгажуню каралеву ды яшчэ палову каралеўства, такое рэдка выпадае».

— Згодзен! — сказаў кравец. — Веліканаў гэтых я адолее, і не патрэбны мне гэтыя сто каралеўскіх коннікаў; хто адным махам семярых валіў, таму няма чаго баяцца дваіх.

І вось выправіўся кравец у паход, і ехала следам за ім сотня коннікаў. Пад'ехаўшы да ўскрайку лесу, кравец сказаў каралеўскім слугам:

— Вы заставайцеся тут, а я ўжо сам спраўлюся з веліканамі. — І ён сігануў у лес, азіраючыся па баках.

Хутка ён убачыў двух веліканаў. Яны ляжалі пад дрэвам і спалі, і пры тым так ваяўніча храплі, што ажно галіны на дрэвах гайдаліся.

Кравец паназбіраў у кішэні камянёў, а пасля ўзлез на дрэва, усеўся на галіне, якая акурат звисала над веліканамі, і пачаў кідаць тыя камяні на грудзі аднаму з грозных храпуноў, камень за каменем. Велікан доўгі час нічога не заўважаў, але нарэшце прачнуўся, таўкануў сябра ў бок ды кажа:

— Ты чаму мяне б'еш?

— Гэта табе прыснілася, — адказвае яму той, — я цябе нават пальцам не крануў. — І яны зноў улегліся спаць. А кравец зноў выняў камень ды скінуў яго на другога велікана.

— Што гэта? — гукнуў другі. — Ты чым у мяне шпурлянуў?

— Не шпурляў я ў цябе, — адказаў першы і пачаў незадаволена нешта мармытаць.

Так сварыліся веліканы нейкі час, а калі нарэшце абрыдла гэта, памірыліся ды зноў заснулі.

Кравец тым часам зноў пачаў гульнію, выбраў камень ямчэйшы і з усяе сілы шпурнуў яго ў грудзі першаму велікану.

— Ну, ведаеш, гэта ўжо занадта! — закрычаў той і ўскочыў як ашалелы, схпіў свайго сябра за грудзі і грукнуў аб дрэва, ажно яно закалацілася. Другі велікан адказаў тым жа, і яны абодва так раззлаваліся, што пачалі выварочваць дрэвы ды біць імі адзін аднаго, пакуль не пападалі мёртвыя на зямлю.

Тут кравец саскочыў з дрэва. «Шчасце яшчэ, — сказаў, пачухаўшы патыліцу, — што яны да майго дрэва не дабраліся, давялося б мне тады скакаць, як вавёрцы, з дрэва на дрэва, з галіны на галіну. Ды не страшна — мы людзі жвавыя!» Ён выняў свой меч і з усяе сілы грукнуў ім веліканаў у грудзі, пасля гэтага выйшаў з лесу да каралеўскіх коннікаў і кажа:

— Справа зроблена, я прыкончыў абодвух. Аднак жа цяжкавата было; яны так перапалохаліся, што ажно дрэвы з зямлі вырывалі, каб неяк бараніцца, ды хіба ўратуешся ад таго, хто семярых адным махам на зямлю валиць.

— А вас не паранілі? — пытаюцца коннікі.

— Не-а, усё абышлося, — адказвае кравец, — і валацінкі не ўпала.

Коннікі не паверылі і пайшлі ў лес паглядзець. Бачаць, а там веліканы плаваюць у лужыне ўласнай крыві, а вакол іх павырываныя з карэннем дрэвы ляжаць.

І вось тады патрабаваў кравец ад караля абяцанай узнагароды, а той ужо так раскайваўся, што дужа шмат наабяцаў, і пачаў прыдумваць, як нарэшце пазбавіцца ад гэтага героя.

— Перш чым ты атрымаеш маю дачку ў жонкі і палову каралеўства, — сказаў ён краўцу, — ты павінен здзейсніць яшчэ адну геройскую справу. Жыве ў лесе адзінарог, ён нам чыніць вялікую шкоду, то злаві яго.

— Адзінарога баюся яшчэ менш, чым двух веліканаў; семярых звалиць адным махам здолеў, злаўлю і адзінарога.

Узяў ён з сабой вяроўку, сякеру, зайшоў у лес, каб падпільнаваць таго рагатага звера. А людзям, якія былі прыстаўлены яму дапамагаць, сказаў, каб чакалі на ўскрайку лесу. Доўга чакаць адзінарога не давялося; той хутка з'явіўся і кінуўся на краўца, намерыўшыся нанізаць чалавека на рог.

— Цішэй, цішэй, пачвара, — кажа кравец. — Так справа не пойдзе. — Ён спыніўся і пачаў чакаць, пакуль звер наблізіцца, пасля жвава адскочыў і схваўся за дрэва. Адзінарог, які шалёна імчаўся, з усяе сілы загнаў рог у дрэва, ды так моцна, што раве, круціцца, а выцягнуць рог не можа, так і злавіўся.

— Цяпер птушачка ў маіх руках, — сказаў задаволена кравец, і, выйшаўшы са схованкі, накінуў адзінарогу на шыю вяроўку, пасля адсек яму сякерай рог, і, калі ўсё было зроблена чын чынам, вывеў звера з лесу, і пакіраваў да караля.

Але кароль і на гэты раз не хацеў аддаваць наабыцанага і выказаў краўцу грэчые патрабаванне. Цяпер павінен ён быў злавіць дзікага вепрука для будучага вяселля, гэты звер чыніць лесу вялікую шкоду, падкопваючы дрэвам карэнне. Дапамагчы краўцу павінны былі егеры.

— Хай будзе так, — пагадзіўся кравец, — і гэта для мяне дзіцячая пацеха!

Егераў з сабой у лес ён не ўзяў, і яны былі гэтым вельмі задаволеныя, бо дзік неаднойчы ганяў іх між дрэў і зноў сустракацца з ім не было ніякай ахвоты.

Калі дзік заўважыў краўца, то адразу, з пенай на лычы, кінуўся на чалавека, збіраючыся збіць яго з ног ашчэранымі ікламі. Але жвавы герой паспеў ускочыць у каплічку, што стаяла паблізу, і імгненна выскачыў з яе праз акенца, з іншага боку. Дзік таксама ўскочыў у капліцу, а кравец тым часам абабег вакол будыніны ды зачыніў дзверы. Тут люты звер і злавіўся: быў ён дужа няўключны, тоўсты, каб выскачыць праз акно.

Паклікаў тады кравец егераў, каб тыя ўласнымі вачыма пабачылі злоўленага звера, а сам пакіраваў да караля; і як ужо вяльможнаму не хацелася, а давялося-такі стрымаць абяцанае слова, і ён выдаў краўцу сваю дачку ў жонкі і перадаў палову каралеўства.

Каб ведаў ён, што стаіць перад ім не вялікі герой, а звычайны кравец, то зрабілася б яму дужа кепска.

Вяселле адсвяткавалі з вялікай раскошай ды малой

радасцю; і вось зрабіўся кравец каралём.

Праз нейкі час пачула ноччу маладая каралева, як яе муж у сне размаўляе: «Хлапчына, пашый мне куртку ды залапі порткі, а не зробіш, адлупцюю аршынам». Тут і здагадалася яна, з якога завулка родам яе суджаны; ранкам расказала пра сваё гора бацьку і пачала слэзна прасіць яго, каб ён пазбавіў яе ад такога мужа. Пачаў кароль суцяшаць яе ды кажа:

— Гэтай ноччу ты свой пакой не зачыняй, мае слугі будуць стаяць ля дзвярэй, і як толькі кравец засне, яны звяжуць яго і аднясуць на карабель, які адвядзе самазванца ў далёкую краіну.

Каралева такім абяцаннем засталася задаволеная, але каралеўскі збраяносец, які ўсё гэта чуў, будучы верным маладому каралю, паведаміў яму пра ўсё гэта.

— Я іх не баюся, — сказаў кравец.

Вечарам ён улёгся, як звычайна, у пасцель са сваёй жонкай. Яна падумала, што ён заснуў, паднялася, адчыніла дзверы ды зноў лягла ў пасцель. А кравец зрабіў выгляд, быццам моцна спіць, і пачаў, як скрозь сон, мармытаць: «Хлапчына, пашый мне куртку ды залапі порткі, а не зробіш, адлупцюю аршынам! Я пабіў семярых адным махам, забіў двух веліканаў, вывеў з лесу адзінарога, злавіў дзікага вепра — ці ж мне баяцца тых, хто стаіць за дзвярыма!»

Пачулі слугі, што мармыча кравец, і ахаліў іх такі страх, што яны збеглі куды вочы глядзяць. І ніхто з тае пары не адважыўся чапаць краўца.

І вось, як быў кравец каралём, так на ўсё жыццё ім і застаўся.

СПАДАРЫНЯ МЯЦЕЛІЦА

Была ў адной удавы дачка, была ў яе яшчэ і падчарка. Падчарка старанная, прыгожая, а дачка і непрыгожая, і гультайка страшэнная. Дачку сваю ўдава вельмі любіла і ўсё ёй даравала, а падчарку прымушала шмат працаваць і карміла надта дрэнна.

Кожную раніцу павінна была падчарка садзіцца ля калодзежа і прасці пражу. І столькі ёй патрэбна было спрасці, што часта нават да крыві сцірала яна пальцы.

Аднаго разу сядзела яна так, прала і вымазала крывёю верацяно. Нахілілася дзяўчына да калодзежа,

каб абмыць верацяно, і раптам выслізнула ў яе верацяно з рук і звалілася ў калодзеж.

Заплакала падчарка і пабегла дадому расказаць мачасе пра сваю бяду.

— Ты яго выпусціла, ты яго і даставай, — сказала мачаха злосна. — Ды глядзі, без верацяна не вяртайся.

Пайшла дзяўчына назад да калодзежа і з гора ўзяла ды і кінулася ў ваду. Кінулася ў ваду і адразу прытомнасць страціла.

А калі апрытомнела, убачыла яна, што ляжыць на зялёным лужку, з неба сонца свеціць, а на лужку кветкі растуць.

Пайшла дзяўчына па лужку, глядзіць: стаіць на лужку печ, а ў печы хлябы пякуцца. Хлябы крыкнулі ёй:

— Ах, вымі нас, дзяўчына, з печы хутчэй! Ах, вымі хутчэй! Бо мы зусім згарым!

Узяла дзяўчына лапату і выняла хлябы з печы.

Потым падалася яна далей і прыйшла да яблыні. А на яблыні было шмат спелых яблыкаў. Яблыня крыкнула ёй:

— Ах, патрасі мяне, дзяўчына, патрасі! Яблыкі даўно паспелі!

Пачала дзяўчына трэсці дрэва. Яблыкі дажджом на зямлю пасыпаліся. І да таго часу трэсла яна яблыню, пакуль не засталася на ёй ніводнага яблыка.

Сабрала дзяўчына яблыкі ў кучу і пайшла далей. І вось нарэшце прыйшла яна да хаткі. З акна хаткі выглянула бабуля. З рота ў яе тырчалі вялізныя белыя зубы. Убачыла дзяўчына бабулю, спалохалася і хацела ўцячы, але бабуля крыкнула ёй:

— Чаго ты спалохалася, мілая? Заставайся лепш у мяне. Будзеш добра працаваць, і табе добра будзе. Ты мне толькі пасцель сцялі лепей ды пярыну і падушкі ўзбівай мацней, каб пер'е ва ўсе бакі ляцела. Калі ад маёй пярыны пер'е ляціць, на зямлі снег ідзе. Ведаеш, хто я? Я — сама спадарыня Мяцеліца.

— Што ж, — адказала дзяўчына, — я згодна паступіць да вас на службу.

Так і засталася яна працаваць у бабулі. Дзяўчына яна была добрая, працавітая і рабіла ўсё, што ёй бабуля загадвала.

Пярыну і падушкі яна так моцна ўзбівала, што пер'е, быццам камякі снегу, ляцела ва ўсе бакі.

Добра жылося дзяўчыне ў Мяцеліцы. Ніколі яе Мяцеліца не лаяла, а карміла заўсёды сытна і смачна.

Ды ўсё ж хутка пачала дзяўчына сумаваць. Спачатку яна і сама зразумець не магла, чаму сумуе, — бо ёй тут у тысячу разоў лепш, чым дома, жывецца, а потым зразумела, што сумуе яна менавіта па родным доме. Як там ні кепска было, а ўсё ж яна вельмі да яго прывыкла.

Вось аднойчы і кажа дзяўчына бабулі:

— Я вельмі засумавала па дому. Як мне ў вас ні добра, але не магу я тут больш заставацца. Мне дужа хочацца родных пабачыць.

Выслухала яе Мяцеліца і сказала:

— Мне падабаецца, што ты сваіх родных не забываш. Ты добра ў мяне папрацавала. За гэта я табе сама пакажу дарогу дадому.

Узяла яна дзяўчыну за руку і прывяла да вялікай брамы. Брама расчынілася, і калі дзяўчына праходзіла пад ёю, пасыпалася на яе зверху золата. Так і выйшла яна з брамы, уся золатам абсыпаная.

— Гэта табе ўзнагарода за тваю стараннасць, — сказала Мяцеліца і дала ёй верацяно, тое самае, якое ў калодзеж упала.

Потым брама зачынілася, і дзяўчына зноў апынулася наверху, на зямлі. Неўзабаве прыйшла яна да мачашынай хаты. Увайшла яна ў хату, а пеўнік, які сядзеў на калодзежы, у гэты час заспяваў:

— Ку-ка-рэ-ку, дзяўчына прыйшла!

Многа золата ў хату прынесла!

Убачылі мачаха з дачкой, што прынесла падчарка з сабой многа золата, і сустрэлі яе ласкава. Нават не лаялі за доўгую адсутнасць.

Расказала ім дзяўчына пра ўсё, што з ёю здарылася, і захацелася мачасе, каб яе дачка стала таксама багатай, каб яна таксама многа золата дамоў прынесла.

Пасадзіла яна сваю дачку прасці каля калодзежа. Села лянівая дачка ля калодзежа, але прасці не стала. Толькі падрапала сабе палец цярноўнікам да крыві, вымазала верацяно крывёю, кінула яго ў калодзеж і сама з ім у ваду скокнула.

І вось апынулася яна на тым жа самым зялёным лужку, дзе раслі прыгожыя кветкі. Падалася яна па сцяжынцы і неўзабаве прыйшла да печы, дзе пякліся хлябы.

— Ах,— крыкнулі ёй хлябы,— вымі нас з печы!
Вымі хутчэй! Мы спякліся ўжо! Мы хутка згарым!

— Яшчэ чаго! — адказала гультайка.— Буду я з-за вас пэцкацца,— і пайшла далей.

Потым прыйшла яна да яблыні, яблыня крыкнула ёй:

— Ах, патрасі мяне, дзяўчына, патрасі мяне! Яблыкі ўжо даўно паспелі!

— Як жа, як жа,— адказала яна,— яшчэ, калі я пачну цябе трэсці, які-небудзь яблык мне на галаву зваліцца ды гуз наб'е!

Нарэшце падышла гультайка да хаткі спадарыні Мяцеліцы. Яна зусім не спалохалася яе. Сястра ж расказала пра вялікія зубы Мяцеліцы і пра тое, што яна зусім не страшная.

Вось і пачала гультайка працаваць у Мяцеліцы.

Першы дзень яна яшчэ так-сяк імкнулася пераадолець сваю ляноту, слухала спадарыню Мяцеліцу, узбівала ёй пярыну і падушкі так, што пер'е ляцела на ўсе бакі.

А на другі і на трэці дзень пачала яе адольваць лянота. Раніцай неахвотна падымалася яна з ложка, пасцель сваёй гаспадыні слава дрэнна, а пярыну і падушкі зусім перастала ўзбіваць.

Надакучыла Мяцеліцы трымаць такую служанку, вось яна і кажа ёй:

— Ідзі ты назад да сябе дамоў!

Тут гультайка ўзрадавалася.

«Ну,— думае,— зараз на мяне золата пасыплецца».

Падвяла яе Мяцеліца да вялікай брамы. Расчынілася брама. Але калі выходзіла з яе гультайка, не золата на яе пасыпалася, а перакуліўся кацёл са смалой.

— Вось табе ўзнагарода за тваю работу,— сказала Мяцеліца і зачыніла браму.

Прыйшла гультайка дадому, а пеўнік, які сядзеў на калодзежы, убачыў яе і закрычаў:

— Будуць смяцца ўсе ў сяле:

Уваходзіць дзяўчына ўся ў смале!

І так гэта смала да яе моцна прыліпла, што засталася на скуры на ўсё жыццё.

БРЭМЕНСКІЯ МУЗЫКІ

Шмат гадоў таму жыў на свеце млынар. І быў у млынара асёл, разумны і дужы.

Доўга працаваў асёл на млыне, цягнуў на спіне кулі з мукой і вось нарэшце састарыўся. Бачыць гаспадар: аслабеў асёл, не здатны больш для работы — і выгнаў яго з дому.

Спалохаўся асёл: «Куды я пайду, куды падзенуся? Стары я стаў і слабы».

А потым падумаў: «Пайду гэтак я ў нямецкі горад Брэмен і стану там гарадскім музыкам».

Так і зрабіў. Пайшоў у нямецкі горад Брэмен.

Ідзе асёл па дарозе і крычыць па-аслінаму. І раптам бачыць ён: ляжыць на дарозе сабака і цяжка дышае.

— Чаму ты так задыхаўся, сабака? — пытае асёл. — Што з табой?

— Стаміўся, — гаворыць сабака. — Бег доўга, вось і задыхаўся.

— Чаго ж так бег, сабака? — пытае асёл.

— Ах, асёл, — гаворыць сабака. — Пашкадуй мяне. Жыў я ў паляўнічага, доўга жыў. Па палях і балотах за дзічынай для яго бегаў, а цяпер стары стаў, і надумаў мой гаспадар мяне забіць. Вось я і збег ад яго, а што далей рабіць — не ведаю.

— Пойдзем са мной у горад Брэмен, — адказвае яму асёл, — зробімся там музыкамі: Брэшаш ты гучна, голас у цябе добры — ты будзеш спяваць і ў барабан біць. А я буду на гітары іграць.

— Што ж, — гаворыць сабака, — пойдзем.

Пайшлі яны разам.

Асёл ідзе, крычыць па-аслінаму, сабака ідзе, брэша па-сабачы.

Ішлі яны, ішлі і раптам бачаць: сядзіць на дарозе кот, сумны сядзіць, невясёлы.

— Што ж ты такі сумны? — пытае яго асёл.

— Што ж ты такі невясёлы? — пытае сабака.

— Ах, — гаворыць кот, — пашкадуйце вы мяне, асёл і сабака. Жыў я ў сваёй гаспадыні, доўга жыў, — лавіў пацукоў і мышэй. А цяпер стары стаў, зубы ў мяне прытупіліся, і захацела мая гаспадыня мяне ў рэчцы ўтапіць. Я і збег з дому. А што далей рабіць — не ведаю.

Асёл яму адказвае:

— Пойдзем з намі, кот, у горад Брэмен, станем там вулічнымі музыкамі. Голас у цябе добры, ты будзеш спяваць і на скрыпцы іграць, сабака — спяваць і на барабане іграць, а я — спяваць і на гітары іграць.

— Што ж, — гаворыць кот, — пойдзем.

Пайшлі яны разам.

Асёл ідзе, крычыць па-аслінаму, сабака ідзе, брэша па-сабачы, кот ідзе, мяўкае па-кашачы.

Ішлі яны, ішлі. Праходзяць побач аднаго двара і бачаць: сядзіць на варотах певень і крычыць на ўсё горла: «Ку-ка-рэ-ку!»

— Ты што, пеўнік, крычыш? — пытае яго асёл.

— Што з табой здарылася? — пытае яго сабака.

— Можа, цябе хто пакрыўдзіў? — пытае кот.

— Ах, — гаворыць певень, — пашкадуйце вы мяне, асёл, сабака і кот. Заўтра да маіх гаспадароў госці прыедуць, і вось збіраюцца мае гаспадары зарэзаць мяне і зварыць з мяне суп. Што мне рабіць?

Адказвае яму асёл:

— Пойдзем з намі, певень, у горад Брэмен, і станем там вулічнымі музыкамі. Голас у цябе добры, ты будзеш спяваць і на балалайцы іграць, кот будзе спяваць і на скрыпцы іграць, сабака — спяваць і на барабане іграць, а я буду спяваць і на гітары іграць.

— Што ж, — гаворыць певень, — пойдзем.

Пайшлі яны разам.

Асёл ідзе, крычыць па-аслінаму, сабака ідзе, брэша па-сабачы, кот ідзе, мяўкае па-кашачы, певень ідзе, кукарэкае.

Ішлі яны, ішлі, і вось настала ноч. Асёл і сабака ляглі пад вялізным дубам, кот сеў на галіну, а певень узляцеў на самую вершаліну дрэва і пачаў адтуль глядзець на ўсе бакі.

Глядзеў, глядзеў і ўбачыў: свеціцца непадалёку агеньчык.

— Агеньчык свеціцца! — крычыць певень.

Асёл кажа:

— Трэба даведацца, што гэта за агеньчык. Можа, паблізу дом стаіць.

Сабака кажа:

— Можа, у гэтым доме мяса ёсць. Я б паеў.

Кот кажа:

— Можа, у гэтым доме малако ёсць. Я б папіў.

А певень кажа:

— Можа, у гэтым доме проса ёсць. Я б падзеўб.
Усталі яны і пайшлі на агеньчык.

Выйшлі на паляну, а на паляне дом стаіць, і акенца
ў ім свеціцца.

Асёл падышоў да дома і зазірнуў у акенца.

— Што ты там бачыш, асёл? — пытае яго певень.

— Бачу я, — адказвае асёл, — сядзяць за сталом
разбойнікі, ядуць і п'юць.

— Ох, як хочацца есці! — сказаў сабака.

— Ох, як хочацца піць! — сказаў кот.

— Як бы нам разбойнікаў з дома выгнаць? — ска-
заў певень.

Думалі яны, думалі і прыдумалі.

Асёл ціхенька паставіў пярэднія ногі на падакон-
нік, сабака залез на спіну аслу, кот ускочыў на спіну
сабаку, а певень узляцеў на галаву кату.

І тут яны ўсе разам закрычалі:

асёл — па-аслінаму,

сабака — па-сабачы,

кот — па-кашачы,

а певень — закукарэкаў.

Закрычалі яны і ўваліліся праз акно ў пакой.

Напалохаліся разбойнікі і ўцяклі ў лес.

А асёл, сабака, кот і певень сталі вакол стала і ўзя-
ліся за ежу.

Елі-елі, пілі-пілі, — наеліся, напіліся і спаць лег-
лі.

Асёл расцягнуўся ў двары на сене, сабака ўлёгся
перад дзвярыма, кот скруціўся клубком на печы, а пе-
вень залез на вароты.

Патушылі яны святло ў доме і заснулі.

А разбойнікі сядзяць у лесе і глядзяць з гушчару на
свой дом.

Бачаць: святло ў акенцы патухла, цёмна стала.

І паслалі яны аднаго разбойніка паглядзець, што
ў доме робіцца.

Можа, дарэмна яны так напалохаліся.

Падышоў разбойнік да дома, адчыніў дзверы, зай-
шоў на кухню. Бачыць, а на печы два агеньчыкі га-
раць.

«Напэўна, гэта вуголле, — падумаў разбойнік, —
вось я зараз лучынку распалю».

Ткнуў ён агеньчык лучынкай, а гэта было кацінае
вока.

Раззлаваўся кот, ускочыў, зафыркаў, ды як драпа-
не лапай, ды як зашыпіць.

Разбойнік — у дзверы.

А тут яго сабака за нагу схапіў.

Разбойнік — на двор.

А тут яго асёл капытом убрыкнуў.

Разбойнік — у вароты.

А з варотаў певень як закрычыць:

— Кукарэку!

Кінуўся разбойнік з усіх ног у лес. Прыбег да сваіх
таварышаў і кажа:

— Бяда! У нашым доме пасяліліся страшныя велі-
каны. Адзін мне ўвесь твар кап'ём падрапаў, другі мне
ножыкам нагу парэзаў, трэці мне па спіне дубінай
вытнуў, а чацвёрты закрычаў мне ў след: «Трымай
злодзея!»

— Ох, — сказалі разбойнікі, — трэба нам адсюль як
мага хутчэй уцякаць.

І пайшлі разбойнікі з гэтага лесу назаўжды.

А брэменскія музыкі — асёл, сабака, кот і певень —
засталіся жыць ды пажываць у іх доме.

РАЗУМНАЯ ЭЛЬЗА

Жыў-быў чалавек, і была ў яго дачка, звалі яе
Разумнай Эльзай. Вось вырасла яна, а бацька і кажа:

— Пара аддаць яе замуж.

— Так, — сказала маці, — калі толькі знойдзецца
такі чалавек, які захоча яе ўзяць.

І прыйшоў нарэшце з далёкіх мясцін чалавек, звалі
яго Ганс; пачаў ён да яе сватацца, але паставіў умовы,
каб Разумная Эльза была да таго ж і вельмі разваж-
лівай.

— О, — сказаў бацька, — яна кемлівая.

А маці дадала:

— Ах, ну што і казаць: яна ўсё разумее, бачыць
нават, як вецер на вуліцы гуляе, і чуе, як мужі каш-
ляюць.

— Ну, — сказаў Ганс, — а калі яна будзе не вельмі
кемлівай, то я з ёю не ажанюся.

Вось сядзяць яны за сталом, абедуюць, а маці і
кажа:

— Эльза, схадзі ў склеп ды прынесі нам піва.

Узяла Разумная Эльза з паліцы збан і спусцілася ў склеп, весела пазвоньваючы накрыўкай, каб час ішоў хутчэй. Прыйшла яна ў склеп, паставіла перад піўной бочкай зэдлік, каб не трэба было нагінацца, і спіна каб не забалела, і каб не занадта стаміцца. Паставіла перад сабой збан, адкруціла кран і, каб вочы не заставаліся без справы, пакуль піва нальецца, пачала сцяну разглядваць; вось глядзіць яна ды разглядвае і заўважыла раптам над сабой кірку на сцяне, якую забыліся там памылкова муляры. І пачала Разумная Эльза плакаць ды галасіць: «Калі выйду замуж за Ганса, і народзіцца ў нас дзіця, і вырасце яно, і пашлем мы яго ў склеп піва нацадзіць, раптам зваліцца яму на галаву кірка і заб'е яго насмерць». Сядзіць яна і плача, што ёсць сілы галосіць з-за будучага няшчасця. А ў хаце наверху чакаюць у гэты час піва, а Разумная Эльза ўсё не вяртаецца. Гаспадыня і кажа работніцы:

— Схадзі ты ў склеп ды паглядзі, што там з Эльзай здарылася.

Пайшла работніца, бачыць — сядзіць Эльза перад бочкай і плача-заліваецца.

— Эльза, чаго ты плачаш? — пытаецца работніца.

— Ох, — адказвае яна, — ды як жа мне не плакаць? Калі выйду я замуж за Ганса і народзіцца ў нас дзіця, вырасце яно вялікае, і давядзецца яму пайсці ў склеп піва нацадзіць, то раптам незнарок можа зваліцца яму на галаву кірка і забіць яго насмерць...

І сказала работніца:

— Вось якая ў нас Эльза разумніца!

Падсела яна да яе і пачала таксама гора аплакваць. А ў хаце ўсё піва чакаюць не дачакаюцца, а работніца не вяртаецца. Тады бацька і кажа работніку:

— Схадзі ты ў склеп ды паглядзі, што там Эльза з работніцай робяць.

Спусціўся работнік у склеп, бачыць — сядзіць Разумная Эльза з работніцай, і абедзве плачуць. Пытаецца ён у іх:

— Чаго вы плачаце?

— Ох, — адказвае Эльза, — ды як жа мне не плакаць? Калі выйду я замуж за Ганса і народзіцца ў нас дзіця, вырасце яно вялікае, і давядзецца яму пайсці ў склеп піва нацадзіць, то раптам зваліцца яму на галаву кірка і заб'е яго насмерць...

Работнік і кажа:

— Вунь якая ў нас Эльза разумная! — падсеў да яе і таксама заплакаў. А ў хаце чакаюць работніка, і ён усё ніяк не вяртаецца. Тады бацька кажа маці:

— Схадзі ты сама ў склеп ды паглядзі, што там з Эльзай здарылася.

Спусцілася маці ў склеп, бачыць — усе трое плачуць. Пытаецца яна ў іх, чаго гэта яны плачуць; расказала ёй Эльза, што яе будучае дзіця, калі яно падрасце, можа забіць кірка, — будзе яно наліваць піва, а кірка раптам і зваліцца яму на галаву. І сказала маці:

— Ох, якая ж у нас разумная Эльза! — падсела да іх і таксама заплакала.

Пачакаў бацька крыху, бачыць — маці таксама не вяртаецца, а выпіць піва ўсё болей і болей хочацца. Ён і кажа:

— Трэба будзе мне самому ў склеп схадзіць ды паглядзець, што гэта там з Эльзай здарылася.

Спусціўся ён у склеп, бачыць — сядзяць усе поруч і горка плачуць; даведаўся ён, што прычынай таму Эльзіна дзіця, якога яна, магчыма, калі-небудзь народзіць, і што можа яго забіць кірка, калі, нацэджаючы піва, яно будзе сядзець якраз пад кіркай, а ў гэты час яна можа зваліцца, і ён усклікнуў:

— Якая ж у нас, аднак, разумная Эльза! — сеў і таксама разам з імі заплакаў.

Доўга чакаў жаніх у хаце адзін, але ніхто не вяртаўся, і падумаў ён: «Відаць, яны мяне ўнізе чакаюць, трэба будзе і мне таксама туды схадзіць ды паглядзець, што яны там робяць». Спусціўся ён уніз, бачыць — сядзяць яны ўсе ўпяцярых і плачуць-галосяць, ды так жаласна — адно мацней за аднаго.

— Што ў вас за бяда здарылася? — пытаецца ён.

— Ах, мілы Ганс, — адказала Эльза, — калі мы з табой пажэнімся і будзе ў нас дзіця, вырасце яно вялікае, то можа здарыцца, што пашлем мы яго ў склеп піва нападзіць, а кірка, якая тырчыць на сцяне, можа, чаго добрага, зваліцца і разбіць яму галаву і забіць яго насмерць. Ну, як жа нам не плакаць з-за гэтага.

— Ну, — сказаў Ганс, — большага розуму для маёй гаспадаркі і не трэба. Эльза, ты такая разумная, што я з табою ажанюся, — і ўзяў яе за руку, павёў наверх і адсвяткаваў з ёю вяселле.

Пажыла яна з Гансам трохі, а ён і кажа:

— Жонка, я паеду на заробкі. Патрэбна нам на грошы разжыцца, а ты ідзі ў поле жаць пшаніцу, каб быў у нас хлеб у хаце.

— Добра, мілы Ганс, я так і зраблю.

Пайшоў Ганс, наварыла яна сабе смачнай кашы і ўзяла з сабой у поле. Прыйшла туды і сама сябе пытае:

— Што мне рабіць? Ці жаць спачатку, ці перш паесці? Э, мабыць, паем я спачатку.

З'ела яна гаршчок кашы, наелася і зноў пытае:

— Што мне рабіць? Ці жаць спачатку, ці, можа, перш паспаць? Відаць, пасплю я спярша.— Лягла яна ў пшаніцу і заснула.

А Ганс у гэты час даўно ўжо дадому вярнуўся, а Эльзы ўсё няма і няма. Вось ён і кажа:

— Якая ў мяне разумная Эльза, яна такая руплівая — і дамоў не вяртаецца, і нічога не есць.

А яе ўсё няма і няма. Ужо і вечар настаў, выйшаў Ганс у поле паглядзець, колькі яна пшаніцы нажала; бачыць, што нікольні не зжата і ляжыць Эльза ў пшаніцы і спіць. Пабег Ганс хутчэй дамоў, прынёс з сабой птушкалоўную сетку з бразготкамі і накінуў яе на Эльзу; а яна ўсё працягвае спаць. Пабег ён дамоў, зашчапіў дзверы, усеўся на лаву і ўзяўся за работу.

Нарэшце ўжо зусім сцямнела, прачнулася Разумная Эльза, і толькі яна паднялася, а бразготкі на ёй і зазвінелі, і як ні зробіць яна крок, а бразготкі звіяняць і звіяняць. Спалохалася яна і задумалася: ці сапраўды яна Разумная Эльза? І пачала сама ў сябе пытаць: «Ці я гэта, ці не я?» І сама не ведала, як ёй на гэта адказаць, і стаяла яна некаторы час у сумненні; нарэшце яна падумала: «Пайду я дамоў ды запытаю, ці я гэта, ці не я, — там ужо дакладна ведаюць».

Прыбегла яна дадому, а дзверы зашчаплены. Па-стукала яна ў аконца і пытае:

— Ганс, ці дома Эльза?

— Так, — адказвае Ганс, — яна дома.

Спалохалася яна і кажа:

— Ах, божа мой, значыць, гэта не я! — і кінулася да суседзяў. А людзі пачулі звон бразготак і не захацелі ёй адчыняць, і нідзе не знайшлося ёй прытулку. І пабегла яна тады з вёскі; і ніхто яе з таго часу больш не бачыў.

ХЛОПЧЫК-ЯК-ПАЛЬЧЫК

Жыў калісьці на свеце бедны селянін. Сядзеў ён аднойчы вечарам ля печы і прысак варушыў, а жонка сядзела і прала. Вось ён і кажа жонцы:

— Так прыкра, што няма ў нас дзяцей. Вельмі ж у нас ціха, а вось у іншых хатах, ты толькі зірні, як шумна ды весела.

— Гэта праўда, — адказала жонка і ўздыхнула, — каб быў у нас хоць адзін, хай сабе такі маленькі, як мезены пальчык, дык і то я была б шчаслівая. А як мы любілі б яго!

І здарылася так, што жонка стала цяжарнай і праз сем месяцаў нарадзіла немаўлятка, і было яно здоровае ды статнае, але росту мела не болей за палец.

І сказалі яны:

— Вось так яно і сталася, як мы хацелі: сыночка нашага мы будзем любіць, — і імя яму далі за яго рост Хлопчык-як-пальчык.

Яны добра яго кармілі, але хлопчык усё не рос ды не рос і заставаўся такім, якім і нарадзіўся; аднак вочы ў яго былі разумныя, і неўзабаве выявіў ён сябе кемлівым і руплівым, і ўсё, за што ён ні браўся, яму ўдавалася.

Сабраўся аднойчы селянін у лес дровы секчы і сказаў сам сабе: «Вось было б добра, каб нехта прыехаў па дровы з возам».

— Татка, — кажа Хлопчык-як-пальчык, — я прывязу воз, ты ўжо не сумнявайся, з'явімся мы ў лесе своечасова.

— Але як жа ты з гэтым справішся, ты ж такі маленькі, каб канём кіраваць?

— Гэта, татка, не бяда! Калі маці запражэ, дык я залезу каню ў вуха і буду яму крычаць, куды трэба ехаць.

— Добра, — адказаў бацька, — адзін раз, бадай што, паспрабуем.

Калі прыйшла пара, запрагла маці каня і пасадзіла Хлопчыка-як-пальчык каню ў вуха, і стаў хлапчына пакрыкваць, куды яму ехаць: «Но! но! Лявей, правей!»

Усё ішло як мае быць, як у вопытнага фурмана, і воз каціўся проста ў лес. Ды здарылася так, што на паваротцы, калі Хлопчык-як-пальчык крыкнуў: «На-

лева, налева!», насустрач з'явіліся двое незнаёмых.

— Глянь,— кажа адзін з іх,— што гэта такое? Едзе сабе воз, фурман на каня пакрыквае, а самога не відаць.

— Тут штосьці не тое,— зазначыў другі,— давай пойдзем следам за возам і пацікуем, дзе ён спыніцца.

Але воз ехаў сабе ўсё далей і далей у лес і прамым кірункам туды, дзе секлі дровы. Ubачыў Хлопчык-як-пальчык бацьку і кажа яму:

— Вось, татка, я і прыехаў з возам. А цяпер ты знімі мяне і апусці на зямлю.

Бацька левай рукой узяў каня за аброць, а правай дастаў з конскага вуха свайго сыночка, які весела ўсеўся на былінку.

Ubачылі незнаёмцы Хлопчыка-як-пальчык і не ведалі, што ім і казаць ад здзіўлення. Паклікаў адзін другога ўбок і кажа:

— Паслухай, гэты недаростак мог бы прынесці нам шчасце, мы паказвалі б яго ў вялікім горадзе за грошы,— давай купім яго.

Падышлі яны да селяніна і гавораць:

— Прадай нам свайго маленькага чалавечка, яму будзе ў нас добра.

— Не,— адказвае селянін,— гэта мой любы сыноч, і я яго нават за вялікае золата не прадам.

Але Хлопчык-як-пальчык пачуў, што яго купляюць, залез па складках вопраткі да бацькі на плечы і пачаў шаптаць яму ў вуха:

— Татка, прадавай мяне, а назад да цябе я сам вярнуся.

І вось прадаў яго бацька за вялікія грошы двум незнаёмцам.

— А куды ж цябе пасадзіць? — пытаюцца яны ў малечы.

— Ды пасадзіце мяне на поле вашага капелюша, там мне можна будзе шпацыраваць і ваколіцы аглядаць, я адтуль не звалюся.

Яны згадзіліся з ім. Хлопчык-як-пальчык развітаўся з бацькам, і яны рушылі ў шлях-дарогу.

Ішлі яны, ішлі, а ўжо і вечарэць пачынае, тады малеча і кажа:

— Апусціце мяне на дол, бо маю патрэбу.

— Ат, заставайся там наверху,— прамовіў чалавек, на галаве ў якога ён сядзеў,— нічога страшнага, ад

птушак таксама іншы раз перападае.

— Не,— адказаў Хлопчык-як-пальчык,— я ведаю, як трэба сябе паводзіць, хутчэй апусціце мяне ўніз.

Зняў чалавек капялюш і пасадзіў малечу на прыдарожнае поле. Хлопчык-як-пальчык скокнуў убок і пачаў прабірацца паміж грудамі зямлі, а калі прыкмеціў мышыную норку, узяў і схаваўся туды.

— Бывайце, спадары, бывайце, ідзіце сабе дамоў без мяне,— гукнуў ён ім з норкі і пачаў смяяцца з іх.

Падбеглі тыя да мышынай норкі, давай торкаць у яе палкамі, але дарэмна,— Хлопчык-як-пальчык запаўзаў усё глыбей і глыбей, а незнаёмцаў ужо і ноч агарнула, і давялося ім вярнуцца дамоў са злосцю ды з пустой торбай.

Калі Хлопчык-як-пальчык зразумеў, што яны пайшлі, ён вылез з падземнага хода. «Упоцёмку ісці па полі, бадай што, будзе небяспечна,— сказаў ён,— яшчэ шую або нагу сабе скруціш». На шчасце, натрапілася яму на дарозе пустая ракавіна слімака. «Дзякуй Богу,— сказаў ён,— цяпер я магу правесці ноч спакойна»,— і залез у ракавіну.

Толькі прымеркаваўся ён заснуць, як раптам чуе — ідуць міма два чалавекі, і адзін з іх гаворыць:

— Як гэта нам украсці ў багатага пастара грошы і серабро?

— Я табе сказаў бы, як гэта зрабіць! — гукнуў Хлопчык-як-пальчык.

— Што гэта? — пытаецца напалоханы злодзей.— Я чую, нехта гаворыць.

Прыпыніліся яны і пачалі ўслухоўвацца. Тады Хлопчык-як-пальчык зноўку прамовіў:

— Вазьміце мяне з сабою, я вам памагу.

— А дзе ж ты?

— А вы пашукайце мяне на зямлі і слухайце, адкуль голас чуецца,— адказаў ён.

Нарэшце злодзеі знайшлі яго і паднялі ўгару.

— Ну і малеча ж ты, як ты можаш нам памагчы? — здзівіліся яны.

— А вось як,— адказаў ён,— я залезу цераз краты ў камору пастара і дастану вам тое, што патрэбна.

— І то праўда,— сказалі яны,— паглядзім, як ты з гэтым справішся.

Прышлі яны да хаты пастара, і залез Хлопчык-як-пальчык у камору ды як закрычыць адтуль на ўсё горла:

— Вы хочаце забраць усё, што тут ёсць?

Спалохаліся зладзеі і кажуць:

— Цішэй гавары, а то яшчэ хто-небудзь прачнецца.

Але Хлопчык-як-пальчык нібыта не зразумеў іх ды як закрычыць зноў на ўсё горла:

— Што вы хочаце: забраць усё, што тут ёсць?

Пачула гэта кухарка — яна спала ў суседнім пакоі, — абAPERлася на локаць і пачала прыслухоўвацца. Але зладзеі перапалохаліся і адбегліся ад хаты, але пасля ачухаліся і падумалі: «Наш хлапчына, відаць, хоча нас пацвяліць». Яны вярнуліся і шапнулі яму:

— Хопіць сваволіць, дастань нам што-небудзь з каморы.

Але Хлопчык-як-пальчык зноў закрычаў, ды так гучна, як толькі мог:

— Ды я вам усё падам, вы толькі выцягніце рукі!

А служанка ўсё прыслухоўвалася і да слоўца пачула, што яны казалі; саскочыла яна з ложка і, спатыкаючыся, пабегла да дзвярэй каморы. Зладзеі пусціліся наўцёкі, быццам іх даганяў чарадзейны стралок, а служанка, нікога не знайшоўшы, пайшла запальваць свечку. Увайшла яна ў камору, а Хлопчык-як-пальчык тым часам непрыкметна перабраўся ў адрыну.

Служанка абшнарыла ўсе закуткі і зноў лягла на ложка, думаючы, што ўсё гэта ёй прыснілася. А Хлопчык-як-пальчык залез у сена, знайшоў там утульнае месца і вырашыў пераспаць да раніцы, а пасля ўжо вярнуцца дахаты, да маці з бацькам.

Але давялося яму зазнаць іншае! Так, шмат яшчэ на свеце здараецца гора і няшчасця...

Калі пачало развідняцца, служанка ўстала з ложка, каб падкінуць трохі скаціне. Пайшла яна ў адрыну, узяла ахапак сена, і сталася так, што захапіла яна якраз той жмуток сена, у якім ляжаў бедны Хлопчык-як-пальчык. Але ён спаў так моцна, што нічога не чуў, і прачнуўся ўжо ў роце ў каровы, якая схавала яго разам з сенам.

«Авохці мне, а Божухна, — усклікнуў ён, — хіба што я на сукнавальню трапіў!» — але хутка зразумеў, дзе апынуўся. І ён стараўся як-небудзь праслізнуць паміж зубамі каровы, каб яна не раздушыла яго, і ў рэшце рэшт давялося яму спаўзці ўніз, у страўнік. «А ў каморы, відаць, забыліся вокны выразаць, — прамовіў ён, — бач, і сонца ў яе не свеціць, і агню не

запальваюць». Калі казаць праўду, дык кватэра гэтая яму мала падабалася, і горай за ўсё было тое, што ў дзверы лезла ўсё новае і новае сена, а месца застава-лася ўсё менш і менш. Тады закрычаў ён са страху так моцна, як толькі мог:

— Не трэба мне болей свежага корму, не давайце мне свежага корму!

А служанка ў гэты час якраз даіла карову; пачула яна, што нехта крычыць, але нікога не відаць, і здаўся ёй голас, падобны на той, які яна чула ноччу, і так яна перапалохалася, што ўпала з услончыка і разліла ўсё малако. Пабегла яна, засопшыся, да свайго гаспадара і кажа:

— Ой, Божухна, спадар пастар, а наша карова пачала гаварыць!

— Што ты, звар'яцела? — сказаў пастар, аднак пайшоў у кароўнік — паглядзець, што там здарылася. Але не паспеў ён увайсці, а Хлопчык-як-пальчык як закрычыць зноў:

— Не давайце мне болей свежага корму, не давайце мне болей свежага корму!

Тут і сам пастар спалохаўся і падумаў, што ў каро-ву ўбіўся злы дух, і загадаў ён зарэзаць яе. Зарэзалі карову, а страўнік, дзе схаваная Хлопчык-як-паль-чык, кінулі ў кучу гною.

Хлопчыку-як-пальчык давалося доўга павалтузіць-ца, перш чым ён з неверагоднымі высілкамі выбраўся з каровінага страўніка; вось ён ужо амаль што вылез і нават галаву высунуў, ды тут надарылася новая бяда: бег міма галодны воўк, убачыў трыбухі, схопіў іх і праглынуў. Але Хлопчык-як-пальчык не разгу-біўся. «Бадай што з ваўком можна будзе дамовіць-ца», — падумаў ён і закрычаў яму з воўчага чэрава:

— Шаноўны воўк, я ведаю для цябе прынадны кавалак.

— А дзе ж ён? — спытаўся воўк.

— Ды вунь там у той хаце, але залезці ў яе можна толькі цераз сцёкавую канаву; там чакаюць цябе і пі-рагі, і сала, і каўбасы — усё, усё, чаго захочацца. — І ён падрабязна апісаў ваўку хату свайго бацькі.

Воўк не вагаючыся залез у хату цераз вадасцёка-вую канаву і ўволю наеўся там у каморы ўсяго, што толькі знайшлося. Наеўшыся да адвалу, ён хацеў вылезці назад, але жывот у яго так растаўсеў, што

ранейшым шляхам вылезці ён ужо не мог! На гэта і разлічваў Хлопчык-як-пальчык і падняў у воўчым жываце страшны шум, пачаў крычаць і брыкацца што ёсць моцы.

— Ды спіхні ты там,— кажа воўк,— а то яшчэ людзей разбудзіш!

— Ну і хітры ж ты,— адказвае хлопчык,— сам наеўся, дай і мне трохі павесяліцца,— і пачаў зноў крычаць на ўсё горла.

Тут ад шуму прачнуліся, нарэшце, бацька і маці, падбеглі да каморы і зазірнулі ў шчыліну. Як убачылі яны, што туды залез воўк, кінуліся прэч; бацька схапіў сякеру, а маці касу.

— Ты ідзі следам за мной,— сказаў муж, калі яны ўваходзілі ў камору,— калі я яму стукну, а ён будзе яшчэ жывы, ты яго дабівай і касой распорвай живот.

Пачуў Хлопчык-як-пальчык голас свайго бацькі і як закрычыць:

— Татка, дарагі, тут я, тут, я схаваўся ў воўчым жываце!

І ўсклікнуў бацька ад радасці:

— Дзякуй табе, Божа, наша дзіцятка знайшлося! — і загадаў жонцы кінуць касу, каб Хлопчыка-як-пальчык не параніць. Затым ён як размахнуўся ды як стукне ваўку сякерай па галаве, той і ўпаў нежывы. Знайшлі яны нож і нажніцы, распаролі ваўку чэрава і выцягнулі адтуль малечу.

— А мы гэтулькі гора выцерпелі з-за цябе,— прамовіў бацька.

— Праўда, татка, шмат прыгод я выцерпеў, але, дзякаваць Богу, зноў выбраўся на божы свет!

— А дзе ж ты прападаў?

— Ах, татка, быў я і ў мышынай норцы, і ў каровіным страўніку, і ў воўчым жываце, а зараз ужо застаўся ў вас, нікуды не пайду.

— А мы не прададзім цябе ні за якія скарбы на свеце,— казалі бацька і маці і лашчылі, і мілавалі свайго дарагога Хлопчыка-як-пальчык. Накармілі яго, напайлі, пашылі яму новы касцюмчык,— бо ранейшы падчас вандровак у яго знісіўся.

НЕРАЗУМНЫ ГАНС

Прыйшоў Ганс да маці.

— Бывай,— кажа,— матухна.

Маці пытае:

— Ты куды, Ганс, сабраўся?

Ганс адказвае:

— Іду Грэтэль праведаць, матухна.

Маці кажа:

— Глядзі ж, будзь разумны.

Ганс адказвае:

— Буду, матухна.

Маці кажа:

— Бывай, Ганс.

Ганс адказвае:

— Бывай, матухна.

Прыйшоў Ганс да Грэтэль.

— Добры дзень, Грэтэль.

— Добры дзень, Ганс. Што ты мне ў падарунак прынёс?

— Нічога не прынёс,— кажа Ганс.— Ты сама мне што-небудзь падары.

Грэтэль дала яму іголку.

Ганс кажа:

— Бывай, Грэтэль.

Грэтэль адказвае:

— Бывай, Ганс.

Узяў Ганс у Грэтэль іголку, уторкнуў яе ў сена на возе і пайшоў за возам дадому.

Прыйшоў Ганс дадому.

— Добры вечар, матухна,— кажа Ганс.

— Добры вечар, Ганс,— адказвае матухна,— дзе ты быў?

— У Грэтэль я быў,— кажа Ганс.

— Што ты ёй падарыў? — пытае матухна.

— Нічога не падарыў, сам ад яе ў падарунак іголку атрымаў.

— А дзе ж гэта іголка, Ганс? — пытае матухна.

— У сена на возе ўваткнуў.

— Неразумна ты зрабіў, Ганс,— кажа матухна.— Трэба было яе да рукава прыкалоць.

— Добра,— кажа Ганс,— іншым разам так і зраблю.

Сабраўся зноў Ганс у дарогу.

Маці кажа:

— Ты куды, Ганс, сабраўся?

Ганс адказвае:

— Іду Грэтэль праведаць, матухна.

Маці кажа:

— Глядзі ж, будзь разумны, Ганс.

Ганс адказвае:

— Буду, матухна.

Маці кажа:

— Бывай, Ганс.

Ганс адказвае:

— Бывай, матухна.

Прыйшоў Ганс да Грэтэль.

— Добры дзень, Грэтэль.

— Добры дзень, Ганс. Што ты мне ў падарунак прынёс?

— Нічога не прынёс,— кажа Ганс.— Ты мне што-небудзь падары.

Грэтэль дала яму ножык.

Ганс кажа:

— Бывай, Грэтэль.

Грэтэль кажа:

— Бывай, Ганс.

Узяў Ганс ножык, уваткнуў яго ў рукаў і пайшоў дадому.

Прыйшоў Ганс дадому, а ножыка ў рукаве няма. Толькі дзірка ў рукаве засталася.

— Добры вечар, матухна,— кажа Ганс.

— Добры вечар, Ганс,— адказвае матухна.— Дзе ты быў?

— У Грэтэль я быў,— кажа Ганс.

— Што ты ёй падарыў? — пытае матухна.

— Нічога не падарыў. Сам ад яе ў падарунак ножык атрымаў.

— А дзе гэты ножык, Ганс?

— Ды я яго ў рукаў уваткнуў, ён і згубіўся.

— Неразумна ты зрабіў, Ганс,— кажа матухна.—

Трэба было табе ножык у сумку пакласці.

— Добра,— кажа Ганс,— іншым разам так і зраблю.

Вось зноў сабраўся Ганс у дарогу.

Маці кажа:

— Ты куды, Ганс, сабраўся?

Ганс адказвае:

- Іду Грэтэль праведаць, матухна.
 Маці кажа:
 — Глядзі ж, будзь разумны.
 Ганс адказвае:
 — Буду, матухна.
 Маці кажа:
 — Бывай, Ганс.
 Ганс адказвае:
 — Бывай, матухна.
 Прыйшоў Ганс да Грэтэль.
 — Добры дзень, Грэтэль.
 — Добры дзень, Ганс. Што ты прынёс мне ў пада-
 рунак?
 — Нічога не прынёс,— кажа Ганс.— Ты мне што-
 небудзь падары.
 Грэтэль падарыла яму маленькую казу.
 Ганс кажа:
 — Бывай, Грэтэль.
 Грэтэль кажа:
 — Бывай, Ганс.
 Узяў Ганс казу, засунуў яе ў сумку і пайшоў да-
 дому.
 Прыйшоў Ганс дадому.
 — Добры вечар, матухна.
 — Добры вечар, Ганс. Дзе ты быў?
 — У Грэтэль быў.
 — Што ты ёй падарыў?
 — Нічога не падарыў. Сам ад яе маленькую казу
 атрымаў.
 — А дзе ж твая каза, Ганс?
 — А я яе ў сумку засунуў,— кажа Ганс.— Яна там
 і задыхнулася.
 — Неразумна ты зрабіў, Ганс,— кажа матухна.—
 Трэба было казу на вяроўку прывязаць.
 — Добра,— кажа Ганс,— іншым разам так і
 зраблю.
 Сабраўся Ганс у дарогу.
 Маці кажа:
 — Ты куды, Ганс, сабраўся?
 Ганс адказвае:
 — Грэтэль праведаць, матухна.
 Маці кажа:
 — Глядзі ж, будзь разумны.
 Ганс адказвае:

— Буду, матухна.

Маці кажа:

— Бывай, Ганс.

Ганс адказвае:

— Бывай, матухна.

Прыйшоў Ганс да Грэтэль.

— Добры дзень, Грэтэль.

— Добры дзень, Ганс. Што ты мне ў падарунак прынёс?

— Нічога не прынёс,— кажа Ганс.— Ты мне што-небудзь падары.

Грэтэль дала яму вялікі кавалак свінога сала.

Ганс кажа:

— Бывай, Грэтэль.

Грэтэль кажа:

— Бывай, Ганс.

Узяў Ганс кавалак свінога сала, прывязаў яго да вяроўкі і пацягнуў за сабой. Прыходзіць дадому, а за ім толькі вяроўка цягнецца.

— Добры вечар, матухна,— кажа Ганс.

— Добры вечар, Ганс. Дзе ты быў?

— У Грэтэль быў.

— Што ты ёй падарыў? — пытае матухна.

— Нічога не падарыў, сам ад яе кавалак свінога сала атрымаў,— кажа Ганс.

— А дзе ж свіное сала, Ганс?

— Прывязаў я яго да вяроўкі, пацягнуў дадому, ды па дарозе яго, пэўна, сабакі з'елі.

— Неразумна ты зрабіў, Ганс,— кажа матухна.— Табе трэба было сала на галаве несці.

— Добра,— кажа Ганс,— іншым разам так і зраблю.

І зноў сабраўся ў дарогу.

Маці кажа:

— Ты куды сабраўся, Ганс?

Ганс адказвае:

— Грэтэль праведаць, матухна.

Маці кажа:

— Глядзі, будзь разумны.

Ганс адказвае:

— Буду, матухна.

Маці кажа:

— Бывай, Ганс.

Ганс адказвае:

Бывай, матухна.

Прыйшоў Ганс да Грэтэль.

— Добры дзень, Грэтэль.

— Добры дзень, Ганс. Што ты мне прынёс у пада-
рунак?

— Нічога не прынёс, кажа Ганс.— Ты мне што-
небудзь падары.

Грэтэль падарыла Гансу цяля.

Ганс кажа:

— Бывай, Грэтэль.

Грэтэль кажа:

— Бывай, Ганс.

Узяў Ганс цяля, узваліў яго сабе на галаву і панёс.

Нясе ён цяля на галаве, а яно рвецца, брыкаецца,
не хоча ў Ганса на галаве сядзець. Скінуў Ганс цяля
ў канаву, а сам прыйшоў дадому ўвесь у сіняках і гу-
заках.

— Добры вечар, матухна,— кажа Ганс.

— Добры вечар, Ганс,— кажа матухна.— Дзе ты
быў?

— У Грэтэль я быў,— кажа Ганс.

— Што ты ёй падарыў? — пытае матухна.

— Нічога не падарыў. Сам ад яе цяля атрымаў.

— А дзе ж цяля, Ганс? — пытае матухна.

— Ды я яго на галаве нёс,— кажа Ганс,— а яно
дарогай брыкалася-брыкалася і столькі мне гузакоў на
ілбе наставіла, што я яго ў канаву кінуў.

— Неразумна ты зрабіў Ганс,— кажа матухна.—
Ты б цяля дубцом пагнаў, травой пакарміў і ў нас
у двары да плота прывязаў.

— Добра,— кажа Ганс,— іншым разам так і
зраблю.

Вось зноў сабраўся Ганс у дарогу.

Маці кажа:

— Ты куды, Ганс, сабраўся?

Ганс адказвае:

— Да Грэтэль, матухна.

Маці кажа:

— Глядзі, будзь разумны.

Ганс адказвае:

— Буду, матухна.

Маці кажа:

— Бывай, Ганс.

Ганс адказвае:

— Бывай, матухна.

Прийшоў Ганс да Грэтэль.

— Добры дзень, Грэтэль.

— Добры дзень, Ганс. Што ты прынёс мне ў пада-
рунак?

— Нічога не прынёс, — кажа Ганс. — Ты мне што-
небудзь падары.

Грэтэль кажа:

— Няма чаго мне табе падарыць, Ганс. Я сама
з табой пайду.

Узяў Ганс добры дубчык і пагнаў Грэтэль да сябе
дадому.

А дома травы ёй кінуў і моцна-моцна прывязаў да
плота.

Прыходзіць Ганс да маці.

— Добры вечар, матухна, — кажа Ганс.

— Добры вечар, Ганс, — кажа матухна. — Дзе ты
быў?

— У Грэтэль я быў, — кажа Ганс.

— Што ты ёй падарыў? — пытае матухна.

— Нічога не падарыў, — кажа Ганс. — Сюды яе
прывёў.

— А дзе яна? — кажа матухна.

— Ды я яе да плота ў двары прывязаў і травы ёй
пакінуў.

Пабегла маці ў двор, а Грэтэль там ужо няма, —
толькі вяроўка на плоце матляецца. Збегла Грэтэль.

Так яе Ганс з той пары і не бачыў.

МАЛЕНЬКІЯ ЧАЛАВЕЧКІ

Жыў на свеце шавец. Groшай у яго зусім не было.
І гэтак ён нарэшце збяднеў, што застаўся ў яго толькі
адзін кавалак скуры на пару ботаў. Выкраіў пад вечар
ён з гэтай скуры загатоўкі для ботаў і падумаў: «Лягу
я спаць, а заўтра падымуся раней і пашыю боты».

Так ён і зрабіў: лёг і заснуў. А раніцай прачнуўся,
памыўся і хацеў садзіцца за працу — боты шыць. Але
глядзіць — работа яго ўжо гатовая — боты пашытыя.

Вельмі здзівіўся шавец. Ён не ведаў нават, як такі
выпадак можна растлумачыць.

Узяў ён боты і пачаў іх уважліва разглядаць.

Як добра былі яны пашыты! Ніводнага шыўка

няправільнага. Адразу было відаць, што адмысловы майстар тыя боты шыў. А хутка знайшоўся і пакупнік на боты. І так яны яму спадабаліся, што заплаціў ён за іх вялікія грошы. Змог цяпер шавец купіць сабе скуры на дзве пары ботаў. Скроіў ён вечарам дзве пары і думае: «Лягу я зараз спаць, а заўтра на досвітку ўстану і пачну шыць».

Падняўся ён раніцай, памыўся, глядзіць — гатовы абедзве пары ботаў.

Пакупнікі зноў хутка знайшліся. Вельмі ім спадабаліся боты. Заплацілі яны шаўцу вялікія грошы, і змог той купіць сабе скуры на цэлыя чатыры пары ботаў.

На наступную раніцу і гэтыя чатыры пары былі гатовыя.

І так пайшло з гэтага часу кожны дзень. Што скроіць вечарам шавец, тое да раніцы пашые.

Скончылася ў шаўца беднае ды галоднае жыццё.

Аднойчы вечарам скроіў ён, як заўсёды, боты, але перад сном раптам гаворыць сваёй жонцы:

— Слухай, жонка, а што, калі сёння ноччу не класціся спаць, а паглядзець, хто гэта нам боты шые?

Жонка абрадавалася і сказала:

— Зразумела, не будзем класціся. Давай паглядзім.— Запаліла жонка свечку на сталe, потым схаваліся яны ў кутку пад адзеннем і пачалі чакаць.

І вось роўна ў поўнач прыйшлі ў пакой маленькія чалавечкі. Селі яны за шавецкі стол, узялі сваімі маленькімі пальчыкамі накроеную скуру і пачалі шыць.

Яны так жвава і хутка тыкалі шыламі, шылі ды пастуквалі малаткамі, што шавец ад здзіўлення не мог адарваць ад іх вачэй. Яны працавалі да таго часу, пакуль не пашылі ўсе боты. А калі апошняя пара была гатова, саскочылі чалавечкі са стала і адразу зніклі.

Раніцай жонка кажа мужу:

— Маленькія чалавечкі зрабілі нас багатымі. Трэба і нам зрабіць для іх што-небудзь добрае. Прыходзяць чалавечкі да нас па начах, адзення на іх няма, і, напэўна, ім вельмі холадна. Ведаеш, што я прыдумала: пашыю я кожнаму з іх куртачку, кашульку і штонікі. А ты ім боцікі змайструй.

Выслухаў жонку муж і гаворыць:

— Добра ты прыдумала. Вось жа яны, мусіць, абрадуцца!

Аднойчы вечарам паклалі яны свае падарункі на стол замест выкраенай скуры, а самі зноў схаваліся ў кутку і пачалі чакаць маленькіх чалавечкаў.

Роўна ў поўнач, як заўсёды, прыйшлі ў пакой маленькія чалавечкі. Яны скочылі на стол і хацелі адразу ж узяцца за работу. Але глядзяць — на сталю замест выкраенай скуры ляжаць чырвоныя кашулькі, касцюмчыкі і стаяць маленькія боцікі.

Адразу здзівіліся маленькія чалавечкі, а пасля вельмі абрадаваліся.

Хутка-хутка адзелі свае прыгожыя касцюмчыкі і боцікі, затанцавалі і заспявалі:

Славім мы убory хорам
Болей нечага тужыць!
Рады мы сваім уборам
І не будзем боты шыць!

Доўга спявалі, танцавалі і скакалі цераз крэслы і лаўкі маленькія чалавечкі. Потым яны зніклі і больш ужо не прыходзілі шыць боты. Але шчасце і ўдача не пакідалі з таго часу шаўца праз усё яго доўгае жыццё.

ШЭСЦЬ ЛЕБЕДЗЯЎ

Паехаў аднойчы кароль на паляванне ў вялікі глухі лес; без стомы ганяўся ён за звярамі, і ніхто з яго людзей не мог за ім паспець. А тут ужо добра такі звечарэла; прытрымаў тады кароль свайго каня, азірнуўся і бачыць, што заблудзіўся. Давай ён шукаць дарогу, але знайсці ніяк не можа.

І вось убачыў ён у лесе бабульку, галава ў яе аж трэслася ад старасці, а ішла яна проста насустрач яму, і была то ведзьма.

— Бабуля, — звярнуўся кароль да яе, — ці не маглі б вы паказаць мне дарогу з лесу?

— О, так, ваша ягамосць кароль, — адказала яна, — я гэта магу, але пры адной умове, калі вы не выканаеце яе, то не выйсіце вам з лесу ніколі і загінеце вы тут ад голаду.

— А якая ж гэта ўмова? — пытаецца кароль.

— Ёсць у мяне дачка, — гаворыць старая, — яна такая прыгажуня, якой вам у цэлым свеце не знайсці, і варта яна таго, каб стаць вашай жонкай; калі вы

згодны зрабіць яе каралевай, дык я пакажу вам дарогу з лесу.

Кароль ад страху згадзіўся, і старая прывяла яго ў сваю хаціну, дзе ля печы сядзела яе дачка. Яна сустрэла караля так, нібыта толькі яго і чакала; і ўбачыў кароль, што яна вельмі прыгожая, аднак яна не спадабалася яму, і ён не мог пазіраць на яе без затоенага страху. Калі кароль пасадзіў дзяўчыну на каня, старая паказала яму дарогу, і кароль зноў вярнуўся ў свой каралеўскі замак, дзе яны і справілі вяселле.

А кароль ужо быў аднойчы жанаты, і ад першай жонкі было ў яго сямёра дзяцей — шэсць хлопчыкаў і адна дзяўчынка, і любіў ён іх больш за ўсё на свеце. Але ён баяўся, каб не пачала мачаха дрэнна з імі абыходзіцца, каб не зрабіла ім якога ліха, і вось адвёз ён іх у таемны замак, які знаходзіўся якраз пасярод лесу. Ён быў так схаваны ў лясным гушчары і так цяжка было адшукаць да яго дарогу, што і сам кароль не знайшоў бы яе, каб не падаравала яму адна чарадзейка клубок чароўных нітак; і быў той клубок такі, што варта кінучь яго перад сабою, як ён сам размотваўся і паказваў шлях-дарогу.

Вельмі часта ездзіў кароль да сваіх любімых дзяцей у лес; і вось нарэшце каралева зацікавілася пастаяннымі яго адлучкамі; захацелася ёй даведацца, што ён робіць у лесе адзін. Шмат грошай дала яна сваім слугам, і яны выдалі ёй таямніцу, а таксама расказалі пра клубок нітак, які адзіны можа паказаць туды дарогу. І не мела яна спакою да той пары, пакуль не выведала, дзе кароль хавае гэты клубок; потым пашыла яна з шоўку маленькія белыя сарочкі і зашыла ў іх свае чары, бо яшчэ ад маці ведала яна сакрэты чарадзейства.

Вось аднойчы паехаў кароль на паляванне, а яна ўзяла тыя сарочкі і выправілася ў лес, і клубок паказаў ёй шлях-дарогу. Дзеці, калі ўбачылі здалёку, што нехта набліжаецца, падумалі, што гэта ідзе да іх дарагі бацька, і радасна выбеглі насустрач яму. І вось накінула яна на кожнага з іх сарочку; і як толькі дакрануліся тыя сарочкі да іхняга цела, ператварыліся яны ў лебедзяў, узняліся над лесам і паляцелі.

Вярнулася каралева дамоў дужа задаволеная, думаючы, што яна пазбавілася ад сваіх пасынкаў; але

дзяўчынка не выбегла разам з братамі насустрач ёй, а каралева гэтага не заўважыла. На наступны дзень кароль прыйшоў праведаць сваіх дзяцей, але знайшоў толькі дачку.

— А дзе ж твае браты? — спытаўся ён у яе.

— Бяда, дарагі татка, — адказала дачка, — яны паляцелі і пакінулі мяне адну. — І яна расказала яму, што бачыла з акенца, як браты лебедзямі праляцелі над лесам, і паказала яму пер'е, якое скінулі яны на падворку і якое яна падняла. Замаркоціўся кароль, але не ведаў, што гэтую нядобрую справу зрабіла каралева; ён стаў баяцца, што ў яго ўкрадуць і дачку, і вось вырашыў ён забраць яе з сабой. Але яна баялася мачахі і ўпрасіла караля пакінуць яе яшчэ на адну ноч у лясным замку.

Бедная дзяўчынка падумала: «Нядоўга мне заставацца тут, — пайду я на пошукі сваіх братоў».

Вось ужо і ноч апусцілася на лес, і выбегла яна з замка і пайшла проста ў лясны гущар. Праблукала яна там усю ноч і ўвесь дзень, пакуль, нарэшце, ад стомы ісці больш ужо не магла. І заўважыла яна паляўнічы домік, увайшла ў яго, бачыць — пакой, а ў ім шэсць маленькіх ложкаў, але ні ў адзін з іх яна не рашылася легчы, а залезла пад адзін з ложкаў і лягла на цвёрдай падлозе і вырашыла там начаваць.

Неўзабаве і сонца зайшло, і пачула яна шум і ўбачыла, што прыляцелі да акна шэсць лебедзяў. Яны ўселіся на акне і пачалі дзыхаць адзін на аднаго, пачалі здыхаць сваё пер'е, і вось усё пер'е зляцела з іх, і лебядзіны ўбор зваліўся з іх, як сарочка. Зірнула на іх дзяўчынка і пазнала сваіх братоў, узрадавалася і вылезла з-пад ложка. Браты ўбачылі сваю сястру і ўсцешыліся не менш за яе, але радасць іх была кароткай.

— Табе нельга заставацца тут, — сказалі яны ёй, — гэта прытон разбойнікаў. Калі разбойнікі вернуцца і знойдуць цябе тут, то заб'юць.

— А хіба вы не можаце мяне абараніць? — спытала ў іх сястрычка.

— Не, — адказалі яны, — мы можам скідаць свой лебядзіны ўбор толькі на чвэрць гадзіны вечарам, тады мы становімся людзьмі, а потым зноў ператвараемся ў лебедзяў.

Заплакала сястрычка і кажа:

— А хіба нельга зняць з вас чары?

— Не, — уздыхнулі яны, — зрабіць гэта вельмі цяжка. На працягу шасці гадоў ты не павінна ні гаварыць, ні смяяцца і мусіш пашыць нам за гэты час шэсць сарочак з кветказору. А калі ты вымавіш хоць адно слова, дык уся твая праца будзе марнай.

Пакуль браты расказвалі ёй пра гэта, мінула чвэрць гадзіны, і яны зноўку сталі лебедзямі і вылецелі праз акно.

Але дзяўчынка цвёрда вырашыла вызваліць сваіх братоў, нават калі б дзеля гэтага спатрэбілася яе жыццё. Яна пакінула паляўнічы домік і пайшла ў самы гушчар, залезла на дрэва і там пераначавала. Ранкам яна спусцілася з дрэва, назбірала кветказору і пачала шыць. Размаўляць ёй не было з кім, а смяяцца і зусім не хацелася. Яна ўсё сядзела ды на сваю працу пазірала. Так мінула шмат часу, і здарылася, што кароль той краіны паляваў у лесе, і яго егеры пад'ехалі да дрэва, на якім сядзела дзяўчынка. Яны паклікалі яе:

— Хто ты?

Яна нічога не адказала.

— Спусціся да нас, — папрасілі яны, — мы нічога дрэннага табе не зробім.

Але яна толькі галавой пакруціла.

Калі яны пачалі яе распытваць, яна скінула ім залатыя каралі і думала, што яны задаволяцца гэтым. Але яны ўсё задавалі і задавалі пытанні; тады яна скінула ім свой пояс; але калі і гэта не дапамагло, скінула ім свае падвязкі, такім чынам неўзабаве яна аддала ім усё, што на ёй было, і засталася ў адной сарочцы. Але егеры і тады не адчапіліся ад яе; яны залезлі на дрэва, знялі яе адтуль і прывялі да караля. Кароль спытаў:

— Хто ты? Што ты там робіш на дрэве? — але яна нічога не адказала.

Давай ён распытваць яе на ўсіх мовах, якія толькі ведаў, але яна заставалася маўклівай як рыба. А была яна прыгожая, і вось кароль моцна ў яе закахаўся. Ён ухутаў яе ў свой плашч, пасадзіў перад сабой на каня і прывёз яе ў свой замак. І загадаў ён апрануць яе ў багатыя ўборы, і яна свяцілася сваёй прыгажосцю, як светлы дзень. Але нельга было дабіцца ад яе хоць слова. Ён сеў ля стала побач з ёю, і сціпласць яе і ня-

смеласць так спадабаліся яму, што ён сказаў:

— Вось з гэтай хачу я ажаніцца і ні з якой іншай на свеце.— І праз колькі дзён ён павянчаўся з ёю.

Але была ў караля злая маці — ёй не спадабалася яго жаніцьба, і яна пачала зласлівіць пра маладую каралеву.

— Хто ведае, адкуль узялася гэтая дзеўка, — гаварыла яна, — ніводнага слова прамовіць не можа; яна не вартая быць жонкай караля.

Праз год, калі каралева нарадзіла першынца, старая забрала яго, а каралеве падчас сну вымазала рот крывёю. Потым яна пайшла да караля і абвінаваціла яе ў тым, што яна людоедка. Кароль не хацеў у гэта верыць і не дазволіў прычыніць каралеве зло. І вась сядзела яна ўвесь час ды шыла сарочкі і ні на што іншае не звяртала ўвагі.

Калі ж зноў нарадзіла яна прыгожага хлопчыка, ліхая свякроў зноўку ўтварыла такі ж самы падман, але кароль не хацеў верыць яе злосным словам. Ён сказаў:

— Яна вельмі сціплая і добрая, каб магла здзейсніць такое; калі б яна не была нямая, дык даказала б сваю невінаватасць.

Але калі старая і на трэці раз украла нованароджанае немаўлятка і абвінаваціла каралеву, якая не прамовіла ні слова ў сваю абарону, каралю заставалася толькі адно — аддаць яе пад суд; і прысудзілі спаліць яе на кастры.

Надышоў дзень выканання прысуду, а быў гэта якраз апошні дзень з тых шасці гадоў, на працягу якіх яна не магла ні гаварыць, ні смяяцца; і вось вызваліла яна сваіх дарагіх братоў ад злых чараў. Яна пашыла за гэты час шэсць сарочак, і толькі на апошняй сарочцы яшчэ не было левага рукава.

Калі павялі яе на касцёр, захапіла яна з сабой сарочкі, і калі завялі яе ўжо на памост і вось-вось павінны былі распаліць вогнішча, азірнулася яна і бачыць — ляцяць да яе шэсць лебедзяў. І зразумела яна, што блізка яе вызваленне, і затрапятала ў яе сэрца ад радасці.

Шумна падляцелі да яе лебедзі і апусціліся так нізка, што яна паспела кінуць ім сарочкі; і як толькі да іх дакрануліся тыя сарочкі, зваліліся з іх лебядзіныя ўборы, і стаялі перад ёй яе браты, жывыя, здаро-

выя і па-ранейшаму прыгожыя, — толькі ў малодшага не хапала левага рукава, і таму на спіне ў яго засталася лебядзінае крыло. Пачалі яны абдымацца ды цалавацца, і прыйшла каралева да караля, і ён быў моцна здзіўлены, але вось загаварыла яна і сказала:

— Мой любы кароль, з гэтай пары я магу размаўляць і скажу табе, што я ні ў чым не вінаватая і абвінавачана лжыва, — і яна расказала яму пра падман стайрой свекрыві, якая забрала і схавала траіх яе дзяцей. І прыняслі іх у замак на вялікую радасць караля, а злосную свякроў у пакаранне спалілі на кастры, і застаўся ад яе адзін толькі попел.

А кароль і каралева разам з шасцю сваімі братамі жылі мірна і шчасліва доўга-доўга.

КАРОЛЬ ДРАЗДАВАРОД

У аднаго караля была дачка, якая праславілася на ўвесь свет сваёй прыгажосцю. І праўда, красуняй яна была вышэй усякай пахвалы, але затое і ганарыстая, як ніхто. Нікога з жаніхоў не лічыла яна вартым сваёй рукі. Хто ні сватаўся да яе, усе атрымалі адмову ды яшчэ якое-небудзь злое слоўца ці насмешлівую мянушку ў дадатак. Стары кароль усё дараваў сваёй адзінай дачцэ, але нарэшце нават яму надакучылі яе капрызы і дзівацтвы.

Ён загадаў наладзіць пышнае свята і склікаць з далёкіх краёў і суседніх гарадоў усіх маладых людзей, якія яшчэ не згубілі надзею спадабацца каралеўне і дамагчыся яе прыхільнасці.

З'ехалася нямала жаніхоў. Іх паставілі ў рад, аднаго за адным па старшынстве роду і велічыні даходу. Спачатку стаялі каралі і наследныя прынцы, потым — герцагі, потым — князі, графы, бароны і, нарэшце, простыя дваране.

Пасля гэтага каралеўну павялі ўздоўж рада, каб яна магла паглядзець на жаніхоў і выбраць сабе мужам таго, хто больш за ўсіх прыйдзеца па сэрцы.

Але і на гэты раз ніхто не прыглянуўся каралеўне.

Адзін жаніх здаўся ёй надта тоўсты.

— Піўная бочка! — сказала яна.

Другі — цыбаты і даўганосы, як журавель на балоце.

— Жураўліныя доўгія ногі не знойдуць шляхі-дарогі.

Трэці ростам не ўдаўся.

— Ад зямлі не відаць — баюся растаптаць!

Чацвёрты ёй здаўся надта бледным.

— Белы як смерць, худы, як жардзіна!

Пяты — надта румяны.

— Чырванаскуры, на рака падобны!..

Шосты — недастаткова стройны.

— Свежае дрэва — за печкай сушанае. Было сырое, стала сухое, было простае, стала крывое!

Словам, усім хапіла на арэхі.

Але чамусьці горш за ўсіх дасталося маладому каралю, які займаў у шэрагу жаніхоў ледзь не самае ганаровае месца.

Вось у ім, здаецца, не было нічога смешнага. Любой дзяўчыне прыйшоўся б ён па гусце, толькі не нашай каралеўне. Яна, бачыце, угледзела, што бародка ў яго вастрэй, чым трэба, і надта выдаецца ўперад. І гэтага было дастаткова, каб пазабаўляцца над ім як можна.

— Ах! — усклікнула яна і засмяялася. — Паглядзіце! Паглядзіце! У яго барада, быццам дзюба ў дразда. Кароль Драздабарод! Кароль Драздабарод!

А калі на свеце нямала ахвотнікаў пасмяяцца над суседам, то слоўца гэта тут жа падхапілі, і ніхто з той пары інакш не называў маладога караля, як кароль Драздабарод.

Але ў кожнай забавы ёсць канец.

Калі стары кароль, бацька чароўнай каралеўны, убачыў, што дачка зусім і не думае выбіраць сабе жаніха, а толькі дарэмна пацяшаецца над людзьмі, якія з'явіліся па яго запрашэнні, ён моцна раззлаваўся і пакляўся сваёй галавой і каронай, што выдасць яе за першага жабрака, які трапіцца, які пагрукае ў браму.

Прайшло два дні. І вось пад вокнамі палаца затрымцелі струны, і нейкі вандроўны музыкант зацягнуў сваю песеньку. Спеў быў варты музыкі, ды і песня была з тых, якія спяваюцца не дзеля весялосці, а толькі для таго, каб расчуліць слухачоў і выпрасіць у іх трохі грошай ці кавалак хлеба.

Але кароль прыслухаўся і паслаў па музыканта сваіх слуг.

— Упусціце яго. Няхай зойдзе сюды! — сказаў ён. Брудны, абарваны жабрак нясмела ўвайшоў у па-

лац і праспяваў перад каралём і каралеўнай усё, што ведаў і помніў. А потым нізка пакланіўся і папрасіў міласціва ўзнагародзіць яго не столькі за ўмельства, колькі за старанне.

Кароль сказаў:

— Якая праца, такая і плата. Мне так спадабаліся твае спевы, браток, што я вырашаў выдаць за цябе родную дачку.

Пачуўшы гэтыя словы, каралеўна ў жаху кінулася перад бацькам на калені, але кароль нават не паглядзеў на яе.

— Нічога не зробіш! — сказаў ён. — Я пакляўся сваёй галавой і каронай, што аддам цябе за першага жабрака, які трапіцца на вочы, і я стрымаю сваю клятву!

Колькі ні плакала каралеўна, колькі ні маліла — усё было дарэмна. Яе тут жа абвянчалі з жабраком музыкантам.

А пасля вячання кароль сказаў:

— Не бывае такога, каб жонка жабрака жыла ў каралеўскім палацы. Можаш адпраўляцца са сваім мужам на ўсе чатыры бакі.

Жабрак музыкант, не кажучы ні слова, узяў за руку маладую жонку і вывеў яе за браму. Першы раз у жыцці каралеўна пешкі выйшла з бацькоўскага палаца.

Апусціўшы галаву, не азіраючыся па баках, ішла яна следам за сваім мужам па камяністай пыльнай дарозе.

Доўга ішлі яны так па раўнінах і ўзвалках, па дарогах, дарожках і сцяжынках. І нарэшце сцяжынка вывела іх у засень густога лесу.

Яны селі адпачыць пад старым дубам, і каралеўна спытала, міжволі задзівіўшыся цяністымі дрэвамі:

— Чый гэта лес на захад-і на ўсход?

— Там гаспадар — кароль Драздабарод.

Была б ты яго жонкай дарагой —

То быў бы твой.

Каралеўна задумалася, а потым уздыхнула і прашаптала:

— Каб зноў мне заручыцца са свабодай,

То стала б жонкай я Драздабарода!

Музыкант скоса паглядзеў на яе, але нічога не сказаў. Яны пайшлі далей.

І вось перад імі — паўнаводная рака, а ўздоўж берага сцелецца свежы, сакавіты луг.

Каралеўна зноў спытала:

— Чый гэта луг над мостам сініх вод?

— Там гаспадар — кароль Драздабарод.

Была б ты яго жонкай дарагой —

То быў бы твой.

— Ах, — сказала каралеўна, глытаючы слёзы. —

Каб зноў мне заручыцца са свабодай,

То стала б жонкай я Драздабарода!

Музыкант нахмурыўся, паківаў галавой, але і тут нічога не сказаў ёй. І яны зноў пайшлі далей.

Калі сонца пачало хавацца за пагоркамі, каралеўна і жабрак музыкант падышлі да сцен вялікага багатага горада. Над залатой цяжкой брамай узвышалася круглая вежа.

Каралеўна спытала:

— Чый гэта горад з вежай ля варот?..

— Там гаспадар кароль Драздабарод.

Была б ты яго жонкай дарагой —

То быў бы твой!

Тут каралеўна не вытрымала. Яна горка заплакала і ўсклікнула, заломваючы рукі:

— Каб зноў мне заручыцца са свабодай,

То стала б жонкай я Драздабарода!..

Музыкант разлаваўся:

— Слухай, галубка! — сказаў ён. — Не вельмі мне па гусце, што ты на кожным слове згадваеш другога і шкадуеш, што не пайшла за яго. А я хіба недастаткова добры для цябе?

Каралеўна прыціхла. Не абмяняўшыся ніводным словам, яны прайшлі праз увесь горад і спыніліся на самай ускраіне, каля маленькага, урослага ў зямлю дамка. Сэрца скаланулася ў грудзях каралеўны. Яна паглядзела на дамок, на мужа і сарамліва спытала:

— Чый гэта дом пад зрэбнаю страхой?

— Ён мой і твой! — адказаў з гордасцю музыкант і адчыніў перакошаныя дзверы. — Тут мы з табой будзем жыць. Заходзь!

Ёй давялося нахіліцца, каб, пераступаючы парог, не ўдарыцца галавой аб нізкі вушак.

— А дзе ж слугі? — спытала каралеўна, пазіраючы па баках.

— Якія там слугі? — адказаў жабрак. — Што спа-

трэбіцца, зробіш сама. Вось распалі цяпельца, пастаў ваду ды згатауй мне чаго-небудзь паесці. Я не на жарты стаміўся.

Але каралеўна не мела ніякага паняцця пра тое, як распальваюць агонь і гатуюць, і музыканту давялося самому прыкласці да ўсяго рукі, каб справа сяк-так пайшла на лад.

Нарэшце небагатая вячэра паспела. Яны паелі і ляглі адпачыць.

А на другі дзень жабрак ні свет ні зара падняў з пасцелі бедную каралеўну:

— Уставай, гаспадынька, некалі песціцца! Ніхто за цябе працаваць не будзе!

Пражылі яны дні два, і мала-памалу ўсе прыпасы беднага музыканта скончыліся.

— Ну, жонка, — сказаў ён, — добранькага пакрысе. Гэтае гультайства не давядзе нас да добра. Мы з табой прадаем, а зарабляць нічога не зарабляем. Пачні ты нарэшце хоць кошыкі плесці ці што... Прыбытак ад гэтага невялікі, ды затое і праца няцяжкая.

Ён пайшоў у лес, нарэзаў лазы і прынёс дадому цэлую вязанку.

Каралеўна ўзялася плесці кошыкі, але пругкія пруты не слухаліся яе. Яны не хацелі ні згінацца, ні пераплятацца і толькі падрапалі ды пакалолі яе беля ручкі.

— Так! — сказаў муж, паглядзеўшы на яе работу. — Бачу, што гэта справа не для такіх беларучак, як ты. Сядай лепш прасці. Можна, хоць на гэта ў цябе хопіць розуму ды ўмельства.

Яна села за калаўрот, але грубая нітка ўразалася ў пяшчотныя пальцы, і кроў капала з іх гэтак жа часта, як слёзы з яе вачэй.

— Проста гора з табой! — сказаў муж. — Ну памяркуй сама — на што ты здатная! Паспрабаваць, ці што, гандляваць гаршкамі ды ўсякімі там глінянымі кубкамі-міскамі! Будзеш сядзець на базары, міргаць вачыма і атрымліваць грошыкі.

«Ах, — падумала каралеўна, — што, калі хто-небудзь з нашага каралеўства прыедзе ў гэты горад, прыйдзе на плошчу і ўбачыць, што я сяджу на базары і гандлюю збанкамі! Як яны будуць смяцца нада мной!»

Але рабіць не было чаго. Або памірай з голаду, або

згаджайся на ўсё. І каралеўна згадзілася.

Спачатку гандаль ішоў слаўна. Людзі нарасхват бралі збанкі ў цудоўнай гандляркі і плацілі ёй, не таргуючыся, усё, што яна ні прасіла. Мала таго, іншыя давалі ёй грошы ды яшчэ ў дадатак толькі што набытыя збанкі.

Так жылі яны да той пары, пакуль усе кубкі і міскі да апошняй не былі распрададзены. А потым муж зноў закупаў цэлы воз глінянага посуду. Каралеўна ўселася на базарнай плошчы, каля дарогі, расставіла вакол свой тавар і падрыхтавалася гандляваць.

Як раптам, адкуль ні вазьміся, нейкі п'яны гусар на гарачым кані як віхор вылецеў з-за вугла і пранёсся па збанках, пакідаючы за сабой воблака пылу ды кучу бітых чарапкоў.

Каралеўна залілася слязьмі.

— Ах, як мне перападзе! — у страху гаварыла яна, перабіраючы рэшткі растаптанага посуду. — Ах, што цяпер скажа мой муж!

Яна пабегла дадому і, плачучы, сказала яму пра сваё няшчасце.

— Ды хто ж садзіцца з гліняным посудам на базары з краю, ля праезнай дарогі! — сказаў муж. — Ну добра! Досыць раўці! Я выдатна бачу, што ты не здатная ні для якой прыстойнай работы. Толькі што я быў у каралеўскім замку і спытаў там на кухні, ці не патрэбна ім пасудамыйка. Кажуць — патрэбна. Збірайся! Я адвяду цябе ў замак і ўладкую там. Не будзеш у рэшце рэшт галадаць.

Так цудоўная каралеўна стала пасудамыйкай. Яна была цяпер на пасылках у повара і выконвала самую брудную работу. У глыбокія кішэні свайго вялікага хвартуха яна засунула па гаршчэчку і складвала там рэшткі ежы, якая выпадала на яе долю. А вечарам несла гэтыя гаршчэчкі дадому, каб павячэраць пасля работы.

У той самы час, калі каралеўна-пасудамыйка чысціла на кухні закураныя катлы і выграбала з печы попел, у палацы рыхтаваліся адсвяткаваць вялікую падзею — вяселле маладога караля.

Наступіў нарэшце і ўрачысты дзень.

Скончыўшы работу, каралеўна ціхенька прабралася з кухні наверх і стаілася за дзвярыма параднай залы, каб хаця здаля падзівіцца на каралеўскае свята.

І вось запаліліся тысячы свечак. Агні зіхацелі на золаце, серабры і каштоўных камянях, і госці — адзін прыбраны лепш за аднаго — сталі ўваходзіць у каралеўскія пакоі.

Каралеўна глядзела на іх са свайго кутка, і чым даўжэй яна глядзела, тым усё цяжэй становілася ў яе на сэрцы.

«Я лічыла калісьці, што я лепшая за ўсіх на свеце, што я першая з першых,— думала яна.— І вось цяпер я — апошняя з апошніх...»

Міма яе чарадой праходзілі слугі, несучы на выцягнутых руках вялізныя блюда з дарагімі стравамі. А вяртаючыся назад, то адзін, то другі кідаў ёй які-небудзь кавалак, які заставаўся,— скарынку пірага, крыльца птушкі ці рыбін хвост, і яна лавіла ўсе гэтыя хвасты, крыльцы і скарынкі, каб прыхаваць іх у свае гаршчэчкі, а потым аднесці дадому.

Раптам з залы выйшаў сам малады кароль — увесь у шоўку і аксаміце, з залатым ланцужком на шыі.

Убачыўшы за дзвярыма маладую, прыгожую жанчыну, ён скапіў яе за руку і пацягнуў танцаваць. Але яна адбівалася ад яго з усіх сіл, адварочваючы галаву і хаваючы вочы. Каралеўна так баялася, што ён пазнае яе! Бо гэта быў кароль Драздабарод — той самы кароль Драздабарод, якога яшчэ зусім нядаўна яна высмеяла невядома за што і прагнала з ганьбай.

Але не так лёгка было вырвацца з яго дужых рук.

Кароль Драздабарод вывеў каралеўну-пасудамынку на самую сярэдзіну залы і пусціўся з ёю ў скокі.

І тут завязка яе квартуха лопнула. Гаршчэчкі вываліліся з кішэняў, ударыліся аб падлогу і разляцеліся на дробныя чарапкі. Пырснулі ва ўсе бакі і першае, і другое, і суп, і смажаніна, і костачкі, і скарынкі.

Здавалася, сцены каралеўскага замка абрушацца ад смеху. Смяяліся знатныя госці, якія прыбылі на свята, смяяліся прыдворныя дамы і кавалеры, смяяліся юныя пажы і сівыя саветнікі, рагаталі і слугі, згінаючыся ў тры пагібелі і хапаючыся за бакі.

Адной каралеўне было не да смеху.

Ад сораму і знявагі яна гатова была праваліцца скрозь зямлю. Закрыўшы твар рукамі, выбегла яна з залы і стрымгалоў кінулася ўніз па лесвіцы.

Але хтосьці дагнаў яе, скапіў за плечы і павярнуў да сябе.

Каралеўна падняла галаву, зірнула і ўбачыла, што гэта зноў быў ён — кароль Драздабарод!

Ён ласкава сказаў ёй:

— Не бойся! Ці ж ты не пазнаеш мяне? Бо я той самы бедны музыкант, які быў з табой у маленькім перакошаным дамку на ўскраіне горада. І я той самы гусар, які растаптаў твае гаршкі на базары. І той абсмяяны жаніх, якога ты пакрыўдзіла ні за што ні пра што. З-за каханья да цябе я змяніў мантыю на жабрацкія лахманы і правёў цябе дарогай зняваг, каб ты зразумела, як горка чалавеку быць пакрыўджаным і абсмяяным, каб сэрца тваё памякчэла і стала такім жа цудоўным, як і твар.

Каралеўна горка заплакала.

— Ах, я так вінавата, так вінавата, што не заслугоўваю быць тваёй жонкай...— прашаптала яна.

Але кароль не даў ёй дагаварыць.

— Годзе! Усё дурное засталася ззаду, — сказаў ён. — Давай жа святкаваць наша вяселле!

Прыдворныя дамы прыбралі маладую каралеўну ў сукенку, расшытую алмазамі і жэмчугамі, і павялі ў самую вялікую і цудоўную залу палаца, дзе яе чакалі знатныя госці і сярод іх — стары кароль, яе бацька.

Усе віншавалі маладых і без канца жадалі ім шчасця і згоды.

Тут і пачалося сапраўднае вяселле. Шкада толькі, што нас з табой там не было...

ЗАЛАТАЯ ГУСЬ

Жыў-быў чалавек. Было ў яго тры сыны, звалі малодшага Дурнем; ім пагарджалі, смяяліся з яго і заўсёды крыўдзілі. Сабраўся аднаго разу старэйшы сын ісці ў лес — дровы сячы, і дала яму маці на дарогу смачны здобны пірог і бутэльку віна, каб не ведаў ён ні голаду, ні смагі. Ён прыйшоў у лес і вось сустрэў там старога сівога чалавечка. Павітаўся з ім чалавечак і кажа:

— Дай мне кавалак пірага, што ў цябе ў кішэні, і глыток віна — я вельмі прагаладаўся і хачу піць.

Але разумны сын адказаў:

— Калі я аддам табе пірог ды віно, то мне самому нічога не застанеца. Ідзі сваёй дарогай.

Так і застаўся чалавечак ні з чым, а разумны сын пайшоў сабе далей. Вось пачаў ён сячы дрэва; стукнуў сякерай ды патрапіў сабе проста па руку, — давалося яму дамоў вяртацца і рабіць сабе перавязку. А выйшла ўсё з-за таго сівога чалавечка.

Потым пайшоў у лес сярэдні сын, і дала яму маці, як і старэйшаму сыну, здобны пірог і бутэльку віна. Яму таксама сустрэўся стары сівы чалавечак і папрасіў у яго кавалак пірага і глыток віна. Але і сярэдні сын, таксама разумны, адказаў:

— Дам я табе — мне менш дастанецца.

Так і застаўся чалавечак ні з чым, а сярэдні сын пайшоў сабе далей. Але і ён быў пакараны: стукнуў ён некалькі разоў па дрэве і патрапіў сякерай па назе, вась і давалося яго дамоў на руках адносіць.

Тады Дурань і кажа:

— Дазволь мне, бацька, хоць раз у лес пайсці дроў насячы.

Адказаў бацька:

— Браты твае ўжо хадзілі, ды толькі сабе нашкодзілі, куды ўжо табе, ты ў гэтай справе нічога не разумееш.

Але Дурань усё прасіў ды прасіў, і бацька нарэшце згадзіўся:

— Ну, ідзі, а можа, у бядзе паразумнееш.

І дала яму маці пірог, а быў ён на вадзе замешаны ды ў попеле выпечаны, і бутэльку кіслага піва. Прышоў дурань у лес, сустрэўся яму той жа стары сівы чалавечак, павітаўся з ім і кажа:

— Дай мне кавалак пірага і глыток з тваёй бутэлькі, я такі галодны і мне вельмі хочацца піць.

Адказаў Дурань:

— Ды ў мяне ж пірог на попеле выпечаны, а піва кіслае; але калі гэта табе да смаку, давай прысядзем і разам перакусім.

Селі яны, дастаў Дурань свой пірог, які быў на попеле выпечаны, а ён аказаўся здобны і смачны, а кіслае піва стала добрым віном. З'елі яны пірог, выпілі віно, і сказаў чалавечак:

— Таму, што ў цябе сэрца добрае і ты ахвотна са мной падзяліўся, я ўзнагароджу цябе шчасцем. Вунь стаіць старое дрэва, ты ссячы яго, і між каранёў ты штосьці знойдзеш. — Потым чалавечак развітаўся і знік.

Пайшоў Дурань, падсек дрэва, яно павалілася, раптам бачыць ён — сядзіць на каранях гусь, а пер'е ў гусі ўсё з чыстага золата. Падняў ён гусь, узяў яе з сабой і пайшоў у карчму, дзе і вырашыў зазначаваць. А ў гаспадара карчмы былі тры дачкі; убачылі яны гусь, аж зацікавіліся, што гэта за дзіўная птушка такая, і захацелася ім здабыць адно з яе залатых пёраў. Старэйшая падумала: «Выпадак для гэтага, відаць, надарыцца, я выцягну сабе залатое пяро». Толькі Дурань адлучыўся, схавала яна гусь за крыло, але тут пальцы яе так да крыла і прыліплі. Прыйшла хутка другая сястра, і было ў яе адно ў галаве: як бы гэта выцягнуць і сабе залатое пяро; але толькі яна дакранулася да сваёй сястры, дык адразу да яе і прыліпла. А тут прыйшла і трэцяя сястра, каб здабыць сабе залатое пяро, але сёстры ёй крыкнулі:

— Богам просім, не падыходзь да нас, адыдзі! Але яна не зразумела, чаму гэта нельга падысці, і падумала: «Калі сёстры мае там, то і я магу быць таксама з імі», — і толькі яна падбегла і дакранулася да адной з сясцёр, дык адразу да яе і прыліпла. Вось і давялося ім правесці ноч каля гусі.

Раніцай узяў Дурань гусь пад паху і пайшоў, мала турбуючыся аб тым, што тры дзяўчыны ідуць следам. Давялося ім увесь час бегчы ўслед за гуссю то туды, то сюды, куды ногі Дурневы надумаюцца. Сустрэўся ім у полі пастар; убачыў ён такое шэсце і кажа:

— Пасаромцеся, бессаромныя дзяўчаты! Чаго бяжыце ўслед за хлопцам, куды гэта варта? — І ён схавіў малодшую за руку, збіраючыся яе адцягнуць. Але толькі ён да яе дакрануўся, як таксама прыліп, і давялося яму самому бегчы ўслед за імі.

Сустрэўся ім неўзабаве на шляху дзяк; убачыў ён пастара, які спяшаўся ўслед за трыма дзяўчынамі, здзівіўся і закрычаў:

— Эй, спадар пастар, куды гэта вы так спяшаецеся? Не забудзьце, што сягоння трэба яшчэ дзіця хрысціць, — і ён пабег да пастара, схавіў яго за рукаў і таксама прыліп.

Калі яны ўсе ўпяцярых беглі ўслед адно за адным, сустрэліся ім двое сялян, якія вярталіся са сваімі матыкамі з поля; пастар крыкнуў ім, каб яны вызвалілі яго і дзяка. Але толькі дакрануліся сяляне да дзяка, як таксама прыліплі, — стала іх цяпер сямёра, і ўсе

пабеглі ўслед за Дурнем і яго гуссю.

Вось прыйшоў Дурань у горад, а правіў у тым горадзе кароль; і была ў яго дачка, такая строгая ды панурая, што ніводзін чалавек не мог яе ніяк расмяшыць. І таму кароль аб'явіў, што хто, маўляў, яе рассмешыць, той ажэніцца з ёю.

Пачуў Дурань пра гэта і накіраваўся са сваёй гуссю і цэлай чарадой спадарожнікаў да каралеўны. Убачыла тая семьярых, якія беглі адно за адным, і так пачала смяяцца, што і спыніцца ёй было цяжка. Запатрабаваў тады Дурань яе сабе ў нявесты, але каралю будучы зяць штосьці не вельмі спадабаўся. Пачаў кароль выдумляць усялякія адгаворкі і сказаў, каб прывёў ён да яго такога чалавека, які б змог цэлы склеп віна выпіць. Тут Дурань і прыгадаў сівога чалавечка і падумаў, што той зможа, мабыць, дапамагчы яму. Накіраваўся Дурань у лес і ўбачыў на тым самым месцы, дзе сек ён аднойчы дрэва, нейкага чалавечка; той сядзеў, і на твары ягоным было відаць, што ён надта зажурыўся. Пачаў Дурань яго распытваць, чаму ён бядуе. Той адказаў:

— Мучыць мяне моцная смага, ніяк не магу я яе прагнаць. Халоднай вады я не п'ю, бочку віна я ўжо апаражніў, але для мяне гэта ўсё роўна што кропля на гарачы камень.

— Я магу ў гэтай справе табе дапамагчы, — сказаў Дурань. — Ідзі за мной, і ты ўволю нап'ешся.

Павёў яго Дурань у каралеўскі склеп. Падсеў чалавечак да вялізных бочак і пачаў піць; піў і піў, пакуль жывот у яго не раздзьмуўся, і не прайшло і дня, як выпіў ён цэлы склеп.

Запатрабаваў другі раз Дурань сабе нявесту, але кароль раззлаваўся, што такі просты хлопец, якога кожны называе Дурнем, можа ажэніцца з яго дачкой, і паставіў тады новую ўмову: павінен Дурань спачатку знайсці такога чалавека, які б змог цэлую гару хлеба з'есці.

Не доўга думаючы накіраваўся Дурань у лес; і сядзеў на тым самым месцы нейкі чалавек; ён падцягнуў свой пояс тужэй, твар у яго быў сумны, і ён сказаў Дурню:

— Я ўжо з'еў цэлую печ сітнага хлеба, ды што гэта для мяне, калі я страшэнна галодны! Ніяк мне не

наесціся, і даводзіцца таму пояс падцягваць усё тужэй, каб з голаду не памерці.

Узрадаваўся Дурань і кажа:

— Дык уставай і ідзі за мной: ужо ты ўволю наясіся.

Прывёў ён яго да каралеўскага двара, а туды звезлі да таго часу муку з усяго каралеўства і напаклі вялізную гару хлеба; ну, тут лясны чалавек падышоў і пачаў есці, — і за адзін дзень уся хлебная гара знікла.

Трэці раз запатрабаваў Дурань сабе нявесту, але каралю хацелася ад яго пазбавіцца, і запатрабаваў ён у Дурня такі карабель, каб мог па вадзе і па сушы плаваць.

— Як толькі ты на тым караблі да мяне падплывеш, — сказаў ён Дурню, — адразу мая дачка будзе тваёю жонкай.

Накіраваўся Дурань прамой дарогай у лес; сядзеў там стары сівы чалавечак, якому ён аддаў некалі свой пірог, і сказаў чалавечак:

— Гэта ты мяне накарміў, напай, дам я табе за гэта карабель; я гэта раблю таму, што ты мяне пашкадаваў.

І даў ён яму карабель, які мог хадзіць і па сушы і па моры. Убачыў кароль той карабель і не мог адмовіцца аддаць дачку сваю замуж за Дурню. Вось згулялі вяселле, і пасля смерці караля атрымаў у спадчыну Дурань усё каралеўства і жыў доўгія гады шчасліва са сваёю жонкай.

МАЛАДЫ ВЕЛІКАН

У аднаго селяніна быў сын ростам з мезены палец. Праходзіў год за годам, а хлопчык не рос, усё заставаўся такі маленькі.

Вось аднойчы сабраўся бацька поле араць, а сын і гаворыць яму:

— Бацька, вазьмі мяне з сабой.

— Што ты, — кажа бацька, — заставайся лепш дома: ты такі маленькі, глядзі, згубішся.

А сын гаворыць:

— Не, я не згублюся, вазьмі мяне з сабой.

Ну што тут рабіць? Запхнуў яго бацька сабе ў кішэню і паехаў на поле.

Вось прыехалі яны на поле. Пачаў бацька зямлю араць, а сына пасадзіў у свежую баразну.

Бацька арэ, а сын па баразне гуляе.

Раптам выходзіць з-за гары велікан.

— Бачыш велікана? — гаворыць бацька сыну. — Глядзі, далёка не адыходзься, а то ўбачыць цябе велікан і забярэ з сабою.

Так і здарылася. Велікан ступіў два крокі і апынуўся ля той самай баразны, па якой гуляў хлопчык.

Нахіліўся над ім велікан, падняў яго асцярожна двума пальцамі, агледзеў з усіх бакоў, потым запхнуў сабе ў кішэню і пайшоў.

Бацька так перапалохаўся, што слова вымавіць не мог.

«Прапаў, — думае, — мой сын, ніколі мне больш яго не ўбачыць. Чаму толькі я яго з сабой на поле ўзяў?»

А велікан занёс хлопчыка да сябе ў горы і пачаў там яго карміць горнымі арэхамі са свайго саду. Хто гэтых арэхаў паесць, той веліканам стане.

Два гады жыў хлопчык у велікана, два гады лускаў арэхі і з кожным днём рабіўся вышэйшы і дужэйшы.

І вось вырашыў нарэшце велікан выпрабаваць хлопчыкаву сілу.

Павёў ён яго ў лес і сказаў:

— Ану, пакажы сваю сілу.

Хлопчык схпіў дзвюма рукамі маладое дрэўца і вырваў яго з каранем.

— Не, — гаворыць велікан, — відаць, ты мала сілы набраўся. Трэба табе яшчэ ў мяне пажыць, яшчэ арэхаў паесці.

Мінулі два гады. І зноў павёў велікан хлопчыка ў лес.

На гэты раз хлопчык вырваў з зямлі старое дрэва з тоўстымі і доўгімі каранямі.

Але і тут велікан сказаў:

— Не, мала яшчэ ў цябе сілы, ідзём дамоў.

І яшчэ два гады пражыў хлопчык у велікана. Арэхі еў, сілы набіраўся. І так вырас за гэты час, што стаў ужо не хлопчыкам, а маладым веліканам.

Трэці раз пайшлі яны ў лес.

— Ану, пакажы сваю сілу, — сказаў яму велікан.

Хлопчык паглядзеў навокал, выбраў самы тоўсты дуб і пачаў вырываць яго з каранем. Па ўсім лесе трэск пайшоў, калі ён цягнуў дрэва з зямлі.

— Вось цяпер у цябе сілы даволі,— сказаў яму велікан і павёў яго на тое ж самае поле, адкуль прынёс хлопчыка шэсць гадоў таму.

А хлопчыкаў бацька, як і шэсць гадоў назад, араў у гэты час зямлю.

Раптам падыходзіць да яго малады велікан і гаворыць:

— Дзень добры, бацька. Бачыш, якім малайцом я стаў.

Бацька спалохаўся.

— Што ты,— гаворыць,— я цябе першы раз бачу, ідзі сваёй дарогай.

А малады велікан кажа:

— Не, я твой сын. Дай ты мне паараць, я не горш за цябе спраўлюся.

Не верыць бацька.

— Зусім ты не мой сын,— гаворыць.— Ідзі адсюль, ты мне ўсё поле стопчаш.

А велікан стаіць і ні з месца.

Кінуў тады бацька плуг, адышоўся ўбок і сеў на камень.

Ухапіўся малады велікан за плуг, націснуў на яго злёгка адной рукой, ды так, што ўвесь плуг у зямлю ўвайшоў.

Разгневаўся бацька.

— Гэй,— крычыць,— што ты робіш? Хіба так аруць? Ты мне плуг паломіш!

Тады малады велікан выпраг коней, а сам упрогся замест іх. А бацьку крыкнуў:

— Ідзі ты дамоў ды загадай маці ежы пабольш нагатаваць, пакуль я тут поле ару.

Бацька махнуў рукой і пайшоў дамоў. Малады велікан хутка ўзараў усё поле. Потым упрогся ў дзве бараны і імгненна забаранаваў яго. А калі закончыў працу, вырваў на ўзлессі два дубы з каранямі, узваліў іх сабе на плечы і падвесіў да іх верхавін і каранёў плуг, коней і бароны.

Прыходзіць ён у двор да сваіх бацькоў. А маці глядзіць на яго і не пазнае.

— Хто гэты страшны велікан, які нясе нашых коней? — пытаецца яна ў бацькі.

— Гэта наш сын,— адказвае ёй бацька.

— Што ты,— гаворыць маці.— Хіба наш сын такі быў? Наш быў маленькі.

А сын паставіў коней у канюшню, даў ім аўса і сена, а плуг і бароны занёс у хлёў. Потым гаворыць маці сваёй:

— Матуля, я прагаладаўся. Ці няма ў цябе чаго-небудзь паесці?

— Зараз, — гаворыць маці, — прынясу.

Прынесла яна дзве вялікія місы бульбы. Ёй з бацькам хапіла б гэтага на восем дзён, а сын праглынуў усю бульбу зараз і яшчэ папрасіў. Дала яму маці вялікі чыгун свініны. Ён і свініну з'еў, а ўсё яшчэ галодны.

— Ну, — кажа ён бацьку і маці, — бачу я, не пракарміць вам мяне. Дайце мне жалезную булаву, ды такую моцную, каб яе аб калена зламаць я не мог. І пайду я з ёй па свеце вандраваць.

Пайшоў бацька ў кузню і заказаў там жалезную булаву.

Выкаваў каваль булаву, ды такую доўгую і цяжкую, што яе двое коней ледзь прывезлі.

Узяў яе велікан за абодва канцы, упёрся ў сярэдзіну каленам — булава трэснула і зламалася.

Тады бацька запрог дзве пары коней і паехаў у кузню па новую булаву.

Яшчэ таўсцейшая была новая булава, яшчэ цяжэйшая.

Але велікан і яе зламаў аб калена.

Запрог тады бацька чатыры пары коней. Ледзь дацягнулі яны дамоў трэцюю булаву.

А сын узяў яе, зламаў аб калена і кажа:

— Бачу, бацька, не здабыць табе для мяне добрай булавы. Прыйдзецца мне без булавы вандраваць.

Развітаўся ён з бацькамі і пайшоў з дому.

Ішоў дзень, ішоў другі, а на трэці дзень дабраўся да адной вёскі, дзе стаяла вялікая кузня.

Гаспадар гэтай кузні быў багаты і скупы каваль.

Зайшоў малады велікан у кузню і кажа:

— Ці не патрэбны, гаспадар, табе работнік?

— Работнік мне патрэбны, — кажа каваль, — а ці многа ты за работу просіш?

— Не, — адказвае малады велікан. — Мне грошы зусім не патрэбны, я дарма буду працаваць. Толькі кожныя два тыдні буду табе па два выпяткі даваць. Згодзен?

Абрадаваўся скупы каваль. Думае: «Выспятак не бяда, былі б грошы цэлыя».

— Згодзен,— кажа,— заставайся ў мяне.

Выцягнуў каваль з горня распаленую паласу жалеза, а малады велікан як стукне па ёй молатам — жалеза, нібы шкло, рассыпалася, а кавадла ў зямлю ўвайшло.

Разгневаўся каваль.

— Што гэта ты,— гаворыць,— разбойнік, робіш? Хіба можна так рабіць? Кажы, колькі хочаш за гэты ўдар атрымаць, ды ідзі адсюль хутчэй.

— Грошы твае мне не патрэбны,— гаворыць малады велікан.— Расплачвайся, як абяцаў.

Даў ён гаспадару выспятка, і паляцеў той, як пёрка,— праз чатыры стагі сена пераляцеў.

А малады велікан знайшоў сабе ў кузні тоўстую жалезную булаву і пайшоў далей.

Ішоў ён, ішоў і прыйшоў нарэшце да варот багатай сядзібы.

На шырокім двары стаяў сам памешчык.

Малады велікан пакланіўся яму і кажа:

— Ці не патрэбны табе работнік?

— Работнік мне патрэбны,— адказвае памешчык,— але ці шмат ты за год грошай хочаш?

— Грошы мне не патрэбны,— кажа малады велікан.— Вось папрацую я ў цябе год і дам табе тры выспяткі, не болей.

А памешчык скупы быў, яшчэ скупейшы за кавалья. Абрадаваўся ён, што грошай работніку плаціць не прыйдзеца, і кажа:

— Я згодзен.

На другі дзень паслаў памешчык усіх сваіх работнікаў у лес па дровы.

Сабраліся работнікі, запраглі коней, а малады велікан яшчэ спіць.

Упраўляючы падышоў да яго і крычыць на самае вуха:

— Уставай хутчэй! Усе ўжо ў лес паехалі!

— Ну і няхай едуць,— кажа малады велікан.— А я пасплю ўволю, бо ўсё роўна раней за ўсіх работу закончу.

Пайшоў упраўляючы да памешчыка і пачаў яму скардзіцца:

— Спіць велікан і на працу ісці не хоча. Што з ім рабіць?

Тут памешчык сам пайшоў будзіць велікана.

— Ты чаго валяешся, гультай, уставай хутчэй!

— Добра,— адказвае малады велікан.— Зараз устану!

Устаў ён, апрануўся не спяшаючыся. Прынёс два мяшкі гароху, зварыў сабе вялікі чыгун кашы, з'еў усю кашу, а потым запрог коней і паціху паехаў у лес.

Прыехаў у лес, вырваў з зямлі два вялізныя дрэвы, кінуў іх на воз і павярнуў коней дамоў.

Толькі ўехаў у вароты — насустрач яму памешчык. Глядзіць на яго сярдзіта і кажа:

— Ты чаму так хутка вярнуўся, гультай?

Малады велікан узяў дрэва адной рукой і лёгка падняў яго.

— Чаго ты,— кажа,— дарэмна лаешся? Тут з аднаго дрэва гара дроў будзе.

Памешчык яму нічога не адказаў, а дома жонцы пахваліўся:

— Добры нам работнік папаўся. Хоць і спіць больш за ўсіх, ды затое і працуе лепш за ўсіх.

Цэлы год пражыў малады велікан у памешчыка, а потым прыйшоў да гаспадара і кажа:

— Ну, гаспадар, плаці за работу — атрымлівай тры выспяткі.

Спалохаўся памешчык, пачаў прасіць велікана:

— Не давай ты мне выспяткаў, лепш стань замест мяне памешчыкам, а я буду работнікам тваім.

— Не,— адказвае малады велікан.— Як дамовіліся, так і расплачвайся. Атрымлівай выспяткі.

Пачаў яго памешчык угаворваць:

— Пажыві ў мяне, калі ласка, яшчэ два тыдні. Папрацуй яшчэ трошкі.

— Ну, два тыдні — тэрмін невялікі,— кажа малады велікан.— Так і быць, пажыву.

А памешчык сабраў усіх сваіх суседзяў-памешчыкаў, і пачалі яны ўсе разам думаць, як загубіць маладога велікана. Думалі яны, думалі і прыдумалі:

— Загадай,— кажуць,— маладому велікану калодзеж вычысціць. А як спусціцца ён туды, мы на яго зверху жорны скінем і заб'ём яго.

Так і зрабілі.

Палез малады велікан у калодзеж, а памешчыкі на яго самыя цяжкія, млынавыя, жорны скінулі.

«Ну,— думаюць памешчыкі,— цяпер мы ўжо забілі

велікана, цяпер ужо мы ад яго пазбавіліся!»

А малады велікан крычыць з калодзежа:

— Гэй, вы, адганіце курэй ад калодзежа, а то яны там грабуцца, і на мяне пясочак сыплецца.

Закончыў велікан работу і вылез з жорнамі на шыі.

— Глядзіце, — кажа, — якія ў мяне каралі!

Зняў ён жорны і падышоў да памешчыка.

— Ану, — кажа, — гаспадар, плаці спаўна, атрымлівай выспяткі.

Стукнуў ён яго разок — і ўзляцеў памешчык пад самыя аблокі.

А велікан пайшоў да памешчыкавай жонкі.

— Дай, — кажа, — я і табе заадно выспятка дам, каб мужу твайму аднаму сумна не было.

Памешчыца ад выспятка яшчэ вышэй за памешчыка ўзляцела, бо трохі лягчэйшая за яго была. Вось лятаюць жонка і муж пад аблокамі.

Муж кажа:

— Жонка, апускайся да мяне.

А жонка адказвае:

— Не, муж, ты да мяне падымайся.

Муж кажа:

— Не, ты апусціся, я не магу да цябе падняцца.

А жонка адказвае:

— Не, ты падыміся, я не магу да цябе апусціцца.

Так яны і да гэтага часу лятаюць ды спрачаюцца.

А велікан узяў сваю жалезную булаву і пайшоў далей хадзіць па свеце.

КАРАЛЕВІЧ, ЯКІ НІЧОГА НЕ БАЯЎСЯ

Жыў-быў аднойчы каралевіч, не хацелася яму больш заставацца дома ў свайго бацькі, а калі ён нічога не баяўся, то падумаў: «Пайду я па белым свеце вандраваць, і не сумна мне будзе, ды і нагляджуся на розныя дзіўныя рэчы». Развітаўся ён са сваімі бацькамі і пайшоў ад іх, і ішоў усё напраткі з раніцы да самага вечара, і было яму ўсё роўна, куды дарога вядзе. Здарылася так, што падышоў каралевіч да дома аднаго велікана; здарожыўся ён і сеў каля дзвярэй адпачыць. Пачаў каралевіч па баках паглядваць і раптам заўважыў на двары ў велікана цацку: былі гэта два

вялізныя шары і кеглі з чалавечы рост. Захацелася яму пагуляць у тыя кеглі, ён расставіў іх, пачаў збіваць іх шарамі, і калі кеглі падалі, то гучна крычаў, таму што было яму весела. Пачуў велікан шум, высуноў галаву ў акно і ўбачыў чалавека; і быў той ростам, як усе людзі, але аднак жа гуляў у яго кеглі.

— Гэй ты, казаяўка! — крыкнуў велікан. — Што гэта ты ў мае кеглі гуляеш? Адкуль у цябе такая сіла?

Паглядзеў каралевіч наверх, прыкмеціў велікана і сказаў:

— Ах ты, даўбешка гэтакая! Хіба ты думаеш, што ў цябе аднаго толькі дужыя рукі? Я магу ўсё, чаго захачу!

Спусціўся велікан уніз, пачаў са здзіўленнем глядзець на гульню ў кеглі і сказаў:

— Калі ты такі чалавек, то ідзі і прынясі мне яблык з дрэва жыцця.

— А навошта ён табе? — запытаў каралевіч.

— Гэты яблык я хачу не для сябе, — адказаў велікан. — Ёсць у мяне нявеста, гэта яна яго патрабуе. Хадзіў я, вандраваў нямала па свеце, але такога дрэва адшукаць не мог.

— Ну, я яго адшукаю, — сказаў каралевіч, — чаго б гэта ні каштавала!

Кажа велікан:

— Ты думаеш, што гэта так ужо й лёгка? Сад, у якім расце дрэва, абнесены жалезнай агароджай, і ляжаць уздоўж агароджы дзікія звяры, яны вартуюць і нікога з людзей туды не прапускаюць.

— Мяне яны прапускаць, — сказаў каралевіч.

— Так, але калі ты і трапіш у гэты сад і ўбачыш на дрэве яблык, то гэта яшчэ не азначае, што ты яго зможаш сарваць: вісіць перад ім кольца, і той, хто захацеў бы дастаць і сарваць яблык, павінен спачатку прасунуць у яго руку, а гэта яшчэ нікому не ўдавалася.

— А мне ўдасца, — сказаў каралевіч.

Развітаўся ён з веліканам і падаўся праз горы і даліны, палі і лясы і прыйшоў, нарэшце, да чарадзейнага саду. Ляжалі вакол яго звяры, але яны апусцілі галовы ўніз і спалі. Яны не прачнуліся і тады, калі ён да іх падышоў і нават калі цераз іх пераступіў. Вось пералез каралевіч цераз агароджу і без перашкод трапіў у сад. І расло там пасярэдзіне дрэва жыцця, і ззялі на яго галінах чырвоныя яблыкі. Ён узабраўся па

ствале наверх, толькі хацеў працягнуць руку да яблыка, раптам бачыць — вісіць перад ім кольца; ён лёгка прасунуў у яго руку і сарваў яблык.

Але раптам кольца моцна сціснулася вакол рукі, і тут каралевіч адчуў, што магутная сіла пранікла ў яго жылы. Ён спусціўся з яблыкам уніз з дрэва і не захацеў пералазіць цераз агароджу, узяўся рукой за вялікія вароты, — і варта было яму толькі іх патрэсці, як яны з трэскам расчыніліся. Ён выйшаў з саду, але прагнуўся леў, які ляжаў перад агароджай, і кінуўся за каралевічам, ды не разлютаваны, а пайшоў услед за ім пакорна, як за сваім гаспадаром.

Прынёс каралевіч велікану абяцаны яблык і сказаў:

— Вось бачыш, я здабыў яго без усякіх цяжкасцей.

Узрадаваўся велікан, што яго жаданне так хутка збылося, заспяшаўся да сваёй нявесты і даў ёй яблык, які яна патрабавала. Але дзяўчына была прыгожая і разумная, яна не ўбачыла на руцэ ў велікана кольца і сказала:

— Я табе да таго часу не паверу, што яблык здабыў ты, пакуль не ўбачу ў цябе на руцэ кольца.

Сказаў велікан:

— Для гэтага мне патрэбна вярнуцца дамоў, я яго табе прынясу, — ён думаў, што кольца будзе лёгка адабраць сілай у слабага чалавека, калі той не аддасць яго па добрай волі.

І вось запатрабаваў велікан у каралевіча кольца, але той адмовіў.

— Дзе яблык, там павінна знаходзіцца і кольца, — сказаў велікан, — не аддасі яго па добрай волі, дзядзецца табе з-за яго са мною пазмагацца.

Доўга дужаліся яны, але велікан не мог нічога зрабіць з каралевічам: чарадзейная сіла кольца рабіла яго магутным. Тады велікан схітрыў і сказаў:

— Мне ад барацьбы стала горача, ды і табе, мабыць, таксама, давай пакупаемся ў рэчцы і асвяжымся, а потым пачнем зноўку.

Каралевіч, не падазраючы ніякага каварства, падышоў з веліканам да вады; але зняў ён разам з адзеннем і кольца з рукі і скокнуў у раку. У момант схапіў велікан кольца і наўцёкі; ды леў заўважыў злодзея, кінуўся за веліканам у пагоню, вырваў у яго з рук кольца і прынёс назад свайму гаспадару. Схаваўся велікан

за дубамі, і калі каралевіч апранаўся, ён напаў на яго і выкалаў яму вочы.

І стаў каралевіч сляпы, і не ведаў, што яму рабіць. Падышоў да яго велікан, зноў схапіў яго за руку, збіраючыся кудысьці весці, і прывёў яго на вяршыню высокай скалы. Пакінуў яго там, а сам падумаў: «Варта яму зрабіць некалькі крокаў, і ён разаб'ецца на смерць, і я змагу тады зняць з яго кольца». Але верны леў не пакінуў свайго гаспадара, ён моцна схапіў яго за адзенне і адцягнуў назад.

З'явіўся велікан, хацеў абрабаваць мёртвага, але ўбачыў, што хітрасць яго не ўдалася. «Няўжо нельга ніяк знішчыць такога слабага чалавека!» — прамовіў ён, раззлаваны, сам сабе, схапіў каралевіча і павёў яго зноў іншай дарогай да прорвы. Ды леў разгадаў злую задуму і дапамог гаспадару выбрацца з бяды. Калі велікан падвёў сляпога зусім блізка да абрыву, ён выпусціў каралевічаву руку і хацеў пакінуць яго аднаго, ды леў піхнуў велікана, і той зваліўся ў прорву і разбіўся.

Верны звер адцягнуў свайго гаспадара з краю цяніны і прывёў яго да дрэва, дзе працякаў празрысты, светлы ручай. Сеў каралевіч каля ручая, а леў улёгся побач і лапай апырскаў яму твар. І як толькі трапіла некалькі кропель каралевічу ў вочы, ён зноў пачаў трохі бачыць; і тут ён заўважыў птушачку, якая стукнулася аб ствол дрэва, потым спусцілася да ручая, выкупалася ў ім і, не дакрануўшыся да дрэў, узляцела, мільганула, быццам да яе зноў вярнуўся зрок. Убачыў каралевіч у гэтым знак Божы, нахіліўся да вады і абмыў твар. Калі ён падняўся, вочы яго сталі чыстыя, ясныя, якімі не былі яшчэ ніколі.

Падзякаваў каралевіч Богу за яго вялікую ласку і пайшоў далей вандраваць па свеце разам са сваім ільвом. Здарылася аднойчы, што прыйшоў ён да замка, а быў той замак зачараваны, і стаяла ля замкавай брамы дзяўчына, яна была стройная, і твар быў у яе прыгожы, але ўся яна была чорная. Яна загаварыла з каралевічам і сказала:

— Ах, каб ты мог вызваліць мяне ад злых чараў!

— А што я павінен дзеля гэтага зрабіць? — запытаў каралевіч.

І адказала дзяўчына:

— Ты павінен правесці тры ночы ў вялікай зале

зачараванага замка, але нікольні не палохацца. Калі цябе пачнуць мучыць самымі жахлівымі катаваннямі і ты вытрымаеш, не вымавіш ні гуку, я буду вызвалена ад чараў. Забраць жыццё ў цябе яны не адважацца.

І сказаў тады каралевіч:

— Я не баюся і з Божай дапамогай паспрабую.

І ён весела накіраваўся ў замак, і калі ўжо сцямнела, усеўся ў вялікай зале і пачаў чакаць. Да самай поўначы было ціха, але раптам падняўся вялікі шум, з усіх куткоў і закуткаў з'явіліся маленькія чорцікі. Яны зрабілі выгляд, быццам яго не заўважаюць, паселі пасярод пакоя, запалілі агонь і распачалі гульню. Калі хто прайграваў, той казаў:

— Гэта няправільна, тут хтосьці знаходзіцца чужы, гэта ён вінаваты, што я прайграў.

А другі чорцік сказаў:

— Пачакай, зараз я да цябе прыйду, гэі, ты, там за печчу!

Крыкі рабіліся пры гэтым усё мацнейшыя і мацнейшыя, і ніхто не мог бы іх слухаць без страху. Але каралевіч працягваў сядзець зусім спакойна і не палохаўся. Ды вось, нарэшце, чэрці паўскоквалі і накінуліся на яго, і было іх так многа, што абараняцца ад іх каралевічу было не пад сілу. Яны цягалі яго па падлозе, шчыпалі, трэслі, білі і ўсяляк яго мучылі, але ён і гуку не вымавіў. Пад раніцу яны зніклі, але ён так знясілеў, што не здольны быў і паварухнуцца. І калі наступіў світанак, прыйшла да яго чорная дзяўчына, яна трымала ў руках маленькую бутэлечку з жывой вадой і абмыла яго ёю, і ўмомант ён адчуў, што ўвесь боль знік і яго жылы напоўніліся свежымі сіламі.

Яна сказала:

— Адну ноч ты вытрымаў удала, але наперадзе яшчэ дзве.

Потым яна зноў пайшла; і калі яна адыходзіла, ён заўважыў, што ногі ў яе белыя.

Наступнай ноччу чэрці з'явіліся зноў і пачалі гульню. Яны нападлі на каралевіча і білі яго куды мацней, чым мінулае ноччу, і ўсё цела ў яго пакрывалася ранами. Але таму, што ён вытрымаў усё моўчкі, ім давялося яго пакінуць; і калі наступіў досвітак, прыйшла дзяўчына і вылечыла яго жывой вадой. А калі яна адыходзіла, ён з радасцю ўбачыў, што ўся яна стала белая.

Засталася яму вытрымаць яшчэ адну ноч, але гэта была самая цяжкая. Чортавы здані з'явіліся зноў.

— А-а, ты яшчэ тут! — закрычалі яны. — Зараз цябе будуць мучыць і катаваць так, што ты задыхнешся.

Яны калолі яго і білі, кідалі ў розныя бакі, цягалі за рукі і за ногі, нібы збіраючыся яго разарваць. Але ён выцерпеў і гуку не вымавіў. Нарэшце чэрці зніклі, а ён ляжаў непрытомны, не мог і зварухнуцца, нават вачэй не мог расплюшчыць, каб убачыць дзяўчыну, якая прыйшла да яго і апырскала і абліла жывой вадой. І ўраз ён пазбавіўся ад болю і адчуў сябе свежым і бадзёрым, быццам толькі што прагнуўся. Ён расплюшчыў вочы і ўбачыў перад сабой дзяўчыну, і была яна ўся беласнежная і прыгожая, як ясны дзень.

— Уставай, — сказала яна, — і тройчы ўзмахні над парогам сваім мячом, і ўсё будзе вызвалена ад злых чараў.

І толькі ён гэтак зрабіў, увесь замак быў пазбаўлены чараў, і стала дзяўчына багатай каралеўнай. Прыйшлі слугі і сказалі, што ў банкетнай зале накрыты ўжо стол і пададзены стравы. Селі каралевіч з каралеўнай за стол, елі і пілі разам, а вечарам з вялікай радасцю яны адсвяткавалі вясёлле.

ШЭСЦЬ СЛУГ

Даўным-даўно жыла старая каралева. Была яна вядзьмарка. А дачка яе — прыгажуня на ўвесь белы свет. Але яна пра яе мала клапацілася. Усё болей пра сваё вядзьмарства.

Прыходзіць, напрыклад, да дачкі жаніх. А яна яму свае заданні дае. Хлопец дзеля нявесты пагаджаецца, а таго не ведае, што заданні ў старой каралевы вядзьмарскія, іх нельга выканаць. Вось і ставілі смельчакоў на калені, адсякалі ім галовы.

Пачуў адзін каралевіч пра незвычайную прыгажосць дзяўчыны, кажа свайму бацьку:

— Дазвольце мне схадзіць у сваты да прыгажуні.

— Я не магу табе дазволіць, — адказаў кароль. — Калі пойдзеш туды, то назад ужо не вернешся.

Пасля гэтага каралевіч моцна захварэў. Праляжаў у ложку ажно сем гадоў. Ніводзін лекар не мог яго вылечыць. Зразумеў бацька, што сын жыве адной

надзей, і з сумам у сэрцы сказаў:

— Адпраўляйся да прыгажуні і паспрабуй шчасця. Я бяссільны табе дапамагчы.

Як пачуў гэта каралевіч, падняўся з ложка, адчуў сябе здаровым. Весела рушыў у шлях-дарогу.

Ехаў ён на кані цераз пустку, бачыць, ляжыць у полі як бы вялікая капа сена. Пад'ехаў бліжэй і вачам сваім не паверыў. Там ляжаў вялізны чалавек. Пуза ў яго было падобна на невялікі пагорак. Ubачыў таўстун вандроўніка, падняўся ў поўны рост, кажа:

— Калі вам патрэбен слуга, вазьміце мяне з сабою.

Каралевіч засумняваўся:

— Ды што мне з такім цельпуком рабіць?

— О,— сказаў таўстун,— гэта што, вось калі я раздзьмуся на ўсю моц, то стану ў тры тысячы разоў таўсцейшы.

— Калі так,— пагадзіўся каралевіч,— ты мне спатрэбішся. Ідзі за мной!

Пайшоў таўстун за каралевічам. Праз нейкі час сустрэлі яны яшчэ аднаго чалавека. Той ляжаў на зямлі вухам да травы.

— Што ты тут робіш? — спытаў каралевіч.

— Прыслухваюся,— адказаў чалавек.

— Да чаго?

— Прыслухваюся, што цяпер робіцца ў свеце. Ад мяне нічога не ўтоіцца. Я чую нават, як расце трава.

Каралевіч пацікавіўся:

— Скажы, што ты чуеш у двары старой каралевы, у якой дачка-прыгажуня?

— Чую, як меч свішча, галаву жаніху адсякаюць.

Каралевіч вырашыў:

— Ты мне спатрэбішся. Ідзі за мной!

Рушылі яны далей. У хуткім часе прыкмецілі чалавечыя ногі са ступнямі. Праехалі яшчэ нямала, пакуль убачылі тулава, а пасля і саму галаву.

— Эй! — здзівіўся каралевіч.— Ты доўгі, як вялікі канат.

— Гэта што,— адказаў незнаёмец,— калі я выцягнуся як след, то зраблюся ў тры тысячы разоў даўжэйшы і большы за самую высокую гару на зямлі. Я мог бы служыць вам, калі возьмеце з сабой.

— Ідзі за мной! Ты мне спатрэбішся.

Па дарозе сустрэлі яшчэ аднаго чалавека. Той сядзеў з завязанымі вачыма.

— Можа, у цябе вочы хворыя? — спытаў каралевіч.

— Ды не, — адказаў незнаёмец, — калі я здыму павязку і зірну на што-небудзь, то ўсё разляціцца на кавалкі.

— Добра, ідзі за мной! Ты мне спатрэбішся.

Пайшлі яны далей усе разам. Ды раптам знайшлі на дарозе новага чалавека. Ён ляжаў на самым санцапёку і трымцеў. Яго калаціла так, што зуб на зуб не трапляў.

— Чаму табе так холадна? — спытаў каралевіч.

— Ах, — адказаў чалавек, — у мяне такая натура: чым гарачэй у прыродзе, тым халадней мне, і наадварот: чым халадней, тым мне гарачэй. На лёдзе я пакутую ад спёкі, а ў агні — ад холаду.

— Дзіўны чалавек! — сказаў каралевіч. — Калі хочаш мне службыць, то ідзі за мной.

Пайшлі яны далей. Бачаць, стаіць чалавек, узіраецца ў горы.

— Што ты там бачыш? — цікавіцца каралевіч.

— У мяне такі востры зрок, што я ўсё бачу праз лес, поле, горы, даліны. Праз увесь свет бачу!

Сказаў каралевіч:

— Калі хочаш, ідзі за мной. Такога ў мяне яшчэ няма.

Так з шасцю сваімі слугамі каралевіч завітаў у горад, дзе жыла старая каралева. Ён не аб'явіў, хто такі, а сказаў:

— Калі вы згодны выдаць за мяне вашу дачку-прыгажуню, я выканаю ўсё, што загадаеце.

Узрадавалася вядзьмарка, што зноў трапіў да яе такі цудоўны юнак, і кажа:

— Я задам табе трайную задачу. Калі выканаеш кожную з іх, станеш мужам маёй дачкі.

— Якая твая першая задача? — спытаў каралевіч.

— Ты павінен дастаць мой пярсцёнак, які я ўпусціла ў Чырвонае мора.

Вярнуўся каралевіч дамоў да сваіх слуг, раскажаў ім пра свой клопат.

Адгукнуўся той, які меў востры зрок:

— Я пагляджу, дзе пярсцёнак ляжыць.

Зірнуў ён у глыб мора, сказаў:

— Вісіць ён там на вострым камені.

За далейшую працу ўзяліся Даўгалыгі і Таўстун.

Падышлі яны да мора. Таўстун улёгся на зямлю, падставіў рот да вады. І паплылі хвалі яму ў рот, як бы ў бездань якую. Выпіў ён усё мора. Стала яно сухое, як луг. Тады нагнуўся Даўгалыгі і дастаў рукой пярсцёнак.

Узрадаваўся каралевіч, калі атрымаў знаходку. Панёс старой каралеве. Здзівілася тая і кажа:

— Так, гэта мой пярсцёнак! Першую задачу ты выканаў. Цяпер чарга за другой. Бачыш, вунь на лузе перад маім замкам пасвяцца трыста быкоў. Ты павінен іх усіх з'есці. Разам са скурай, поўсцю, косткамі, рагамі. А ўнізе ў склепе стаіць трыста бочак віна. Ты павінен іх усе выпіць. Калі ад быкоў застанецца хоць адна валасінка, а ад віна хоць адна кропля, развітайся са сваім жыццём.

Каралевіч удакладніў:

— А ці можна да сябе гасцей запрасіць? Без людзей і абед нясмачны.

Злосна засмяялася старая і адказала:

— Каб не быць табе ў адзіноце, запрасі каго-небудзь. Але толькі аднаго!

Пайшоў каралевіч да сваіх слуг і сказаў Таўстуну:

— Будзеш маім гасцем.

А той даўно марыў уволю наесціся. Раздзьмуўся Таўстун і з'еў трыста быкоў. І валасінкі ад іх не засталася. Пасля ў адзін міг выпіў усё віно з бочак. Вылізаў да апошняй кроплі на затычцы.

Закончыўся абед. Каралевіч з'явіўся да старой, паведаміў, што другая яе задача выканана. Здзівілася тая і кажа:

— Гэтага яшчэ ніводзін чалавек выканаць не мог. Але ёсць для цябе яшчэ трэцяя задача. Вечарам я прыяду ў тваю спальню сваю дачку. Калі будзеце сядзець побач, глядзі, каб не заснуў. Я сама праверу апоўначы. Калі заснеш — загінеш!

Падумаў каралевіч: «Гэта лёгкая задача. Хіба можна заснуць з маладой дзяўчынай?» Ён усё-ткі клікнуў сваіх слуг, параіўся з імі, а пасля прапанаваў:

— Хто ведае, на якую хітрасць заманьвае вядзьмарка. Прашу вас: пастойце на варце, сачыце, каб дзяўчына не выйшла з маёй спальні.

Вечарам з'явілася старая са сваёй дачкой і перадала яе ў рукі каралевічу. Абкруціўся Даўгалыгі вакол

іх колам, а Таўстун стаў ля дзвярэй. Ніводная душа не змагла туды трапіць.

Сядзелі маладыя моўчкі. Месячык высвечваў прыгожы твар дзяўчыны. Каралевіч нё зводзіў вачэй з нявесты. Пачуццё радасці і кахання агарнула яго душу. Так доўжылася да адзінаццаці гадзін. Ды раптам вядзьмарка напусціла на ўсіх свае чары. Усе заснулі. У гэты міг дзяўчына знікла.

Прачнуліся яны ад моцнага сну, калі да апоўначы заставалася ўсяго пятнаццаць хвілін.

— Вох, якое няшчасце! — усклікнуў каралевіч. — Цяпер я загіну.

Даўгалыгі і Таўстун таксама адчувалі сябе няёмка: падвялі гаспадара. Тады ўмяшаўся Слухач:

— Ціха, дайце мне прыслухацца.

Паслухаў ён крыху і кажа:

— Яна сядзіць на скале і плача. Ісці да яе — трыста гадзін. Даўгалыгі, калі выпцягнецца ў поўны рост, зможа дайсці да яе за некалькі крокаў.

— Добра, — адказаў Даўгалыгі, — але хай са мной пойдзе Вастравокі.

Так яны і зрабілі.

У адзін міг слугі каралевіча былі ля скалы. Зняў Вастравокі павязку з вачэй, толькі зірнуў на высокую скалу, яна і развалілася на тысячу кавалкаў. Узяў Даўгалыгі дзяўчыну на рукі і тут жа прынёс яе назад. Перанёс і свайго сябра Вастравокага.

Не паспеў гадзіннік прабіць дванаццаць, а маладыя зноў сядзелі ў пакоі, бадзёрыя і вясёлыя, як бы ніколі не развіталіся.

Убачыла іх вядзьмарка, затрэслася ад злосці, перапалохалася і сказала сама сабе:

— Гэты жаніх мацнейшы за мяне!

Што ж, трэба выдаваць дачку замуж. І тут вядзьмарка выкарыстала свой апошні шанец. Яна падгаварыла дачку, каб тая прызначыла сваё выпрабаваццё для жаніха. І дачка прыдумала.

Яна загадала прывезці раніцай трыста вязанак дроў. Распалілі касцёр, і каралеўна папрасіла каго-небудзь са слуг сесці на вогнішча. Яна думала так: ніхто не захоча смажыцца на агні. Тады, можа, сам каралевіч будзе гатовы ўвайсці ў касцёр. А гэта смерць для яго, пра што марыць яе маці.

Слугі сказалі каралевічу:

— Мы тое-сёе для цябе зрабілі. Цяпер чарга Мерзляку праявіць сябе.

— Я не супраць! — адгукнуўся той.

Склалі дровы, пасадзілі пасярод іх Мерзляка, падпалілі. Зырккі касцёр гарэў цэлых тры дні. Калі полымя згасла, бачаць усе дзіўны малюнак: стаіць Мярзляк на папялішчы і дрыжыць, што асінавы ліст, кажа:

— За ўсё сваё жыццё так холадна не было, як у гэтыя дні...

І давялося цудоўнай дзяўчыне даць згоду выйсці замуж за невядомага юнака. А вядзьмарка ніяк не магла супакоіцца, усё паўтарала:

— Як перанесці такую ганьбу.

Вось паехалі маладыя ў царкву павянчацца. Вядзьмарка паслала наўздагон ім сваё войска. Загадала: знішчыць усё, што трапіцца на шляху, і вярнуць назад дачку.

Але гэты загад падслухаў каралевічаў слуга Слухач. Пытаецца ў Таўстуна:

— Як нам цяпер быць?

Таўстун ведаў, што рабіць. Ён некалі выпіў цэлае мора. Цяпер варта было яму плюнуць раз-другі — і разлілося за карэтай вялікае возера. Вядзьмарчына войска ў тым возеры ўтапілася.

Даведалася пра бяду вядзьмарка і паслала наўздагон маладым сваіх закаваных у браню коннікаў. Слухач пачуў звон і ляск даспехаў, зняў у Вастравокага павязку з вачэй, — палопаліся коннікі, што шкліны.

Далей жаніх і нявеста ехалі спакойна. Абвянчаліся ў царкве. Першыя іх павіншавалі верныя слугі і сказалі:

— Вашы жаданні выкананы. Мы вам больш не патрэбны. Пойдзем падарожнічаць далей ды шукаць сваё шчасце.

Развіталіся. Слугі пайшлі сваёй дарогай. Маладыя — сваёй.

Вырашыў каралевіч выпрабаваць сваю маладую жонку. У паўгадзіны хадзьбы ад замка была вёска. Пасвіў ля яе свой статак свінапас. Пад'ехалі яны да яго, каралевіч і кажа жонцы:

— А ці ведаеш ты, хто я? Я ж зусім не каралевіч, а свінапас. А той вунь, хто пасе свіней, мой родны бацька. Нам трэба яму дапамагчы.

Выйшаў каралевіч з карэты, зайшоў у харчэўню,

тайна шапарнуў гаспадарам, каб тыя ноччу аднялі ў каралевы плацце.

Прачнулася яна раніцай, а няма ў што адзецца. Дала ёй гаспадыня сваю старую спадніцу ды шарсцяныя панчохі, зрабіла выгляд, што гэта вялікі падарунак, сказала:

— Каб не ваш муж, я вам не дала б нічога.

І паверыла каралеўна, што яе муж і напраўду свінапас. Пачала разам з ім пасвіць статак. Дакарала сябе: «Я гэтага заслужыла за свае высакамер'е і ганарлівасць».

Так прадаўжалася восем дзён. Ногі каралеўны пакрыліся ранами. Далей трываць яна не магла. Тады падышлі да яе двое сялян, пытаюцца:

— А ці ведаеце вы, хто ваш муж?

— Як жа, ведаю, — кажа, — ён — свінапас. Ён толькі што пайшоў, каб выручыць крыху грошай за перавяслы і аборы.

А сяляне ёй адказваюць:

— Пойдземце з намі, мы адвядзём вас да яго.

Прывялі каралеўну ў замак. Увайшла яна ў залу, бачыць, стаіць там яе муж у каралеўскім уборы. Але яна яго не пазнала, пакуль ён не кінуўся да яе ды не папалаваў.

У апраўданне каралевіч сказаў:

— Мілая, я так багата з-за цябе пакутаваў, што і ты павінна была дзеля мяне пацярпець.

Адсвяткавалі яны сапраўднае вяселле. Пачалі шчасліва жыць.

БЕЛАСНЕЖКА І КРАСНАЗОРКА

На краі лесу, у маленькай хацінцы, адзінока жыла бедная ўдава. Перад хацінкай у яе быў сад, а ў садзе раслі два ружовыя кусты. На адным з іх цвілі белыя ружы, а на другім — чырвоныя. І былі ў яе дзве дачкі — адна бялей за белую ружу, другая румяней за чырвоную. Адну празвалі Беласнежкай, другую — Красназоркай.

Абедзве дзяўчынкі былі сціплыя, добрыя, працавітыя, паслухмяныя. Здавалася, увесь свет абыдзі — не знойдзеш лепшых! Толькі Беласнежка была цішэй і ласкавей, чым яе сястра. Красназорка любіла бегачь

і скакаць па лугах і палях, збіраць кветкі, лавіць пеўчых птушак. А Беласнежка больш ахвотна застава-лася каля маці: дапамагала ёй па гаспадарцы або чытала што-небудзь услых, калі не было чаго рабіць.

Сёстры так моцна любілі адна адну, што ўсюды хадзілі разам, узяўшыся за рукі. І калі Беласнежка гаварыла: «Мы ніколі не расстанемся», то Красназорка давала: «Да таго часу, пакуль жывыя!» А маці заканчвала: «Ва ўсім дапамагайце адна адной і ўсё дзяліце пароўну».

Часта сёстры хадзілі адны ў дрымучы лес збіраць спелыя ягады. І ні разу ніводзін драпежны звер не крануў іх, ніводзін маленькі звярок, убачыўшы іх, не схваўся ад страху. Зайчык смела браў капусны ліст з рук у сясцёр, дзікая каза, як хатняя, пасвілася ў іх на вачах, алень весела скакаў, а лясныя птушкі і не думалі ўцякаць ад дзяўчатак — яны сядзелі на галінках і спявалі ім усе песні, якія толькі ведалі.

Ніколі ніякай бяды не было з імі ў лесе. Калі, бывала, яны забавяцца і ноч заспее іх у гущчы, яны клаліся побач на мяккі мох і спакойна засыналі да раніцы. Маці ведала гэта і зусім не трывожылася за іх.

Беласнежка і Красназорка так чыста прыбіралі сваю хату, што заглянуць туды было прыемна.

Летам за ўсім прыглядала Красназорка. Кожнай раніцай, перш чым прачыналася маці, яна ставіла каля яе пасцелі букет кветак, у букеце абавязкова было па кветачцы з кожнага ружовага куста — белая ружа і чырвоная.

А зімой у хаце гаспадарыла Беласнежка. Яна распальвала ў ачагу цяпельца і вешала на крук кацялок над агнём. Кацялок быў медны, але блішчэў, як залаты, — так ярка ён быў начышчаны.

Вечарам, калі за вокнамі хадзіла мяцеліца, маці гаварыла:

— Ідзі, Беласнежка, зачыні шчыльна дзверы.

І яны ўтраіх садзіліся перад ачагом.

Маці даставала акуляры, раскрывала вялікую тоўстую кнігу і пачынала чытаць, а абедзве дзяўчынкі сядзелі за сваімі калаўротамі, слухалі і пралі. Каля іх на падлозе ляжаў баранчык, ззаду, на седале, схваўшы галаву пад крыло, — белы галубок.

Але аднойчы, калі яны сядзелі перад агнём і бавілі вечар за кнігай і калаўротам, хтосьці нясмела пасту-

каў у дзверы, быццам прасіў упусціць яго.

— Чуеш, Красназорка? — сказала маці. — Адчыні хутчэй! Гэта, напэўна, які-небудзь падарожнік шукае ў нас прытулку і адпачынку.

Красназорка пайшла і адсунула засаўку. Яна думала, што ўбачыць за дзвярыма стомленага чалавека, якога застала непагадзь.

Ды не, на парозе стаяў не чалавек. Гэта быў мядзведзь, які адразу ж прасунуў у дзверы агромністую чорную галаву.

Красназорка гучна ўскрыкнула і адскочыла назад. Баранчык забляяў. Галубок залопаў крыламі. А Беласнежка схавалася ў самы цёмны куток, за матчын ложак.

Мядзведзь паглядзеў на іх і сказаў чалавечым голасам:

— Не бойцеся! Я не зраблю вам ніякага зла. Я проста вельмі замёрз і хацеў бы хоць трохі сагрэцца ў вас.

— Ах ты бедны звер! — сказала маці. — Кладзіся вось тут, каля агню... Толькі глядзі, не падпалі незнарок футра. — Пасля яна закрычала: — Беласнежка! Красназорка! Ідзіце хутчэй сюды! Мядзведзь не зробіць вам нічога дрэннага. Ён разумны і добры.

Абедзве дзяўчынкі падышлі бліжэй, а за імі і баранчык, і галубок. І хутка ўжо ніхто не баяўся мядзведзя.

— Дзеці, — сказаў мядзведзь, — вам трэба пачысціць маё футра, а то яно ўсё ў снезе.

Дзяўчаткі прынеслі мяцёлку, абмялі, пачысцілі густое мядзведжае футра, і мядзведзь расцягнуўся перад агнём, забурчаў ад задавальнення.

А Беласнежка і Красназорка даверліва прымасціліся каля яго і давай тармасіць свайго непаваротлівага госця. Яны кудлацілі яго поўсць, станавіліся яму на спіну нагамі, штурхалі то ў адзін бок, то ў другі, дражнілі арэхавымі палкамі. А калі звер пачынаў раўці, яны гучна смяяліся.

Мядзведзь дабрадушна дазваляў гуляць з ім, але калі яго вельмі даймалі, роў:

— Беласнежка! Красназорка!

Дзеці, грэх вам — не ха-ха,
Заб'яце вы жаніха.

Калі надышла ноч і трэба было класціся спаць, маці сказала мядзведзю:

— Заставайся ты тут, каля ачага. Тут будзеш за-слонены ад ветру і сцюжы.

Махнаты госць застаўся.

На світанні дзяўчаты адчынілі дзверы, і мядзведзь павольна паплёўся ў лес па снежных гурбах.

Але з той пары кожны вечар у той жа час ён прыходзіў да іх, клаўся перад ачагом і дазваляў абедзвюм сёстрам тармасіць яго колькі ім захочацца.

Дзяўчаткі так прывыклі да яго, што нават дзверы не зачынялі, пакуль не прыйдзе іх калматы чорны прыцель.

І вось надышла вясна. Калі ўсё навакол зазелянела, мядзведзь сказаў Беласнежцы:

— Бывай. Я павінен пайсці ад вас, і ўсё лета мы не ўбачымся.

— А куды ты ідзеш, мілы мядзведзь? — спытала Беласнежка.

— У лес — вартаваць сваё багацце ад злых карлікаў, — адказаў мядзведзь. — Зімой, калі зямля моцна замярзае, яны не могуць выкараскацца наверх і нехаця сядзяць у сваіх глыбокіх норах.

Але цяпер сонца абагрэла зямлю, растапіла лёд, і яны ўжо, напэўна, праклалі дарогу са свайго падзямелля на волю, вылезлі наверх, усюды шныраць і цягнуць да сябе ўсё, што ім прыглянецца. А хай што трапіць ім у рукі, — апынецца ў іх нары, не хутка выйдзе зноў на белы свет.

Шкада было Беласнежцы расставацца з добрым другам. Яна ў апошні раз адчыніла яму дзверы. А ён, прабіраючыся міма яе праз парог, зачапіўся неспадзявана за крук у дзвярах і вырваў кавалачак поўсці. І тут Беласнежцы здалося, што пад калматай мядзведжай шкурай бліснула золата... Але яна вачам сваім не паверыла. Мядзведзь з усіх ног кінуўся ўцякаць і, перш чым яна паспела азірнуцца, знік за дрэвамі.

Неўзабаве пасля таго паслала маці абедзвюх дачок у лес па сушняк. У глыбіні лесу дзяўчаты ўбачылі вялікае дрэва, паваленае бурай. Яшчэ здалёк яны заўважылі, што каля ствала ў траве штосьці мітусіцца, скача. Але што гэта такое — яны не маглі разабрацца.

Сёстры падышлі бліжэй і ўбачылі карліка — маленькага дзядка з маршчыністым тварам і доўгай, белаай як снег барадой. Кончык яго барады трапіў у расколіну дрэва, і дзядок скакаў і мітусіўся, нібы

сабачка на вяровачцы, але ніяк не мог вырвацца на волю.

Убачыўшы дзяўчат, ён выпучыў свае чырвоныя, іскрыстыя вачаняты і закрычаў:

— Чаго вы спыніліся? Не можаце падысці бліжэй і дапамагчы!

— Ды што ты тут робіш, дзядок? — спытала Красназорка.

— Неразумная цікаўная гуска! — адказаў карлік. — Я хацеў расшчапіць дрэва, каб нарыхтаваць сабе дробных дроўцаў для кухні. На тоўстых паляняках прыгараюць нашы далікатныя, лёгкія стравы. Але мы ядзім патрошку, не напіхваем свае жываты, як вы, грубы, прагавіты народ!.. Я ўжо амаль загнаў у дрэва клін, і ўсё ішло выдатна, ды праклятая дзеравяка трапіла вельмі слізкая і ні з таго ні з сяго выскачыла назад. Я не паспеў адскочыць, і маю цудоўную белую бараду прыхапіла, нібы ціскамі. Вось яна і сядзіць у расколіне, і я, колькі ні б'юся, не магу вырвацца... Ды што вы смеяцеся, таўсташчокія дурнічкі? Цьфу, і глядзець на вас агідна!

Дзяўчаты што было моцы імкнуліся дапамагчы дзядку, але вызваліць яго бараду ім ніяк не ўдавалася: вельмі ўжо моцна заціснула яе расколіна.

— Я пабягу паклічу людзей, — сказала Красназорка.

— Пустыя барановыя галовы! — заскрыпеў карлік. — Вельмі патрэбна клікаць сюды людзей! Хопіць з мяне і вас дваіх. Няўжо вы не можаце прыдумаць нешта лепшае?

— Пацярпі трохкі, — сказала Беласнежка. — Зараз я цябе вырчу.

Яна выцягнула з кішэні маленькія нажніцы і адрэзала яму кончык барады.

Ледзь толькі карлік адчуў сябе на свабодзе, схопіў схаваны ў карэнні дрэва і з коптурам напакаваны золатам мех, надзейна завязаў яго, выгукнуў буркліва:

— Неачэсаны народ!.. Адхапілі кавалак маёй цудоўнай барады... Каб вам пуста было!

З гэтымі словамі ён узваліў мяшок на плечы і пайшоў, нават не глянуўшы на дзяўчат.

Праз некалькі дзён пасля таго Беласнежка і Красназорка вырашылі налавіць на абед рыбы. Прыйшоўшы

на бераг ракі, яны ўбачылі вялікага коніка, які скакаў каля самай вады.

Яны падбеглі бліжэй і пазналі карліка, якога нядаўна бачылі ў лесе.

— Ды што з табой? — спытала Красназорка. — Ты, здаецца, збіраешся скочыць у ваду?

— Я не такі дурань! — крыкнуў у адказ карлік. — Няўжо вы самі не бачыце, што гэта праклятая рыба цягне мяне за сабой?

Сталася так, што карлік сядзеў на беразе ракі і лавіў рыбу. На бяду, вецер захацеў пазабаўляцца з яго доўгай барадой і накруціў яе на лёску вуды. А тут, нібы знарк, клюнула вялікая рыбіна. У бедака не хапіла сілы выцягнуць яе на бераг. Рыба адолела рыбака і пацягнула яго за сабой у ваду. Ён хапаўся за травінкі і саломінкі, але ніяк не мог утрымацца. Рыба кідалася ў вадзе і цягала яго за сабой па беразе то ўправа, то ўлева... Яшчэ трохі, і яна пацягнула б яго на дно.

Дзяўчаты падаспелі якраз у час. Моцна схапіўшы карліка, яны паспрабавалі разблытаць яго бараду. Але дзе там! Барада і лёска так цесна перапляліся, што пра гэта нельга было думаць.

Заставалася адно: зноў дастаць з кішэні маленькія нажніцы і адстрыгчы яшчэ жмут барады.

Ледзь толькі ляснулі нажніцы, карлік закрычаў не сваім голасам:

— Ды дзе гэта бачана, жабы вы лупатыя, так нявечыць чалавека! Мала таго, што вы ўжо адхапілі ў мяне канец барады, цяпер вы адрэзалі яё лепшую частку. Ды як я ў такім выглядзе пакажуся! Ах, каб вы, уцякаючы, свае падэшвы пагублялі!..

Тут ён схапіў мяшок з жэмчугам, закінуў у чарот і, не сказаўшы больш ні слова, знік за каменем.

Прайшло яшчэ тры дні, і вось маці паслала абедзвюх дачок у горад купіць іголак, нітак, шнуркоў і стужак.

Дарога ішла цераз пустэльную раўніну, па якой тут і там былі раскіданыя агромністыя глыбы камянёў.

Дзяўчаты заўважылі, што ў небе лунае вялікая птушка. Павольна кружачыся, яна апускалася ўсё ніжэй і ніжэй і нарэшце села непадалёк ад дзяўчат, каля адной са скал.

У тое ж імгненне яны пачулі пранізлівы, жаласны крык.

Сёстры кінуліся на дапамогу і з жахам убачылі, што ў кіпцюры арла трапіў іх стары знаёмы — сівабароды карлік. Птушка развінула крылы і ўжо сабралася панесці яго.

Дзяўчынкі што было моцы ўхапіліся за чалавечка і датуль тузалі і цягнулі яго да сябе, пакуль птушка не выпусціла сваю здабычу.

Толькі апомніўся карлік ад перапалоху, як закрычаў сваім скрыпучым, вісклівым галаском:

— Няўжо нельга было абысціся са мной як-небудзь асцярожней? Вы на шматкі парвалі каптанчык з такога тонкага сукна!.. Эх вы, нехлямяжыя, непаваротлівыя дзеўчаняты!

Ён падняў мяшок, на гэты раз напакаваны каштоўнымі камянямі, і шмыгнуў у якуюсьці нару пад скалой.

А дзяўчаткі, зусім не здзівіўшыся, пайшлі далей: яны ўжо прывыклі да яго няўдзячнасці.

Вечарам, скончыўшы ў горадзе свае справы, сёстры вярталіся той жа дарогай. І зноў нечакана сустрэлі карліка.

Выбраўшы чыстую, роўную мясціну, ён вытрас са свайго мяшка каштоўныя камяні і разбіраў іх, не думачы, што хто-небудзь так позна пойдзе каля скал.

У праменнях вячэрняга сонца бліскучыя каменьчыкі так цудоўна мігацелі, пераліваючыся ўсімі колерамі вясёлкі, што сёстры міжволі спыніліся і залюбаваліся імі.

Карлік узяў галаву і заўважыў дзяўчынак.

— Ну чаго спыніліся, разывакі? — закрычаў ён, і яго попельна-шэры твар паружавеў ад злосці. — Што вам тут патрэбна?..

Ён адкрыў рот, каб вылаяцца, але тут пачуўся грозны роў, і вялікі чорны мядзведзь шарам выкаціўся з лесу.

Страх адкінуў карліка ўбок, але дзядку не ўдалося ўцячы ў сваю надзейную нару: мядзведзь ужо быў у двух кроках ад яго.

Тады, калоцячыся ад страху, ён запішчаў:

— Дарагі пан мядзведзь, злітуйцеся нада мной! Я аддам вам усё сваё багацце! Паглядзіце хоць на тых цудоўных каменьчыкі, што ляжаць перад вамі... Толькі падарыце мне жыццё! Ну нашто я вам, такі маленькі і шчупленькі? Вы нават не адчуеце мяне на зубах.

Вазьміце лепш гэтых дрэнных дзеўчанят! Вось гэта будзе для вас смачны кавалачак. Вы ж самі бачыце, што яны больш тлустыя, чым маладыя перапёлкі. З'ешце іх абедзвюх на здароўе!..

Але мядзведзь і вухам не павёў, як быццам не чуў, што кажа яму злы карлік. Ён толькі стукнуў яму разок сваёй цяжкой лапай, і карлік больш не варухнуўся.

Дзяўчаткі вельмі напалохаліся і кінуліся бегчы, але мядзведзь забубнеў ім услед:

— Беласнежка, Красназорка, не бойцеся, пачакайце! І я з вамі!

Тут яны пазналі голас свайго даўняга прыяцеля і спыніліся. Калі ж мядзведзь параўняўся з імі, тоўстая мядзведжая шкура раптам звалілася з яго, і яны ўбачылі перад сабой цудоўнага юнака, з ног да галавы апранутага ў золата.

— Я — каралевіч, — сказаў юнак. — Гэты злы карлік выкраў мае скарбы, а мяне самога ператварыў у мядзведзя. Дзікім зверам павінен я быў бадзяцца па лясных нетрах да таго часу, пакуль яго смерць не вызваліць мяне. І вось нарэшце ён пакараны па заслугах, а я зноў стаў чалавекам. Але я ніколі не забудуся, як вы пашкадавалі мяне, калі я быў яшчэ ў звярынай шкуры. Больш мы з вамі не расстанемся. Няхай Беласнежка стане маёй жонкай, а Красназорка — жонкай майго брата.

Так і адбылося. Калі прыйшоў час, каралевіч ажаніўся з Беласнежкай, а яго брат — з Красназоркай.

Каштоўныя скарбы, схаваныя карлікам у глыбокай пячоры, зноў заблішчэлі на сонцы.

Добрая ўдава яшчэ доўга жыла ў сваіх дачок спайна і шчасліва. Абодва ружовыя кусты яна ўзяла з сабою. Яны раслі пад яе акном, і кожны год там расцвіталі цудоўныя ружы — белыя і чырвоныя.

ХАНС КРЫСЦИАН АНДЭРСЕН

БРЫДКАЕ КАЧАНЯ

Хораша было за горадам! Стаяла лета. На полі ўжо залацілася жыта, авёс зелянеў, сена было складзена ў стагі; па зялёным лузе пахаджваў даўганогі бусел і балакаў па-егіпецку — гэтай мове ён навучыўся ад сваёй маці. За палямі і лугамі цягне вялікі лес, а ў лесе хаваліся глыбокія сінія азёры. Так, хораша было за горадам! Сонца асвятляла старую сядзібу, абкружаную глыбокімі канавамі з вадой. Уся зямля — ад сцёнаў хаты да самай вады — зарасла лопухам, ды такім высокім, што маленькія дзеці маглі стаяць пад самымі буйнымі яго лістамі ў поўны рост.

У гушчары лопуху было гэтак жа глуха і дзіка, як у густым лесе, і вось там сядзела на яйках качка. Сядзела яна ўжо даўно, і ёй гэты занятак даволі-такі надакучыў. Да таго ж яе рэдка наведвалі, — іншым качкам было больш даспадобы плаваць па канаўках, чым сядзець у лопуху ды кракаць разам з ёю.

Нарэшце яечныя шалупайкі затрашчалі.

Качаняты заварушыліся, застукалі дзюбкамі і высунулі галоўкі.

— Піп, піп! — сказалі яны.

— Крак, крак! — адказала качка. — Паспяшайцеся.

Качаняты выкараскаліся сяк-так са шкарлупіны і сталі азірацца наўкол, разглядваючы зялёныя лісты лопуху. Маці не перашкаджала ім — зялёны колер карысны для вачэй.

— Ах, які вялікі свет! — сказалі качаняты.

Ну вядома! Зараз ім было куды вальней, чым у шкарлупіне.

— Ці не думаеце вы, што тут і ўвесь свет? — сказа-

ла маці. — Ды не! Ён цягнецца далёка-далёка, туды, за сад, за поле... Але, шчыра кажучы, там я зроду не была!.. Ну што, усе ўжо выбраліся? — І яна ўзнялася на ногі. — Ды не, яшчэ не ўсе. Самае вялікае яйка цалюткае! Ды калі ж гэтаму будзе канец! Я хутка зусім страчу цярпенне.

І яна ўселася зноў.

— Ну, як справы? — запытала старая качка, прасунуўшы галаву ў гушчар лопуху.

— Ды вось, з адным яйкам ніяк не магу справіцца, — сказала маладая качка. — Сяджу, сяджу, а яно ўсё не лопаецца. Затое зірні на тых малечаў, што ўжо вылупіліся. Проста чуд! Усе як адзін — у бацьку. А ён, нягоднік, нават не наведаў мяне ні разу!

— Пастой, пакажы мне спачатку тое яйка, якое не лопаецца, — сказала старая качка. — Ці не індычынае яно, чаго добрага? Ну канешне! Вось менавіта так і мяне аднойчы ашукалі. А колькі клопатаў было ў мяне потым з гэтымі індычанятамі! Ты не паверыш: яны гэтак баяцца вады, што іх не загоніш у канаву. Я й шыпела, і кракала, і проста штурхала іх у ваду, — не ідуць, ды і толькі. Дай хіба яшчэ раз зірну. Ну, так і ёсць! Індычынае! Кідай яго ды ідзі вучы сваіх дзетак плаваць!

— Ды не, я, мабыць, пасяджу, — сказала маладая качка. — Ужо столькі цярпела, што можна яшчэ крыху пацярпець.

— Ну і сядзі! — сказала старая качка і пайшла.

І вось нарэшце вялікае яйка трэснула.

— Піп! Піп! — запішчала птушаня і вывалілася са шкарлупіны.

Але ж якое яно было вялікае і брыдкае!

Качка агледзела яго з усіх бакоў і ўсплэснула крыламі.

— Жахлівы вырадак! — сказала яна. — І зусім не падобны на іншых! Ці ж не індычанё гэта і на самой справе? Але ж у ваду ён у мяне патрапіць, хай сабе мне давядзецца спіхнуць яго туды сілай!

На наступны дзень надвор'е стаяла цудоўнае, зялёны лопух быў заліты сонцам.

Качка з усёй сваёй сям'ёй накіравалася да канавы. Боўць! — і яна апынулася ў вадзе.

— Крак-крак! За мной! Хутка! — паклікала яна, і качаняты адзін за адным таксама бухнуліся ў ваду.

Спачатку вада накрыла іх з галавою, але яны зараз жа вынырнулі і выдатна паплылі наперад. Лапкі ў іх так і запрацавалі, так і запрацавалі. Нават брыдкае шэрае качаня не адставала ад іншых.

— Якое ж гэта індычаня? — сказала качка. — Вунь як слаўна грабе лапкамі! І як прама трымаецца! Не, гэта мой уласны сын. Ды ён зусім не такі і брыдкі, калі добра прыгледзецца да яго. Ну, хуценька, хуценька за мной! Я зараз выведу вас на людзі — мы пойдзем на птушыны двор. Толькі трымайцеся бліжэй да мяне, каб хто-небудзь не наступіў на вас, ды сцеражыцеся кошак!

Хутка качка з усім сваім вывадкам дабралася да птушынага двара. Бог ты мой! Што тут быў за шум! Дзве качыныя сям'і біліся з-за галоўкі вугра. І ў рэшце рэшт гэтая галоўка дасталася кошцы.

— Вось так заўсёды і бывае ў жыцці! — сказала качка і аблізала язычком дзюбу — яна і сама была не супроць паспытаць вугрынай галоўкі. — Ну, ну, варушыце лапкамі! — закамандавала яна, павярнуўшыся да качанят. — Кракніце і пакланіцеся вунь той старой качцы! Яна тут знатнейшая за ўсіх. Яна іспанскай пароды і таму такая тлустая. Бачыце, у яе на лапцы чырвоны шматок! Як прыгожа! Гэта вышэйшая адзнака, якой толькі можа ўдастоіцца качка. Гэта значыць, што яе не хочучь згубіць, — па гэтым шматку яе адразу пазнаюць і людзі, і жывёлы. Ну, хутка! Ды не трымайце лапкі разам! Добра выхаванае качаня павінна выварочваць лапкі наверх. Вось так! Глядзіце. Цяпер нахіліце галоўкі і скажыце: «Крак!»

Качаняты так і зрабілі.

Але іншыя качкі агледзелі іх і гучна загаварылі:

— Ну вось, яшчэ цэлая плойма! Быццам без іх нас мала было! А адно якое брыдкае! Гэтага ўжо мы ніяк не пацерпім!

І зараз жа адна качка падляцела і дзеўбанула яго ў шыю.

— Пакіньце яго! — сказала качка-маці. — Яно ж вам нічога не зрабіла!

— Хай сабе і так. Але якое яно вялікае і нязграбнае! — прашыпела злая качка. — Не пашкодзіць яго трохі правучыць.

А знатная качка з чырвоным шматком на лапцы сказала:

— Слаўныя ў цябе дзеткі! Усе вельмі, вельмі мілыя, акрамя аднаго, бадай... Небарака не ўдаўся! Добра было б яго перарабіць.

— Гэта немагчыма, ваша міласць! — адказала качка-маці. — Яно непрыгожае — гэта праўда, але ў яго добрае сэрца. А плавае яно не горш, адважваюся нават сказаць — лепей за іншых. Я думаю, з цягам часу яно выраўнуецца і стане трохі меншае. Яно занадта доўга пралажала ў яйку і таму трохі перарасло. — І яна разгладзіла дзюбкай пёркі на яго спіне. — Акрамя таго, яно качар, а качару прыгажосць не вельмі патрэбна. Я думаю, яно вырасце моцным і праб'е сабе дарогу ў жыццё.

— Астатнія качаняты вельмі, вельмі мілыя! — сказала знатная качка. — Ну, будзьце як дома, а калі знойдзеце вугрыную галоўку, можаце прынесці яе мне.

І вось качаняты сталі паводзіць сябе як дома. Толькі беднаму качаняці, якое вылупілася пазней за іншых і было такое брыдкае, ніхто не даваў праходу. Яго дзяўблі, штурхалі і дражнілі не толькі качкі, але нават куры.

— Занадта вялікае! — казалі яны.

А індыйскі певень, які нарадзіўся са шпорами на нагах і таму ўяўляў сябе ледзь не імператарам, надзьмуўся і, быццам карабель на ўсіх ветразях, падляцеў проста да качаняці, паглядзеў на яго і злосна залапатаў; грабеньчык у яго ажно наліўся крывёй. Беднае качаня проста не ведала, што яму рабіць, куды падзецца. І трэба ж было нарадзіцца такім брыдкім, што ўвесь птушыны двор смяецца над ім!

Так прайшоў першы дзень, а потым стала яшчэ горш. Усе гналі беднае качаня, нават браты і сёстры злосна казалі яму: «Хай бы кошка ўкрала цябе, агідны вырадак!» А маці давала: «Вочы б мае на цябе не глядзелі! «Качкі шчыпалі яго, куры дзяўблі, а дзяўчына, якая давала птушкам корм, адштурхоўвала яго нагой.

Нарэшце качаня не вытрымала. Яно перабегла праз двор і, распусціўшы свае няўключныя крыльцы, сятак перавалілася цераз плот проста ў калючыя кусты.

Маленькія птушачкі, што сядзелі на галінах, разам успырхнулі і разляцеліся ў розныя бакі.

«Гэта таму, што я такое брыдкае», — падумала ка-

чаня і, заплюшчыўшы вочы, кінулася бегчы, само не ведаючы куды. Яно бегла да той пары, пакуль не апынулася ў балоце, дзе жылі дзікія качкі.

Тут яно правяло ўсю ноч. Беднае качаня стамілася, і яму было вельмі сумна.

Раніцай дзікія качкі прачнуліся ў сваіх гнёздах і ўбачылі новага таварыша.

— Гэта што за птушка? — спыталі яны.

Качаня круцілася і кланялася ва ўсе бакі, як магло.

— Ну і брыдкае ж ты! — казалі дзікія качкі. — Аднак нам што да таго, толькі б ты не лезла да нас у радню.

Небарака! Дзе ўжо яму было думаць пра гэта! Толькі б яму дазволілі жыць у чароце ды піць балотную ваду, — пра іншае яно і не думала.

Так яно праседзела ў балоце два дні. На трэці дзень туды прыляцелі два дзікія гусакі. Яны зусім нядаўна навучыліся лётаць і таму вельмі важнічалі.

— Слухай, сябра! — казалі яны. — Ты такі дзіўны, што на цябе глядзець весела. Хочаш сябраваць з намі? Мы птушкі вольныя — куды хочам, туды і ляцім. Тут паблізу ёсць яшчэ балота, там жывуць вельмі мілыя дзікія гускі-паненкі. Яны ўмеюць гаварыць: «Рап! Рап!» Ты такі забаўны, што, чаго добрага, будзеш карыстацца ў іх вялікім поспехам.

Піф! Паф! — прагучала раптам над балотам, і абодва гусакі ўпалі ў чараты мёртвыя, а вада пачырванела ад крыві.

Піф! Паф! — пачулася зноў, і цэлая чарада дзікіх гусей узнялася над балотам. Грымеў стрэл за стрэдам. Паляўнічыя акружылі балота з усіх бакоў; некаторыя з іх залезлі на дрэвы і вялі страляніну зверху. Блакітны дым воблакамі ахутваў вершаліны дрэў і слаўся над вадой. Па балоце шнырылі паляўнічыя сабакі. Толькі і чуваць было: шлёп-шлёп! А чарот гайдаўся ў бакі. Беднае качаня ад страху было ледзь жывое. Толькі яно хацела схваць галаву пад крыльца, як раптам проста перад ім вырас паляўнічы сабака з высунутым языком і ззяючымі злымі вачамі. Ён зірнуў на качаня, ашчэрыў вострыя зубы і — шлёп-шлёп! — пабег далей.

«Здаецца, пранесла, — падумала качаня і перавяло дух. — Відаць, я такое брыдкае, што нават сабаку агідна з'есці мяне!»

І яно прытаілася ў чароце. А над яго галавой разпораз свістаў шрот, чуліся стрэлы.

Страляніна змоўкла толькі адвячоркам, але качаня доўга яшчэ баялася паварушыцца.

Прайшло некалькі гадзін. Нарэшце яно асмелілася ўстаць, асцярожна агледзелася наўкол і кінулася бегчы далей па полі і лузе.

Дзьмуў такі моцны сустрэчны вецер, што качаня ледзь-ледзь перасоўвала лапкі.

Да ночы яно дабралася да маленькай убогай хаткі. Хатка гэтак струхлела, што гатова была ўпасці, ды не ведала, на які бок, таму і трымалася.

Вецер так і падхопліваў качаня, — даводзілася прыціскацца да самой зямлі, каб не знесла.

На шчасце, яно заўважыла, што дзверы хаткі саскочылі з адной завесы і гэтак перакасіліся, што праз шчыліну можна лёгка прабрацца ўсярэдзіну. І качаня прабралася.

У хатцы жыла старая са сваёй курай і катом. Ката яна звала Сыночкам; ён умеў выгінаць спіну, мурлыкаць і нават сыпаць іскрамі, але дзеля гэтага трэба было паглядзіць яго супраць поўсці. У куры былі маленькія кароценькія ножкі, і таму яе так і празвалі Каратканожкай. Яна старанна несла яйкі, і старая любіла яе, як дачку.

Раніцай качаня заўважылі. Кот пачаў мурлыкаць, а кура кудхтаць.

— Што там такое? — запытала старая.

Яна паглядзела наўкол і ўбачыла ў куце качаня, але сослепу прыняла яго за тлустую качку, якая адбілася ад хаты.

— Вось дык знаходка! — сказала старая. — Зараз у мяне будуць качыныя яйкі, калі толькі гэта не качар.

І яна вырашыла пакінуць бяздомную птушку ў сябе.

Але прайшло тыдні тры, а яек усё не было.

Сапраўдным гаспадаром у хаце быў кот, а гаспадыняй — кура. Абое яны заўсёды казалі: «Мы і ўвесь свет!» Яны лічылі саміх сябе паловай усяго свету, і прытым лепшай паловай. Качаняці, праўда, здавалася, што на гэты конт можна быць іншай думкі. Але кура гэтага не дапускала.

— Ці ўмееш ты несці яйкі? — спытала яна качаня.

— Не!

— Дык і трымай язык на прывязі!

А кот запытаў:

— Ці ўмееш ты выгінаць спіну, сыпаць іскрамі і мурлыкаць?

— Не!

— Дык і не высоўвайся са сваёй думкай, калі гавораць разумныя людзі!

І качаня сядзела ў куце, надзьмуўшыся.

Неяк аднойчы дзверы шырока расчыніліся, і ў пакой уварваліся струмень свежага паветра і яркі сонечны прамень. Качаня так моцна пацягнула на волю, так захацелася яму паплаваць, што яно не магло стрымацца і сказала пра гэта куры.

— Ну, што яшчэ выдумала? — накінула на яго кура. — Гультуеш, вось табе ў галаву і лезе рознае глупства! Нясі лепш яйкі альбо мурлыкай, вось дурасць і пройдзе!

— Ах, плаваць так прыемна! — сказала качаня. — Такое задавальненне нырнуць уніз галавой у самую глыбіню!

— Вось дык задавальненне! — сказала кура. — Ты зусім з глузду з'ехала! Спытай у ката — ён разважлівейшы за ўсіх, каго я ведаю, — ці падабаецца яму плаваць і ныраць? Пра сябе самую я ўжо не кажу. Спытай, нарэшце, у нашай старой пані, разумнейшага за яе, напэўна, нікога няма на свеце! Яна табе скажа, ці любіць яна ныраць уніз галавой у самую глыбіню!

— Вы мяне не разумееце! — сказала качаня.

— Калі ўжо мы не разумеем, дык хто цябе і зразумее! Ты, відаць, хочаш быць разумнейшым за ката і нашу пані, не кажучы ўжо пра мяне! Не наравіся і будзь удзячнае за ўсё, што для цябе зрабілі! Цябе прытулілі, прыгрэлі, ты трапіла ў такое грамадства, у якім можаш нечаму навучыцца. Але ты пустая галава, і размаўляць з табою не варта. Павер ужо мне! Я жадаю табе добра, таму і сваруся на цябе. Так заўсёды робяць сапраўдныя сябры. Старайся ж неспці яйкі альбо навучыся мурлыкаць ды сыпаць іскрамі!

— Я думаю, мне лепей пайсці адсюль куды вочы глядзяць! — сказала качаня.

— Ну і йдзі сабе! — адказала кура.

І качаня пайшло. Яно жыло на возеры, плавала і нырала ўніз галавой, але ўсе наўкол па-ранейшаму

смяліся з яго і называлі брыдкім і агідным.

А між тым настала восень. Лісты на дрэвах пажоўклі і пабурэлі. Яны так і сыпаліся з галін, а вецер падхопліваў іх і кружыў у паветры. Стала вельмі холадна. Цяжкія хмары сеялі на зямлю то град, то снег. Нават варона, седзячы на агароджы, каркала ад холаду на ўсё горла. Брр! Змерзнеш ад адной думкі пра такую сцёжу!

Дрэнна даводзілася беднаму качаняці.

Аднойчы адвяхоркам, калі сонейка яшчэ ззяла на небе, з-за лесу ўзнялася цэлая чарада цудоўных, вялікіх птушак. Такіх прыгожых птушак качаня ніколі яшчэ не бачыла — усе белыя як снег, з даўгімі гнуткімі шыямі.

Гэта былі лебедзі.

Іхні крык быў падобны на гукі трубы. Яны распрасцерлі свае шырокія, магутныя крылы і паляпелі з халодных лугоў у цёплыя краі, за сінія моры... Вось ужо яны ўзняліся высока-высока, а беднае качаня ўсё глядзела ім услед, і нейкая незразумелая трывога ахапіла яго. Яно закруцілася ў вадзе, як ваўчок, выцягнула шыю і таксама закрычала, ды так моцна і дзіўна, што само спалохалася. Яно не магло адвесці вачэй ад гэтых цудоўных птушак, а калі яны зусім зніклі, яно нырнула на самае дно, потым выплыла зноў і ўсё-ткі доўга яшчэ не магло апамятацца. Качаня не ведала, як завуць гэтых птушак, не ведала, куды яны ляцяць, але палюбіла іх, як не любіла да гэтай пары нікога на свеце. Прыгажосці іхняй яно не зайздросціла. Яму і ў галаву не прыходзіла, што яно можа быць такім жа прыгожым, як яны.

Яно было б вельмі рада, калі б хоць качкі не адштурхоўвалі яго ад сябе. Беднае брыдкае качаня!

Зіма настала вельмі халодная. Качаня павінна было плаваць па возеры без адпачынку, каб не даць вадзе замерзнуць зусім, але з кожнай ноччу палонка, у якой яно плавала, рабілася ўсё меншай і меншай. Мароз быў такі, што нават лёд патрэскваў. Качаня нястомна працавала лапкамі. Нарэшце яно зусім знясілела і прымерзла да лёду.

Ранкам побач праходзіў селянін. Ён убачыў прымерзлае да лёду качаня, разбіў лёд сваім драўляным чаравікам і аднёс паўмёртвую птушку дамоў да жонкі.

Качаня адагрэлі.

Дзеці задумалі пагуляць з ім, але качаняці падалося, што яны хочуць пакрыўдзіць яго. Яно кінулася са страху ў кут і трапіла проста ў даёнку з малаком. Малако пацякло па падлозе.

Гаспадыня ўскрыкнула і пляснула рукамі, а качаня забегала па пакоі, уляцела ў кадушку з маслам, а адтуль — у бочку з мукой. Лёгка ўявіць, на што яно стала падобнае!

Гаспадыня лаяла качаня і ганялася за ім з вугальнымі шчыпцамі, дзеці бегалі, збіваючы адзін аднаго з ног, рагаталі і пішчалі. Добра, што дзверы былі адчынены, — качаня выбегла, растапырыўшы крылы, кінулася ў кусты, проста на толькі што выпаўшы снег, і доўга-доўга ляжала там непрытомнае.

Было б вельмі журботна расказваць пра ўсе беды і няшчасці брыдкага качаняці ў гэтую суровую зіму.

Нарэшце сонейка зноў прыгрэла зямлю сваімі цёплымі промямі. Зазвінелі жаўрукі ў полі. Вярнулася вясна!

Качаня вылезла з чароту, дзе яно хавалася ўсю зіму, узмахнула крыламі і паляцела. Крылы яго цяпер былі мацнейшыя, чым раней, яны зашумелі і ўзнялі яго над зямлёй. Не паспела яно апамятацца, як даляцела ўжо да вялікага саду. Яблыні стаялі ўсе ў квецені, духмяны бэз схіляў свае доўгія зялёныя галіны над звільстым каналам. Ах, як тут было добра, як пахда вясной!

І раптам з гушчару чароту выплылі тры цудоўныя белыя лебедзі. Яны плылі так лёгка і плаўна, быццам слізгацелі па вадзе. Качаня пазнала гэтых цудоўных птушак, і яго ахапіла нейкая незразумелая журба.

«Палячу да іх, да гэтых велічных птушак. Яны, напэўна, задзяўбуць мяне да смерці за тое, што я, такое брыдкае, асмельваюся наблізіцца да іх. Але ўсё роўна! Лепш загінуць ад іхніх удараў, чым трываць шчыпанне качак і курэй, штуршкі птушніцы ды трываць холад і голад зімою!»

І яно апусцілася на ваду і паплыло насустрач цудоўным лебедзям, а лебедзі, згледзеўшы яго, замахалі крыламі і паплылі проста да яго.

— Забіце мяне! — сказала брыдкае качаня і нізка схіліла галаву.

І раптам у чыстай, як люстэрка, вадзе яно ўбачыла

сваё ўласнае адлюстраванне. Яно было ўжо не брыдкім цёмна-шэрым качанём, а прыгожым белым лебедзем!

Зараз качаня было нават рада, што перанесла столькі гора і бед. Яно шмат выцерпела і таму магло лепш ацаніць сваё шчасце. А вялікія лебедзі плавалі наўкол і гладзілі яго сваімі дзюбамі.

У гэты час у сад прыбеглі дзеці. Яны сталі кідаць лебедзям кавалкі хлеба і зерне, а самыя малодшыя з іх закрычаў:

— Новы прыляцеў! Новы прыляцеў!

І ўсе астатнія падхапілі:

— Так, новы, новы!

Дзеці пляскалі ў ладкі і скакалі ад радасці. Потым яны пабеглі за бацькам з маці і зноў сталі кідаць у ваду кавалкі хлеба і пірожнага.

І дзеці і дарослыя казалі:

— Новы лебедзь лепшы за ўсіх! Ён такі прыгожы і малады!

І старыя лебедзі схілілі перад ім галовы.

А ён зусім збянтэжыўся і сваваў галаву пад крыло, сам не ведаючы навошта. Ён успомніў той час, калі ўсе смяяліся з яго і гналі прэч. Але ўсё гэта было ў мінулым. Цяпер людзі кажучь, што ён самы цудоўны сярод цудоўных лебедзяў. Бэз схіляе да яго ў ваду духмяныя галіны, а сонейка лашчыць сваімі цёплымі промнямі... І вось крылы яго зашумелі, стройная шыя выпрасталася, а з грудзей вырваўся радасны крык:

— Не, пра такое шчасце я і не марыў, калі быў яшчэ брыдкім качанём!

САЛАВЕЙ

Ты, напэўна, ведаеш, што ў Кітаі ўсе жыхары кітайцы і сам імператар кітаец.

Даўным-даўно гэта было, але таму і трэба расказаць гэту гісторыю, пакуль яна яшчэ не забылася зусім.

У цэлым свеце не знайшлося б палаца лепшага, чым палац кітайскага імператара. Ён увесь быў з каштоўнага фарфору, такога тонкага і крохкага, што страшна было да яго дакрануцца.

Палац стаяў у прыгожым садзе, у якім раслі дзівосныя кветкі. Да самых прыгожых кветак былі пры-

вязаны сярэбраныя званочки. І калі дуў ветрык, кветкі пагойдваліся і званочки звінелі. Гэта было зроблена для таго, каб ніхто не прайшоў паблізу кветак, не паглядзеўшы на іх. Вось так разумна было прыдуманна!

Сад цягнуўся далёка-далёка, так далёка, што нават галоўны садоўнік і той не ведаў, дзе ён канчаецца. А адразу за садам пачынаўся дрымучы лес. Гэты лес даходзіў да самага сіняга мора, і караблі праплывалі пад шатамі магутных дрэў.

Тут у лесе, ля самага берага мора, жыў салавей. Ён спяваў так цудоўна, што нават бедны рыбак, слухаючы яго песні, забываў пра свой невад.

— Ах, як хораша, — гаварыў ён уздыхаючы, але пасля зноў браўся за сваю справу і не думаў пра ляснога спевака да наступнай ночы.

А калі наступала чарговая ноч, ён зноў зачаравана слухаў салаўя і зноў паўтараў тое ж самае:

— Ах, як хораша, як хораша!

З усіх канцоў свету прыязджалі ў сталіцу імператара падарожнікі. Усе яны любаваліся цудоўным палацам і прыгожым садам, але, паслухаўшы песню салаўя, зазначалі:

— Вось гэта лепш за ўсё!

Вярнуўшыся дадому, падарожнікі расказвалі пра ўсё, што бачылі. Вучоныя апісвалі сталіцу Кітая, палац і сад імператара і ніколі не забывалі ўспомніць пра салаўя. А паэты складалі ў гонар крылатага спевака, які жыў у кітайскім лесе на беразе сіняга мора, цудоўнейшыя вершы.

Кнігі расходзіліся па ўсім свеце, і вось адна тоўстая кніга дайшла да самога кітайскага імператара. Ён сядзеў на сваім залатым троне, чытаў і ківаў галавой. Яму вельмі падабалася чытаць пра тое, якая прыгожая яго сталіца, якія цудоўныя яго палац і сад. Але на апошняй старонцы кнігі імператар прачытаў: «У Кітаі многа ўсяго цудоўнага, але лепш за ўсё маленькая птушачка, што завецца салаўём, якая жыве ў лесе паблізу імператарскага саду. Дзеля таго каб паслухаць яе спеў, раім кожнаму з'ездзіць у Кітай».

— Што такое? — здзівіўся імператар. — Як?! У маёй дзяржаве і нават поруч з маім асабістым палацам жыве такая цудоўнейшая птушка, а я ні разу не чуў, як яна спявае! І я даведваюся пра яе з іншаземных кніг!

Ён рэзка закрыў кнігу і загадаў пазваць свайго першага міністра. Гэты міністр быў настолькі фанабэрысты, што, калі хто-небудзь з людзей ніжэй яго чынам асмельваўся загаварыць з ім ці спытаць у яго пра што-небудзь, ён адказваў толькі: «Пф», а гэта, зразумела, зусім нічога не азначала.

— Я прачытаў у адной вучонай кнізе, што ў нас ёсць цудоўнейшая птушка, якую завуць салавей, — сказаў імператар міністру. — Яе лічаць першай славатасцю маёй дзяржавы. Чаму ж мне ні разу не дакладвалі пра гэту птушку?

— Ваша вялікасць! — адказваў з паклонам імператару першы міністр. — Я нават і не чуў пра яе. Яна ніколі не была прадстаўлена нашаму двару.

— Увесь свет ведае, што ў мяне ёсць такая рэдкая птушка, і толькі я адзін не ведаю пра гэта, — сказаў імператар. — Я хачу, каб сёння ж вечарам яна была тут і спявала мне!

— Я адшукаю яе, ваша вялікасць, — адказаў першы міністр.

Адказаць-то было няцяжка. Але дзе яе знойдзеш?

І вось першы міністр забегаў уверх і ўніз па лесвіцах, па залах і калідорах, але ніхто з прыдворных не мог яму сказаць, што за птушка салавей і дзе гэты самы салавей жыве.

Першы міністр вярнуўся да імператара і далажыў, што салаўя ў Кітаі няма і ніколі не было.

— Ваша вялікасць дарма дазваляе верыць усяму, што напісана ў кнігах, — прамовіў ён. — Усё гэта адны пустыя выдумкі.

— Не гавары лухты! — абурыўся імператар. — Я хачу чуць салаўя. Ён павінен быць у палацы сёння ж вечарам! А калі яго не будзе тут у вызначаны час, я загадаю пасля вячэры адлупіць цябе і ўсіх міністраў палкамі па пятках.

— Тзінг-пе! — прагугнеў першы міністр і зноў паचाў бегаць уверх і ўніз па лесвіцах, па калідорах і залах.

З ім бегалі ўсе саноўнікі і прыдворныя — нікому не хацелася адведаць палак.

Раз-пораз яны сутыкаліся насамі і пыталіся адзін у аднаго:

— Што такое са-ла-вей?

-- Дзе знайсці са-лаў-я?

Але ніхто ў імператарскім двары нават не чуў пра салаўя, пра якога ведаў ўжо увесь свет.

Нарэшце прыдворныя прыбеглі на кухню. Там сядзела маленькая дзяўчынка і выцірала талеркі.

Першы міністр спытаў у дзяўчынкі, ці не ведае яна, дзе жыве салавей.

— Салавей? — здзівілася дзяўчынка. — Ды як жа мне не ведаць! Ён жыве ў нашым лесе. А ўжо як спявае! Я кожны дзень нашу маёй хворай маме рэшткі абеду з імператарскай кухні. Жывём мы ля самага мора. Поруч у лясной глухамані ёсць старое дрэва з вялікім дуплом і густымі-густымі галінамі. І кожны раз, калі я сяду адпачыць пад гэтым дрэвам, я чую песню салаўя. Ён спявае так пяшчотна, што слёзы самі па сабе цякуць у мяне з вачэй, а на душы становіцца так радасна, нібы мяне цалуе матуля.

— Дзяўчынка, — узмаліўся першы міністр, — я прызначу цябе першай пасудамыйкай і нават дазволю паглядзець, як абедзе сам імператар, калі ты пакажаш нам, дзе жыве салавей. Ён запрошаны сёння вечарам у імператарскія палаты.

І вось усе накіраваліся ў лес.

Паперад усіх ішла дзяўчынка, а за ёй міністры і саноўнікі.

Ішлі яны, ішлі, і раптам недзе непадалёк зарыкала карова.

— Во! — дружна выгукнулі прыдворныя. — Гэта, напэўна, і ёсць салавей. Які, аднак, у яго моцны голас!

— Гэта карова рыкае, — растлумачыла дзяўчынка. — Яшчэ далёка да таго дрэва, на якім жыве салавей.

І ўсе пайшлі далей.

Раптам у балоце заквакалі жабы.

— Цудоўна! — узрадаваўся прыдворны бонза. — Нарэшце я чую салаўя. Цюцелька ў цюцельку як сярэбраныя званочки ў нашай бажніцы!..

— Не, гэта ўсяго толькі жабы, — прамовіла дзяўчынка. — Але цяпер, я думаю, мы хутка пачуем і самога салаўя.

І на самай справе з гушчэчы галін данёсся цудоўны спеў.

— Вось гэта і ёсць салавей! — сказала дзяўчынка. — Слухайце, слухайце! А вось ён і сам! — І яна

паказала пальцам на маленькую шэранькую птушачку, што сядзела на галінцы.

— Пф! — здзівіўся першы міністр. — Ніяк не думаў, што гэты знакаміты салавей такі нягеглы з выгляду. Напэўна, ён стаў шэрым ад страху, убачыўшы адразу столькі вяльможных асоб.

— Салавейка! — гучна закрычала дзяўчынка. — Наш літасцівы імператар хоча паслухаць цябе.

— Вельмі рад! — адказаў салавей і заспяваў яшчэ званчэй.

— Пф, пф! — надзьмуўся першы міністр. — Яго голас звініць гэтак жа звонка, як шклянныя бразготкі на парадным балдахіне імператара. Зірніце толькі, як працуе гэты маленькі гарлапан! Дзіўна, што мы ніколі дагэтуль не чулі такога выдатнага спевака. Ён несумненна будзе мець вялікі поспех пры двары.

— Ці не жадае імператар, каб я паспяваў яшчэ? — спытаў салавей. Ён думаў, што з ім размаўляе сам імператар.

— Непераўздызены пан салавей! — сказаў першы міністр. — Яго вялікасці імператара тут няма, але ён усклаў на мяне прыёмнае даручэнне запрасіць вас на маючае адбыцца сёння ўвечары прыдворнае свята. Не сумняваюся, што вы зачаруеце яго вялікасць сваім дзіўным спевам.

— Песні мае куды лепш гучаць у зялёным лесе, — адказаў салавей. — Але я ахвотна палячу з вамі, калі гэта будзе прыёмна імператару.

А ў палацы, між іншым, рыхтаваліся да свята. Усе бегалі, шчыравалі, мітусіліся. У фарфоровых сценах і ў шкляной падлозе адлюстроўваліся сотні тысяч залатых ліхтарыкаў. У калідорах радамі былі расстаўлены надзвычай прыгожыя кветкі, а прывязаныя да кветак званочки ад усёй беганіны, сумятні і скразняку звінелі так гучна, што ніхто не чуў свайго ўласнага голасу.

І вось наступіў вечар. Пасярод агромністай залы сядзеў імператар. Насупраць імператарскага трона паставілі залаты шост, а на самым вяршку яго сядзеў салавей. Усе прыдворныя былі ў поўным зборы. Нават беднай дзяўчыны з кухні дазволілі стаяць у парозе, — яна ж была цяпер не звычайная дзяўчынка, а прыдворная пасудамыйка. Усе былі па-святочнаму расфуфыраныя і не адводзілі вачэй ад маленькай шэранькай птушачкі.

Але вось імператар запрашальна кіўнуў галавой. І салавей заспяваў. Ён спяваў так пяшчотна, так цудоўна, што нават у самога імператара выступілі на вачах слёзы і пакаціліся па шчоках.

Тады салавей заліўся яшчэ грамчэй, яшчэ больш пяшчотна. Спеў яго так і палоніў сэрца.

Калі ён скончыў, імператар абвясціў, што даруе яму сваю залатую пантофлю на шыю. Але салавей падзякаваў і адмовіўся.

— Я ўжо і так узнагароджаны, — сказаў ён. — Я бачыў слёзы ў вачах імператара. Якой жа яшчэ жадаць мне ўзнагароды?

І зноўку загучаў яго крыштальны голас.

— Ах, як гэта чароўна! — усклікнулі наперабой прыдворныя дамы.

І з той пары, калі яны размаўлялі з кім-небудзь, хто ім падабаўся, яны набіралі ў рот вады, каб яна булькатала ў іх у горле. Прыдворныя дамы ўявілі, што гэтае булькатанне падобна на салаўіны пошчак.

Салаўя пакінулі пры двары і адвялі яму асобны пакой. Два разы днём і адзін раз уначы яго выпускалі на волю.

Але да яго прыставілі дванаццаць слуг, і кожны з іх трымаў у руках прывязаную да ножкі салаўя шаўковую стужачку.

Нічога не скажаш, вялікае задавальненне магла прынесці такая прагулка!

Увесь горад пачаў гаварыць пра дзівосную птушку, і калі на вуліцы сустракаліся трое знаёмых, адзін з іх вымаўляў: «Са», другі падхопліваў: «ла», а трэці заканчваў: «вей», пасля чаго ўсе трое ўздыхалі і скіроўвалі позірк у неба.

Адзінаццаць лавачнікаў далі сваім сынам новае імя: «Салавей» — у гонар імператарскага салаўя, хоць галасы ў гэтых дзіцянят нагадвалі скрып нязмазаных колаў.

Словам, маленькая лясная птушачка праславілася на ўвесь Кітай.

Але аднойчы імператару прыслалі з Японіі скрыначку, загорнутую ў шаўковую матэрыю. На скрыначцы было напісана: «Салавей».

— Гэта, напэўна, новая кніга пра нашу знакамітую птушку, — сказаў імператар.

Скрынку адчынілі, але ў ёй была не кніга, а разма-

ляваны кувэрчык. А ў кувэрчыку ляжаў штучны салавей. Ён быў вельмі падобны на жывога, але ўвесь зіхацеў брыльянтамі, рубінамі і сафірамі. Цацку заводзілі — і яна пачынала спяваць адну з тых песняў, якую спяваў сапраўдны салавей, і варушыць пазалочаным хвосцікам. На шыйцы ў птушкі была стужачка з надпісам: «Салавей імператара японскага нішто ў параўнанні з салаўём імператара кітайскага».

— Якая прыгажосць! — прамовілі ўсе.

А тога, хто прывёз каштоўную птушку, тут жа прызначылі пры двары пастаўшчыком салаўёў.

— Цяпер няхай гэты новы салавей і наш стары спявак зацягнуць разам, — вырашыў імператар.

Ды справа на лад не пайшла: сапраўдны салавей кожны раз спяваў сваю песню па-новаму, а штучны паўтараў адну і тую ж песеньку, як заведзеная шарманка.

Тады штучнага салаўя прымусілі спяваць аднаго. Ён меў такі ж поспех, як і сапраўдны салавей, але знешне пры гэтым быў куды прыгажэйшы — увесь так і пераліваўся, так і зіхацеў каштоўным каменнем. Трыццаць тры разы праспяваў ён адно і тое ж і ніколі не стаміўся.

Прыдворныя ахвотна паслухалі б яго песеньку яшчэ трыццаць тры разы, але імператар сказаў, што цяпер трэба выслухаць для параўнання і сапраўднага салаўя. Тут ўсе азірнуліся і паглядзелі на залаты шост. Але салаўя там не было. Куды ж ён падзеўся? Ніхто і не заўважыў, як салавей выпырхнуў у адчыненае акно і паляцеў дадому, у свой зялёны лес.

— Як гэта, аднак, разумець? — раззлаваўся імператар.

І ўсе прыдворныя сталі бэсціць салаўя і абзываць яго няўдзячнай жывёлінай.

— Балазе, лепшая птушка засталася ў нас! — гаварылі яны, і завадному салаўю прыйшлося праспяваць сваю адзіную песню ў трыццаць чацвёрты раз.

Прыдворны капельмайстар усяляк расхвальваў штучную птушку і запэўніваў, што яна значна лепшая за сапраўдную і знешнасцю, і голасам.

— Я вазьму на сябе смеласць сцвярджаць, высокі ўладар мой, і вы, шаноўныя спадары, — прамовіў ён, — што перавага несапраўднага салаўя над жывым неаспрэчная. Як бачыце, маючы справу з жывым, вы

ніколі зараней не ведаеце, што яму стукне ў галаву праспяваць, у той час як вам заўсёды вядома наперад, што іменна будзе спяваць салавей завадны. Калі вам захочацца, вы нават можаце разабраць яго і паглядзець, як ён змайстраваны, як размешчаны і дзейнічаюць усе яго валікі, шрубкі і спружынкі — вынік чалавечага розуму і навучонасці.

— О, канешне, мы таксама так думаем, — згадзіліся прыдворныя.

А імператар загадаў паказаць птушку ўсяму гораду ў наступную ж нядзелю.

— Хай і народ паслухае яе, — сказаў ён.

Гараджане з задавальненнем паслухалі і выказалі сваю поўную згоду, быццам іх пачаставалі выдатным чаем, а кітайцы, як вядома, нішто так не любяць, як чай.

Усе ў адзін голас ускліквалі: «О!», падымалі ўверх указальныя пальцы і хіталі галавамі.

Толькі бедныя рыбакі, якім даводзілася чуць сапраўднага салаўя, гаварылі:

— Няблага спявае! Ёсць падабенства з жывым салаўём. Ды ўсё-такі не тое. Нечага не хапае, а чаго — мы і самі не ведаем!

А тым часам імператар прыняў загад, змацаваны самай вялікай імператарскай пячаткай. У гэтым загадзе сапраўднага салаўя аб'явілі назаўсёды выгнаным з кітайскай імперыі. А штучны заняў месца на шаўковай падушцы каля самай імператарскай пасцелі. Вакол яго былі раскладзены ўсе падораныя для яго каштоўнасці, у тым ліку залатая імператарская пантофля.

Нежывой птушцы далі высокае званне: «Першы спявак імператарскага начнога століка з левага боку», таму што імператар лічыў больш важным той бок, дзе знаходзіцца сэрца, а сэрца знаходзіцца з левага боку нават у імператара!

Вучоныя напісалі пра штучнага салаўя дваццаць пяць таўшчэзных кніг, дзе было ажно залішне самых мудрагелістых і незразумелых кітайскіх слоў. Аднак усе прыдворныя кляліся, што прачыталі гэтыя кнігі і зразумелі ад слова да слова, — інакш бы іх празвалі невукамі і адлупілі б палкамі па пятках.

Так прайшоў год. Імператар, увесь двор і нават увесь горад ведалі на памяць кожную нотку ў песні

штучнага салаўя. Пагэтам у і падабаўся яго спеў. Усе цяпер самі маглі падпяваць птушцы. Вулічныя падлеткі выціналі: «Цёх-цёх-цёх! Клюк-клюк-клюк!» І нават сам імператар іншы раз напяваў: «Цёх-цёх-цёх! Клюк-клюк-клюк!» Цуд, і толькі!

І вось аднойчы вечарам птушка-цацка шчыравала перад імператарам, а ён ляжаў на ложку і слухаў яе. Раптам унутры птушкі нешта зашыпела, затрымцела, калёсікі хутка закруціліся і спыніліся. Музыка сціхла.

Імператар ускочыў з ложка і паслаў па свайго асабістага лекара. Але чым той мог дапамагчы? Ён жа ніколі не лячыў салаўёў — ні жывых, ні падманных.

Тады паклікалі майстра па гадзінніках. Той разабраў цацку на запчасткі і доўга разглядаў розныя калёсікі і падкручваў нейкія шрубкі. Потым ён зазначыў, што птушка хоць і будзе спяваць, карыстацца ёю трэба вельмі асцярожна: маленькія зубчыкі пасціраліся, новыя ў калёсікі паставіць нельга. Проста бяда!

Усе былі вельмі расчараваныя. Імператар выдаў новы загад, у якім гаварылася, што «Першага спевака імператарскага начнога століка з левага боку» дазваляецца заводзіць толькі раз у год, ды і то ненадоўга.

Для супакою гараджан прыдворны капельмайстар выступіў з прамовай, у якой ён з вялікім майстэрствам даказваў, што завадны салавей не стаў горшы, чым быў. Ну, а калі гэта сказаў прыдворны капельмайстар, значыць, так яно і ёсць.

Прайшло яшчэ пяць гадоў.

Аднойчы імператар прастудзіўся і захварэў. Доктары ўжо страцілі надзею на яго выздараўленне. Міністры і прыдворныя збіраліся абвясціць новага імператара, а народ тоўпіўся на вуліцы і пытаўся ў першага міністра пра здароўе старога імператара.

- Пф! — адказаў першы міністр і пахітаў галавой.

Збялелы і пахаладнелы, ляжаў імператар у сваёй шыкоўнай пасцелі. Усе прыдворныя лічылі, што ён памёр, і кожнаму не цярпелася прывітаць на троне новага імператара. Прыслуга бегала навывперадкі па палацы, каб уведаць апошнія навіны, ці бавіла час

у балбатні за кубкам чаю. Ва ўсіх залах і калідорах былі разасланы дываны, каб не чуто было шуму крокаў; і ў палацы стаяла мёртвая цішыня.

Але стары імператар яшчэ не памёр, хоць і ляжаў зусім нерухома ў сваёй пасцелі, засланай залатым балдахінам з залатымі кутасікамі.

Акно было адчынена, і месяц глядзеў на імператара і заваднога салаўя, які ляжаў гэтак жа нерухома, як і сам імператар, на шоўкавай падушцы каля пасцелі хворага.

Бедны імператар ледзьве дыхаў, яму здавалася, што нехта вось-вось сцісне яго за горла. Ён прыадкрыў вочы і ўбачыў, што на грудзях у яго сядзіць Смерць. Яна надзела сабе на галаву карону імператара, у адной руцэ яе была залатая шабля, а ў другой — імператарскі сцяг. А вакол, з-пад усіх складак зіхотнага балдахіна, выглядалі нейкія страшныя пачвары: адны нахабныя і злосныя, другія — прыгожыя і добрыя. Але злосных было значна больш. Гэта былі злосныя і добрыя справы імператара. Яны глядзелі на яго і наперабой шапталі.

— Ці помніш ты гэта? — чулася з аднаго боку.

— А гэта помніш? — даносілася з другога.

І яны расказвалі яму такое, што халодны пот прабіраў імператара.

— Я не помню пра гэта, — мармытаў ён. — А пра гэта таксама даўно забыўся...

Яму стала так цяжка, так страшна, што ён пракрычаў:

— Музыку сюды, музыку! Біце ў вялікі кітайскі бубен! Я не хачу бачыць і чуць іх!

Але страшныя галасы не змаўкалі, а Смерць, нібы стары кітаец, ківала галавой пры кожным іх слове.

— Музыку сюды! Музыку! — яшчэ мацней ускрыкнуў імператар. — Спявай хоць ты, мая слаўная залатая птушачка! Я надзяліў цябе каштоўнасцямі, я павесіў табе на шыю залатую пантофлю!.. Спявай жа, спявай!

Але птушка маўчала: няма было каму яе завесці, а без гэтага яна спяваць не магла.

Смерць, усміхаючыся, глядзела на яго сваімі пустымі вачніцамі. Мёртвая цішыня стаяла ў пакоях імператара.

І раптам за акном пачуліся прыгожыя спевы. Гэта быў маленькі жывы салавей. Ён уведаў, што імператар хворы, і прыляцеў, каб суцешыць і прыўзняць яго настрой. Ён сядзеў на галінцы і спяваў, і страшныя здані, што абступілі імператара, адчувалі сябе нядобра, а кроў усё жутчэй, усё магутней падступала да сэрца імператара.

Сама Смерць заслухалася салаўём і толькі праміж сябе паўтарала:

— Спявай, салавейка! Спявай яшчэ!

— А ты аддасі мне за гэта каштоўную сваю шаблю? І сцяг? І карону? — спытаў салавей.

Смерць згодна хітнула галавой і аддавала адзін скарб за адным. А салавей усё спяваў і спяваў. Вось ён заспяваў песню пра ціхія могілкі, дзе зацвіў бузіннік, шыкуюць белыя ружы і ў свежай траве на магілах блішчаць слёзы жывых, дзе чутны літанні па сваіх блізкіх. Тут Смерці так захацелася дадому, на ціхія могілкі, што яна захуталася ў белы халодны туман і шуснула ў акно.

— Дзякуй табе, мілая пташка! — прамовіў імператар. — Я пазнаю цябе. Калісьці я прагнаў цябе з маёй дзяржавы, а цяпер ты сваёю песняй прагнала ад маёй пасцелі Смерць! Чым ўзнагародзіць цябе за гэта?

— Ты ўжо ўзнагародзіў мяне за гэта, — сказаў салавей. — Я бачыў слёзы на тваіх вачах, калі першы раз спяваў для цябе, — пра гэта мне не забыць ніколі. Шчырыя слёзы радасці — самая шчырая ўзнагарода для спевака!

І ён заспяваў ізноў, а імператар заснуў здаровым, моцным сном. А калі ён прачнуўся, у акно ўжо моцна свяціла сонца. Ніхто з прыдворных і слуг нават не заглядваў да імператара. Усе думалі, што ён памёр. Адзін салавей не пакідаў хворага. Ён сядзеў за акном і спяваў яшчэ лепш, чым заўсёды.

— Застанься ў мяне! — папрасіў імператар. — Ты будзеш спяваць толькі тады, калі сам захочаш. А штучную птушку я разаб'ю.

— Не трэба! — сказаў салавей. — Яна служыла табе як магла. Пакінь яе ў сябе. Я не магу жыць у палацы. Я буду прылятаць да цябе, калі сам захачу, і буду спяваць пра шчаслівых і нешчаслівых, пра дабро і зло,

пра ўсё, што робіцца вакол цябе і чаго ты не ведаеш. Маленькая птушка-спявачка лётае паўсюль — залятае і пад дах беднай сялянскай хаткі, і ў домік рыбака; які стаіць так далёка ад твайго палаца. Я буду прылятаць і спяваць для цябе! Але паабядай...

— Усё, чаго захочаш! — усклікнуў імператар і прыўзняўся з пасцелі.

Ён паспеў надзець сваю імператарскую амуніцыю і прыціснуў да сэрца цяжкую залатую шаблю.

— Паабядай мне нікому не абмовіцца, што ў цябе ёсць маленькая птушачка, якая расказвае табе пра ўсё ў вялікім свеце. Так справы пойдучь лепш.

І салавей паляцеў.

Тут увайшлі прыдворныя, якія спяшаліся паглядзець на аджыўшага свой век імператара, ды так і знеухомелі ў парозе.

А імператар прывітаў іх:

— Добры дзень! Ці, дакладней, добрай раніцы!

СВІНАПАС

Жыў-быў бедны прынц. Каралеўства ў яго было зусім маленькае, але якое-ніякое, а ўсё ж каралеўства, — хоць ажаніся, і вось ажаніцца ён якраз і хацеў.

Яно, вядома, дзёрзка было ўзяць ды спытаць дачку імператара: «Пойдзеш за мяне?» Але ён асмеліўся. Імя ў яго было вядомае на ўвесь свет, і сотні прынцэс казалі б яму дзякуй, але вось што адкажа імператарская дачка?

А вось паслухаем.

На магіле ў прынцавага бацькі рос ружовы куст, ды які прыгожы! Квітнеў ён толькі раз у пяць год, і выпускалася на ім адна-адзіная ружа. Затое салодкі быў яе водар, панюхаеш — і адразу забудуцца ўсе твае гаркоты і турботы. А яшчэ быў у прынца салавей, і спяваў ён так, быццам у горлейку ў яго былі сабраны ўсе самыя цудоўныя напевы на свеце. Вось і вырашыў прынц падарыць прынцэсе ружу і салаўя. Паклалі іх у вялікія срэбныя куфэркі і адаслалі ёй.

Загадаў імператар прынесці куфэркі да сябе ў вялікую залу — прынцэса гуляла там у госці са сваімі

фрэйлінамі, бо іншых спраў у яе не было. Ubачыла прынцэса куфэркі з падарункамі, запляскала ў ладкі ад радасці.

— Ах, калі б тут была маленькая кіска! — сказала яна.

Але з'явілася цудоўная ружа.

— Ах, як хораша зроблена! — уголас казалі фрэйліны.

— Мала сказаць — хораша, — адгукнуўся імператар, — проста нядрэнна.

Толькі прынцэса пакратала ружу і ледзь не заплакала.

— Фі, тата! Яна не штучная, яна сапраўдная.

— Фі! — уголас паўтарылі прыдворныя. — Сапраўдная!

— Пачакаем сердаваць! Паглядзім спачатку, што ў другім куфэрку! — сказаў імператар.

І вось выпырхнуў з куфэрка салавей і заспяваў так дзіўна, што спачатку не было да чаго і прычапіцца.

— Superbe! Charmant!¹ — казалі фрэйліны; усе яны балбаталі па-французску адна горш за адну.

— Гэта птушка так нагадвае мне арганчык нябожчыцы імператрыцы! — сказаў адзін стары прыдворны. — Так, так, і гук той жа, і манера!

— Так! — сказаў імператар і заплакаў, як дзіця.

— Спадзяюся, птушка несапраўдная? — спытала прынцэса.

— Сапраўдная! — адказалі пасланцы, якія даставілі падарункі.

— Дык няхай ляціць, — сказала прынцэса і катэгарычна адмовілася прыняць прынца.

Толькі прынец не журыўся; выпадкаў твар чорнай і бурай фарбай, насунуў на вочы шапку і пастукаўся ў дзверы.

— Дзень добры, імператар! — сказаў ён. — Ці не знойдзецца ў вас у палацы месцейка для мяне?

— Шмат вас тут ходзіць ды шукае! — адказваў імператар. — Урэшце, пастой, мне патрэбны свінапас! У нас процьма свіней!

Так і прызначылі прынца свінапасам яго вялікасці і ўбогую каморку побач са свінарнікам адвялі, і там ён

¹ Непараўнава! Цудоўна! (франц.)

павінен быў жыць. Ну вось, праседзеў ён цэлы дзень за работай і да вечара зрабіў цудоўны маленькі гаршчок. Увесь абвешаны бразготкамі гаршчок, і калі ў ім што-небудзь варыцца, бразготкі вызваньваюць даўнейшую песеньку:

— Ах, мой мілы Аўгусцін,
Усё прайшло, прайшло, прайшло!

Але самае забаўнае ў гаршчоку тое, што калі патрымаць над ім у пары палец — адразу можна даведацца, што ў каго гатуецца ў горадзе. Няма слоў, гэта было цікавей, чым ружа.

Вось аднойчы прагульваецца прынцэса з усімі фрэйлінамі і раптам чуе мелодыю, што вызвоньваюць бразготкі. Стала яна на месцы, а сама так уся і ззяе, таму што таксама ўмела найграваць «Ах, мой мілы Аўгусцін», — толькі гэту мелодыю і толькі адным пальцам.

— Ах, гэта ж і я гэтак магу! — сказала яна. — Свінапас жа ў нас, мабыць, адукаваны. Паслухайце, хай хто-небудзь пойдзе і спытае, колькі каштуе гэты інструмент.

І вось адной з фрэйлін давялося прайсці да свінапаса, толькі яна надзела для гэтага драўляныя чаравікі.

— Што возьмеш за гаршчок? — спытала яна.

— Дзесяць пацалункаў прынцэсы! — адказваў свінапас.

— Госпадзі памілуй!

— Ды ўжо ніяк не меней! — адказваў свінапас.

— Ну, што ён сказаў? — спытала прынцэса.

— Гэта і вымавіць немагчыма! — адказвала фрэйліна. — Гэта жахліва!

— Дык шапні на вуха!

І фрэйліна шагнула прынцэсе.

— Які недалікатны! — сказала прынцэса і пайшла далей, ды не паспела зрабіць і некалькі крокаў, як бразготкі зноў зазвінелі так слаўна:

— Ах, мой мілы Аўгусцін,
Усё прайшло, прайшло, прайшло!

— Паслухай, — сказала прынцэса, — ідзі спытай, можа, ён згадзіцца на дзесяць пацалункаў маіх фрэйлін?

— Не, дзякуй! — адказваў свінапас. — Дзесяць пацалункаў прынцэсы, альбо гаршчочак застанеца ў мяне.

— Якая нудота! — сказала прынцэса. — Ну, станьце наўкол мяне, каб ніхто не бачыў!

Захінулі фрэйліны прынцэсу, растапырылі спадніцы, і свінапас атрымаў дзесяць пацалункаў прынцэсы, а прынцэса — гаршчочак.

Вось дык радасці было! Увесь вечар і ўвесь наступны дзень стаяў на агні гаршчочак, і ў горадзе не засталася ніводнай кухні, ці гэта дом камергера альбо шаўца, пра якую прынцэса не ведала б, што там гатуюць. Фрэйліны скакалі ад радасці і пляскалі ў ладкі.

— Мы ведаем, у каго сёння салодкі суп і блінчыкі! Ведаем, у каго каша і свіныя катлеты! Як цікава!

— У вышэйшай ступені цікава! — пацвердзіла обер-гафмайстэрына.

— Але толькі трымайце язык за зубамі, я ж дачка імператара.

— Змілуйцеся! — сказалі ўсе.

А свінапас — гэта значыць прынц, але для іх ён быў па-ранейшаму свінапас — дарма часу не губляў і змайстраваў трашчотку. Варта пакруціць ёю ў паветры — і вась ужо яна сыпле ўсімі вальсамі і полькамі, якія толькі ёсць на свеце.

— Гэта ж superbé! — сказала прынцэса, ідучы міма. — Проста не чула нічога лепшага! Паслухайце, спытайце, што ён хоча за гэты інструмент. Толькі цалавацца я болей не стану!

— Ён патрабуе сто пацалункаў прынцэсы! — паведаміла фрэйліна, выйшаўшы ад свінапаса.

— Ды ён, відаць, вар'ят! — сказала прынцэса і пайшла далей, але, зрабіўшы два крокі, спынілася. — Мастацтва трэба заахвочваць! — сказала яна. — Я дачка імператара. Скажыце яму, я згодна на дзесяць пацалункаў, як учора, а астатнія хай атрымае з маіх фрэйлін!

— Ах, нам так не хочацца! — сказалі фрэйліны.

— Якое глупства! — сказала прынцэса. — Калі ўжо я магу цалаваць яго, то вы і тым болей. Не забывайце, што я кармлю вас і плачу вам жалаванне!

Давялося фрэйліне яшчэ раз схадзіць да свінапаса.

— Сто пацалункаў прынцэсы! — сказаў ён. — А не — кожны застанецца пры сваім.

— Станьце наўкол! — сказала прынцэса, і фрэйліны абступілі яе і свінапаса.

— Гэта што яшчэ за зборышча ля свінарніка? — спытаў імператар, выйшаўшы на балкон. Ён працёр вочы і надзеў акуляры. — Не інакш як фрэйліны ізноў нешта выдумалі! Трэба пайсці паглядзець.

І ён выпрастаў заднікі сваіх туфляў — туфлямі яму служылі стаптаныя чаравікі. І-эх, як хутка ён пайшоў!

Спусціўся імператар у двор, падкрадваецца паціхеньку да фрэйлінаў, а тыя толькі тым і занятыя, што пацалункі лічаць: гэта ж трэба, каб справа зладзілася як належыць і свінапас атрымаў роўна столькі, колькі прызначана, — ні больш ні менш. Вось чаму ніхто не заўважыў імператара, а ён прыўстаў на дыбачкі і глянуў.

— Гэта што яшчэ такое? — сказаў ён, убачыўшы, што прынцэса цалуе свінапаса, ды як стукне іх туфлем па галаве!

Здарылася гэта ў тую хвіліну, калі свінапас атрымаў свой восемдзсят шосты пацалунак.

— Негaus!¹ — у гневе сказаў імператар і выштурхаў прынцэсу са свінапасам за межы сваёй дзяржавы.

Стаіць і плача прынцэса, свінапас лаецца, а дождж так і палівае.

— Якая я гаротная! — галосіць прынцэса. — Хай бы я выйшла за цудоўнага прынца! Якая я няшчасная!

А свінапас зайшоў за дрэва, сцёр з твару чорную і бурую фарбу, скінуў брудную вопратку — і васьм перад ёй ужо прынец у царскім адзенні, ды такі прыгожы, што прынцэса міжвольна зрабіла рэверанс.

— Цяпер я пагарджаю табою! — сказаў ён. — Ты не захацела выйсці за сумленнага прынца. Ты нічога не зразумела ні ў салаўі, ні ў ружы, затое магла цалаваць за забаўкі свінапаса. Так табе і трэба!

¹ Вон! (ням.)

Ён пайшоў да сябе ў каралеўства і зачыніў дзверы на засаўку. А прынцэсе толькі і заставалася стаяць ды спяваць:

— Ах, мой мілы Аўгусцін,
Усё прайшло, прайшло, прайшло!

ДЗІКІЯ ЛЕБЕДЗІ

Далёка-далёка, у той краіне, куды адлятаюць у вырай ластаўкі, жыў кароль. У яго было адзінаццаць сыноў і адна дачка, якую звалі Элізай. Адзінаццаць братоў-прынцаў ужо хадзілі ў школу; у кожнага на грудзях блішчэла зорка, а з левага боку звінела шабля. Прынцы пісалі алмазнымі грыфелямі на залатых дошках і выдатна ўмелі чытаць — і па кніжцы і без кніжкі, напамяць. Вядома, так добра чытаць маглі толькі сапраўдныя прынцы. Пакуль прынцы вучыліся, іх сястра Эліза сядзела на лавачцы з люстранога шкла і разглядала кніжку з малюнкамі, якая каштавала паўкаралеўства.

Сапраўды, добра жылося дзецям! Але неўзабаве ўсё сталася інакш.

Памерла іх маці, і кароль ажаніўся зноў. Мачаха была злая ведзьма і неўзлюбіла гаротных дзяцей. У першы ж дзень, калі ў палацы святкавалі вяселле караля, дзеці адчулі, якая злая ў іх мачаха. Яны пачалі гульнію ў «госці» і напрасілі каралеву даць ім пірожных і печаных яблыкаў, каб накарміць сваіх гасцей. Але мачаха дала ім чайны кубак звычайнага пяску і сказала:

— Хопіць з вас і гэтага!

Мінуў яшчэ тыдзень, і мачаха задумала збавіцца ад Элізы. Яна адправіла яе ў вёску на выхаванне да нейкіх сялян. А потым злая мачаха пачала нагаворваць каралю на бедных прынцаў, і нагаварыла столькі лухты, што кароль не захацеў больш нават бачыць сваіх сыноў.

І вось каралева загадала паклікаць прынцаў і, калі яны наблізіліся да яе, яна крыкнула:

— Няхай кожны з вас ператворыцца ў чорнага крука! Ляціце прэч з палаца і самі здабывайце сабе харч!

Але ёй не ўдалося ажыццявіць сваю злую задуму. Прынцы ператварыліся не ў няўключных крукоў, а ў прыгожых дзікіх лебедзяў. З крыкам вылецелі яны з вокнаў палаца і панясліся над паркамі і лясамі.

Была раніца, калі адзінаццаць лебедзяў праляталі міма хаціны, дзе яшчэ спала моцным сном іх сястрычка Эліза. Яны доўга кружылі над дахам, выпягвалі свае гнуткія шыі і лопалі крыламі, але ніхто іх не чуў і не бачыў. Так і паляцелі яны далей, не пабачыўшы сваёй сястры. Высока-высока, да самых воблакаў, падняліся яны і паляцелі ў вялікі цёмны лес, які цягнуўся да самага мора.

А бедалажка Эліза засталася жыць у сялянскай хаціне. Кожны дзень гуляла яна з зялёным лістком — іншых цацак у яе не было; яна пракалола ў лісточку дзірачку і глядзела праз яе на сонца — ёй здавалася, што бачыць ясныя вочы сваіх братоў.

Дні ішлі за днямі. Часам вецер гойдаў ружовыя кусты, якія распускаліся каля дома, і пытаў у ружаў:

— Ці ёсць хто-небудзь прыгажэйшы за вас?

І ружы хісталі галоўкамі, адказвалі:

— Эліза прыгажэйшая за нас.

І вось нарэшце Элізе споўнілася пятнаццаць гадоў, і сяляне адаслалі яе дамоў, у палац.

Каралева ўбачыла, якая прыгажуня яе падчарка, і яшчэ больш залавала на Элізу. Злая мачаха меркавала ператварыць Элізу, як і яе братоў, у дзікага лебедзя, але гэтага яна не магла зрабіць: кароль захацеў пабачыць сваю дачку.

І вось раніцай каралева пайшла ў мармуровую купальню, якую ўпрыгожвалі цудоўныя дываны і мяккія падушкі. У кутку купальні сядзелі тры жабы. Каралева ўзяла іх у рукі і пацалавала. Потым яна сказала першай жабе:

— Калі Эліза ўвойдзе ў купальню, сядзь ёй на галаву — няхай зробіцца яна такой жа дурной і лянівай, як ты.

Другой жабе каралева сказала:

— А ты скокні Элізе на лоб — няхай будзе яна такой жа страхалюднай, як ты. Тады і родны бацька яе не пазнае... Ну, а ты ляж ёй на сэрца! — загадала каралева трэцяй жабе. — Няхай стане яна злой, каб ніхто яе не любіў.

І каралева кінула жабаў у празрыстую ваду. Вада

адразу зрабілася залёнай і памутнела. Каралева паклікала Элізу, распранула яе і загадала ўвайсці ў ваду. Як толькі Эліза ступіла ў ваду, адна жаба ўскочыла ёй на скронь, другая на лоб, а трэцяя на грудзі. Але Эліза нават не заўважыла гэтага. А тры жабы, калі дакрануліся да Элізы, ператварыліся ў тры чырвоныя макі. І Эліза выйшла з вады такой жа прыгожай, якой і ўвайшла.

Тады злая каралева нацёрла Элізу сокам грэцкага арэха, і бедная Эліза зрабілася зусім чорная. А потым мачаха вымазала ёй твар смярдзючай маззю і раскудлаціла яе прыгожыя валасы. Цяпер ніхто не змог бы пазнаць Элізу. Толькі стары сабака, які сядзеў на ланцугу, з прыветным брэхам кінуўся да яе, ды ластавачкі, якіх яна часта карміла хлебнымі крыхамі, прашчабяталі ёй сваю песню. Ды хто ж будзе звяртаць увагу на гаротных жывёл?

Горка заплакала Эліза і ўпотай пайшла з палаца. Цэлы дзень ішла яна па палях і балотах, прабіралася да лесу. Эліза і сама добра не ведала, куды ёй ісці. Яна ўсё думала пра братаў, якіх злая мачаха таксама выгнала з дому. Эліза вырашыла шукаць іх усюды, пакуль не знойдзе.

Калі Эліза дабралася да лесу, была ўжо ноч, і бедная дзяўчынка зусім збілася з дарогі. Яна лягла на мяккі мох, а галаву паклала на пень. У лесе было ціха і цёпла. Сотні светлячкоў, быццам зялёныя агеньчыкі, мільгалі ў траве, а калі Эліза дакранулася рукой да кусціка, нейкія бліскучыя жучкі пасыпаліся з лісця зорным дажджом.

Усю ноч сніліся Элізе браты: усе яны зноў былі дзеці, разам гулялі, пісалі алмазнымі грыфелямі на залатых дошках і разглядвалі чароўную кніжку з малюнкамі, за якую было аддадзена паўкаралеўства. Малюнкi ў кніжцы былі жывыя: птушкі спявалі і людзі выскоквалі са старонак кнігі і размаўлялі з Элізай і яе братамі; але як толькі Эліза перагортвала старонку, людзі хаваліся зноў — інакш у малюнках была б вялікая блытаніна.

Калі Эліза прагнулася, сонца было ўжо высока; яна нават не магла добра разгледзець яго за густой лістовай дрэў. Толькі рэдкія сонечныя промні прабіваліся паміж галінамі і бегалі залатымі зайчыкамі па траве. Непадалёк чулася бульканне ручайка. Эліза падышла

да ручайка і нахілілася над ім. Вада ў ручайку была чыстая і празрыстая. Калі б не вецер, што пагойдваў галінкі дрэў і кустоў, можна было б падумаць, што і дрэвы і кусты намаляваны на дне ручайка — так выразна адбіваліся яны ў спакойнай вадзе.

Эліза ўбачыла ў вадзе свой твар і вельмі спалохалася — такі быў ён чорны і страшны. Але вось яна зачэрпала рукою вады, пацёрла вочы, лоб, і твар у яе зноў зрабіўся белы, як і раней. Тады Эліза распранулася і ўвайшла ў прахалодны чысты ручай. Вада адразу ж змыла з яе сок грэцкага арэха і смярдзучую мазь, якой нацёрла Элізу мачаха.

Потым Эліза апранулася, запляла ў косы свае доўгія валасы і пайшла па лесе далей, сама не ведаючы куды. На шляху яна ўбачыла дзікую яблыню, галіны якойгнуліся да зямлі пад цяжарам пладоў. Эліза паела яблыкаў, падпёрла галіны кійкамі і пайшла далей. Хутка яна зайшла ў самы гушчар лесу. Ніводная птушка не залятала сюды, ні адзін сонечны промень не прабіваўся праз густое галлё. Высокія ствалы стаялі шчыльнымі радамі, нібы драўляныя сцены. Вакол было так ціха, што Эліза чула свае ўласныя крокі, чула шумок кожнага сухога лісточка, які трапляў ёй пад ногі. Ніколі яшчэ Эліза не бывала ў такой глухамані.

Уночы зрабілася зусім цёмна, нават светлячкі не свяцілі ў імхах. Эліза ўляглася на траву і заснула.

Раніцай яна накіравалася далей і раптам сустрэла бабулю з кошыкам ягад. Бабуля дала дзяўчыне жменю ягад, а Эліза спытала ў яе, ці не праязджалі тут, па лесе, адзінаццаць прынцаў.

— Не, — сказала бабуля, — прынцаў я не бачыла, але ўчора я бачыла тут на рацэ адзінаццаць лебедзяў у залатых каронах.

І бабуля вывела Элізу да стромы, пад якой працякала рака. Эліза развіталася з бабуляй і пайшла па беразе ракі.

Доўга ішла Эліза, і раптам перад ёю адкрылася бяскрайняе мора. Ні аднаго ветразя не было бачна на моры, ніводнага чоўна не было побліз.

Эліза села на камень ля самага берага і задумалася: што ж ёй рабіць, куды ісці далей?

Да ног Элізы падбегалі марскія хвалі, яны неслі з сабою дробныя каменьчыкі. Вада сцёрла вострыя

краі каменьчыкаў, і яны былі зусім гладкія і круглыя.

І дзяўчына падумала: «Колькі працы патрэбна, каб цвёрды камень зрабіць гладкім і круглым! А вось вада робіць гэта. Мора нястомна і цярпліва коціць свае хвалі і перамагае самыя цвёрдыя камяні. Дзякуй вам за гэта, што вы навучылі мяне, светлыя хуткія хвалі! Я буду, як і вы, нястомна працаваць. Сэрца гаворыць мне, што калі-небудзь вы аднясеце мяне да маіх любых братоў!»

На беразе, сярод сухіх водарасцяў, Эліза знайшла адзінаццаць белых лебядзіных пёрак. На пёраках яшчэ блішчэлі кроплі — расы ці слёзаў, хто ведае? Вакол было пуста, але Эліза не адчувала сябе адзінокай. Яна глядзела на мора і не магла наглядзецца.

Вось насоўваецца на мора вялікая чорная хмара, вецер мацнее, і мора таксама чарнее, хвалюецца і бурліць. Але хмара прайшла, на небе плывуць ружовыя воблакі, вецер сціхае, і мора ўжо спакойнае, цяпер яно падобнае на пялёстак ружы. То зялёнае робіцца яно, то белае. Але як бы ціха ні было ў паветры і якое б спакойнае ні было мора, ля берага заўжды шуміць прыбой, заўжды прыкметна лёгкае хваляванне — вада ціха ўздымаецца, нібы грудзі соннага дзіцяці.

Калі сонца пачало заходзіць, Эліза ўбачыла дзікіх лебедзяў. Як доўгая белая стужка, яны ляцелі адзін за адным. Іх было адзінаццаць. На галаве ў кожнага лебедзя ззяла невялічкая залатая карона. Эліза адышла ад стромы і схавалася ў кусты. Лебедзі апусціліся непадалёк ад яе і залопалі сваімі вялікімі белымі крыламі.

У гэтую самую хвіліну сонца схавалася пад вадой — і раптам з лебедзяў упала іх белае пер'е, і ўжо не адзінаццаць белых лебедзяў стаялі перад Элізай, а адзінаццаць прыгожых прынцаў. Эліза гучна крыкнула — яна адразу пазнала сваіх братоў, хаця за доўгі час яны вельмі змяніліся. Эліза кінулася да іх у абдымкі і пачала называць іх імёны.

Браты вельмі абрадаваліся таму, што знайшлі сястру, якая так вырасла і зрабілася такой прыгажуняй. Эліза і яе браты смяяліся і плакалі, а потым яны расказалі адзін аднаму пра ўсё, што з імі здарылася.

Самы старэйшы з прынцаў сказаў Элізе:

— Мы лётаем дзікімі лебедзямі ўвесь дзень, ад усходу сонца да самага захаду. Калі ж сонца захо-

дзіць, мы зноў ператвараемся ў людзей. І вось да захаду сонца мы спяшаем апусціцца на зямлю. Калі б мы ператвараліся ў людзей у той час, калі ляцім высока над воблакамі, мы ў той жа час упалі б на зямлю і разбіліся. Жывём мы не тут. Далёка-далёка за морам ёсць такая ж цудоўная краіна, як гэта. Вось там мы і жывём. Але дарога туды доўгая, трэба пераляцець праз усё мора, а на шляху няма ніводнага вострава, дзе б мы маглі правесці ноч. Толькі на самай сярэдзіне мора ўзвышаецца адзінокая скала. Яна такая малая, што мы можам стаяць на ёй толькі цесна прыціскаючыся адзін да аднаго. Калі мора бушуе, пырскі хваляў пералятаюць нашы галовы. Але ўсё ж, каб не было гэтай скалы, нам ніколі не давялося б пабываць на нашай роднай зямлі: мора шырокае — мы не можам пераляцець яго ад усходу сонца да захаду. Толькі два разы ў год, у самыя доўгія дні, нашы крылы маюць сілу перанесці нас праз мора. Вось мы прылятаем сюды і жывём адзінаццаць дзён. Мы лятаем над гэтым вялікім лесам і глядзім на палац, дзе мы нарадзіліся і правялі дзяцінства. Ён добра бачны адсюль. Тут кожны куст і кожнае дрэва здаюцца нам роднымі. Па зялёных лугах бегаюць дзікія коні, якіх мы бачылі яшчэ ў дзяцінстве, а вугальшчыкі пяюць тыя самыя песні, якія мы чулі, калі жылі яшчэ ў родным палацы. Тут наша радзіма, сюды цягне нас усім сэрцам, і тут мы знайшлі цябе, любая, дарагая сястрычка! І гэты раз мы прабылі тут ужо дзевяць дзён. Праз два дні мы павінны ляцець за мора, у цудоўную, але чужую краіну. Як жа нам забраць з сабою цябе? Няма ў нас ні карабля, ні чоўна.

— О, каб змагла я вызваліць вас ад чараў! — сказала братам Эліза.

Так яны прагаварылі ўсю ноч і задрамалі толькі на золку.

Эліза прачнулася ад шуму лебядзіных крылаў. Браты ператварыліся ў птушак і паляцелі ў родны лес. Толькі адзін лебедзь застаўся на беразе з Элісай. Гэта быў самы малады з яе братоў. Лебедзь паклаў сваю галаву ёй на калені, а яна гладзіла і перабірала яго пёркі. Цэлы дзень правялі ўдваіх, а вечарам прыляцелі дзевяць лебедзяў, і калі сонца села, яны зноў ператварыліся ў прынцаў.

— Заўтра мы павінны адлятаць і не можам вярнуць-

ца раней наступнага года, — сказаў Элізе старэйшы брат, — але мы не пакінем цябе тут. Паляцім з намі! Я адзін магу на руках пранесці цябе праз увесь лес, дык няўжо ж мы, усе адзінаццаць, на нашых крылах не зможам перанесці цябе цераз мора?

— Так, вазьміце мяне з сабой! — сказала Эліза.

Усю ноч плялі яны сетку з гнуткай лазовай кары і чароту. Сетка атрымалася вялікая і трывалая, і браты паклалі ў яе Элізу. А на світанні дзесяць лебедзяў падхапілі сетку дзюбамі і ўзняліся пад воблакі. Эліза спала ў сетцы салодкім сном. А каб промні сонца не разбудзілі яе, адзінаццаты лебедзь ляцеў над яе галавой, засланяў твар Элізы ад сонца сваімі шырокімі крыламі.

Лебедзі былі ўжо далёка ад зямлі, калі Эліза прагнулася, і ёй здалося, што яна бачыць сон наяве, — так цікава было ляцець у паветры. Каля яе ляжала гронка спелых ягад і пучок смачнага карэння — іх сабраў і паклаў каля Элізы самы малодшы брат, і Эліза ўсмінулася яму — яна здагадалася, што гэта ён ляцеў над ёй і засланяў яе ад сонца сваімі крыламі.

Высока, пад самымі воблакамі, ляцелі браты і сястра, і першы карабель, які яны ўбачылі ў моры, здаваўся ім чайкай на вадзе.

Лебедзі ляцелі так імкліва, як ляцяць стрэлы, выпушчаныя з лука, але ўсё ж не так хутка, як заўжды: на гэты раз яны неслі сястру. Дзень пачаў хіліцца да вечара, і зашумела непагадзь. Эліза са страхам глядзела, як сонца апускалася ўсё ніжэй і ніжэй, а адзінокай марской скалы ўсё яшчэ не было бачна. І тут Элізе здалося, што лебедзі зусім стаміліся і цяжка махаюць крыламі. Зойдзе сонца, яе браты на ляту ператворацца ў людзей, упадуць у мора і ўтопяцца.

І яна будзе вінаватая!

Набліжалася чорная хмара, моцныя парывы ветру прадказвалі буру, грозна насіліся маланкі.

Сэрца Элізы затрымцела: сонца ўжо амаль краналася вады.

І раптам лебедзі рынуліся ўніз з вялізнай хуткасцю. Элізе здалося, што яны падаюць. Але не, яны яшчэ ляцелі. І вось, калі сонца ўжо напалавіну зайшло ў ваду, Эліза ўбачыла ўнізе скалу. Яна была вельмі маленькая, не большая за цюленя, які вытыркнуў з вады галаву. Лебедзі ступілі на яе ў тую самую хвілі-

ну, калі патух у паветры апошні сонечны промень. Эліза ўбачыла вакол сябе братоў, якія стаялі попlech; яны ледзьве памяшчаліся на маленькай скале. Мора шалёна білася аб камяні і абдавала братоў і Элізу суцэльным дажджом пырскаў. Неба палала ад бліскавіцаў, і штохвілінна грымеў гром, але сястра і браты трымаліся за рукі і падбадзёрвалі адзін аднаго ласкавымі словамі.

На світанні бура ўтаймавалася, і зноў стала светла і ціха. Як толькі ўзышло сонца, браты з Элізай паляцелі далей. Мора яшчэ бурліла, і яны бачылі з вышыні, як белая пена плыла, нібы мільёны лебедзяў, па цёмна-зялёнай вадзе.

Калі сонца паднялося вышэй, Эліза раптам убачыла ўдалечыні вялізны замак, які быў акружаны лёгкімі, быццам паветранымі, галерэямі: унізе, пад сценамі замка, калыхаліся пальмы і раслі цудоўныя кветкі.

Эліза спытала, ці тая гэта краіна, куды яны ляцяць, але лебедзі пахіталі галовамі: гэта было толькі мроіва, воблачны замак Фата-Марганы, які вечна мяняецца. Эліза зноў паглядзела ўдалеч, але замка ўжо не было. Там, дзе раней быў замак, узнімаліся высокія горы, якія зараслі лесам. На самых вяршынях блішчэў снег, глыбы празрыстага лёду спускаліся паміж непрыступных скалаў.

Раптам горы ператварыліся ў цэлую флатылю караблёў; Эліза прыгледзелася ўважліва і ўбачыла, што гэта проста марскі туман, які ўзнімаецца над вадой.

Але вось нарэшце паказалася і сапраўдная зямля. Там, на беразе, разлягаліся зялёныя палі, цямнелі кедравыя лясы, а яшчэ далей былі бачны вялікія гарады і высокія замкі. Да захаду сонца было яшчэ далёка, а Эліза ўжо сядзела на скале перад глыбокай пячорай. Па пячоры віліся пяшчотна-зялёныя расліны, нібы вышываныя зялёныя дываны. Гэта быў цудоўны дом яе братоў-лебедзяў.

— Паглядзім, што табе прысніцца ў гэтую ноч, — сказаў малодшы брат і адвёў Элізу ў яе пакой.

— Ах, няхай бы я ўбачыла ў сне, як вызваліць вас ад чараў! — сказала Эліза і заплюшчыла вочы.

І вось ёй прымроілася, што яна ляціць высока-высока да таго замка, які бачыла над морам. А з замка насустрач ёй выходзіць фея Фата-Маргана. Фата-Маргана светлая і чараўная, але ў той жа час вельмі па-

добная на тую бабулю, якая дала Элізе ў лесе ягад і расказала пра лебедзяў у залатых каронах.

— Тваіх братоў можна выратаваць, — сказала Фата-Маргана, — але ці хопіць у цябе мужнасці і стойкасці? Вада мякчэйшая за твае пяшчотныя рукі, а ўсё ж яна робіць камяні гладкімі і круглымі, але вада не адчувае болю, які будуць адчуваць твае пальцы: у вады няма сэрца, якое млее ад страху і пакуты, як тваё сэрца. Бачыш, у мяне ў руках крапіва. Такая ж крапіва расце тут, каля пячоры, і толькі яна ды яшчэ тая крапіва, якая расце на могілках, можа табе спатрэбіцца. Памятай жа гэта! Нарві крапівы, хаця рукі твае пакрыюцца пухірамі ад апёкаў; потым разамні яе нагамі і спрадзі з яе доўгія ніткі. З гэтых нітак звяжы адзінаццаць сарочак з доўгімі рукавамі і, калі яны будуць гатовыя, надзень іх на лебедзяў. Як толькі сарочки дакрануцца да іх пер'яў, чары знікнуць. Але памятай, што з той хвіліны, як ты пачнеш сваю працу, і да той пары, пакуль не скончыш яе, ты не павінна гаварыць ні слова, колькі б твая праца часу ні заняла. Першае ж слова, якое сарвецца ў цябе з языка, праніжа сэрцы тваіх братоў, бы кінжалам. Іх жыццё і смерць у тваіх руках! Тады Эліза выйшла з пячоры і ўзялася за працу.

Сваімі пяшчотнымі рукамі рвала яна злую, пякую крапіву, і пальцы яе пакрываліся вялікімі пухірамі, але яна з радасцю пераносіла боль: толькі б выратаваць дарагіх братоў! Яна нарвала цэлы ахапак крапівы, потым размяла яе голымі нагамі і пачала прасці доўгія зялёныя ніткі.

Калі зайшло сонца, у пячору прыляцелі браты. Яны пачалі распытваць сястру пра тое, што яна рабіла, пакуль іх не было. Але Эліза не адказала ім ні слова. Браты вельмі спалохаліся, думалі, што сястра іх зрабілася нямой.

«Гэта новае чарадзеяства злой мачахі», — падумалі яны, але глянулі на рукі Элізы, што пакрыліся пухірамі, зразумелі, што яна зрабілася нямой дзеля іх выратавання. Самы маладзейшы брат заплакаў; слёзы яго капалі ёй на рукі, і там, куды трапляла слязінка, знікалі пякучыя пухіры, сціхаў боль.

Ноч Эліза правяла за сваёй працай; праз адпачынак і не думала — яна думала толькі пра тое, як бы хутчэй вызваліць сваіх любых братоў. Увесь наступны дзень,

пакуль лебедзі лёталі, яна заставалася сам-насам, але ніколі яшчэ час не цёк так хутка. Вось ужо адна сарочка была гатова, і дзяўчына прынялася за наступную.

Раптам у гарах пачуліся гукі паляўнічых ражкоў. Эліза спалохалася. Гукі ўсё набліжаліся, затым пачуўся брэх сабак. Дзяўчына схавалася ў пячору, звязала ўсю сабраную крапіву ў пучок і села каля яго. У тую ж хвіліну з-за кустоў выскачыў вялікі сабака, за ім другі і трэці. Сабакі гучна брахалі і бегалі ўзад і ўперад. Хутка ля пячоры сабраліся ўсе паляўнічыя. Самы прыгожы з іх быў кароль той краіны; ён падышоў да Элізы. Ніколі яшчэ не сустракаў ён такой прыгажуні!

— Як жа ты трапіла сюды, любачка? — спытаў ён, але Эліза толькі пахітала галавой — яна ж не пасмела гаварыць: калі б яна сказала хоць адно слова, яе браты загінулі б.

Рукі свае Эліза схавала пад фартух, каб кароль не заўважыў пухіроў і драпін.

— Пойдзем са мной! — сказаў кароль. — Тут нельга табе заставацца! Калі ты такая добрая, як і прыгожая, то я апрану цябе ў шоўк і бархат, надзену табе на галаву залатую карону, і ты будзеш жыць у маім велікапышным палацы.

І ён пасадзіў яе на сядло перад сабой.

Эліза горка плакала, але кароль сказаў:

— Я хачу толькі твайго шчасця. Калі-небудзь ты сама падзякуеш мне.

І ён павёз яе праз горы, а паляўнічыя ехалі на конях услед.

Вечарам перад імі паказалася велікапышная сталіца караля, з палацамі і вежамі, і кароль увёў Элізу ў свой палац. У высокіх мармуровых пакоях цурчалі фантаны, а сцены і столі былі ўпрыгожаны рознымі малюнкамі. Але Эліза не глядзела ні на што, яна сумавала і плакала. Служанкі апранулі яе ў каралеўскае адзенне, уплялі ёй у валасы брыльянтавыя ніткі і нарэзалі на яе апечаныя пальцы тонкія пальчаткі.

У багатым убранні Эліза была такая чароўная, што ўвесь двор пакланіўся ёй, а кароль абвясціў яе сваёй нявестай. Але каралеўскі епіскап пахітаў галавой і пачаў нашэптаць каралю, што нямая прыгажуня, мабыць, лясная ведзьма, — яна зачаравала сэрца караля.

Кароль не паверыў яму, ён падаў знак музыкам, загадаў паклікаць лепшых танцоўшчыц і падаваць на стол дарагія стравы, а сам павёў Элізу цераз духмяныя сады ў велікапышныя пакоі. Але Эліза па-ранейшаму была сумнай і прыгнечанай. Тады кароль адчыніў дзверцы ў маленькі пакой каля спальні Элізы. Пакой увесь быў завешаны зялёнымі дыванамі і нагадваў лясную пячору, дзе кароль знайшоў Элізу. На падлозе ляжала вязанка крапівы, а на сцяне вісела сплеченая Элізай сарочка. Усё гэта, як рэдкасць, захапіў з сабою адзін з паляўнічых.

— Тут можаш ты прыгадаць сваё былое жытло, — сказаў кароль. — А вось і твая праца. Можа, ты зачаш іншы раз павесяліцца сярод усёй гэтай пышнасці, успомніць былое.

Убачыўшы сваю крапіву і сплеченую сарочку, Эліза з радасцю пацалавала каралю руку, а ён прыціснуў яе да сваіх грудзей.

Епіскап працягваў нашэптваць каралю паганяныя выдумкі, але яны не краналі сэрца караля. На наступны дзень згулялі вяселле. Епіскап сам павінны быў надзець на галаву нявесты карону: ад крыўды ён так шчыльна нацягнуў ёй на лоб вузкі залаты абруч, што кожнаму балюча б стала, ды Эліза нават не заўважыла гэтага.

Яна ўсё думала пра сваіх дарагіх братоў. Вусны яе па-ранейшаму былі сціснуты, ні адзінага слова не вылецела з іх, а ў яе вачах свяцілася гарачае каханне да добрага, прыгожага караля, які рабіў усё, каб толькі парадаваць яе. З кожным днём яна прывязвалася да яго ўсё больш. О, калі б яна магла сказаць пра свае пакуты! Але яна павінна была маўчаць, пакуль не скончыць сваю працу.

Начамі яна ўпотаі ішла ў свой пакойчык, які нагадваў пячору, і пляла там адну сарочку за другой. Ужо шэсць сарочак былі гатовы, але калі яна ўзялася за сёмую, то заўважыла, што крапівы ў яе больш няма.

Эліза ведала, што можа знайсці такую крапіву на могілках. І вось уночы яна ціхенька выйшла з палаца.

Сэрца яе сціскалася ад страху, калі яна прабіралася мясечнай ноччу на могілкі па доўгіх аляях саду, а потым па пустых вуліцах.

На могілках Эліза нарвала крапівы і вярнулася дамоў.

Толькі адзін чалавек не спаў у тую ноч і бачыў Элізу. Гэта быў епіскап.

Раніцай епіскап прыйшоў да караля і расказаў яму пра тое, што бачыў ноччу.

— Прагані яе, кароль, яна злая чарадзейка! — на-шэптваў епіскап.

— Няпраўда, Эліза добрая! — адказаў кароль, але сумненне закралася ў яго сэрца.

Ноччу кароль толькі прытварыўся, што спіць. І вось ён убачыў, што Эліза ўстала і выйшла са спальні. У наступныя ночы паўтаралася тое ж самае: кароль не спаў і бачыў, як яна хавалася ў сваім таемным пакоі.

Кароль рабіўся ўсё змрачнейшым. Эліза бачыла гэта, але не разумела, чым не задаволены кароль. Сэрца яе ныла ад страху і ад любасці да братаў; на яе каралеўскія апранахі каціліся слёзы, што блішчэлі, бы алмазы, а людзі, якія бачылі яе багатыя ўборы, зайздросцілі. І вось хутка-хутка канец яе працы. Ужо дзесяць сарочак былі гатовы, а на адзінаццатую зноў не хапіла крапівы. Яшчэ раз, апошні, патрэбна было пайсці на могілкі і нарваць некалькі пучкоў крапівы. Яна з жахам падумала пра пустыннымя могілкі і ўсё ж вырашыла схадзіць туды.

Уночы Эліза зноў употай выйшла з палаца, але кароль і епіскап сачылі за ёй, і яны ўбачылі, як Эліза схавалася за плотам на могілках.

Што магла рабіць там каралева?

— Цяпер ты сам бачыш, што яна злая ведзьма, — сказаў епіскап і патрабаваў, каб Элізу спалілі на кастры.

І кароль павінен быў даць згоду.

Элізу пасадзілі ў цёмнае сырое падзямелле з жалезнымі кратамі на вокнах, у якія са свістам урываўся вецер. Ёй кінулі ахапак крапівы, якую яна нарвала на могілках. Гэта пякучая крапіва павінна была служыць Элізе замест падушкі, а сарочки, якія яна звязала, — ложкам. Але нічога іншага Элізе і не трэба было. Яна зноў узялася за працу.

Вечарам ля кратаў пачуўся шум лебядзіных крылаў. Гэта самы малодшы брат адшукаў сваю сястру, і Эліза гучна заплакала ад радасці, хаця і ведала, што жыць ёй засталася ўсяго адну ноч. Але ж і праца яе заканчвалася, і браты былі тут!

Усю ноч пляла Эліза алошнюю сарочку. Мышы, што бегалі па падзямеллі, спачувалі ёй, яны пачалі збіраць і прыносяць да яе ног раскіданыя сцяблінкі крапівы, а дрозд, які сядзеў за кратамі окна, пацяшаў яе песенькай.

На світанні, неўзабаве да ўсходу сонца, да варот палаца прыйшлі адзінаццаць братоў Элізы і паграбавалі, каб іх пусцілі да караля. Ім адказалі, што гэта немагчыма: кароль яшчэ спаў і ніхто не мог яго турбаваць. Але яны не адыходзіліся і працягвалі прасіць. Кароль пачуў нечыя галасы і выглянуў з окна, каб даведацца, што там робіцца. Але ў гэтую хвіліну ўзышло сонца і браты Элізы зніклі. Кароль бачыў толькі, як над палацам узняліся адзінаццаць дзікіх лебедзяў.

Людзі натоўпамі ішлі за горад, каб паглядзець, як будуць караць каралеву. Худзенькая кабылка цягнула калёсы, на якіх сядзела Эліза; на Элізу надзелі сарочку са зрэбнага палатна; яе цудоўныя доўгія валасы віселі на плячах, а твар быў белы, як снег. Нават па дарозе да месца кары не выпускала яна з рук сваёй працы: дзесяць сарочак ляжалі ля яе ног зусім гатовыя, адзінаццатую яна працягвала вязаць.

— Паглядзіце на ведзьму! — крычалі ў натоўпе. — Яна не кідае свае вядзьмарскія рэчы! Давайце вырвем іх у яе, ды парвём на шматкі!

Чыесьці рукі ўжо пацягнуліся, каб вырваць у Элізы зялёную сарочку, але тут прыляцелі адзінаццаць лебедзяў. Яны селі на краі калёсаў і моцна залопалі сваімі дужымі крыламі. Спалоханыя людзі адступілі ў бакі.

— Белыя лебедзі зляцелі з неба! Яна не вінаватая! — шапталі многія, але баяліся сказаць гэта ўголас.

І вось кат схапіў Элізу за руку, але яна хутка накінула на лебедзяў зялёныя сарочки, і ледзь толькі сарочки дакраналіся да іх пер'я, усе адзінаццаць лебедзяў ператвараліся ў прыгожых прынцаў.

Толькі ў самага малодшага замест левай рукі засталася лебядзінае крыло: Эліза не паспела давязаць рукаво на апошняй сарочцы.

— Цяпер я магу размаўляць! — сказала Эліза. — Я не вінаватая!

І людзі, якія бачылі ўсё гэта, пакланіліся ёй і пачалі славіць, але Эліза страціла прытомнасць і ўпала

ў абдымкі братоў. Яна так напакутавалася ад страху і болю.

— Так, яна не вінаватая! — сказаў самы старэйшы прынец і расказаў пра ўсё, што было.

А пакуль ён гаварыў, у паветры расплываўся водар быццам ад мільёнаў руж: гэта кожнае палена ў вогнішчы пусціла карані і парасткі, і на тым месцы, дзе яе хацелі спаліць, вырас высокі зялёны куст, а на ім чырвоныя ружы. А на самай верхавіне куста ззяла, як зорка, асляпляльна белая кветка.

Кароль сарваў яе, паклаў на грудзі Элізы, і яна прагнулася.

Тут усе званы ў горадзе зазванілі самі па сабе, птушкі зляцеліся цэлымі выраямі, а да палаца пацягнулася такое шчаслівае шэсце, якога не бачыў яшчэ ні адзін кароль!

РУСАЛАЧКА

Далёка ў моры вада сіняя-сіняя, як пялёсткі самых прыгожых васількоў, празрыстая-празрыстая, як самае чыстае шкло, толькі вельмі глыбокая, такая глыбокая, што ніякага якарнага каната не хопіць. Шмат званіц трэба паставіць адна на адну, тады толькі верхняя выгляне на паверхню. Там на дне жыве падводны народ.

Але не падумайце, што дно голае, адзін толькі белы пясок. Не, там растуць незвычайныя дрэвы і кветкі з такімі гнуткімі сцяблінамі і лісцем, што яны варушацца, нібы жывыя, ад самага малога руху вады. А між галін ходзіць туды-сюды рыба, вялікая і маленькая, зусім як птушкі лятаюць у паветры ў нас наверху. У самым глыбокім месцы стаіць палац марскога цара — сцены яго з каралаў, высокія стральчатыя вокны з самага чыстага бурштыну, а дах увесь з ракавін; яны то адкрываюцца, то закрываюцца, у залежнасці ад таго, прыліў ці адліў, і гэта вельмі прыгожа, бо ў кожнай ляжаць зіхатлівыя жамчужыны і любая была б цудоўным упрыгожаннем у кароне самой каралевы.

Марскі цар даўным-даўно аўдавеў, і гаспадаркай у яго кіравала старая маці, жанчына разумная, толькі надта ўжо ганарылася яна сваёй знатнасцю: на хвасце

старая насіла аж дванаццаць вустрыц, тады як іншым вяльможам дазвалялася толькі шэсць. У астатнім жа яна заслугоўвала ўсялякай пахвалы, асабліва таму, што душы не чула ў сваіх маленькіх унучках — прынцэсах. Іх было шэсць, усе прыгожанькія, але мілейшай за ўсіх была самая малодшая, са скурай чыстай і пяшчотнай, як пялёстак ружы, з вачыма сінімі і глыбокімі, як мора. Толькі ў яе, як, зрэшты, і ў астатніх, ног не было, а замест іх быў хвост, як у рыбы.

Цэлы дзень гулялі прынцэсы ў палацы, у прасторных пакоях, дзе са сцен раслі жывыя кветкі. Расчыняліся вялікія бурштынавыя вокны, і ўсярэдзіну заплывала рыба, зусім як у нас ластаўкі залятаюць у хату, калі вокны адчынены насцеж, толькі рыба падплывала проста да маленькіх прынцэс, брала з іх рук ежу і дазваляла сябе гладзіць.

Перад палацам быў вялікі сад, у ім раслі агністачырвоныя і цёмна-сінія дрэвы, плады іх ззялі золатам, кветкі — гарачым агнём, а сцябліны і лісце бесперастанна гайдаліся. Зямля была суцэльным дробным пяском, толькі блакітнаватым, як сернае полымя. Усё там унізе адлівала якойсьці асаблівай сінечаю, — можна было падумаць, быццам стаіш не на дне марскім, а ў паветранай вышыні, і неба ў цябе не толькі над галавой, але і пад нагамі. У бязветраны дзень з дна відаць было сонца, яно здавалася пурпурнай кветкай, з чашы якой ліецца святло.

У кожнай прынцэсы была ў садзе свая мясцінка, тут яны маглі капаць і садзіць што хацелі. Адна зрабіла сабе градку для кветак у выглядзе кіта, другой уздумалася, каб яе градка выглядала русалкай, а самая малодшая зрабіла сабе градку, круглую, як сонца, і кветкі на ёй садзіла такія ж пунсовыя, як яно само. Дзіўнае дзіця была гэта русалачка, ціхае, задуменнае. Іншыя сёстры ўпрыгожвалі сябе ўсякай усячынай, якую знаходзілі на затопленых караблях, а яна толькі і любіла што кветкі ярка-чырвоныя, як сонца, там, наверху, ды яшчэ прыгожую мармуровую статую. Гэта быў цудоўны хлопчык, высечаны з чыстага белага каменя, які апусціўся на дно марское пасля караблекрушэння. Каля статуі русалачка пасадзіла ружовую ніцюю вярбу, яна пышна разраслася і звешвала свае галіны над статуяй да блакітнага пясчанага дна, дзе атрымліваўся фіялетавае цень, які зыбаўся ў лад гай-

данню галін, і ад гэтага здавалася, быццам верхавіна і карані лашчацца адно да аднаго.

Больш за ўсё русалачка любіла слухаць расповеды пра свет людзей там, наверху. Старой бабулі давялося расказаць ёй усё, што яна ведала пра караблі і гарады, пра людзей і жывёл. Асабліва дзівосным і незвычайным здавалася русалачцы тое, што кветкі на зямлі пахнуць, — не тое што тут, на марскім дне, — лясы там зялёныя, а рыба сярод галін спявае так гучна і прыгожа, што проста заслушаешся. Рыбай бабуля называла птушак, інакш унучкі не зразумелі б яе: яны ж зроду не бачылі птушак.

Калі вам споўніцца пятнаццаць гадоў, — казала бабуля, — вам дазваляць усплываць на паверхню, сядзець у месячным святле на скалах і глядзець на вялізныя караблі, якія праплываюць міма, на лясы і гарады!

У гэтым годзе старэйшай прынцэсе якраз спаўнялася пятнаццаць гадоў, але сёстры былі пагодкамі, і выходзіла так, што толькі праз пяць гадоў самая малодшая зможа падняцца з дна марскога і ўбачыць, як жывецца нам тут, наверху. Ды кожная абяцала расказаць астатнім, што яна ўбачыла і што ёй больш за ўсё спадабалася ў першы дзень, — бабуліных расказаў ім было мала, хацелася ведаць як мага больш.

Ніводную з сясцёр не вабіла так на паверхню, як самую малодшую, ціхую, задуменную русалачку, якой даводзілася чакаць даўжэй за ўсіх. Ноч за ночку праводзіла яна каля адчыненага акна і ўсё глядзела наверх праз цёмна-сінюю ваду, у якой плёскала хвастамі і плаўнікамі рыба. Месяц і зоркі бачыліся ёй, і хоць свяцілі яны зусім цьмяна, затое здаваліся праз ваду нашмат большымі, чым нам. А калі пад імі нібы плыло цёмнае воблака, ведала яна, што гэта ці кіт праплывае, ці карабель, а на ім шмат людзей, і ўжо, канешне, ім і ў галаву не прыходзіла, што ўнізе пад імі прыгожанькая русалачка цягнецца да карабля сваімі белымі рукамі.

І вось старэйшай прынцэсе споўнілася пятнаццаць гадоў, і ёй дазволілі ўсплыць на паверхню.

Колькі было расказаў, калі яна вярнулася назад! Ну, а лепш за ўсё, казалася яна, было ляжаць у месячным святле на водмелі, калі мора спакойнае, і разглядваць вялікі горад на беразе: быццам сотні зорак,

там мігцелі агні, чулася музыка, шум экіпажаў, гама на людзей, віднеліся званіцы і шпілі, званілі званы. І якраз таму, што туды ёй нельга было, туды і цягнула яе больш за ўсё.

Як прагна слухала яе расказы самая малодшая сястра! А потым, вечарам, стаяла каля адчыненага акна і глядзела наверх праз цёмна-сінюю ваду і думала пра вялікі горад, шумны і ажыўлены, і ёй здавалася нават, што яна чуе, як звоняць званы.

Праз год і другой сястры дазволілі падняцца на паверхню і плыць куды пажадае. Яна вынырнула з вады якраз у тую хвіліну, калі сонца заходзіла, і вырашыла, што больш дзівоснага відовішча няма на свеце. Неба было ўсё залатое, сказала яна, а воблакі — ах, у яе проста няма слоў апісаць, якія яны прыгожыя! Чырвоныя і фіялетавыя, плылі яны па небе, але яшчэ хутчэй ляцела да сонца, нібы доўгі белы вэлюм, чарада дзікіх лебедзяў. Яна таксама паплыла да сонца, але яно апусцілася ў ваду, і ружовы водбліск на моры і аблоках патух.

Яшчэ праз год паднялася на паверхню трэцяя сястра. Гэта была смялейшая за ўсіх і праплыла ў шырокую раку, якая ўпадала ў мора. Яна ўбачыла там зялёныя ўзгоркі з вінаграднікамі, а з гушчару цудоўнага лесу выглядалі палацы і сядзібы. Яна чула, як спяваюць птушкі, а сонца прыгравала так моцна, што ёй не раз даводзілася ныраць у ваду, каб астудзіць свой палымнеючы твар. У бухце ёй трапіўся цэлы гурт маленькіх чалавечых дзяцей, яны бегалі галышом і плюхаліся ў вадзе. Ёй захацелася пагуляць з імі, але яны спалохаліся яе і ўцяклі, а замест іх з'явіўся нейкі чорны звярок — гэта быў сабака, толькі ж ёй яшчэ ні разу не даводзілася бачыць сабаку — і забрахаў на яе так страшна, што яна перапалохалася і паплыла назад у мора. Але ніколі не забыць ёй дзівоснага лесу, зялёных узгоркаў і прыгожых дзяцей, якія ўмеюць плаваць, хаця і няма ў іх рыбінага хваста.

Чацвёртая сястра не была такой смелай, яна плавала ў адкрытым моры і лічыла, што там якраз і было лепш за ўсё: мора відаць вакол на вельмі многа міль, неба над галавой як велізарны шкляны купал. Бачыла яна і караблі, толькі зусім здалёку, і выглядалі яны амаль як чайкі, а яшчэ ў моры куляліся гарэзлівыя дэльфіны і кіты пускалі з ноздраў ваду, таму здавала-

ся, быццам вакол білі сотні фантанаў.

Дайшла чарга і да пятай сястры. Яе дзень нараджэння быў зімой, і таму яна ўбачыла тое, чаго не ўдавалася ўбачыць іншым. Мора было зусім зялёнае, расказвала яна, усюды плавалі вялізныя ледзяныя горы, кожная нібы жамчужына, толькі куды вышэйшая за любую званіцу, пабудаваную людзьмі. Яны былі самага мудрагелістага выгляду і ззялі, быццам алмазы. Яна ўселася на самую вялікую з іх, вецер развяваў яе доўгія валасы, і матросы спалохана абыходзілі гэтае месца як далей. Да вечара неба зацягнулася хмарами, забліскалі маланкі, загрымеў гром, пачарнелае мора ўзнімала ўгору вялізныя ледзяныя глыбы, якія асвятляліся ўспышкамі маланак. На караблях здымалі ветразі, вакол быў страх і жах, а яна хоць бы што плыла на сваёй ледзяной гары і пазірала, як маланкі сінімі зігзагамі б'юць у мора.

Так вось і было: выплывае якая-небудзь з сясцёр першы раз на паверхню, захапляецца ўсім новым і прыгожым, ну а тады, калі дарослай дзяўчынай можа падняцца наверх у любую хвіліну, усё становіцца для яе нецікавым і яна імкнецца дамоў і ўжо праз месяц гаворыць, што ў іх унізе лепш, чым дзе, толькі тут і адчуваеш сябе дома.

Часта па вечарах, абняўшыся, усплывалі пяць сясцёр на паверхню. Ва ўсіх былі дзівосныя галасы, як ні ў кога з людзей, і калі пачыналася бура, якая пагражала гібеллю караблям, яны плылі перад караблямі і спявалі так соладка аб тым, як добра на марскім дне, угаворвалі матросаў без боязі спусціцца ўніз. Толькі матросы не маглі разабраць слоў, ім здавалася, што гэта проста шуміць бура, ды і не давялося б ім убачыць на дне ніякіх дзівосаў — калі карабель тануў, людзі захлыналіся і траплялі ў палац марскога цара ўжо мёртвыя.

Малодшая ж русалачка, калі сёстры яе ўсплывалі вось так на паверхню, заставалася адна-адзінокая і глядзела ім услед, і ёй хацелася плакаць, ды толькі русалкам не дадзена слёз, і ад гэтага ёй было яшчэ горш.

— Ах, калі ж мне будзе пятнаццаць гадоў! — казала яна.— Я ведаю, што вельмі палюблю той свет і людзей, якія там жывуць!

Нарэшце і ёй споўнілася пятнаццаць гадоў.

— Ну вось, выгадавалі і цябе! — сказала бабуля, каралева-ўдава.— Падыдзі ж сюды, я ўпрыгожу цябе, як астатніх сясцёр!

І яна надзела русалачцы на галаву вянок з белых лілей, толькі кожны пялётак быў палавінкай жамчужыны, а потым начапіла ёй на хвост восем вустрыц у знак яе высокага сану.

— Ды гэта балюча! — сказала русалачка.

— Каб быць прыгожай, можна і патрываць! — сказала бабуля.

Ах, з якой ахвотай скінула б русалачка ўсю гэту пышнасьць і цяжкі вянок! Чырвоныя кветкі з яе градкі падышлі б ёй куды больш, але нічога не паробіш.

— Бывайце! — сказала яна і лёгка і плаўна, быццам бурбалачка паветра, паднялася на паверхню.

Калі яна падняла галаву над вадой, сонца толькі што села, але аблокі яшчэ адсвечвалі ружовым і зала-тым, а ў блякла-чырвоным небе ўжо запаліліся ясныя вячэрнія зоркі; паветра было мяккае і свежае, мора спакойнае. Непадалёку стаяў трохмачтавы карабель з адным паднятым ветразем — не было ні самага малага ветрыку. Усюды на снасцях і рэях сядзелі матросы. З палубы чуліся музыка і спевы, а калі зусім сцямнела, сотні рознакаляровых ліхтарыкаў асвятлілі карабель, і ў паветры быццам бы замільгалі сцягі ўсіх нацый. Русалачка падплыла проста да акна каюты, і кожны раз, калі яе прыпадымала хваляй, яна магла зазірнуць усярэдзіну праз празрыстае шкло. Там было шмат прыгожа апранутых людзей, але прыгажэйшым за ўсіх быў малады прынец з вялікімі чорнымі вачыма. Яму, пэўна, было не больш за шаснаццаць гадоў. Святкаваўся дзень нараджэння, таму на караблі і было так весела. Матросы танцавалі на палубе, а калі выйшаў туды малады прынец, у неба ўзляцелі сотні ракет, і стала светла, як днём, нават русалачка зусім перападохалася і нырнула ў ваду, але хутка зноў высунула галаву, і здавалася, нібы ўсе зоркі з неба падаюць да яе ў мора. Ніколі яшчэ не бачыла яна такога феерверка. Круціліся колам вялізныя сонцы, узлятала ў сіню высь дзівосная вогненная рыба, і ўсё гэта адлюстроўвалася ў ціхай яснай вадзе. На самім караблі было так светла, што можна было адрозніць кожны канат, а людзей і тым больш. Ах, які прыгожы быў малады прынец! Ён паціскаў усім рукі, усміхаўся і смяяўся,

а музыка ўсё гримела і гримела ў цудоўную ноч.

Ужо было позна, а русалачка ўсё не магла вачэй адарваць ад карабля і ад вельмі прыгожага прынца. Патухлі рознакаляровыя ліхтарыкі, не ўзляталі больш ракеты, не грукаталі гарматы, затое загуло і забурчала ў глыбіні марской. Русалачка гайдалася на хвалях і ўсё заглядвала ў каюту, а карабель пачаў набіраць ход, адзін за адным распускаліся ветразі, усё вышэй узнімаліся хвалі, збіраліся хмары, далёка забліскалі маланкі.

Насоўвалася бура, матросы пачалі здымаць ветразі. Карабель, разгойдваючыся, ляцеў па бушуючым моры, хвалі ўзнімаліся вялізнымі чорнымі гарамі, імкнучыся перакаціцца цераз мачту, а карабель ныраў, быццам лебедзь, між высозных валоў і зноў узнімаўся на грэбень грувасткай хвалі. Русалачцы ўсё гэта здавалася прыемнай прагулкай, але не матросам. Карабель стагнаў і трашчаў; вось падалася пад ударамі хваляў тоўстая абшыўка бартоў, хвалі захліснулі карабель, пераламалася папалам, як чарацінка, мачта, карабель лёг на бок, і вада хлынула ў трум. Тут ужо русалачка зразумела, якая небяспека пагражае людзям, — ёй і самой даводзілася ўхіляцца ад бяргення і абломкаў, якія насіліся па хвалях. На хвіліну стала цёмна, хоць вока выкалі, але вось бліснула маланка, і русалачка зноў убачыла людзей на караблі. Кожны ратаваўся як мог. Яна шукала вачыма прынца і ўбачыла, як ён зваліўся ў ваду, калі карабель разваліўся на часткі. Спыра яна вельмі ўзрадавалася — ён жа трапіць цяпер да яе на дно, але тут жа ўспомніла, што людзі не могуць жыць у вадзе і ён прыплыве ў палац яе бацькі толькі мёртвы. Не, не, ён не павінен памерці! І яна паплыла між бяргення і дошак, зусім не думаючы аб тым, што яны могуць яе раздушыць. Яна то нырала глыбока, то ўзлятала на хвалю і нарэшце даплыла да юнага прынца. Ён амаль ужо зусім выбіўся з сіл і плыць па бурным моры не мог. Рукі і ногі адмаўляліся яму служыць, прыгожыя вочы заплюшчыліся, і ён патануў бы, калі б не з'явілася яму на дапамогу русалачка. Яна прыўзняла над вадой яго галаву і дала магчымасць хвалям несці іх абоіх хоць куды...

Да раніцы бура сціхла. Ад карабля не засталася і трэскі. Зноў заззяла над вадой сонца і як быццам

вярнула фарбы шчокам прынца, але вочы яго ўсё яшчэ былі заплюшчаныя.

Русалачка адкінула з прынцавага лба валасы, пацалавала яго ў высокі прыгожы лоб, і ёй падалося, што ён падобны на мармуровага хлопчыка, які стаіць у яе садзе. Яна пацалавала яго яшчэ раз і пажадала, каб ён выжыў.

Нарэшце яна ўбачыла сушу, высокія сінія горы, на вяршынях якіх, нібы чароды лебедзяў, бялелі снягі. Каля самага берага зелянелі дзівосныя лясы, а перад імі стаяла не то царква, не то манастыр — яна не магла сказаць дакладна, ведала толькі, што гэта быў будынак. У садзе раслі апельсінавыя і лімонныя дрэвы, а каля самых варотаў — высокія пальмы. Мора ўразалася тут у бераг невялікім залівам, ціхім, але вельмі глыбокім, са скалой, каля якой мора намыла дробнага белага пяску. Сюды якраз і прыплыла русалачка з прынцам і паклала яго на пясок так, каб галава была крыху вышэй на сонцы.

Тут у высокім белым будынку зазванілі званы, і ў сад высыпаў цэлы натоўп маладых дзяўчат. Русалачка адплыла далей за высокія камяні, якія тырчалі з вады, накрыла свае валасы і грудзі марской пенай, так што цяпер ніхто не заўважыў бы яе твару, і пачала чакаць, ці не прыйдзе хто на дапамогу няшчаснаму прынцу.

Неўзабаве да скалы падышла маладая дзяўчына і спачатку вельмі спалохалася, але тут жа пасмялела і паклікала іншых людзей, і русалачка ўбачыла, што прынец ажыў і ўсміхнуўся ўсім, хто быў каля яго. А ёй ён не ўсміхнуўся, ён нават не ведаў, што яна выратавала яму жыццё. Засумавала русалачка, і калі прынца завялі ў вялікі будынак, яна сумна нырнула ў ваду і паплыла дамоў.

Цяпер яна стала яшчэ цішэйшай, яшчэ больш задуманнай, чым раней. Сёстры цікавіліся, што яна бачыла ўпершыню на паверхні мора, але яна нічога ім не расказала.

Часта раніцамі і вечарамі прыплывала яна да таго месца, дзе пакінула прынца. Яна бачыла, як паспявалі ў садзе плады, як іх потым збіралі, бачыла як растаў снег на высокіх гарах, але прынца так больш і не бачыла і вярталася дамоў кожны раз усё больш маркотнай. Адзінай радасцю было для яе сядзець у сваім садзе,

абхапіўшы рукамі прыгожую мармуровую статую, падобную на прынца, але свае кветкі яна больш не даглядала. Яны здзічэлі і разрасліся па дарожках, перапляліся сцяблінамі і лісцем з галінамі дрэў, і ў садзе стала зусім цёмна.

Нарэшце яна не вытрымала і расказала пра ўсё адной з сясцёр. Потым даведаліся і астатнія сёстры, але больш ніхто, хіба што яшчэ дзве-тры русалкі ды іхнія самыя блізкія сяброўкі. Адна з іх таксама ведала аб прынцу, бачыла свята на караблі і нават ведала, адкуль родам прынец і дзе яго каралеўства.

— Паплылі разам, сястрыца! — сказалі русалачцы сёстры і, абняўшыся, падняліся на паверхню мора каля таго месца, дзе стаяў палац прынца.

Палац быў узведзены са светла-жоўтага бліскучага каменя, з вялікімі мармуровымі лясвіцамі; адна з іх спускалася проста да мора. Прыгожыя пазалочаныя купалы ўзвышаліся над дахам, а паміж калонамі, якія абкружалі будынак, стаялі мармуровыя статуі, зусім як жывыя людзі. Праз высокія люстраныя вокны былі відаць раскошныя пакоі; усюды віселі дарагія шаўковыя фіранкі, былі разасланы дываны, а сцены ўпрыгожвалі вялікія карціны. Цуд, ды і толькі! Пасярод самай вялікай залы журчаў фантан; струмені вады білі высока-высока пад шклянны купал столі, праз які ваду і дзіўныя расліны, што раслі па краях басейна, асвятляла сонца.

Цяпер русалачка ведала, дзе жыве прынец, і пачала прыплываць да палаца амаль кожны вечар ці кожную ноч. Ніводная з сясцёр не асмельвалася падплываць да зямлі так блізка, ну а яна заплывала нават у вузкі канал, што праходзіў якраз пад мармуровым балконам, ад якога падаў на ваду доўгі цень. Тут яна спынялася і падоўгу глядзела на юнага прынца, а ён жа думаў, што гуляе пры святле месяца адзін-адзінюткі.

Шмат разоў бачыла яна, як ён катаўся з музыкантамі на сваёй шыкоўнай лодцы, упрыгожанай трапяткімі сцягамі. Русалачка пазірала з зялёнага трыснягу, і калі людзі часам заўважалі, як трапеча на ветры яе доўгі серабрыста-белы вэлюм, ім здавалася, што гэта плёскае крыламі лебедзь.

Шмат разоў чула яна, як гаварылі аб прынцу рыбакі, якія лавілі па начах з факелам рыбу, яны расказвалі пра яго шмат добрага, і русалачка радавалася, што

выратавала яму жыццё, калі амаль нежывога насіла па хвалях; яна прыгадвала, як яго галава ляжала на яе грудзях і як пяшчотна пацалавала яна яго тады. А ён жа нічога не ведаў пра яе, яна яму і прысніцца не магла!

Усё больш і больш пачынала русалачка любіць людзей, усё мацней цягнула яе да іх; іхні зямны свет здаваўся ёй значна большым, чым яе падводны, яны маглі ж пераплываць на сваіх караблях мора, узбірацца на высокія горы вышэй за аблокi, а іхнія краіны з лясамі і палямі раскінуліся так шырока, што і вокам не ахопіш! Вельмі хацелася русалачцы як больш давацца пра людзей, пра іх жыццё, але сёстры не маглі адказаць на ўсе яе пытанні, і яна звярталася да бабулі: старая добра ведала «вышэйшы свет», як яна справядліва называла зямлю, што ляжала над мо-
рам.

— Калі людзі не топяцца, — пыталася русалачка, — тады яны жывуць вечна, не паміраюць, як мы?

— Ну што ты! — адказвала старая. — Яны таксама паміраюць, іхні век нават карацейшы за наш. Мы жывём трыста гадоў; толькі калі мы перастаём быць, нас не хаваюць, у нас нават няма магiл, мы проста ператвараемся ў марскую пену.

— Я б аддала ўсе свае сотні гадоў за адзін дзень чалавечага жыцця, — прамовіла русалачка.

— Глупства! Не трэба і думаць пра гэта! — сказала старая. — Нам тут жывецца лепш, чым людзям на зямлі!

— Значыць, і я памру, стану марской пенай, не буду больш чуць музыкі хваляў, не ўбачу ні дзівосных кветак, ні чырвонага сонца! Няўжо я ніяк не магу пажыць сярод людзей?

— Можаш, — сказала бабуля, — няхай толькі хто-небудзь з людзей палюбіць цябе так, што ты станеш яму даражэйшай за бацьку і маці, калі ты завалодаеш усім яго сэрцам і ўсімі думкамі, калі ён ажэніцца з табой і паклянецца ў вечнай вернасці. Але гэтага не можа быць ніколі! Бо тое, што ў нас лічыцца прыгожым — твой рыбiн хвост, напрыклад, — людзі лічаць брыдкім. Яны нічога не разумеюць у прыгажосці; на іх меркаванне, каб быць прыгожым, трэба абавязкова мець дзве нязграбныя падпоркі, ці ногі, як яны іх называюць.

Русалачка глыбока ўздыхнула і сумна паглядзела на свой рыбін хвост.

— Будзем жыць — не тужыць! — сказала старая. — Павесямся ўдоставь, трыста гадоў — тэрмін нема-лы... Сягоння вечарам у нас у палацы балі!

Вось было характава, якога не ўбачыш на зямлі! Сцены і столь танцавальнай залы былі з тоўстага, але празрыстага шкла; уздоўж сцен радамі ляжалі сотні вялізных пурпуровых і травяніста-зялёных ракавін з блакітнымі агеньчыкамі ўсярэдзіне; агні гэтыя ярка асвятлялі ўсю залу, а праз шкляныя сцены — і мора вакол. Відаць было, як да сцен падплываюць чародкі вялікіх і маленькіх рыбаў, і луска іх пераліваецца золатам, серабром, пурпурам.

Пасярод залы вада бегла шырокай плыню, і ў ёй танцавалі пад свае дзівосныя спевы вадзянікі і русалкі. Такіх цудоўных галасоў не бывае ў людзей. Русалачка спявала лепш за ўсіх, і ўсе пляскалі ёй у ладкі. На хвіліну яна павесялела з думкай аб тым, што ні ў кога і нідзе, ні ў моры, ні на зямлі, няма такога цудоўнага голасу, як у яе; але потым яна зноў пачала думаць пра надводны свет, аб прыгожым прынцу, і засумавала. Непрыкметна выслізнула яна з палаца і, пакуль там спявалі і весяліліся, маркотна сядзела ў сваім садку. Раптам зверху данесліся гукі валторнаў, і яна падумала: «Вось ён зноў катаецца на лодцы! Як я люблю яго! Больш, чым бацьку і маці! Я належу яму ўсім сэрцам, усімі сваімі думкамі, яму я б ахвотна ўручыла шчасце ўсяго майго жыцця! На ўсё б я пайшла — каб толькі быць з ім. Пакуль сёстры танцуюць у бацькоўскім палацы, паплыву ж я да ведзьмы марской. Я заўсёды баялася яе, але, можа, яна штосьці параіць ці як-небудзь дапаможа мне!»

І русалачка паплыла са свайго садка да бурлівых віроў, за якімі жыла ведзьма. Яшчэ ні разу не даводзілася ёй праплаваць гэтай дарогай; тут не раслі ні кветкі, ні нават трава — навакол быў толькі голы шэры пясок; вада за ім бурліла і шумела, як пад млынавым колам, і ўцягвала за сабой у бяздонне ўсё, што толькі сустракала на сваім шляху. Якраз між такіх бурлівых віроў і давялося плыць русалачцы, каб трапіць у той край, дзе ўладарыла ведзьма. Далей шлях ляжаў праз гарачы пузырысты іл, гэтае месца ведзьма называла сваім тарфяным балотам. А там ужо было

рукой падаць да яе жылга, абкружанага дзіўным лесам: замест дрэў і кустоў у ім раслі паліны — паўжывеліны-паўрасліны, падобныя на стоголовых змеяў, якія вырасталі проста з пяску; галіны іх былі падобныя на доўгія слізготкія рукі з пальцамі, звівістымі, як чарвякі; паліны ні на хвіліну не пераставалі варушыцца ад караня да самай верхавіны і хапалі гнуткімі пальцамі ўсё, што толькі ім траплялася, і ўжо больш не выпускалі. Русалачка з перапуду спынілася, сэрцайка яе закалацілася ад страху, яна гатова была вярнуцца, але прыгадала прынца і набралася смеласці: моцна завязала вакол галавы свае доўгія валасы, каб у іх не ўчапіліся паліны, скрыжавала на грудзях рукі і, як рыба, паплыла між агідных паліпаў, якія цягнуліся да яе сваімі звівістымі рукамі. Яна бачыла, як моцна, нібы жалезнымі абцугамі, трымалі яны сваімі пальцамі ўсё, што ўдалося ім схапіць: белыя шкілеты людзей, якія ўтапіліся, карабельныя рулі, скрыні, косці жывёлін, нават адну русалачку. Паліны злавілі і задушылі яе. Гэта было страшней за ўсё.

Але вось яна апынулася на коўзкай лясной паляне, дзе куляліся, паказваючы брыдкае жаўтаватае пуза, вялікія, тлустыя вадзяныя вужы. Пасярод паляны быў пабудаваны дом з белых чалавечых касцей. Тут жа сядзела сама марская ведзьма і карміла з рота жабу, як людзі кормяць цукрам маленькіх канарэек. Агідных вужоў яна называла сваімі кураняткамі і дазваляла ім поўзаць па сваіх вялікіх наздраватых, як губка, грудзях.

— Ведаю, ведаю, чаму ты прыплыла! — сказала русалачцы марская ведзьма. — Глупства ты задумала, але ж я ўсё-ткі дапамагу табе — на тваю ж бяду, мая прыгажуня! Ты хочаш пазбавіцца ад свайго хваста і атрымаць замест яго дзве падпоркі, каб хадзіць, як людзі. Хочаш, каб юны прынец пакахаў цябе.

І ведзьма зарагатала так гучна і брыдка, што і жаба і вужы пападалі з яе і пляснуліся на пясок.

— Ну добра, ты з'явілася ў самы час! — працягнула ведзьма. — Калі б ты прыйшла заўтра раніцай, то было б позна і я не магла б дапамагчы табе раней чым у будучым годзе. Я прыгатую табе пітво, ты возьмеш яго, паплывеш з ім да берага яшчэ да ўсходу сонца, сядзеш там і вып'еш усё да кроплі; тады твой хвост раздвоіцца і ператворыцца ў пару стройных, як

сказалі б людзі, ножак. Але табе будзе так балюча, быццам цябе праніжучь вострым мячом. Затое ўсе, хто цябе ўбачыць, скажучь, што такой прыгожай дзяўчыны яны яшчэ не сустракалі! Ты захаваш сваю плаўную паходку — ніводная танцоўшчыца не параўнаецца з табой, але памятай: ты будзеш ісці як па вострых нажах і твае ногі будуць крывяніць. Вытрымаеш усё гэта? Тады я дапамагу табе.

— Так! — сказала русалачка дрыготкім голасам, падумаўшы аб прынцу.

— Памятай, сказала ведзьма, — калі ты набудзеш чалавечы выгляд, табе ўжо не зрабіцца зноў русалкай! Не ўбачыш ты ні марскога дна, ні бацькоўскага дому, ні сясцёр. А калі прынец не пакахае цябе так, што забудзе дзеля цябе і бацьку і маці, калі ты не завалодаеш усім яго сэрцам і калі ён не ажэніцца з табой, ты загінеш; на першым жа досвітку пасля яго жаніцтвы з другой тваё сэрца разарвецца на часткі, і ты станеш пенай марской.

— Няхай! — сказала русалачка і збялела як смерць.

— А яшчэ ты павінна заплаціць мне за дапамогу, — сказала ведзьма. — І я нятанна вазьму! У цябе дзіўны голас, ім ты і думаеш зачараваць прынца, але ты павінна аддаць гэты голас мне. Я вазьму за свой бясцэнны напой самае лепшае, што ёсць у цябе: бо я павінна прымяшаць да напітка сваю ўласную кроў, каб ён стаў востры, як лязо мяча.

— Калі ты возьмеш мой голас, што ж застанецца мне? — запытала русалачка.

— Твой вельмі прыгожы твар, твая плаўная паходка і твае гаваркія вочы — гэтага дастаткова, каб пакарыць чалавечае сэрца! Ну годзе, не бойся: высунеш язычок, і я адрэжу яго ў аплату за чарадзейны напой!

— Добра! — сказала русалачка, і ведзьма паставіла на агонь кацёл, каб зварыць пітво.

— Чысціня — лепшая прыгажосць! — сказала яна і выцерла кацёл вязанкай жывых вужоў.

Потым яна падрапала сабе грудзі; у кацёл закапала чорная кроў, і хутка пачалі падымацца клубы пары, якія набывалі такія вычварныя формы, што проста жах браў. Ведзьма штохвілінна падбаўляла ў кацёл новае і новае зелле, і калі пітво закіпела, яно забулька-

ла так, быццам плакаў кракадзіл. Нарэшце напой быў гатовы, на выгляд ён здаваўся вельмі празрыстай крынічнай вадой.

— Бяры! — сказала ведзьма, аддаючы русалачцы напой.

Потым адрэзала ёй язык, і русалачка стала нямой — не магла больш ні спяваць, ні гаварыць.

— Схопяць цябе паліпы, калі паплывеш назад, — наказвала ведзьма, — пырсні на іх кроплю пітва, і іх рукі і пальцы разляцяцца на тысячу кавалачкаў.

Але русалачцы не давялося гэтага рабіць — паліпы з жахам адварочваліся пры адным выглядзе напою, які блішчаў у яе руках, нібы яркая зорка. Хутка праплыла яна лес, мінула балота і бурлівыя віры.

Вось і бацькоўскі палац; агні ў танцавальнай зале патушаны, усе спяць. Русалачка не адважылася больш увайсці туды, бо яна ж была нямая і збіралася пакінуць бацькоўскі дом назаўсёды. Сэрца яе гатова было разарвацца ад тугі. Яна прашмыгнула ў сад, узяла па кветачцы з градкі ў кожнай сястры, паслала родным тысячы паветраных пацалункаў і паднялася на цёмна-блакітную паверхню мора.

Сонца яшчэ не ўзыходзіла, калі яна ўбачыла перад сабою палац прынца і прысела на шырокую мармуровую лесвіцу. Месяц асвятляў яе сваім дзівосным блакітным ззяннем. Русалачка выпіла пякучы напой, і ёй падалося, быццам яе працялі вострым з абодвух бакоў мячом; яна страціла прытомнасць і павалілася, як нежывая. Калі яна ачуныла, над морам ужо ззяла сонца; ва ўсім целе яна адчувала пякучы боль. Перад ёю стаяў прыгожы прынец і са здзіўленнем разглядваў яе. Яна апусціла вочы і ўбачыла, што рыбін хвост знік, а замест яго ў яе з'явіліся дзве маленькія беленькія ножкі. Але яна была зусім голая і таму захуталася ў свае доўгія, густыя валасы. Прынц запытаў, хто яна і як сюды трапіла, але яна толькі лагодна і сумна глядзела на яго сваімі цёмна-сінімі вачыма: гаварыць жа яна не магла. Тады ён узяў яе за руку і павёў у палац. Праўду сказала ведзьма: кожны крок прычыняў русалачцы такі боль, быццам яна ішла па вострых нажах і іголках; але яна цярпліва пераносіла боль і ішла поплеч з прынцам лёгка, нібы па паветры. Прынц і яго світа толькі дзівіліся з яе цудоўнай, плаўнай паходкі.

Русалачку апранулі ў шоўк і муслін, і яна стала першай прыгажуняй пры двары, але заставалася паранейшаму нямой, не магла ні спяваць, ні гаварыць. Неяк аднаго разу да прынца і яго царскіх бацькоў паклікалі дзяўчат-рабынь, прыбраных у шоўк і зола-та. Яны заспявалі, адна з іх спявала асабліва хораша, і прынец пляскаў у ладкі і ўсміхаўся ёй. Засумавала русалачка: калісьці і яна магла спяваць, і непараўнальна лепш! «Ах, каб ён ведаў, што я назаўсёды рассталася са сваім голасам, толькі каб быць каля яго!»

Потым дзяўчаты пачалі танцаваць пад гукі дзівоснай музыкі; тут і русалачка падняла свае белыя прыгожыя рукі, стала на дыбачкі і паплыла ў лёгкім, паветраным танцы; так не танцаваў яшчэ ніхто! Кожны рух падкрэсліваў яе прыгажосць, а вочы яе казалі сэрцу больш, чым спевы рабынь.

Усе былі ў захапленні, асабліва прынец; ён назваў русалачку сваім маленькім знайдышам, а русалачка ўсё танцавала і танцавала, хоць кожны раз, калі ногі яе дакраналіся да зямлі, ёй было так балюча, быццам яна ішла па вострых нажах. Прынец сказаў, што яна заўсёды павінна быць каля яго, і ёй было дазволена спаць на аксамітнай падушцы перад дзвярыма яго пакоя.

Ён загадаў пашыць ёй мужчынскі касцюм, каб яна магла суправаджаць яго конна. Яны ездзілі па духмяных лясах, дзе ў свежай лістоце спявалі птушкі, а зялёныя галіны дакраналіся да яе плячэй. Яны ўзбіраліся на высокія горы, і хаця з яе ног сачылася кроў і ўсе бачылі гэта, яна смяялася і працягвала падымацца следам за прынцам на самыя высокія вяршыні; там яны любаваліся аблокамі, якія плылі каля іх ног, нібы чароды птушак, што адляталі ў чужыя краіны.

А ноччу ў палацы прынца, калі ўсе спалі, русалачка спускалася па мармуровай лесвіцы, ставіла палымнеючыя, як у агні, ногі ў халодную ваду і думала пра родны дом і пра марское дно.

Аднаго разу ўночы ўсплылі з вады попличы яе сёстры і заспявалі журботную песню; яна кіўнула ім, яны пазналі яе і расказалі, як засмуціла яна іх усіх. З таго часу яны наведвалі яе кожную ноч, а аднойчы яна ўбачыла воддаль нават сваю старую бабулю, якая ўжо шмат гадоў не падымалася з вады, і самога цара мар-

скога з каронай на галаве, яны працягвалі да яе рукі, але не адважваліся падплысці да зямлі так блізка, як сёстры.

З кожным днём прынц усё больш і больш адчуваў замілаванасць да русалачкі, але ён любіў яе толькі як мілае, добрае дзіця, ажаніцца ж з ёю і зрабіць яе прынцэсай яму і ў галаву не прыходзіла, а між тым ёй патрэбна было стаць яго жонкай, інакш, калі б ён аддаў сваё сэрца і руку другой, русалачка стала б пенай марскоў.

«Ці любіш ты мяне больш за ўсіх на свеце?» — здавалася, пыталіся русалаччыны вочы, калі прынц абдымаў яе і цалаваў у лоб.

— Так, я люблю цябе! — гаварыў прынц. — У цябе добрае сэрца, ты адданая мне больш за ўсіх і падобная на маладую дзяўчыну, якую я бачыў аднойчы і, напэўна, болей ужо не ўбачу! Я плыў на караблі, карабель патануў, хвалі выкінулі мяне на бераг паблізу нейкага храма, дзе служаць богу маладыя дзяўчаты; самая малодшая з іх знайшла мяне на беразе і выратавала мне жыццё; я бачыў яе ўсяго два разы, але толькі яе адну ў цэлым свеце мог бы я пакахаць! Ты падобная на яе і амаль выцесніла з майго сэрца яе вобраз. Яна належыць святому храму, і вось мая шчаслівая зорка паслала мне цябе; ніколі я не расстануся з табой!

«На жаль, ён не ведае, што гэта я выратавала яму жыццё! — думала русалачка. — Я вынесла яго з хвалю марскіх на бераг і паклала ў гаі, каля храма, а сама схавалася ў марскоў пене і глядзела, ці не прыйдзе хто-небудзь да яго на дапамогу. Я бачыла гэтую прыгожую дзяўчыну, якую ён любіць больш за мяне! — І русалачка глыбока ўздыхала, плакаць яна не магла. — Але тая дзяўчына належыць храму, ніколі не вернецца! Я ж знаходжуся каля яго, бачу яго кожны дзень, магу служыць яму, любіць яго, аддаць за яго жыццё!»

Але вось пачалі пагаворваць, што прынц жэніцца з чароўнай дачкой суседняга караля і таму рыхтуе свой раскошны карабель у плаванне. Прынц паедзе да суседняга караля быццам бы для таго, каб пазнаёміцца з яго краінай, а на самай жа справе, каб пабачыць прынцэсу; з ім едзе вялікая світа. Русалачка на ўсе гэтыя размовы толькі ківала галавой і смяялася — яна ж лепш за ўсіх ведала прынцавы думкі.

— Я павінен ехаць,— казаў ён ёй.— Мне трэба пабачыць вельмі прыгожую прынцэсу; гэтага патрабуюць мае бацькі, але яны не будуць прымушаць мяне жаніцца з ёю, а я ніколі не пакахаю яе! Яна ж не падобная на тую прыгажуню, на якую падобная ты. Калі ж мне давядзецца нарэшце выбраць сабе нявесту, дык я лепш выберу цябе, мой нямы знайдыш з гаваркімі вачыма!

І ён цалаваў яе ружовыя вусны, забаўляўся з яе доўгімі валасамі і клаў сваю галаву на яе грудзі, дзе білася сэрца, якое так хацела чалавечага шчасця і кахання.

— Ты ж не баішся мора, мая нямая малышка? — казаў ён, калі яны ўжо стаялі на караблі, які павінен быў адвезці іх у краіну суседняга караля.

І прынц пачаў расказаць ёй пра буру і пра штэль, пра здзіўную рыбу, што жыве на глыбіні, і пра тое, што бачылі там нырцы, а яна ж лепш за ўсіх ведала, што ёсць на марскім дне.

Яснай мясячнай ноччу, калі ўсе, акрамя рулявога, спалі, яна села каля самага борта і пачала глядзець у празрыстыя хвалі, і ёй падалося, што яна бачыць бацькоўскі палац; старая бабуля ў сярэбранай кароне стаяла на вышцы і глядзела праз хвалістыя струмені вады на кіль карабля. Потым на паверхню мора ўсплылі яе сёстры; яны журботна глядзелі на яе і працягвалі свае белыя рукі, а яна кінула ім галавой, усміхнулася і хацела расказаць аб тым, як ёй добра тут, але да яе падышоў карабельны юнга, і сёстры нырнулі ў ваду, а юнга падумаў, што гэта мільганула ў хвалях белая марская пена.

Раніцай карабель увайшоў у гавань прыгожай сталіцы суседняга каралеўства. У горадзе зазванілі ў званы, з высокіх вежаў пачуліся гукі рагоў; на пляцах стаялі палкі салдат з бліскучымі штыкамі і трапяткімі сцягамі. Пачалося свята, балі ішлі за балямі, але прынцэсы яшчэ не было — яна выходзіла дзесьці далёка ў манастыры, куды яе аддалі навучацца каралеўскай дабрадзеянасці. Нарэшце прыехала і яна.

Русалачка прагна глядзела на яе і не магла не прызнаць, што больш мілага і больш прыгожага твару яна яшчэ не бачыла. Скура на твары прынцэсы была такая пяшчотная, празрыстая, а з-за доўгіх цёмных веек усміхаліся сінія лагодныя вочы.

— Гэта ты! — усклікнуў прынц. — Ты выратавала мне жыццё, калі я нападўмёртвы ляжаў на беразе мора.

І ён моцна прытуліў да сэрца сваю пачырванелую нявесту.

— Ах, які я шчаслівы! — сказаў ён русалачцы. — Тое, аб чым я не адважваўся і марыць, збылося. Ты парадуюшся майму шчасцю, ты ж так любіш мяне.

Русалачка пацалавала яму руку, а сэрца яе, здавалася, вось-вось разарвецца ад болю: яго вяселле павінна было забіць яе, ператварыць у марскую пену.

У той жа вечар прынц з маладой жонкай павінны былі адплыць на радзіму прынца; гарматы стралялі, сцягі развяваліся, на палубе быў расстаўлены шацёр з золата і пурпуру, засланы мяккімі падушкамі; у шатры яны павінны былі правесці гэтую ціхую хаднаватую ноч.

Ветразі напяліся ад ветру, карабель лёгка і плаўна рушыў па хвалях у адкрытае мора.

Як толькі сцямнела, на караблі запаліліся рознакаляровыя ліхтарыкі, а матросы пачалі весела скакаць на палубе. Русалачка прыгадала, як яна ўпершыню паднялася на паверхню мора і ўбачыла такую ж веселосць на караблі. І вось яна паплыла ў хуткім паветраным танцы, нібы ластаўка, за якою гоніцца каршун. Усе былі ў захапленні: ніколі яшчэ не танцавала яна так прыгожа! Яе пяшчотныя ножкі рэзала, як нажамі, але гэтага болю яна не адчувала — сэрцу яе было яшчэ балючэй. Яна ведала, што адзін толькі вечар засталася ёй пабыць з тым, дзеля каго яна пакінула родных і бацькоўскі дом, аддала свой цудоўны голас і цярпела невыносныя пакуты, пра якія прынц і не здагадаўся. Толькі адну ноч заставалася ёй дыхаць адным паветрам з ім, бачыць сіняе мора і зорнае неба, а там настане для яе вечная ноч, без думак, без сноў. Далёка за поўнач працягваліся на караблі танцы і музыка, і русалачка смяялася і танцавала са смяротнай пакутай на сэрцы; прынц жа цалаваў прыгажуню жонку, а яна забаўлялася з яго чорнымі кучарамі; нарэшце поплеч яны пайшлі ў свой раскошны шацёр.

На караблі ўсё сціхла, толькі рулявы застаўся каля руля. Русалачка абаперлася на парэнчы і, павярнуўшыся тварам да ўсходу, пачала чакаць першага сонечнага промня, які, яна ведала, павінен быў забіць яе. І раптам яна ўбачыла, як з мора падняліся яе сёст-

ры; яны былі бледныя, як і яна, але іх доўгія пышныя валасы не разываліся больш на ветры — яны былі абрэзаны.

— Мы аддалі нашы валасы ведзьме, каб яна дапамагла нам выратаваць цябе ад смерці! А яна дала нам вось гэты нож — бачыш, які ён востры? Раней чым узйдзе сонца, ты павінна ўсадзіць яго ў сэрца прынца, і калі цёплая кроў яго пырсне табе на ногі, яны зноў зрастуцца ў рыбін хвост і ты зноў станеш русалкай, спусцішся да нас у мора і пражывеш свае трыста гадоў, перш чым ператворышся ў салёную марскую пену. Але спяшайся! Ці ён, ці ты — адзін з вас павінен памерці да ўсходу сонца. Забі прынца і вярніся да нас! Спяшайся. Бачыш, на небе паказалася чырвоная палоска? Хутка ўзйдзе сонца, і ты памрэш!

З гэтымі словамі яны глыбока ўздыхнулі і апусціліся ў мора.

Русалачка прыўзняла пурпуровую фіранку шатра і ўбачыла, што галоўка маладой жонкі ляжыць на грудзях прынца. Русалачка нахілілася і пацалавала яго ў прыгожы лоб, паглядзела ў неба, дзе разгараўся золак, потым паглядзела на востры нож і зноў зірнула на прынца, які ў сне назваў імя сваёй жонкі — яна адна была ў яго думках! — і нож задрыжаў у русалаччыных руках. Яшчэ хвіліна — і яна кінула яго ў хвалі, і яны пачырванелі, нібы на тым месцы, дзе ён упаў, з мора выступілі кроплі крыві.

Апошні раз зірнула яна на прынца паўзгаслым позіркам, кінулася з карабля ў мора і адчула, як цела яе расплываецца пенай.

Над морам узышло сонца, промні яго лагодна саргавалі змярцвела-халодную марскую пену, і русалачка не адчувала смерці; яна бачыла яснае сонца і нейкія празрыстыя, дзіўныя стварэнні, якія сотнямі ляталі над ёю. Яна бачыла праз іх белыя ветразі карабля і ружовыя аблокі ў небе; голас іх гучаў як музыка, але такая ўзвышаная, што чалавечае вуха не пачула б яе, гэтак жа, як чалавечыя вочы не бачылі самі сябе. У іх не было крылаў, але яны ляталі ў паветры, лёгкія і празрыстыя. Русалачка заўважыла, што і яна стала такой жа, адарваўшыся ад марской пены.

— Да каго я іду? — запытала яна, падымаючыся ў паветры, і яе голас гучаў такою ж дзіўнаю музыкай.

— Да дачок паветра! — адказалі ёй паветраныя

стварэнні.— Мы лятаем усюды і ўсім імкнемся прыносіць радасць. У гарачых краінах, дзе людзі гінуць ад спякотнага, зачумленага паветра, мы навяваем прахалоду. Мы распаўсюджваем у паветры прыемны пах кветак і нясём людзям здароўе і радасць... Паляцелі з намі ў завоблачны свет! Там ты знойдзеш любоў і шчасце, якіх не знайшла на зямлі.

І русалачка працягнула свае празрыстыя рукі да сонца і ўпершыню адчула ў сябе на вачах слёзы.

На караблі за гэты час усё зноў ажыло, і русалачка ўбачыла, як прынец з маладой жонкай шукаюць яе. Журботна глядзелі яны на шумлівую марскую пену, нібы ведалі, што русалачка кінулася ў хвалі. Нябачная, падалавала русалачка прыгажуню ў лоб, усміхнулася прынцу і паляцела разам з іншымі дзецьмі паветра да ружовых аблокаў, якія плавалі ў небе.

СНЕЖНАЯ КАРАЛЕВА

ГІСТОРЫЯ ПЕРШАЯ,

у якой расказваецца пра люстэрка і яго асколкі

Ну, пачнем! Прачытаўшы нашу гісторыю да канца, вы будзеце ведаць болей, чым зараз. Дык вось, жыў-быў троль, вельмі злосны, сапраўдны д'ябал. Адночы быў ён у асабліва добрым настроі: змайстраваў такое люстэрка, у якім усё добрае і прыгожае памяншалася далей няма куды, а ўсё дрэннае і агіднае так і выпіра-ла, рабілася яшчэ брыдчэйшым. Найпрыгажэйшыя ландшафты выглядалі ў ім вараным шпінатам, а лепшыя з людзей — пачварамі, ці здавалася, быццам ста-яць яны дагары нагамі, а жыватоў у іх зусім няма! Твары перакрыўляліся так, што і не пазнаць, а калі ў каго была вяснушка, то яна распаўзалася і на нос і на вусны. А калі ў чалавека з'яўлялася добрая дум-ка, яна адбівалася ў люстэрку такой гримасай, што троль аж заходзіўся ад смеху, радуючыся сваёй хітрай выдумцы.

Тролевы вучні — а ў яго была свая школа — рас-казвалі ўсім, што адбыўся цуд: цяпер толькі, казалі яны, можна ўбачыць увесь свет і людзей сапраўднымі. Яны бегалі ўсюды з люстэркам, і неўзабаве не застало-

ся ніводнай краіны, ніводнага чалавека, якія не адлюстраваліся б у ім у перакрыўленым выглядзе.

Напаследак захацелася ім дабрацца і да неба. Чым вышэй яны падымаліся, тым больш крыўлялася люстэрка, што аж з цяжкасцю яны ўтрымлівалі яго ў руках. Але вось яны ўзляцелі зусім высока, і тут раптам люстэрка да таго пакарабацілася ад грывас, што вырвалася ў іх з рук, паляцела на зямлю і разбілася на мільёны, більёны асколкаў, і таму здарылася яшчэ болей бед. Некаторыя асколкі, з пячынку велічынёй, разлятаючыся па белым свеце, траплялі людзям у вочы, ды так там і заставаліся. А чалавек з такім асколкам у воку пачынаў бачыць усё наадварот ці заўважаць у кожнай рэчы толькі дрэннае — кожны ж асколак захоўваў уласцівасці ўсяго люстэрка. Некаторым людзям асколкі траплялі проста ў сэрца, і гэта было страшней за ўсё: сэрца рабілася як кавалак лёду. Былі сярод асколкаў і вялікія — іх уставілі ў аконныя рамы, і ўжо праз гэтыя вокны не варта было глядзець на сваіх добрых сяброў. Нарэшце, былі і такія асколкі, якія пайшлі на акуляры, і дрэнна было, калі такія акуляры надзявалі для таго, каб лепш бачыць і правільна меркаваць аб рэчах.

Злосны троль надрываўся ад смеху — так весяліла яго гэта задума. А па свеце лятала яшчэ шмат асколкаў. Паслухаем жа пра іх!

ГІСТОРЫЯ ДРУГАЯ

Хлопчык і дзяўчынка

У вялікім горадзе, дзе столькі дамоў і людзей, што не ўсім хапае месца хоць на маленькі садок, а таму большасці жыхароў даводзіцца задавольвацца пакаёвымі кветкамі ў вазонах, жыло двое бедных дзяцей, і садок у іх быў крыху большы за вазон. Яны не былі братам і сястрой, але любілі адно аднаго, як брат і сястра.

Бацькі іх жылі ў каморках пад дахам у двух суседніх дамах. Дахі дамоў сыходзіліся, і між імі цягнуўся вадасцёкавы жолаб. Тут якраз і глядзелі адно на адно паддашкавыя вокны ад кожнага дома. Варта было толькі пераступіць цераз жолаб, і можна было трапіць з аднаго акна ў другое.

У бацькоў было па вялікай драўлянай скрыні, у іх расла зеляніна для прыпраў і невялікія ружавыя кусты — па адным у кожнай скрыні. Кусты пышна разрасліся. Бацькам прыйшло ў галаву паставіць гэтыя скрыні ўпоперак жолаба, таму ад аднаго акна да другога цягнуліся нібы дзве кветкавыя градкі. Зялёнымі гірляндамі спускаўся са скрынь гарох, ружавыя кусты заглядвалі ў вокны і сплталіся галінамі. Бацькі дазвалялі хлопчыку і дзяўчынцы хадзіць адно да аднаго ў госці па даху і сядзець на лавачцы пад ружамі. Як хораша было ім тут гуляць!

А зімой гэта радасць заканчвалася. Вокны часта зусім замярзалі, але дзеці награвалі на печы медныя манеты, прыкладвалі іх да замерзлых шывін, і адразу ж адтаваў прыгожы кружочак, і ў яго пазірала вясёлае, ласкавае вочка — гэта глядзелі, кожны са свайго акна, хлопчык і дзяўчынка, Кай і Герда. Улетку яны адным скокам маглі апынуцца ў гасцях адно ў аднаго, а зімой патрэбна было спачатку спусціцца на многамога прыступак уніз, а потым падняцца на гэтулькі ж уверх. На двары пырхаў сняжок.

— Гэта раяцца белыя пчолкі! — казалая старая бабуля.

— А ў іх таксама ёсць каралева? — пытаўся хлопчык. Ён ведаў, што ў сапраўдных пчол ёсць такая.

— Ёсць! — адказвала бабуля. Сняжынкі абкружаюць яе густым роем, але яна большая за іх усіх і ніколі не прысаджваецца на зямлю, вечна лятае ў чорным воблаку. Часта па начах пралятае яна па гарадскіх вуліцах і заглядвае ў вокны, вось таму якраз яны і пакрываюцца марознымі ўзорамі, быццам кветкамі.

— Бачылі, бачылі! — казалі дзеці і верылі, што ўсё гэта так.

— А сюды Снежная каралева не можа ўвайсці? — пыталася дзяўчынка.

— Хай толькі паспрабуе! — адказваў хлопчык. — Я пасаджу яе на цёплую печ, вось яна і расстане.

Але бабуля паглядзіла яго па галаве і завяла размову пра іншае.

Вечарам, калі Кай быў дома і амаль ужо распранаўся, збіраючыся легчы спаць, ён ускарабкаўся на крэсла каля акна і паглядзеў у адталы на шывіне кружочак. За акном пырхалі сняжынкі. Адна з іх,

большая, села на край кветкавай скрыні — і пачала расці, расці, пакуль нарэшце не ператварылася ў жанчыну, захутаную ў танюткі белы цюль, сатканы, здавалася, з мільёнаў снежных зорчак. Яна была такая прыгожая і пяшчотная, але з лёду, з асляпляльна зіхоткага лёду, і ўсё ж жывая! Вочы яе ззялі, як дзве ясныя зоркі, але не было ў іх ні цеплыні, ні спакою. Яна кіўнула хлопчыку і паманіла яго рукой. Кай спалохаўся і саскочыў з крэсла. А міма акна прамільгнула штосьці, падобнае на вялікую птушку.

На другі дзень было ясна і марозна, але потым пачалася адліга, а ўслед і вясна надышла. Зазяла сонца, праглянула зеляніна, будавалі гнёзды ластаўкі. Вокны расчынілі, і дзеці зноў маглі сядзець у сваім садку ў вадасцёкавым жолабе над усімі паверхамі.

Ружы тым летам цвілі пышна як ніколі. Дзеці спявалі, узяўшыся за рукі, цалавалі ружы і радаваліся сонцу. Ах, якое цудоўнае было лета, як добра было пад ружавымі кустамі, якім, здавалася, квітнець і квітнець вечно!

Неяк аднаго разу Кай і Герда сядзелі і разгляदвалі кніжку з малюнкамі — звярамі і птушкамі. На вялікім вежавым гадзінніку прабіла пяць.

— Ай! — ускрыкнуў раптам Кай. — Мiane кальнула проста ў сэрца, і штосьці трапіла ў вока!

Дзяўчынка абвіла ручкай яго шыю, ён часта-часта маргаў, але ў воку быццам бы нічога не было.

— Мабыць, выскачыла, — сказаў ён.

Але гэта было не так. Гэта былі якраз асколкі таго д'ябальскага лустэрка, пра якое мы гаварылі напачатку.

Небарака Кай! Цяпер яго сэрца павінна было стаць як кавалак лёду. Боль прайшоў, але асколкі засталіся.

— Чаму ты плачаш? — запытаўся ён у Герды. — Мне зусім не баліць! Фу! якая ты непрыгожая! — раптам крыкнуў ён. — Вунь тую ружу точыць чарвяк. А тая зусім крывая. Якія брыдкія ружы! Не лепшыя за скрыні, у якіх тырчаць.

І ён штурхнуў скрыню нагой і сарваў абедзве ружы.

— Кай, што ты робіш! — закрычала Герда, а ён, убачыўшы яе спалох, сарваў яшчэ адну ружу і ўцёк ад мілай маленькай Герды ў сваё акно.

Цяпер, калі Герда прыносіла яму кніжку з малюнкамі, ён казаў, што гэтыя малюнкi — толькі для груд-

ных дзяцей. А калі раскажвала што-небудзь старая бабуля — чапляўся да яе слоў. А то даходзіла нават да таго, што пачынаў перадражніваць яе паходку, надзяваць яе акульяры, гаварыць яе голасам! Атрымлівалася вельмі падобна, і людзі смяяліся. Хутка Кай навучыўся перадражніваць і ўсіх суседзяў. Ён выдатна ўмеў выстаўляць напаказ усе іх дзівацтвы і недахопы, і людзі казалі:

— Надзвычай здольны хлапчук!

А прычынай усяму былі асколкі, што трапілі яму ў вока і ў сэрца. Таму ён і перадражніваў нават мілую маленькую Герду, а яна ж любіла яго ўсім сэрцам.

І забавы яго сталі цяпер зусім іншымі, такімі дзіўнымі. Аднаго разу зімой, калі ішоў снег, ён з'явіўся з вялікім павелічальным шклом і падставіў пад снег крысо сваёй сінняй курткі.

— Паглядзі праз шкло, Герда,— сказаў ён.

Кожная сняжынка здавалася пад шклом значна большай, чым была на самай справе, і была падобная на пышную кветку ці дзесяцікутную зорку. Гэта было так прыгожа!

— Бачыш, як мудрагеліста зроблена! — сказаў Кай. — Значна цікавей, чым сапраўдныя кветкі! І якая дакладнасць! Ніводнай няправільнай лініі! Ах, калі б толькі яны не раставалі!

Трохі пазней Кай з'явіўся ў вялікіх рукавіцах, з санкамі за спінаю, крыкнуў Гердзе ў самае вуха: — Мне дазволілі пакатацца на вялікім пляцы з іншымі хлопчыкамі! — і пабег.

На пляцы каталася шмат дзяцей. Смялейшыя прывязвалі свае санкі да сялянскіх саней і кацілі далёка-далёка. Гэта было вельмі забаўна. У самы разгар веселасці на пляцы з'явіліся вялікія сані, пафарбаваныя ў белы колер. У іх сядзеў хтосьці захутаны ў белае футра і ў такой жа шапцы. Сані аб'ехалі пляц двойчы. Кай спрытна прывязаў да іх свае санкі і пакаціў. Вялікія сані памчалі хутчэй, потым павярнулі з пляца ў завулак. Чалавек, які сядзеў у іх, павярнуўся і ветліва кіўнуў Каю, нібы знаёмаму. Кай некалькі разоў намагаўся адвязаць свае санкі, але чалавек у футры ўсё ківаў яму, і ён працягваў ехаць за ім.

Вось яны выехалі за гарадскія вароты. Снег паваліў раптам камякамі, і стала цёмна хоць вока выкалі. Хлопчык спешна адпусціў вяроўку, якой зачапіўся за

вялікія сані, але санкі яго нібы прыраслі да іх і працягвалі несціся віхрам. Кай гучна закрычаў — ніхто не пачуў яго. Снег валіў, санкі імчаліся, ныраючы ў гурбы, пераскокваючы цераз агароджы і канавы. Кай увесь дрыжаў.

Снежныя камякі ўсё раслі і ператварыліся нарэшце ў вялікіх белых курэй. Раптам яны разляцеліся ў бакі, вялікія сані спыніліся, і чалавек, які сядзеў у іх, падняўся. Гэта была высокая, стройная, бялюткая жанчына — Снежная каралева; і футра і шапка на ёй былі са снегу.

— Слаўна праехаліся! — сказала яна. — Але ты зусім змерз — лезь да мяне ў футра!

Пасадзіла яна хлопчыка ў сані, захутала ў сваё мядзведжае футра. Кай быццам у снежную гурбу апусціўся.

— Усё яшчэ мерзнеш? — запыталася яна і пацалавала яго ў лоб.

У! Пацалунак яе быў халаднейшы за лёд, ён працяў яго наскрозь і дайшоў да самага сэрца, а яго і без таго ўжо было напалову ледзяным. Каю падалося, што яшчэ трохі — і ён памрэ... Але толькі на хвілінку, а потым, наадварот, яму стала так добра, што ён нават зусім перастаў зябнуць.

— Мае санкі! Не забудзь мае санкі! — спыхапіўся ён.

Санкі прывязалі на спіну адной з белых курэй, і яна паляцела з імі ўслед за вялікімі санямі. Снежная каралева пацалавала Кая яшчэ раз, і ён забыў і Герду, і бабулю, і ўсіх сваякоў.

— Больш не буду цалаваць цябе, — сказала яна. — А то зацалую да смерці.

Кай зірнуў на яе. Якая яна была цудоўная! Твару больш разумнага і прыгожага ён не мог сабе і ўявіць. Цяпер яна не здавалася яму ледзяною, як у той раз, калі сядзела за акном і ківала яму.

Ён зусім не баяўся яе і расказваў, што ведае ўсе чатыры дзеянні арыфметыкі, ды яшчэ з дробамі, ведае, колькі квадратных міль кожная краіна і колькі там жыхароў, а яна толькі ўсміхалася ў адказ. І тады ён падумаў, што на самай жа справе ведае яшчэ зусім мала.

У той жа момант Снежная каралева ўзляцела з ім на чорнае воблака. Бура выла і стагнала, нібы распя-

вала старадаўнія песні; яны ляцелі над лясамі і азёрамі, над марамі і сушай; студзёныя вятры дзьмулі пад імі, вылі ваўкі, зіхацеў снег, ляталі з крыкам чорныя крумкачы, а над імі ззяў вялікі ясны месяц. На яго глядзеў Кай усю доўгую-доўгую зімовую ноч, а ўдзень заснуў каля ног Снежнай каралевы.

ГІСТОРЫЯ ТРЭЦЬЯ

Кветнік жанчыны, якая ўмела чараваць

А што ж было з Гердай, калі Кай не вярнуўся? Куды ён падзеўся? Ніхто гэтага не ведаў, ніхто не мог адказаць.

Хлопчыкі расказвалі толькі, што бачылі, як ён прывязаў свае санкі да вялікіх раскошных саней, якія потым павярнулі ў завулак і выехалі за гарадскія вароты.

Шмат было праліта па ім слёз, горка і доўга плакала Герда. Нарэшце вырашылі, што Кай памёр, утапіўся ў рэчцы, якая працякала за горадам. Доўга цягнуліся змрочныя зімовыя дні.

Але вось надышла вясна, выглянула сонца.

— Кай памёр і больш не вернецца! — сказала Герда.

— Не веру! — адказала сонечнае святло.

— Ён памёр і больш не вернецца! — паўтарыла яна ластаўкам.

— Не верым! — адказвалі яны.

Хутка і сама Герда перастала гэтаму верыць.

— Абую ж я свае новыя чырвоныя чаравічкі (Кай ні разу яшчэ не бачыў іх), — сказала яна нека раницай, — ды пайду запытаюся пра яго ў ракі.

Было яшчэ вельмі рана. Яна пацалавала спячую бабулю, абула чырвоныя чаравічкі і пабегла адзінючкая за горад, проста да ракі.

— Праўда, што ты ўзяла майго пабраціма? — спытала Герда. — Я падару табе свае чырвоныя чаравічкі, калі ты вернеш мне яго!

І дзяўчынцы падалося, што хвалі нека дзіўна киваюць ёй. Тады яна зняла свае чырвоныя чаравічкі — самае каштоўнае, што ў яе было, — і кінула ў раку.

Але яны ўпалі каля самага берага, і хвалі тут жа вынеслі іх назад — рака як быццам не хацела браць у дзяўчынкі яе каштоўнасць, бо не магла вярнуць ёй Кая. Дзяўчынкі ж падумала, што кінула чаравічкі недастаткова далёка, улезла ў лодку, якая гайдалася ў трыснягу, стала на краёк кармы і зноў кінула чаравічкі ў ваду. Лодка не была прывязаная і ад штуршка адышла ад берага. Дзяўчынкі хацела хутчэй выскачыць на бераг, але пакуль прабіралася з кармы на нос, лодка ўжо зусім адплыла і шпарка рухалася па цячэнні.

Герда вельмі спалохалася, заплакала і пачала крычаць, але ніхто, акрамя вераб'ёў, не чуў яе. Вераб'і ж не маглі перанесці яе на сушу і толькі ляцелі за ёю ўздоўж берага і шчабяталі, нібы жадаючы яе суцэшыць:

— Мы тут! Мы тут!

Лодку зносіла ўсё далей. Герда сядзела ціха, у адных панчохах: чырвоныя чаравічкі яе плылі за лодкай, але не маглі дагнаць яе.

«Можа, рака нясе мяне да Кая?» — падумала Герда, павесялела, устала і доўга-доўга любавалася прыгожымі зялёнымі берагамі.

Ды вось яна прыплыла да вялікага вішнёвага саду, у якім тулілася хатка пад саламяным дахам, з чырвонымі і сінімі шыбамі ў вокнах. Каля дзвярэй стаялі два драўляныя салдаты і аддавалі чэсць усім, хто праплываў міма. Герда закрычала ім — яна палічыла іх жывымі, — але яны, зразумела, не адказалі ёй. Яна падплыла да іх яшчэ бліжэй, лодка наблізілася ледзь не да самага берага, і дзяўчынкі закрычала яшчэ гучней. З хаткі выйшла вельмі старая бабулька з кульбай, у вялікім саламяным капелюшы, размалёваным дзівоснымі кветкамі.

— Ах ты беднае дзіцятка! — сказала бабуля. — І як гэта ты трапіла на такую вялікую бурную раку ды заплыла так далёка?

З гэтымі словамі бабуля увайшла ў раку, зачэпіла лодку кульбай, прыцягнула да берага і высадзіла Герду.

Герда была вельмі рада, што апынулася нарэшце на сушы, хоць і пабойвалася незнаёмай бабулі.

— Ну, хадзем, ды раскажы мне, хто ты і як сюды патрапіла, — сказала бабуля.

Герда пачала расказваць ёй пра ўсё, а бабуля ківала галавой і паўтарала: «Гм! Гм!» Калі дзяўчынка закончыла, то запыталася ў бабулі, ці не бачыла яна Кая. Тая адказала, што ён яшчэ не праходзіў тут, але, пэўна, пройдзе, таму бедаваць пакуль няма прычыны, няхай Герда лепш пакаштуе вішань ды палюбуетца кветкамі, што растуць у садзе: яны прыгажэйшыя, чым у любой кніжцы з малюнкамі, і ўсе ўмеюць расказваць казкі. Тут бабуля ўзяла Герду за руку, павяла да сябе ў хатку і замкнула дзверы.

Вокны былі высока ад падлогі і ўсе з рознакаляровых — чырвоных, сініх і жоўтых — шкельцаў; таму і сам пакой быў асветлены нейкім дзівосным вясёлкавым святлом. На стале стаяў кошык з цудоўнымі вішнямі, і Герда магла есці іх колькі хацела. А пакуль яна ела, бабуля расчэсвала ёй валасы залатым грабянцом. Валасы віліся кучарамі і залатым ззяннем атачалі пекны, ветлівы, круглы, быццам ружа, тварык дзяўчынкі.

— Даўно мне хацелася мець такую міленькую дзяўчынку, — сказала бабуля. — Вось пабачыш, як добра мы з табою заживём!

І яна працягвала расчэсваць кучары дзяўчынкі, і чым далей часала, тым больш забывала Герда свайго пабраціма Кая — бабуля ўмела чараваць.

Ды яна была не злою чараўніцай і чаравала толькі зрэдку, для свайго здавальнення; цяпер жа ёй вельмі захацелася пакінуць у сябе Герду. І вось яна пайшла ў сад, дакранулася кульбай да ўсіх ружавых кустоў, і тыя як стаялі ў пышнай квецені, так усе і пайшлі глыбока-глыбока ў зямлю, і следу ад іх не засталася. Бабуля баялася, што Герда, убачыўшы гэтыя ружы, успомніць пра свае, а там і пра Кая, ды і ўцячэ ад яе.

Потым бабуля павяла Герду ў кветнік. Ах, які водар тут быў, якая прыгажосць: самыя розныя кветкі, і на кожную часіну года! На ўсім свеце не знайшлося б кніжкі з малюнкамі больш стракатымі і больш прыгожымі за гэты кветнік. Герда скакала ад радасці і гуляла сярод кветак, пакуль сонца не села за высокімі вішнёвымі дрэвамі. Тады яе паклалі ў дзівосную пасцель з чырвонымі шаўковымі пярынкамі, напханымі блакітнымі фіялкамі. Дзяўчынка заснула, і ёй сніліся сны, якія бачыць хіба толькі каралева ў дзень свайго вяселля.

Назаўтра Гердзе зноў дазволілі гуляць у дзівосным кветніку на сонцы. Так прайшло шмат дзён. Герда ведала цяпер кожную кветку ў садзе, але як ні многа іх было, ёй усё ж здавалася, што якойсьці не хапае, толькі якой? І вось аднойчы яна сядзела і разглядала бабульчын саламяны капялюш, размаляваны кветкамі, і самай прыгожай з іх была ружа — бабуля забылася яе сцерці, калі схавала жывыя ружы пад зямлю. Вось што значыць няўважлівасць!

— Як! Тут няма ружаў? — сказала Герда і адразу ж пабегла ў сад, шукала іх, шукала, ды так і не знайшла.

Тады дзяўчынка прысела на зямлю і заплакала. Цёплыя слёзы падалі якраз на тое месца, дзе стаяў раней адзін з ружавых кустоў, і як толькі яны змачылі зямлю, куст імгненна вырас з яе, такі ж квітнеючы, як і раней.

Абвіла яго ручкамі Герда, пачала цалаваць кветкі і ўспомніла тыя цудоўныя ружы, што квітнелі ў яе дома, а разам з імі і Кая.

— Як жа я затрымалася! — сказала дзяўчынка. — Мне ж трэба шукаць Кая!.. Вы не ведаеце, дзе ён? — запыталася яна ў ружаў. — Ці праўда, што ён памёр і не вернецца больш?

— Ён не памёр! — адказалі ружы. — Мы ж былі пад зямлёй, дзе ляжаць усе памерлыя, але Кая між іх не было.

— Дзякуй вам! — сказала Герда і пайшла да іншых кветак, заглядала ў іх чашачкі і пыталася:

— Вы не бачылі, дзе Кай?

Але кожная кветка грэлася на сонейку і думала толькі пра сваю ўласную казку ці гісторыю. Шмат іх наслухалася Герда, але ніводная не сказала ні слова пра Кая.

Тады Герда пайшла да дзьмухаўца, які ззяў у зіхоткай зялёнай траве.

— Ты, маленькае яснае сонейка! — сказала яму Герда. — Скажы, ці не ведаеш, дзе мне шукаць майго пабрацімку?

Дзьмухавец заззяў яшчэ ярчэй і паглядзеў на дзяўчынку. Якую ж песеньку праспяваў ён ёй? На жаль, і ў гэтай песеньцы ні слова не гаварылася пра Кая!

— Быў першы вясновы дзень, сонца грэла і так прыветна свяціла на маленькі дварок. Промні яго сліз-

гацелі па белай сцяне суседняй хаты, і каля самай сцяны паказалася першая жоўценькая кветачка, яна ззяла на сонцы, нібы залатая. На двор выйшла паяздзець старая бабуля. Вось вярнулася з гасцей яе ўнучка, бедная служанка, і пацалавала бабулю. Пацалунак дзяўчыны даражэйшы за золата — ён ідзе проста ад сэрца. Золата на яе вуснах, золата ў сэрцы, золата і на небе ў ранішні час! Вось і ўсё! — сказаў дзьмухавец.

— Няшчасная мая бабуля! — уздыхнула Герда. — Напэўна, яна сумуе па мне і бядуе, як бедавала па Каю. Але я хутка вярнуся і яго прывяду з сабой. Няма чаго больш і распытваць кветкі — толку ад іх не даб'ешся, яны толькі і расказваюць сваё! — І яна пабегла ў канец саду.

Дзверы былі зачыненыя, але Герда так доўга хістала ржавую засаўку, што яна паддалася, дзверы адчыніліся, і дзяўчынка так, басаножкай, пабегла па дарозе. Разы тры азірнулася назад, але ніхто не гнаўся за ёю.

Нарэшце яна стамілася, прысела на камень і аглезелася: лета ўжо прайшло, на дварэ была позняя восень. Толькі ў дзівосным бабульчыным садзе, дзе вечно ззяла сонейка і цвілі кветкі ўсіх часін года, гэтага не заўважалася.

— Божа! Як жа я забавілася! Бо ўжо восень на дварэ! Тут не да адпачынку! — сказала Герда і зноў рушыла ў дарогу.

Ах, як нylі яе бедныя стомленыя ножкі! Як хладна, сыра было навокал! Доўгае лісце на вербах зусім пажаўцела, туман асядаў на яго буйнымі кроплямі і сцякаў на зямлю; лісце так і сыпалася. Адзін толькі цярноўнік стаяў, увесь пакрыты даўкімі, аскомістымі ягадамі. Якім шэрым, панурым здаваўся ўвесь свет!

ГІСТОРЫЯ ЧАЦВЕРТАЯ

Прынц і прынцэса

Давялося Гердзе зноў прысесці адпачыць. На снезе проста перад ёю скакаў вялікі крумкач. Доўга глядзеў ён на дзяўчынку, ківаючы ёй галавою, і нарэшце прамовіў:

— Кар-кар! Добры дзень!

Выгаворваць па-чалавечы чысцей ён не мог, але жадаў дзяўчынцы добра і запытаўся ў яе, куды гэта яна брыдзе па белым свеце адзінюткая. Што такое «адзінюткая», Герда ведала вельмі добра, сама на сабе зведала. Расказаўшы крумкачу пра ўсё сваё жыццё, дзяўчынка пацікавілася, ці не бачыў ён Кая.

Крумкач задумліва пакруціў галавой і сказаў:

— Магчыма! Магчыма!

— Як! Праўда? — усклікнула дзяўчынка і ледзь не задушыла крумкача — так моцна яна яго пацалавала.

— Цішэй, цішэй! — сказаў крумкач. — Думаю, гэта быў твой Кай. Але цяпер ён, пэўна, забыўся пра цябе са сваёю прынцэсай!

— Хіба ён жыве ў прынцэсы? — спытала Герда.

— А вось паслухай, — сказаў крумкач. — Толькі мне вельмі цяжка гаварыць па-вашаму. Калі б ты разумела па-крумкачынаму, я б паведаў табе пра ўсё значна лепш.

— Не, гэтаму мяне не вучылі, — сказала Герда. — Як шкада!

— Але нічога, — сказаў крумкач. — Раскажу, як здолею, хоць і дрэнна.

І ён расказаў усё, што ведаў.

— У каралеўстве, дзе мы з табой знаходзімся, ёсць прынцэса, такая разумніца, што і перадаць нельга! Прачытала ўсе газеты на свеце і забыла ўсё, што ў іх прачытала, — вось якая разумніца! Аднаго разу неяк сядзіць яна на троне — а радасці ў гэтым не надта шмат, як людзі кажуць, — і напявае песеньку: «Чаму б мне не выйсці замуж?» — «А то і на самай справе!» — падумала яна, і ёй захацелася замуж. Ды за мужа яна хацела выбраць такога чалавека, які б умеў адказваць, калі з ім размаўляюць, а не такога, які ўмеў бы толькі важнічаць, — гэта ж так сумна! І вось барабанным боем склікаюць усіх прыдворных дам, аб'яўляюць ім волю прынцэсы. Як яны ўсе ўзрадаваліся! «Вось гэта нам падабаецца! — кажуць. — Мы і самі нядаўна аб гэтым думалі!» Усё гэта шчырая праўда! — дадаў крумкач. — У мяне пры двары ёсць нявеста — ручная варона, ад яе якраз я і ведаю ўсё гэта.

На другі дзень усе газеты выйшлі з паласой з сэрцаў і з вензелямі прынцэсы. У газетах было абвешчана, што кожны малады чалавек прыемнага выгляду

мога прыйсці ў палац і паразмаўляць з прынцэсай; таго ж, хто будзе трымацца проста, як дома, і акажацца найбольш красамоўным, прынцэса выбера за мужа. Так, так! — паўтарыў крумкач. — Усё гэта такая ж праўда, як тое, што я сяджу тут перад табою. Народ валам паваліў у палац, пачалася цісканіна і таўкатня, але ўсё без карысці ні ў першы, ні на другі дзень. На вуліцы ўсе жаніхі размаўляюць выдатна, а варта ім пераступіць парог палаца, убачыць гвардыю ў срэбры ды лакеяў у золаце і ўвайсці ў вялізныя, залітыя святлом залы — і бянтэжацца. Падыдуць да трона, дзе сядзіць прынцэса, ды і паўтараюць за ёю яе ж словы, а ёй зусім не гэта было патрэбна. Ну, быццам на іх чары напускалі, апоівалі дурманам! А выйдуць за вароты — зноў вяртаецца да іх дар слова. Ад самых варот да дзвярэй цягнуўся доўгі-доўгі хвост жаніхоў. Я сам там быў і бачыў.

— Ну, а Кай жа, Кай? — спытала Герда. — Калі ж ён з'явіўся? І ён прыйшоў сватацца?

— Пачакай! Пачакай! Вось мы якраз дайшлі і да яго! На трэці дзень з'явіўся невялічкі чалавечак, не ў карэце, не вярхом, а проста пяшком, і напраткі ў палац. Вочы ззяюць, як твае, валасы доўгія, вась толькі апрануты бедна.

— Гэта Кай! — узрадавалася Герда. — Я знайшла яго! — І яна запляскала ў ладкі.

— За спінай у яго была торба, — працягваў крумкач.

— Не, гэта, пэўна, былі яго санкі! — сказала Герда. — Ён пайшоў з дому з санкамі.

— Магчыма і так! — сказаў крумкач. — Я не асабліва прыглядваўся. Дык вась, мая нявеста расказвала, як увайшоў ён у вароты палаца і ўбачыў гвардыю ў срэбры, а па ўсёй лесвіцы лакеяў у золаце, то нікольні не разгубіўся, толькі галавой кінуў і сказаў: «Сумненька, відаць, стаяць тут на лесвіцы, увайду ж я лепш у пакоі!» А ўсе залы заліты святлом. Тайныя саветнікі і іх правасхадзіцельствы пахаджваюць без ботаў, залатыя талеркі са стравамі разносяць, — больш урачыста і немагчыма. Боты яго жахліва рыпяць, а яму хоць бы што.

— Гэта, напэўна, Кай! — усклікнула Герда. — Я ведаю, ён быў у новых ботах. Я сама чула, як яны рыпелі, калі ён прыходзіў да бабулі.

— Так, яны вельмі рыпелі,— працягваў крумкач.— Але ён смела падышоў да прынцэсы. Яна сядзела на жамчужыне памерам з кола калаўрота, а вакол стаялі прыдворныя дамы са сваімі служанкамі і служанкамі служанак і кавалеры са слугамі і слугамі слуг, а ў тых зноў прыслужнікі. Чым бліжэй хтосьці стаяў да дзвярэй, тым вышэй задзіраў нос. На прыслужніка слугі, які прыслужваў слуге і стаяў каля самых дзвярэй, нельга было і зірнуць без дрыжыкаў — такі ён быў важны!

— Ну і страхоцце ж! — сказала Герда.— А Кай усё ж такі ажаниўся з прынцэсай?

— Калі б я не быў крумкачом, я б сам ажаниўся з ёю, хоць я і заручаны. Ён завёў з прынцэсай размову і размаўляў не горш, чым я па-крумкачынаму,— так, прынамсі, сказала мне мая нарочная. Трымаўся ён свабодна і міла і заявіў, што прыйшоў не сватацца, а толькі паслухаць разумную прынцэсу. Ну і вось, яна яму спадабалася, ён ёй таксама.

— Так-так, гэта Кай! — сказала Герда.— Ён жа такі разумны! Ён ведаў усе чатыры дзеянні арыфметыкі, ды яшчэ з дробамі! Ах, правядзі ж мяне ў палац!

— Лёгка сказаць,— адказаў крумкач,— цяжка зрабіць. Пачакай, я пагавару з маёй нявестай, яна што-небудзь прыдумае і параіць нам. Ты думаеш, што цябе вось так проста і пусцяць у палац? Не, не вельмі і пускаюць такіх дзяўчынак!

— Мяне пусцяць! — сказала Герда.— Калі Кай пачуе, што я тут, ён адразу ж прыбяжыць па мяне.

— Пачакай мяне тут каля агароджы,— сказаў крумкач, страсянуў галавой і паляцеў.

Вярнуўся ён ужо зусім пад вечар і закаркаў:

— Кар! Кар! Мая нявеста шле табе тысячу паклонаў і вось гэту булачку. Яна ўкрала яе на кухні — там іх многа, а ты, пэўна, галодная!.. Ну, у палац табе не трапіць: ты ж босая — гвардыя ў срэбры і лакеі ў золце нізашто не прапускаць цябе. Але не плач, ты ўсё ж такі будзеш там. Нявеста мая ведае, як прайсці ў спальню прынцэсы з чорнага ходу і дзе дастаць ключ.

І вось яны ўвайшлі ў сад, пайшлі па доўгіх алеях, дзе адно за адным падала асенняе лісце, і калі агні ў палацы патухлі, крумкач правёў дзяўчынку ў працыненыя дзверы.

О, як білася сэрцайка Герды ад страху і нецярплі-
васці! Нібы яна збіралася зрабіць штосьці дрэннае,
а яна ж толькі хацела даведацца, ці не тут яе Кай! Так,
так, ён, пэўна, тут! Герда так выразна ўяўляла сабе
яго разумныя вочы, доўгія валасы, і як ён усміхаўся
ёй, калі яны, бывала, сядзелі побач пад кустамі ру-
жаў. А як узрадуецца ён цяпер, калі ўбачыць яе,
пачуе, на які доўгі шлях рашылася яна дзеля яго,
даведаецца, як бедавалі з-за яго ўсе сваякі! Ах, яна
была проста сама не свая ад страху і радасці!

Але вось яны на лесвічнай пляцоўцы. На шафе
гарэла лямпа, а на парозе сядзела ручная варона і азі-
ралася на бакі. Герда прысела і пакланілася, як вучы-
ла яе бабуля.

— Мой жаніх расказваў мне пра вас столькі добра-
га, паненка! — сказала ручная варона. — І ваша жыц-
цё таксама вельмі жаласлівае! Ці не возьмеце вы лям-
пу, а я пайду паперадзе. Мы пакіруем напраткі і тут
нікога не сустрэнем.

— А мне здаецца, за намі хтосьці ідзе, — сказала
Герда, і ў тую ж хвіліну міма яе з лёгкім шумам пранесліся
нейкія цені: коні з трапяткімі грывамі і тонкімі
нагамі, паляўнічыя, дамы і кавалеры конна.

— Гэта сны! — сказала ручная варона. — Яны з'яў-
ляюцца сюды, каб думкі высокіх асоб паляцелі на
паляванне. Тым лепш для нас, зручней будзе разгле-
дзець спячых.

Тут яны ўвайшлі ў першую залу, дзе сцены былі
абабіты ружовым атласам, вытканым кветкамі. Міма
дзяўчынкі зноў пранесліся сны, але так хутка, што яна
не паспела разгледзець коннікаў. Адна зала была пры-
гажэйшая за другую, так што было ад чаго збянтэжыцца.
Нарэшце яны дайшлі да спальні. Столь напамінала
верхавіну вялізнай пальмы з каштоўным крышталё-
вым лісцем; з сярэдзіны столі спускалася тоўстае за-
латое сцябло, на якім віселі два ложка ў выглядзе
лілей. Адзін быў белы, у ім спала прынцэса, другі —
чырвоны, і ў ім Герда спадзявалася знайсці Кая. Дзяў-
чынка злёгка адхінула адзін з чырвоных пялёсткаў
і ўбачыла цёмна-русую патыліцу. Гэта Кай! Яна гучна
назвала яго па імені і паднесла лямпу да самага яго
твару. Сны з шумам адляцелі прэч; прынц прачнуўся
і павярнуў галаву... Ах, гэта быў не Кай!

Прынц быў падобны на яго толькі з патыліцы, але

быў такі ж малады і прыгожы. З белай лілеі выглянула прынцэса і запытала, што здарылася. Герда заплакала і расказала ўсю сваю гісторыю, упамянуўшы і пра тое, што зрабілі для яе крумкач і варона.

— Ах ты небарака! — казалі прынец і прынцэса, пахвалілі крумкача і варону, аб'явілі, што ніколькі не злуюцца на іх — толькі няхай яны не робяць гэтага ў далейшым, — і захацелі нават узнагародзіць іх.

— Хочаце быць вольнымі птушкамі? — запытала прынцэса. — Ці жадаеце заняць пасаду прыдворных варон, на поўным забеспячэнні з кухонных рэшткаў?

Крумкач з варонай пакланіліся і папрасілі пасады пры двары. Яны падумалі пра старасць і казалі:

— Добра ж мець надзейны кавалак хлеба на старасці год!

Прынц падняўся і саступіў свой ложкак Гердзе — больш ён пакуль нічога не мог для яе зрабіць. А яна склала ручкі і падумала: «Якія добрыя ўсе людзі і жывёлы!» — заплюшчыла вочы і салодка заснула. Сны зноў прыляцелі ў спальню, але цяпер яны везлі на маленькіх саначках Кая, які ківаў Гердзе галавою. На жаль, усё гэта было толькі сном і знікла, калі дзяўчынка прачнулася.

На другі дзень яе апранулі з ног да галавы ў шоўк і аксаміт і дазволілі заставацца ў палацы колькі яна пажадае.

Дзяўчынка магла жыць ды пажываць тут прыпяваючы, але прагасцявала ўсяго некалькі дзён і пачала прасіць, каб ёй далі павозку з канём і чаравікі — яна зноў хацела адправіцца па белым свеце на пошукі свайго пабраціма.

Ёй далі і чаравікі, і муфту, і прыгожую сукенку, а калі яна развіталася з усімі, да варот пад'ехала карэта з чыстага золата, з зіхоткімі, як зоркі, гербамі прынца і прынцэсы; у фурмана, лакеяў, фарэйтараў — далі ёй і фарэйтараў — красаваліся на галовах маленькія залатыя кароны.

Прынц і прынцэса самі пасадзілі Герду ў карэту і пажадалі ёй шчаслівай дарогі.

Лясны крумкач, які ўжо паспеў ажаніцца, праводзіў дзяўчынку першыя тры мілі і сядзеў у карэце побач з ёю — ён не мог ехаць, седзячы спінаю да коней. Ручная варона сядзела на варотах і лопала крыламі. Яна не паехала праводзіць Герду, таму што ў яе

балела галава з таго часу, як атрымала пасаду пры двары і занадта шмат ела. Карэта была бітком набіта цукровымі крэндзелямі, а скрыня пад сядзеннем — садавінай і пернікамі.

— Бывай! Бывай! — закрычалі прынец і прынцаса.

Герда заплакала, варона — таксама. Праз тры мілі развітаўся з дзяўчынкай і крумкач. Сумнае было развітанне! Крумкач узляцеў на дрэва, махаў чорнымі крыламі да таго часу, пакуль карэта, зіхатлівая, як сонца, не знікла з поля зроку.

ГІСТОРЫЯ ПЯТАЯ

Маленькая разбойніца

Вось Герда ўехала ў цёмны лес, у якім жылі разбойнікі. Карэта гарэла як жар, яна сляпіла разбойнікам вочы, і яны проста не маглі яе прапусціць.

— Золата! Золата! — закрычалі яны, схапіўшы конай за аброці, забілі маленькіх фарэйтараў, фурмана, слуг і выцягнулі з карэты Герду.

— Бач, якая слаўненькая, тлусценькая! Арэшкамі кармілі! — сказала старая разбойніца з доўгай шорсткай барадой і махнатымі, навіслымі брывамі. — Тлусценькая, як баранчык! Ану, якая на смак будзе?

І яна выцягнула востры зіхоткі нож. Які жаж!

— Ай! — ускрыкнула яна раптам: разбойніцу ўкусіла за вуха яе ўласная дачка, якая сядзела ў старой за спінай і была такая нястрымная і свавольная, што проста дзіва! — Ах, ты паганая дзяўчынка! — закрычала маці, але забіць Герду не паспела.

— Яна будзе гуляць са мной, — сказала маленькая разбойніца. — Яна аддасць мне сваю муфту, сваю прыгожую сукенку і будзе спаць са мной на маёй пасцелі.

І дзяўчынка зноў так укусіла маці, што тая падскочыла і закруцілася на месцы. Разбойнікі зарагаталі.

— Бач, як скача перад сваёй дзяўчынкай!

— Хачу ў карэту! — закрычала маленькая разбойніца і дамаглася свайго — яна была вельмі распешчаная і ўпартая.

Яны ўселіся з Гердай у карэту і памчалі па пнях і купінах у лясны гушчар.

Маленькая разбойніца была ростам з Герду, але

здравейшая, шырэйшая ў плячах і больш смуглая. Вочы ў яе былі зусім чорныя, але нейкія сумныя. Яна абняла Герду і сказала:

— Яны цябе не заб'юць, пакуль я не раззлююся на цябе. Ты, пэўна, прынцэса?

— Не,— адказала дзяўчынка і расказала, што да-
вялося ёй перажыць і як яна любіць Кая.

Маленькая разбойніца сур'ёзна паглядзела на яе, злёгка кіўнула і сказала:

— Яны цябе не заб'юць, нават калі я і раззлююся на цябе,— я лепш сама заб'ю цябе!

І яна выцерла слёзы Гердзе, а потым схавала абедзве рукі ў яе прыгожую, мяккую, цёплую муфточку.

Вось карэта спынілася: яны ўехалі на двор разбойніцкага замка.

Ён быў увесь у вялікіх расколінах; з іх выляталі крумкачы і вароны. Аднекуль выскачылі вялізныя бульдогі, здавалася, кожнаму з іх хоць бы што праглынуць чалавека, але яны толькі высока падскоквалі і нават не брахалі — гэта было забаронена. Пасярод вялікай залы з нападразбуранымі закуродымленымі сценамі і каменнай падлогай палала вогнішча. Дым падымаўся да столі і сам павінен быў шукаць сабе выхаду. Над вогнішчам кіпеў у вялізным катле суп, а на ражнах смажыліся зайцы і трусы.

— Ты будзеш спаць разам са мной вась тут, каля майго маленькага звярынца,— сказала Гердзе маленькая разбойніца.

Дзяўчынак накармілі, нападлі, і яны пайшлі ў свой куток, дзе была паслана салома, накрытая дыванамі. Вышэй сядзела на жэрдках больш за сотню галубоў. Усе яны, здавалася, спалі, але калі дзяўчынкі падышлі, злёгка заварушыліся.

— Усе мае! — сказала маленькая разбойніца, сханіла аднаго голуба за ногі і так страсянула яго, што таі залопаў крыламі. — На, пацалуй яго! — крыкнула яна і сунула голуба Гердзе проста ў твар. — А вась тут сядзяць лясныя ашуканчыкі, — працягвала яна, паказваючы на двух галубоў, якія сядзелі ў невялікім заглыбленні ў сцяне, за драўлянымі кратамі. — Гэтыя абодва — лясныя ашуканчыкі. Іх трэба трымаць пад замком, бо хутка знікнуць! А вась і мой мілы старыкан! — і дзяўчынка тузанула за рогі прывязамага да сцяны паўночнага аленя з бліскучым медным ашыйні-

кам.— Яго таксама патрэбна трымаць на прывязі, інакш уцячэ! Кожны вечар я казычу яму пад шыяй сваім вострым нажом — ён да смерці гэтага баіцца.

Потым маленькая разбойніца выцягнула з расколіны ў сцяне доўгі нож і правяла ім па шыі аленя. Няшчасная жывёліна пачала брыкацца, а дзяўчынка зарагатала і пацягнула Герду да пасцелі.

— Няўжо ты і спіш з нажом? — запыталася ў яе Герда.

— Заўсёды! — адказала маленькая разбойніца.— Ці мала што можа здарыцца! Ну, раскажы мне яшчэ раз пра Кая і пра тое, як ты адправілася падарожнічаць па белым свеце.

Герда расказала. Лясныя галубы ў клетцы ціха буркавалі; іншыя галубы ўжо спалі. Маленькая разбойніца абвіла адной рукой шыю Герды — у другой у яе быў нож — і захрапла, але Герда не магла заплюшчыць вачэй, не ведаючы, заб'юць яе ці пакінуць жывой.

Раптам лясныя галубы прабуркаталі:

— Курр! Курр! Мы бачылі Кая! Белая курыца несла на спіне яго санкі, а ён сядзеў на сняхх Снежнай каралевы. Яны ляцелі над лесам, калі мы, птушаняты, яшчэ ляжалі ў гняздзе. Яна дыхнула на нас, і ўсе памерлі, акрамя нас дваіх. Курр! Курр!

— Што вы кажаце! — усклікнула Герда.— Куды ж паляцела Снежная каралева? Ведаеце?

— Напэўна, у Лапландыю — там жа вечны снег і лёд. Запытайся ў паўночнага аленя, які прывязаны тут.

— Так, там вечны снег і лёд. Дзіва як добра! — сказаў паўночны алень.— Там скажаш сабе на волі па вялізных зіхатлівых раўнінах. Там стаіць летні шацёр Снежнай каралевы, а сталае яе прыстанішча — палац каля Паўночнага полюса, на востраве Шпіцберген.

— О Кай, мой мілы Кай! — уздыхнула Герда.

— Ляжы ціха, — сказала маленькая разбойніца, — бо пырну цябе нажом!

Раніцай Герда расказала ёй, што чула ад лясных галубоў. Маленькая разбойніца сур'ёзна паглядзела на Герду, кінула галавой і сказала:

— Ну, няхай будзе так!.. А ты ведаеш, дзе Лапландыя? — запыталася яна пасля ў паўночнага аленя.

— Каму ж і ведаць, калі не мне! — адказаў алень,

і вочы яго заззялі. — Там я нарадзіўся і вырас, там скакаў па снежных раўнінах.

— Дык слухай, — сказала Гердзе маленькая разбойніца. — Бачыш, усе нашы пайшлі, дома засталася адна маці; трохі счакаўшы, яна глыне са сваёй вялікай бутэлькі і задрэмле, тады я штосьці зраблю для цябе.

І вось старая глынула са сваёй бутэлькі і захрапла, а маленькая разбойніца падышла да паўночнага алень і сказала:

— Яшчэ доўга можна было б здэквацца з цябе! Занадта ж ты пацешны, калі цябе казычаш вострым нажом. Ну, ды няхай будзе так! Я адвяжу цябе і адпушчу на волю. Можаш бегчы ў сваю Лапландыю, але за гэта ты павінен адвезці да палаца Снежнай каралевы гэту дзяўчынку — там яе пабрацім. Ты ж, канешне, чуў, што яна раскажвала? Яна гаварыла гучна, а ў цябе заўжды слых на семярых.

Паўночны алень так і падскочыў ад радасці. А маленькая разбойніца пасадзіла на яго Герду, моцна прывязала для пэўнасці і нават падсунула пад яе мяккую падушку, каб ёй зручней было сядзець.

— Няхай будзе так, — сказала яна потым, — вазьмі назад свае футравыя боцікі — холадна ж будзе! А муфту ўжо я пакіну сабе, вельмі ж яна прыгожая. Але мерзнуць я табе не дам: вось вялікія рукавіцы маёй маці, яны дойдучь табе да самых локцяў. Засунь у іх рукі! Ну вось, цяпер рукі ў цябе, як у маёй пачварнай маці.

Герда плакала ад радасці.

— Цярпець не магу, калі хныкаюць! — сказала маленькая разбойніца. — Цяпер ты павінна радавацца. Вось табе яшчэ два боханы і кумпяк, каб не давялося галадаць.

І тое і другое было прывязана да алень.

Потым маленькая разбойніца адчыніла дзверы, заманіла сабак у дом, перарэзала сваім вострым нажом вяроўку, якою быў прывязаны алень, і сказала яму:

— Ну, хутчэй! Ды беражы мне дзяўчынку.

Герда працягнула маленькай разбойніцы абедзве рукі ў вялікіх рукавіцах і развіталася з ёю. Паўночны алень пабег што меў сілы праз пні і купіны па лесе, па балотах і стэпах. Вылі ваўкі, каркалі вароны.

— Ух! Ух! — пачулася раптам з неба, і яно быццам пачало чхаць агнём.

— Вось маё роднае паўночнае зьянне! — сказаў алень. — Глядзі, як гарыць.

І ён пабег далей, не спыняючыся ні ўдзень ні ўночы. Хлеб быў з'едзены, вяндрліна таксама, і нарэшце яны апынуліся ў Лапландыі.

ГІСТОРЫЯ ШОСТАЯ

Лапландка і фінка

Алень спыніўся каля ўбогай хаціны. Дах спускаўся да самай зямлі, а дзверы былі такія нізенькія, што людзям даводзілася прапаўзаць у яе на карачках.

Дома была адна старая лапландка, якая смажыла рыбу пры святле тлушчавай лямпы. Паўночны алень расказаў лапландцы ўсю гісторыю Герды, але спачатку паведаў сваю ўласную — яна здавалася яму больш важнай.

Герда ж так скалела на холадзе, што і гаварыць не магла.

— Ах вы небаракі! — сказала лапландка. — Доўгі ж у вас яшчэ наперадзе шлях! Давядзецца пераадолець сто з лішнім міль, пакуль дабярэцеся да Фінляндыі, дзе Снежная каралева жыве на дачы і кожны вечар запальвае блакітныя бенгальскія агні. Я напішу некалькі слоў на сушанай трасцэ — паперы ў мяне няма, — і вы аднясеце пасланне фінцы, якая жыве ў тых мясцінах і лепш за мяне здолее навучыць вас, што патрэбна рабіць.

Калі Герда сагрэлася, паела і напілася, лапландка напісала некалькі слоў на сушанай трасцэ, наказала Гердзе вельмі берагчы яе, потым прывязала дзяўчынку да спіны аленя, і той зноў памчаўся.

— Ух! Ух — пачулася зноўку з неба, і яно пачало выкідваць слупы дзівоснага блакітнага полымя. Так дабег алень з Гердай і да Фінляндыі і пастукаўся да фінкі ў комін — у яе хаціне і дзвярэй нават не было.

Ды затое, якая цеплыня ў жыллі! Сама фінка, нізенькая тоўстая жанчына, хадзіла на паўголая. Жвава сцягнула яна з Герды вопратку, рукавіцы і боты, інакш дзяўчынцы было б горача, паклала аленю на галаву кавалак лёду і потым пачала чытаць тое, што было напісана на сушанай трасцэ.

Яна прачытала ўсё ад слова да слова тры разы, пакуль не вывучыла на памяць, а потым сунула траску ў кацёл — рыба ж была прыдатная для ежы, а ў фінкі нічога дарэмна не прападала.

Тут алень расказаў спачатку сваю гісторыю, а потым гісторыю Герды. Фінка міргала сваімі разумнымі вачыма, але не гаварыла ні слова.

— Ты такая мудрая жанчына... — сказаў алень. — Ці не прыгатуеш для дзяўчынкі такое пітво, якое б дало ёй моц дванаццаці асілкаў? Тады б яна адолела Снежную каралеву!

— Моц дванаццаці асілкаў! — сказала фінка. — Ды ці многа ў тым карысці!

З гэтымі словамі яна ўзяла з паліцы вялікі скураны скрутак і разгарнула яго: ён быў увесь спісаны нейкімі дзіўнымі пісьмёнамі.

Фінка пачала чытаць яго і чытала датуль, пакуль пот градам не пакаціўся з яе лба.

Алень зноў пачаў прасіць дапамагчы Гердзе, а сама Герда глядзела на фінку такімі ўмольнымі вачыма, што тая зноў заміргала, адвяла аленья ўбок і, мяняючы яму на галаве лёд, шапнула:

— Кай сапраўды ў Снежнай каралевы, але ён цалкам задаволены і думае, што лепей яму нідзе і быць не можа. Прычынай жа ўсяму асколкі люстэрка, якія сядзяць у ягоным сэрцы і ў воку. Іх трэба дастаць, інакш Снежная каралева захаве над ім сваю ўладу.

— А ці не можаш ты даць Гердзе што-небудзь такое, што зробіць яе дужэйшай за ўсіх?

— Дужэйшай, чым яна ёсць, я не магу яе зрабіць. Не бачыш хіба, якая вялікая ў яе сіла? Не бачыш, што ёй служаць і людзі і звяры? Яна ж босая абышла паўсвету! Не ў нас займаць ёй сілу, яе сіла ў яе сэрцы, у тым, што яна бязвіннае мілае дзіця. Калі яна сама не зможа прабрацца ў палац Снежнай каралевы і дастаць з сэрца Кая асколак, то мы і тым больш ёй не дапаможам! Праз дзве мілі адсюль пачынаецца сад Снежнай каралевы. Аднясі туды дзяўчынку, пакінь каля вялікага куста, абсыпанага чырвонымі ягадамі, і не марудзячы вяртайся назад.

З гэтымі словамі фінка пасадзіла Герду на спіну аленья, і той кінуўся бегчы з усіх ног.

— Ай, я без цёплых ботаў! Ай, я без рукавіц! — закрычала Герда, апынуўшыся на марозе.

Ды алень не мог спыніцца, пакуль не дабег да куста з чырвонымі ягадамі. Тут ён апусціў дзяўчынку, пацалаваў яе ў вусны, і па ягоных шчоках пакаціліся буйныя бліскучыя слёзы. Затым ён стралой паляцеў назад.

Няшчасная дзяўчынка засталася адна на траскучым марозе, без чаравікаў, без рукавіц.

Яна пабегла наперад на ўсю моц. Насустрач ёй ляцеў цэлы полк снежных камякоў, але яны не падалі з неба — неба было зусім яснае, і ў ім палымнела паўночнае ззянне, — не, яны беглі па зямлі проста на Герду і станавіліся ўсё буйнейшыя і буйнейшыя.

Герда прыгадала вялікія прыгожыя камякі пад павелічальным шклом, але гэтыя былі значна большыя, страшнейшыя, і ўсе жывыя.

Гэта былі перадавыя дзорныя войскі Снежнай каралевы.

Адны нагадвалі сабой вялікіх пачварных вожыкаў, другія — стоголовых змеяў, трэція — тоўстых медзведзянят з узлахмачанай поўсцю. Але ўсе яны аднолькава зіхацелі белізной, усе былі жывымі снежнымі камякамі.

Аднак Герда смела ішла ўсё наперад і наперад і нарэшце дабралася да палаца Снежнай каралевы.

Паглядзім жа, што адбывалася ў гэты час з Каем. Ён і не думаў пра Герду, а ўжо менш за ўсё пра тое, што яна вельмі блізка ад яго.

ГІСТОРЫЯ СЁМАЯ

Што здарылася ў палацы Снежнай каралевы
і што адбылося потым

Сценамі палаца былі завірухі, вокнамі і дзвярыма — вятры. Больш за сто залаў цягнуліся тут адна за адной так, як намятала іх завіруха. Усе яны асвятляліся паўночным ззяннем, і самая вялікая распасціралася на мноства міль. Як холадна, як пустэльна было ў гэтых белых, ярка ззяючых пакоях! Весялоць ніколі не заглядвала сюды. Ніколі не праводзіліся тут мядзведжыя балі з танцамі пад музыку буры, на якіх маглі б вызначыцца зграбнасцю і ўменнем хадзіць на задніх лапах белыя мядзведзі; ніколі не гулялі ў карты са

спрэчкамі і бойкай, не збіраўся паразмаўляць за кубак кавы беленькія кумкі-лісічкі.

Холадна, пустэльна, грандыёзна! Паўночнае зьяне ўспыхвала і гарэла так размерана, што можна было дакладна разлічыць, у якую хвіліну святло ўзмоцніцца, у якую пацямнее. Пасярод самай вялікай пустэльнай снежнай залы знаходзілася замёрзлае возера. Лёд патрэскаўся на ім на тысячы кавалкаў, такіх аднолькавых і правільных, што гэта здавалася якімсьці фокусам. Пасярод возера сядзела Снежная каралева, калі бывала дома, сцвярджаючы, што сядзіць на люстэрку розуму, на яе думку, гэта было адзінае і лепшае люстэрка ў свеце.

Кай зусім ссінеў, амаль счарнеў ад холаду, але не заўважаў гэтага—пацалункі Снежнай каралевы зрабілі яго неадчувальным да холаду, ды і само сэрца яго было ўсё роўна як кавалак лёду. Кай поркаўся каля плоскіх востраканцовых ільдзін, укладваючы іх на разнастайныя лады. Ёсць такая гульня—складванне фігур з драўляных дошчачак,—якая называецца кітайскай галаваломкай. Вось Кай таксама складваў розныя забаўныя фігуры, толькі з ільдзін, і гэта называлася ледзяной гульнёй розуму. У ягоных вачах гэтыя фігуры былі цудам мастацтва, а складванне іх—заяткам першараднай важнасці. Гэта здарылася таму, што ў ягоным воку сядзеў асколак чароўнага люстэрка.

Складваў ён і такія фігуры, з якіх атрымліваліся цэлыя словы, але ніяк не мог скласці таго, што яму асабліва хацелася,—слова «вечнасць». Снежная каралева сказала яму: «Калі ты складзеш гэта слова, то будзеш сам сабе пан і я падару табе ўвесь свет і новыя канькі». Але ён ніяк не мог яго скласці.

—Цяпер я палячу ў цёплыя краіны,—сказала Снежная каралева,—зазірну ў чорныя катлы.

Так яна называла кратэры агнядышных гор—Этны і Везувія.

—Пабялю іх трошкі. Гэта карысна для лімонаў і вінаграду.

Яна паляцела, а Кай застаўся адзін у неабсяжнай пустэльнай зале, глядзеў на льдзіны і ўсё думаў, думаў, аж у галаве ягонай трашчала. Ён сядзеў на месцы, такі бледны, нерухомы, быццам нежывы. Можна было падумаць, што ён зусім змерз.

Якраз у гэты час у вялізныя вароты, якімі былі парывістыя вятры, уваходзіла Герда. І перад ёю вятры сціхлі, нібы паснулі. Яна ўвайшла ў велізарную пустэльную ледзяную залу і ўбачыла Кая. Адразу пазнаўшы яго, дзяўчынка кінулася яму на шыю, моцна абняла і ўсклікнула:

— Кай, мілы мой Кай! Нарэшце ж я знайшла цябе!

Але ён сядзеў усё такі ж нерухомы і халодны. І тады Герда заплакала; гарачыя слёзы яе пацяклі яму на грудзі, праніклі ў сэрца, растапілі ледзяную кару, распавілі асколак. Кай зірнуў на Герду і раптам заліўся слязамі і плакаў так моцна, што асколак выцек з вока разам са слязамі. Тады ён пазнаў Герду і ўзрадаваўся:

— Герда! Мілая Герда!.. Дзе ж гэта ты была так доўга? Дзе ж быў я сам? — І ён аглядзеўся вакол. — Як тут холадна і пустэльна!

І ён моцна абняў Герду. А яна смяялася і плакала ад радасці. І гэта было так цудоўна, што нават ільдзіны пусціліся ў скокі, а калі стаміліся, то ўлегліся і склалі тое самае слова, якое задала скласці Каю Снежная каралева. Склаўшы яго, ён мог стаць сам сабе панам ды яшчэ атрымаць ад яе ў падарунак увесь свет і новыя канькі.

Герда пацалавала Кая ў абедзве шчакі, і яны зноў запунсавелі, як ружы; пацалавала яго ў вочы, і яны заблішчалі; пацалавала яго рукі і ногі, і ён зноў стаў бадзёры і здаровы.

Снежная каралева магла вярнуцца невядома калі — яго адпускная ляжала тут, напісаная бліскучымі ледзянымі літарамі.

Кай з Гердай попlech выйшлі з ледзянога палаца. Яны ішлі і размаўлялі пра бабулю, пра ружы, якія квітнелі ў іх садку, і перад імі сціхалі парывістыя вятры, праглядвала сонца. А калі дайшлі да куста з чырвонымі ягадамі, там ужо чакаў іх паўночны алень.

Кай і Герда накіраваліся спачатку да фінкі, адагрэліся ў яе і даведаліся пра дарогу дамоў, а потым — да лапландкі. Тая пашыла ім новае адзенне, адрамантавала свае сані і паехала іх праводзіць.

Алень таксама праводзіў юных падарожнікаў аж да самай граніцы Лапландыі, дзе ўжо прабівалася першая трава. Тут Кай і Герда развіталіся з ім і лапландкай.

Вось перад імі і лес. Заспявалі першыя птушкі, дрэвы пакрыліся зялёнымі пупышкамі. З лесу насустрач падарожнікам выехала вярхом на прыгожым кані маладая дзяўчына ў ярка-чырвонай шапачцы, з пісталетам за поясам.

Герда адразу пазнала і каня — ён быў калісьці запрэжаны ў залатую карэту — і дзяўчыну. Гэта была маленькая разбойніца.

Яна таксама пазнала Герду. Колькі было радасці!

— Бач ты, валацуга! — сказала яна Каю. — Хацела б я ведаць, ці варты ты таго, каб па цябе бегалі на край свету.

Але Герда паглядзіла яго па шчацэ і запытала пра прынца і прынцэсу.

— Яны паехалі ў чужую краіну, — адказала маладая разбойніца.

— А крумкач? — пацікавілася Герда.

— Лясны крумкач памёр; ручная варона засталася ўдавой, ходзіць з чорнай шарсцінкай на ножцы і скардзіцца на лёс. Ды ўсё гэта дробязі, а вось ты лепш раскажы, што з табой было і як ты адшукала яго.

Герда і Кай расказалі ёй пра ўсё.

— Ну, вось і казцы канец! — сказала маладая разбойніца, паціснула ім рукі і паабяцала наведаць іх, калі заедзе ў горад.

Потым яна накіравалася сваёй дарогай, а Кай і Герда — сваёй.

Яны ішлі, і на іх шляху расцвіталі вясновыя кветкі, зелянела трава. Нарэшце пачуўся перазвон, і яны пазналі званіцы свайго роднага горада. Яны падняліся па знаёмай лесвіцы і ўвайшлі ў пакой, дзе ўсё было пастарому: гадзіннік вызвоньваў «цік-так», стрэлкі рухаліся па цыферблаце. Але, праходзячы ў нізенькія дзверы, яны заўважылі, што сталі зусім дарослымі. Квітнеючыя ружавыя кусты пазіралі з даху ў адчыненае акенца; тут жа стаялі іх дзіцячыя крэсельцы. Кай з Гердай селі кожны на сваё, узяліся за рукі, і халоднае, пустэльнае хараство пакояў Снежнай каралевы забылася, як цяжкі сон.

Так сядзелі яны побач, абое ўжо дарослыя, але дзеці сэрцам і душою, а на дварэ было цёплае цудоўнае лета.

АСКАР УАЙЛЬД

ХЛОПЧЫК-ЗОРКА

Аднаго разу двое бедных Лесарубаў вярталіся дадому, прабіраючыся праз густы сасновы бор. Была зімовая ноч, стаяў люты мароз. І на зямлі і на дрэвах ляжала тоўстае снежнае покрыва, і калі Лесарубы прабіраліся праз гушчар, маленькія абледзянелыя галінкі абламваліся ад іх рухаў, а калі яны наблізіліся да Горнага Вадападу, то ўбачылі, што ён нерухома застыў у паветры, таму што яго пацалавала Каралева Лёду.

Мароз быў такі люты, што нават звяры і птушкі зусім разгубіліся ад нечаканасці.

— Уф! — прабурчэў Воўк і заскакаў паміж кустоў, падціснуўшы хвост. — Якое страшэннае надвор'е! Не разумею, куды глядзіць урад.

— Ф'ю! Ф'ю! Ф'ю! — прасвіталі зялёныя Канаплянкі. — Старая Зямля памерла, і яе апранулі ў белы саван.

— Зямля рыхтуецца да вяселля, а гэта яе падвянечны ўбор, — прашапталі адна адной Галубкі. Іх маленькія ружовыя ножкі зусім застылі ад холаду, але яны лічылі сваім абавязкам прытрымлівацца рамантычнага позірку на свет.

— Лухта! — прабурчаў Воўк. — Кажу вам, што ва ўсім вінаваты ўрад, а калі вы мне не верыце, я вас з'ем. — Воўк валодаў вельмі цвярозым розумам і ў спрэчцы ніколі не лез за словам у кішэню.

— Ну, што тычыцца мяне, — сказаў Дзяцел, які быў прыроджаным філосафам, — мне не патрэбны фі-

зічныя законы для тлумачэння з'яў. Калі рэч такая сама па сабе, то яна сама па сабе такая, а зараз пякельна холадна.

Холад на самай справе быў пякельны. Маленькія Вавёрачкі, якія жылі ў дупле высокай елкі, увесь час пёрлі адна адной насы, каб хоць крыху сагрэцца, а Трусы сціснуліся ў камячок у сваіх норках і не адважваліся выглянуць вонкі. І толькі вялікія рагатыя Совы — адны сярод усіх жывых істот — былі, відаць, задаволены. Іх пёркі так абледзянелі, што сталі зусім цвёрдыя, але гэта іх ніколькі не засмучала, яны вылучылі свае вялізныя жоўтыя вочы і перагукаліся адна з адной праз увесь лес:

— У-у-у! У-у-уу! У-уу! У-уу! Якое зараз цудоўнае надвор'е!

А двое Лесарубаў усё ішлі і ішлі праз бор, разлютавана дзьмучы на замерзлыя пальцы і тупаючы па абледзянелым снезе цяжкімі, падбітымі жалезам бо-тамі.

Аднаго разу яны праваліліся ў глыбокі, занесены снегам роў і вылезлі адтуль белыя, як мукамолы, калі тыя стаяць ля шпаркіх жорнаў; а другім разам яны паслізнуліся на цвёрдым гладкім лёдзе замерзлага балота, вязанкі галля ў іх рассыпаліся, і давялося ім збіраць іх і зноў звязваць; а яшчэ неяк ім падалося, што яны заблудзіліся, і іх ахаліў вялікі страх, бо ім было вядома, што Снежная Дзева бязлітасная да тых, хто засынае ў яе абдымках. Але яны ўсклалі свае надзеі на заступніцтва Святога Марціна, які спрыяе ўсім падарожнікам, і вярнуліся крыху назад па сваіх слядах, а далей ішлі з большай перасцярогай і ўрэшце рэшт выйшлі на ўзлесак і ўбачылі далёка ўнізе ў даліне агні свайго сяла.

Яны вельмі ўздаваліся, што выбраліся нарэшце з лесу, і гулка рассмяяліся, а даліна здалася ім сярэбранай кветкай і Месяц над ёй — кветкай залатой.

Але, пасмяяўшыся, яны зноў сталі сумнымі, таму што згадалі пра сваю беднасць, і адзін з іх сказаў другому:

— Чаму гэта мы так развесяліліся? Бо жыццё добрае толькі для багатых, а не для такіх, як мы з табой. Лепш бы нам замерзнуць у бары або стаць здабычай дзікіх звяроў.

— Праўду кажаш,— адказаў яго таварыш.— Ад-

ным дадзена вельмі многа, а другім — вельмі мала. У свеце пануе несправядлівасць, і дабром яна адорвае толькі нямногіх, а вось гора адмервае шчодрой рукой.

Але пакуль яны наракалі так на сваю горкую долю, адбылося штосьці дзіўнае і незвычайнае. Цудоўная, незвычайна яркая зорка ўпала з неба. Яна пакацілася па небасхіле паміж іншых зорак, і калі здзіўленыя Лесарубы праводзілі яе позіркам, ім падалося, што яна ўпала за старымі вербамі каля невялікай аўчарні, непадалёку ад таго месца, дзе яны стаялі.

— Слухай! Ды гэта ж кавалак золата, трэба яго адшукаць! — разам закрычалі абодва і тут жа кінуліся бегчы — такая прага золата іх ахапіла.

Але адзін з іх бег хутчэй за другога, абагнаў свайго таварыша, прабраўся паміж вербамі... І што ж ён убачыў? На белым снезе і напраўду ляжала штосьці ззяючае, як золата. Лесаруб падбег, нахіліўся, падняў гэты прадмет з зямлі і ўбачыў, што ён трымае ў руках плашч з залатой тканіны, які мудрагеліста расшыты зоркамі і звісае пышнымі складкамі. І ён крыкнуў свайму таварышу, што знайшоў скарб, які зваліўся з неба, і той заспяшаўся да яго, і яны апусціліся на снег і павыпроствалі складкі плашча, каб дастаць адтуль золата і падзяліць яго паміж сабой. Але, але! У складках плашча яны не знайшлі ні золата, ні сярбра, ні іншых скарбаў, а ўбачылі толькі дзіця, якое спала. І адзін Лесаруб сказаў другому:

— Усе нашы спадзяванні пайшлі марна, няма нам з табой удачы! Ну якая карысць чалавеку ад дзіцёнка? Давай пакінем яго тут і пойдзем сваім шляхам, бо мы людзі бедныя, у нас і сваіх дзяцей хапае, і мы не можам адбіраць у іх хлеб, каб аддаваць яго другім.

Але другі Лесаруб адказваў так:

— Не, нельга ўчыніць такую злую справу — пакінуць гэтае дзіця замярзаць тут на снезе, і хаця я не багацейшы, чым ты, і ў мяне яшчэ больш ратоў просіць хлеба, а ў гаршках таксама не густа, усё роўна я аднясу гэтае дзіця да сябе дадому, і мая жонка паклапоціцца аб ім.

І ён асцярожна падняў дзіця, загарнуў яго ў плашч, каб абараніць ад пякучага марозу, і пакрочыў уніз з пагорка да свайго сяла, а яго таварыш вельмі здзіўіўся сам сабе з такога яго глупства і мяккасардэчнасці.

А калі яны прыйшлі ў сяло, яго таварыш сказаў:
— Ты ўзяў сабе дзіця, дык аддай мне плашч, ты ж павінен падзяліцца са мной знаходкай.

Але той адказваў яму:

— Не, не аддам, таму што гэты плашч не твой і не мой, а належыць толькі дзіцяці, — і, пажадаўшы яму добрага здароўя, пайшоў да свайго дома і пастукаў у дзверы.

Калі жонка адчыніла дзверы і ўбачыла, што гэта яе мужык вярнуўся дадому цэлы і здаровы, яна абвіла рукамі яго шыю, і пацалавала яго, і зняла з яго спіны вязанку галля, і абтрэсла снег з яго ботаў, і запрасіла яго зайсці ў дом.

Але Лесаруб сказаў жонцы:

— Я знайшоў сёе-тое ў лесе і прынёс табе, каб ты паклапацілася аб ім. — І ён не пераступіў парога.

— А што ж гэта такое? — усклікнула жонка. — Пакажы хутчэй, бо ў нас у доме пуста, і нам багата што патрэбна.

І тады ён расхіснуў плашч і паказаў ёй спячае дзіця.

— Авохці мне! — з горыччу прашаптала жонка. — А ці ж у нас няма ўласных дзяцей, што табе, гаспадар, спатрэбілася садзіць да нашай печы падкідыша? А можа, ён прынясе нам няшчасце? І хто яго ведае, як трэба за ім прыглядаць? — І яна вельмі раззлавалася на мужа.

— Ды ты паслухай, гэта ж Дзіця-зорка, — адказваў муж і расказаў жонцы дзіўную гісторыю пра тое, як ён знайшоў гэтае дзіця.

Але гэта яе не супакоіла, і яна пачала пасміхацца над ім і лаяць яго:

— Нашы дзеці сядзяць без хлеба, а мы будзем карміць чужое дзіця? А пра нас хто паклапоціцца? Нам хто дасць паесці?

— Але ж гасподзь клапоціцца нават пра вераб'ёў і дае ім харчаванне, — адказаў муж.

— А ці ж мала вераб'ёў гіне ад голаду зімой? — спытала жонка. — І ці ж цяпер не зіма?

На гэта муж нічога не адказаў ёй, але і не пераступіў парога.

І тут злы вецер, які прыляцеў з лесу, уварваўся ў расчыненыя дзверы, і жонка здрыганулася, пацепенулася і сказала мужу:

— Чаму ты не зачыніў дзверы? Глядзі, які сцюдзёны вецер, я зусім замерзла.

— У доме, дзе жывуць людзі з каменнымі сэрцамі, заўсёды будзе сцюжа,— сказаў муж.

І жонка не адказала яму нічога, толькі бліжэй падсунулася да агню.

Але прайшло яшчэ крыху часу, і яна павярнулася да мужа і паглядзела на яго, і яе вочы былі поўныя слёз. І тады ён хутка ўвайшоў у дом і паклаў дзіця ёй на калені. А яна, пацалаваўшы дзіця, апусціла яго ў калысачку побач з малодшым са сваіх дзяцей. А раніцой Лесаруб узяў незвычайны плашч з золата і схаваў яго ў вялізны куфар, а яго жонка зняла з шыі дзіцяці бурштынавыя пацеркі і таксама схавала.

Такім чынам, Дзіця-зорка стала расці разам з дзецьмі Лесаруба, і есці за адным з імі сталом, і гуляць з імі. І з кожным годам яно рабілася ўсё прыгажэйшае і прыгажэйшае, і жыхары сяла дзівіліся яго прыгажосцю, бо ўсе яны былі смуглявыя і чорнавалосыя, а ў яго твар быў белы і пяшчотны, быццам вытачаны са слановай косці, і залатыя кучары яго былі як пялёсткі нарцыса, а губы — як пялёсткі пунсовай ружы, і вочы — як фіялкі, адлюстраваныя ў празрыстай вадзе ручая. І ён быў як кветка, якая вырасла ў густой траве, дзе не ступала нага касца.

Але прагажосць яго прынесла яму толькі зло, бо ён вырас сябелюбвым, гордым і жорсткім. На дзяцей Лесаруба, ды і на ўсіх іншых дзяцей у сяле ён глядзеў зверху ўніз, таму што, казаў ён, усе яны нізкага паходжання, у той час як ён — знатнага роду, бо паходзіць ад Зоркі. І ён пагарджаў дзецьмі і называў іх сваімі слугамі. Ён не адчуваў спачування да бедных або да сляпых, нядужых і пакалечаных, але кідаў у іх каменнем і праганяў іх з сяла на праезджую дарогу і крычаў ім, каб яны ішлі жабраваць у іншае месца, пасля чаго ніводзін з жабракоў, акрамя якіх-небудзь самых дайшоўшых да адчаю, не асмельваўся паўторна прыйсці ў гэта сяло за міласцінай. І ён быў нібыта зачараваны сваёй прыгажосцю, і здзекаваўся над усімі, хто быў варты жалю, і выстаўляў іх на пасмешышча. Сябе ж ён вельмі любіў і летам у бязветранае надвор'е часта ляжаў каля вадаёма ў садзе свяшчэнніка і глядзеў на сваё дзіўнае адлюстраванне, і смяяўся ад радасці, захапляючыся сваёй прыгажосцю.

Лесаруб і яго жонка не раз дакаралі яго, гаворачы: — Мы ж не так абышліся з табой, як абыходзішся ты з гэтымі няшчаснымі, абдзеленымі лёсам, у якіх няма ніводнай блізкай душы на свеце. Чаму ты такі жорсткі да тых, каму патрэбна спагада?

Але Хлопчык-зорка не прымаў іх словы, толькі хмурыўся і ўсміхаўся з пагардай, а потым бег да сваіх аднагодкаў і папіхаў імі як хацеў. І аднагодкі слухалі яго, таму што ён быў прыгожы, хутканогі і ўмеў скакаць, і спяваць, і наігрываць на жалейцы. І куды б Хлопчык-зорка ні павёў іх, яны ішлі за ім, і што б ён ні загадаў ім зрабіць, яны яму падпарадкаваліся. І калі ён выкалаў вострай былінкай падслепаватыя вочы ў крата, яны смяяліся, і калі ён кідаў каменнямі ў пракажонага, яны смяяліся таксама. Заўсёды і ва ўсім Хлопчык-зорка быў іх важаком, і яны сталі такімі ж бязлітаснымі, як і ён.

* * *

І вось аднаго разу праз сяло праходзіла адна няшчасная жабрачка. Адзенне яе было ў лахманах, босыя ногі, параненыя аб вострае каменне дарогі, усе ў крыві, адным словам, была яна ў самым бяdotным стане. Знемагаючы ад стомы, яна прысела адпачыць пад каштанам.

Але тут убачыў яе Хлопчык-зорка і сказаў сваім таварышам:

— Зірніце! Пад цудоўным зялёналістым дрэвам сядзіць агідная брудная жабрачка. Пойдзем прагонім яе, таму што яна прыкрая і брыдка.

І з гэтымі словамі ён падышоў да яе бліжэй і пачаў кідаць у яе каменне і насміхацца над ёй, а яна глядзела на яго, і ў вачах яе адбіўся жах, і яна не магла адвесці ад яго позірку. Але тут Лесаруб, які стругаў жэрды пад павеццю, убачыў, што робіць Хлопчык-зорка, падышоў да яго і пачаў дакараць, кажучы:

— Сапраўды ў цябе каменнае сэрца, і шкадаванне табе невядома. Што зрабіла табе гэта бедная жанчына, чаму ты гоніш яе адсюль?

Тады Хлопчык-зорка пачырванеў ад злосці і сказаў:

— А хто ты такі, каб дакараць мяне, чаму я так

раблю? Я табе не сын і не абавязаны цябе слухацца.

— Гэта так, — адказаў Лесаруб, — аднак я пашкадаваў цябе, калі знайшоў у лесе.

І тут жабрачка, пачуўшы гэтыя словы, гулка ўскрыкнула і павалілася без прытомнасці. Тады Лесаруб падняў яе і аднёс да сябе ў дом, а яго жонка пачала прыглядаць за ёй. І калі жанчына ачуняла, Лесаруб і яго жонка паставілі перад ёй ежу і пітво і сказалі, што яны рады падзяліцца з ёй жыллом.

Але жанчына не хацела ні есці, ні піць і спытала Лесаруба:

— Ці праўду ты сказаў, што знайшоў гэтага хлопчыка ў лесе? І з таго дня мінула дзесяць год, ці не так? І Лесаруб адказаў:

— Але, так яно і было, я знайшоў яго ў лесе, і з таго дня мінула ўжо дзесяць год.

— А ці не знайшоў ты разам з ім яшчэ чаго-небудзь? — усклікнула жанчына. — Ці не было ў яго на шыі бурштынавых караляў? І ці не быў ён захутаны ў залаты плашч, расшыты зоркамі?

— Усё так, — адказваў Лесаруб. І ён выцягнуў плашч і бурштынавыя каралі з куфра і паказаў іх жанчыне.

І калі жанчына ўбачыла гэтыя рэчы, яна расплакалася ад радасці і сказала:

— Гэта дзіця — мой маленькі сын, якога я згубіла ў лесе. Прашу цябе, пашлі за ім хутчэй, бо ў пошуках яго я абышла ўсю зямлю.

І Лесаруб з жонкай выйшлі з дому і пачалі клікаць Хлопчыка-зорку і сказалі яму:

— Увайдзі ў дом, там ты знойдзеш сваю маці, якая чакае цябе.

І Хлопчык-зорка, напоўнены пачуццём радасці і здзіўлення, убег у дом. Але калі ён убачыў тую, што чакала яго там, ён пагардліва рассмяяўся і сказаў:

— Ну, а дзе ж мая маці? Я не бачу тут нікога, акрамя гэтай агіднай жабрачкі.

І жанчына адказала яму:

— Я — твая маці.

— Ты, мабыць, з'ехала з глузду! — гнеўна закрычаў Хлопчык-зорка. — Я не твой сын, бо ты ж жабрачка, ты пачварная і апранута ў лахманы. Ну-тка ідзі адсюль, каб я не бачыў больш твайго агіднага твару!

— Але ж ты на самай справе мой маленькі сыноч,

якога я нарадзіла ў лесе! — усклікнула жанчына і, упаўшы перад ім на калені, працягнула да яго рукі. — Разбойнікі ўкралі цябе і пакінулі на гібель у лесе... — плачучы, прагаварыла яна. — Але я адразу пазнала цябе, як толькі ўбачыла, і пазнала рэчы, па якіх цябе можна пазнаць, — залаты плашч і бурштынавыя каралі. І я малю цябе: пойдзем са мной, бо шукаючы цябе, я абышла ўвесь свет. Пойдзем са мной, мой сын, таму што мне вельмі патрэбна твая любоў.

Але Хлопчык-зорка не варухнуўся, ён моцна зачыніў сваё сэрца, каб яе скаргі не маглі туды трапіць, і ў надышоўшай цішыні чутны былі толькі горкія стогны жанчыны.

Нарэшце Хлопчык-зорка загаварыў, і яго голас гукаў холадна і зняважліва.

— Калі гэта праўда, што ты мая маці, — сказаў ён, — лепш бы табе не прыходзіць сюды і не ганьбіць мяне, бо я думаў, што маёй маці была Зорка, а не нейкая там жабрачка, як ты кажаш мне. Таму ідзі адсюль, каб я ніколі цябе больш не бачыў.

— Але, сын мой! — усклікнула жанчына. — Няўжо ты не пацалуеш мяне на развітанне? Бо я столькі стрывала пакут, каб знайсці цябе!

— Не, — сказаў Хлопчык-зорка, — ты надта брыдка, і мне лягчэй пацалаваць гадзюку ці жабу, чым цябе.

Тады жанчына ўстала і, горка рыдаючы, знікла ў лесе, а Хлопчык-зорка, убачыўшы, што яна пайшла, вельмі ўзрадаваўся і пабег гуляць са сваімі таварышамі.

Але тыя, зірнуўшы на яго, пачалі смяяцца над ім і казалі:

— Ды ты ж брыдкі, як жаба, і агідны, як гадзюка. Ідзі адсюль, мы не хочам, каб ты гуляў з намі! — І яны выгналі яго з саду.

Тады Хлопчык-зорка задумаўся і сказаў сабе:

— Што такое яны гавораць? Я пайду да вадаёма і пагляджуся ў яго, і ён скажа мне, што я прыгожы.

І ён пайшоў да вадаёма і паглядзеў у яго, але што ж ён убачыў! Тварам ён стаў падобны на жабу, а цела яго пакрылася лускай, як у гадзюкі. І ён кінуўся ніцма на траву, і заплакаў, і сказаў:

— Не інакш, як гэта мне пакаранне за мой грэх. Бо я адрокся ад маёй маці і прагнаў яе, я заганарыўся

перад ёю і быў з ёю жорсткі. Цяпер я павінен адправіцца на пошукі і абысці ўвесь свет, пакуль не знайду яе. А да той пары не будзе мне ні адпачынку, ні спакою.

Тут падышла да яго маленькая дачка Лесаруба, і паклала яму руку на плячо, і сказала:

— Гэта яшчэ не бяда, што ты страціў сваю прыгажосць. Заставайся з намі, і я ніколі не буду дражніць цябе.

Але ён сказаў ёй:

— Не, я быў жорсткі да маёй маці, у пакаранне мне і здарылася гэта няшчасце. Таму я павінен пайсці адсюль і блукаць па свеце, пакуль не знайду сваёй маці і не вымаю ў яе даравання.

І ён пабег у лес і пачаў гучна клікаць сваю маці, просячы яе вярнуцца да яго, але не пачуў адказу. Увесь дзень ён клікаў яе, а калі сонца зайшло, прылёг на кучу лісця і заснуў, і ўсе птушкі і звяры пакінулі яго, таму што ведалі, як жорстка ён паступіў, і толькі жаба раздзяляла яго адзіноту і ахоўвала яго сон, ды гадзюка павольна прапаўзла побач.

А раніцой ён устаў, сарваў некалькі кіслых ягад з дрэва, з'еў іх і пайшоў праз дрымучы лес, горка плачучы. Ува ўсіх, хто б ні трапляўся яму на шляху, ён пытаў, ці не бачылі яны яго маці.

Ён спытаў Крата:

— Ты капаеш свае хады пад зямлёй. Скажы, ці не бачыў ты маёй маці?

Але Крот адказваў:

— Ты выкалаў мне вочы, як жа я мог яе ўбачыць?

Тады ён спытаў у Канаплянкі:

— Ты ўзлятаеш вышэй самых высокіх дрэў і можаш бачыць адтуль увесь свет. Скажы, ці не бачыла ты маёй маці?

Але Канаплянка адказвала:

— Ты падрэзаў мне крылы дзеля забавы. Як жа магу я цяпер лётаць?

І маленькую Вавёрачку, якая жыла ў дупле яліны адна-аднютка, ён спытаў:

— Дзе мая маці?

І Вавёрачка адказвала:

— Ты забіў маю маці: магчыма, ты расшукваеш сваю, каб забіць яе таксама?

І Хлопчык-зорка апусціў галаву, і заплакаў, і па-

чаў прасіць даравання ва ўсіх божых стварэнняў, і пглыбіўся далей у лес, працягваючы свае пошукі. А на трэці дзень, прайшоўшы праз увесь лес, ён выйшаў на паляну і спусціўся ў даліну.

І калі ён праходзіў праз сяло, дзеці дражнілі яго і кідалі ў яго каменнем, і сяляне не дазвалялі яму нават крыху паспаць у свірне, баючыся, што ад яго можа сесці цвіль на зерне, бо ён быў вельмі брыдкі з выгляду, і загадвалі работнікам прагнаць яго прэч, і ні адна душа не злітавалася над ім. І нідзе не мог ён нічога даведацца пра жабрачку, якая была яго маці, хаця вось ужо тры гады блукаў ён па свеце, і не раз здавалася яму, што ён бачыць яе наперадзе на дарозе, і тады ён пачынаў клікаць яе і бег за ёй, хаця востры драз раніў яго ступні і з іх цякла кроў. Але ён не мог яе дагнаць, а тыя, хто жыў непадалёку, сцвярджалі, што яны не бачылі ні яе, ні каго-небудзь падобнага з выгляду, і пацяшаліся над яго горам.

Тры поўных гады блукаў ён па свеце і нідзе ніколі не сустрэкаў ні любові, ні спачування, ні міласэрнасці; увесь свет абышоўся з ім так, як некалі рабіў ён сам.

І вось аднойчы вечарам ён падышоў да горада, які раскінуўся на беразе ракі і быў абнесены высокай крапасной сцяной, і наблізіўся да брамы. Хоць вельмі стаміўся і натрудзіў ногі, усё ж ён хацеў увайсці ў горад. Але воіны, якія стаялі ля брамы на варце, скрыжавалі свае алебарды і груба крыкнулі яму:

— Што трэба табе ў нашым горадзе?

— Я расшукваю маю маці,— адказаў ён,— і малю вас, дазвольце мне ўвайсці ў горад, бо можа здарыцца, што яна там.

Але яны пачалі пасміхацца над ім, і адзін з іх, трасучы чорнай барадой, паставіў перад ім свой шчыт і закрычаў:

— Сапраўды твая маці ўзрадуецца, убачыўшы цябе, бо ты больш брыдкі, чым жаба ў балоце або гадзюка, якая выпаўзла з твані! Ідзі адсюль! Ідзі прэч! Тваёй маці няма ў нашым горадзе.

А другі, той, што трымаў у руцэ жоўты сцяг на дрэўку, сказаў яму:

— Хто твая маці і чаму ты расшукваеш яе?

І ён адказаў:

— Мая маці жыве падааннем, гэтак жа як і я, я абышоўся з ёю вельмі дрэнна і малю цябе: дазволь

мне прайсці, каб я мог прасіць у яе даравання, калі яна жыве ў гэтым горадзе.

Але яны не пажадалі яго прапусціць і пачалі ка-лоць яго сваімі пікамі.

А калі ён з плачам павярнуў назад, нехта ў кальчуже, расфарбаванай залатымі кветкамі, і ў шаломе з грэбнем у выглядзе крылатага льва наблізіўся да брамы і спытаў воінаў, хто тут прасіў дазволу ўвайсці ў горад. І воіны адказвалі яму:

— Гэта жабрак і сын жабрачкі, і мы прагналі яго прэч.

— Ну і дарэмна, — рассмяўшыся, сказаў той, — мы прададзім гэта брыдкае стварэнне ў рабства, і цана яго будзе роўная цане кубка салодкага віна.

А ў гэты час побач праходзіў нейкі страшны і злы з выгляду стары і, пачуўшы гэтыя словы, сказаў:

— Я заплачу за яго гэтую цану, — і, заплаціўшы яе, узяў Хлопчыка-зорку за руку і павёў у горад.

Яны мінулі шмат вуліц і падышлі нарэшце да маленькіх веснічак у сцяне, прыцененай вялікім гранатавым дрэвам. І стары датыкнуўся да веснічак яшмавым пярсцёнкам, і яны адчыніліся, і яны спусціліся па пяці бронзавых прыступках у сад, дзе цвілі чорныя макі і стаялі зялёныя гліняныя гарлачы. І тады стары выцягнуў са свайго турбана карункавы шаўковы шарф, і завязаў ім вочы Хлопчыку-зорцы, і павёў яго некуды, штурхаючы перад сабой. А калі ён зняў павязку з яго вачэй, Хлопчык-зорка ўбачыў, што ён знаходзіцца ў цямніцы, якая асвятлялася ліхтаром, падвешаным на крук.

І стары паклаў перад ім на драўляны латок скрыль пакрытага плесенню хлеба і сказаў:

— Еш.

І паставіў перад ім кубак з саленаватай вадой і сказаў:

— Пі.

І калі Хлопчык-зорка пачаў і папіў, стары пайшоў і зачыніў дзверы цямніцы на ключ і замацаваў жалезным ланцугом.

* * *

На наступную раніцу стары, які на самой справе быў адным з самых адмысловых і каварных чараўні-

коў Лівіі і навучыўся свайму майстэрству ў другога чараўніка, які жыў на беразе Ніла, увайшоў у цямніцу, хмура паглядзеў на Хлопчыка-зорку і сказаў:

— У тым лесе, што непадалёку ад брамы гэтага горада гяураў, схаваны тры залатыя манеты з белага золата, з жоўтага золата і з чырвонага золата. Сёння ты павінен прынесці мне манету з белага золата, а калі не прынясеш, атрымаеш сто плётак. Спяшайся, перад заходам сонца я буду чакаць цябе ля веснічак майго саду. Глядзі ж, прынясі мне манету з белага золата, або табе будзе дрэнна, таму што ты мой раб і я заплаціў за цябе кошт цэлага кубка салодкага віна.— І ён завязаў вочы Хлопчыку-зорцы шалікам карункавага шоўку, і вывеў яго з дому ў сад, дзе раслі чорныя макі, і, прымусіўшы падняцца на пяць бронзавых прыступак, адчыніў з дапамогай свайго пярсцёнка веснічкі.

І Хлопчык-зорка выйшаў з веснічак, прайшоў праз горад і трапіў у лес, пра які казаў яму Чараўнік.

А лес гэты здаля здаваўся вельмі прыгожым, і думалася, што ён паўны спеўных птушак і пахкіх кветак, і Хлопчык-зорка радасна паглыбіўся ў яго. Але яму не давалася радавацца прыгажосцю лесу, бо, куды б ён ні ступіў, паўсюдна перад ім падымаўся з зямлі калючы хмызняк, поўны вострых шыпоў, і ногі яго апякала злая крапіва, і дзядоўнік калоў яго сваімі вострымі, як кінжал, калючкамі, і Хлопчыку-зорцы даводзілася вельмі дрэнна. А галоўнае, ён нідзе не мог знайсці манету з белага золата, пра якую казаў яму Чараўнік, хаця і расшукваў яе з самае раніцы да паўдня і ад паўдня да заходу сонца. Але вось сонца села, і ён пайшоў дадому, горка плачучы, бо ведаў, якая доля яго чакае.

Але калі ён падыходзіў да ўскрайку лесу, з гушчару да яго даляцеў крык — здавалася, хтосьці кліча на дапамогу. І, забыўшыся пра сваю бяду, ён пабег на гэты крык і ўбачыў маленькае Зайчаныя, якое трапіла ў сіло, пастаўленае нейкім паляўнічым.

І Хлопчык-зорка зжаліўся над Зайчанём, і вызваліў яго з сіла, і сказаў яму:

— Сам я ўсяго толькі раб, але табе магу падарыць свабоду.

А Зайчаныя адказала яму так:

— Так, ты падарыў мне свабоду, скажы, чым магу я аддзячыць табе!

І Хлопчык-зорка сказаў яму:

— Я шукаю манету з белага золата, але нідзе не магу знайсці яе, а калі я не прынясу яе свайму гаспадару, ён заб'е мяне.

— Ідзі за мной,— сказала Зайчаня,— і я адвяду цябе туды, куды табе трэба, таму што я ведаю, дзе схавана гэта манета і навошта.

Тады Хлопчык-зорка пайшоў за маленькім Зайчанём. І што ж ён убачыў? У дупле вялізнага дуба ляжала манета з белага золата, якую ён шукаў. І Хлопчык-зорка без меры ўзрадаваўся, схопіў яе і сказаў Зайчаньтку:

— За паслугу, якую я зрабіў табе, ты аддзячыў мне спаўна, і за дабро, якое я для цябе зрабіў, ты аддаў мне стакрот.

— Не,— адказвала Зайчаня,— як ты абышоўся са мной, так і я абышоўся з табой.— І яно порстка паскакала прэч.

Цяпер варта сказаць, што ля гарадской брамы сядзеў Пракажоны. Твар яго закрываў шэры палатняны капюшон, і вочы яго гарэлі ў проразях быццам вуголле, і калі ён убачыў Хлопчыка-зорку, які набліжаўся да брамы, ён загрымеў сваёй драўлянай міскай, і зазваніў у свой званочак, і крыкнуў яму:

— Падай мне міласціну, альбо я павінен буду памерці з голаду, бо яны прагналі мяне з горада і няма нікога, хто б злітаваўся нада мной!

— На жаль,— усклікнуў Хлопчык-зорка,— у мяне ў кашальку ёсць толькі адна-адзіная манета, і калі я не аднясу яе майму гаспадару, ён заб'е мяне, таму што я яго раб.

Але Пракажоны пачаў прасіць яго і маліць і рабіў гэта да таго часу, пакуль Хлопчык-зорка не зжаліўся над ім і не аддаў яму манету з белага золата.

Калі ж ён падышоў да дома Чараўніка, той адчыніў веснічкі, і упусціў яго ў сад, і спытаў яго:

— Ты прынёс манету з белага золата?

І Хлопчык-зорка адказаў:

— У мяне яе няма.

І тады Чараўнік накінуўся на яго, і пачаў збіваць, і паставіў перад ім пусты драўляны латок для хлеба:

— Еш.

І паставіў перад ім пусты кубак:

— Пі.

І зноў кінуў яго ў цямніцу. А наранку Чараўнік прыйшоў да яго і сказаў:

— Калі сёння ты не прынясеш мне манету з жоўтага золата, то назаўжды застанешся маім рабом і атрымаеш ад мяне трыста плётак.

Тады Хлопчык-зорка накіраваўся ў лес і цэлы дзень шукаў там манету з жоўтага золата, але нідзе не мог знайсці яе. А калі закацілася сонца, ён апусціўся на зямлю і заплакаў. І пакуль ён сядзеў так, праліваючы слёзы, да яго прыбегла маленькае Зайчаныя, якое ён вызваліў з сіла.

І Зайчаныя спытыла яго:

— Чаму ты плачаш? І што шукаеш у лесе?

І Хлопчык-зорка адказаў:

— Я шукаю манету з жоўтага золата, якая тут схавана, і калі я не знайду яе, мой гаспадар заб'е мяне і назаўжды пакіне ў сябе ў рабстве.

— Ідзі за мной! — крыкнула Зайчаныя і паскакала праз лес, пакуль не прыскакала да невялікага возера. А на дне возера ляжала манета з жоўтага золата.

— Як мне аддзячыць табе? — сказаў Хлопчык-зорка. — Бо вось ужо другі раз, як ты выручаеш мяне.

— Ну і што ж, затое ты першы зжаліўся нада мной, — сказала Зайчаныя і порстка паскакала прэч.

І Хлопчык-зорка ўзяў манету з жоўтага золата і заспяшаўся ў горад. Але Пракажоны ўбачыў яго на дарозе, і пабег яму насустрач, і паваліўся перад ім на калені, крычучы:

— Падай мне міласціну, або я памру з голаду!

Хлопчык-зорка сказаў яму:

— У мяне ў кашальку няма нічога, акрамя манеты з жоўтага золата, але калі я не прынясу яе майму гаспадару, ён заб'е мяне і наваккі пакіне ў сябе ў рабстве.

Але Пракажоны маліў яго злітавацца над ім, і Хлопчык-зорка пашкадаваў яго і аддаў яму манету з жоўтага золата.

* * *

А калі ён падышоў да дома Чараўніка, той адчыніў веснічкі, і ўпусціў яго ў сад, і спытаў яго:

— Ты прынес манету з жоўтага золата?

І Хлопчык-зорка адказаў:

— У мяне яе няма.

І Чараўнік накінуўся на яго, і пачаў яго біць, і закаваў яго ў ланцугі, і зноў загнаў у цямніцу.

А наранку Чараўнік прыйшоў да яго і сказаў:

— Калі ты сёння прынясеш мне манету з чырвонага золата, я адпушчу цябе на свабоду, а калі не прынясеш, я заб'ю цябе.

І Хлопчык-зорка выправіўся ў лес і цэлы дзень расшукваў там манету з чырвонага золата, але нідзе не мог знайсці. Калі ж сцямнела, ён сеў і заплакаў. І пакуль ён сядзеў так, праліваючы слёзы, да яго прыбегла маленькае Зайчаныя.

— Манета з чырвонага золата, якую ты шукаеш, знаходзіцца ў пячоры, якая за тваёй спіной. Не трэба плакаць, а трэба радавацца, — сказала Зайчаныя.

— Як магу я аддзячыць табе! — усклікнуў Хлопчык-зорка. — Бо ўжо трэці раз ты выручаеш мяне з бяды.

— Але ты першы злітаваўся нада мной, — сказала Зайчаныя і порстка паскакала прэч.

А Хлопчык-зорка пайшоў у пячору і ў глыбіні яе ўбачыў манету з чырвонага золата. Ён паклаў яе ў свой кашалёк і заспяшаўся вярнуцца ў горад. Але калі Пракажоны ўбачыў яго, то стаў пасярод дарогі і гучна закрычаў, звяртаючыся да яго:

— Аддай мне манету з чырвонага золата, або я памру!

І Хлопчык-зорка зноў пашкадаваў яго і аддаў яму манету з чырвонага золата, сказаўшы:

— Табе больш патрэбна, чым мне.

Аднак сэрца яго сцялася ад суму, бо ён ведаў, які страшны лёс яго чакае.

* * *

Але дзіва! Калі праходзіў ён гарадскую браму, воіны нізка схіліліся перад ім, аддаючы яму павагу і ўсклікаючы:

— Які цудоўны гаспадар наш!

А натоўп гараджан ішоў за ім, і ўсе сцвярджалі:

— Сапраўды не знойдзецца нікога больш цудоўнага ва ўсім свеце!

І Хлопчык-зорка заплакаў і сказаў сабе:

— Яны смяюцца нада мной і пацяшаюцца над маёй бядой.

Але настолькі вялікі быў прыток народу, што ён збіўся з дарогі і прыйшоў на агромністую плошчу, на якой стаяў каралеўскі палац.

І брама палаца расхінулася, і насустрач Хлопчыку-зорцы заспяшаліся свяшчэннаслужыцелі і знакаміцейшыя вяльможы горада і, пакорліва пакланіўшыся яму, сказалі:

— Ты — наш гаспадар, якога мы даўно чакаем, і сын нашага гасудара.

А Хлопчык-зорка сказаў ім у адказ:

— Я не каралеўскі сын, я сын беднай жабрачкі. І навошта гаворыце вы, што я цудоўны, калі я ведаю, што выгляд мой агідны?

І тады той, чья кальчуга была расфарбавана залатымі кветкамі і на чым шлеме грэбень быў у выглядзе крылатага льва, падняў свой шчыт і ўскрыкнуў:

— Чаму гаспадар мой не верыць, што ён цудоўны?

І Хлопчык-зорка паглядзеўся ў шчыт. І што ж ён убачыў? Яго прыгажосць вярнулася да яго, і твар яго стаў такім жа, якім быў раней, толькі ў вачах сваіх ён заўважыў штосьці новае, чаго раней ніколі ў іх не бачыў. А святары і вяльможы схілілі перад ім калені і сказалі:

— Было даўняе прароцтва, што ў гэты дзень прыйдзе да нас той, каму суджана правіць намі. Дык хай жа гаспадар наш возьме гэтую карону і гэты скіпетр і стане нашым каралём, справядлівым і міласэрным.

Але Хлопчык-зорка адказваў ім:

— Я не варты гэтага, бо я адрокся ад маці, якая насіла мяне пад сэрцам, і цяпер шукаю яе, каб вымаліць у яе дараванне, і не будзе мне спакою, пакуль я не знайду яе. Дык адпусціце ж мяне, бо я павінен зноў выправіцца падарожнічаць па свеце, і нельга мне марудзіць тут, хоць вы і прапануеце мне карону і скіпетр.

І, сказаўшы гэта, ён адварнуўся ад іх і павярнуў свой твар да вуліцы, якая цягнулася да самай гарадской брамы. І што ж ён убачыў? Сярод натоўпу, які адцясніў варту, стаяла жабрачка, якая была яго маці, а побач з ёй стаяў Пракажоны. І крык радасці сарваўся з яго вуснаў, і кінуўшыся да сваёй маці, ён

асыпаў пацалункамі раны на яе нагах і абрасіў іх слязамі. Ён схіліў сваю галаву ў дарожны пыл і, рыдаючы так, быццам сэрца яго разрывалася, сказаў:

— О маці мая! Я адрокся ад цябе ў дні маёй гардыні! Не адхіні ж мяне ў час маёй пакоры! Я адчуваў да цябе нянавісьць... Адары ж мяне любоўю! Я адмовіўся ад цябе. Прымі ж сваё дзіця...

Але жабрачка не адказала яму ні слова.

І ён працягнуў руку да Пракажонага і прыпаў да яго ног, гаворачы:

— Тройчы аказаў я табе міласэрнасць. Угавары ж маю маці адказаць мне хоць адзіны раз.

Але Пракажоны захоўваў маўчанне.

І зноў зарыдаў Хлопчык-зорка і сказаў:

— О маці мая, гэтыя пакуты мне не пад сілу! Дай мне сваё дараванне і дазволь вярнуцца ў наш лес.

І жабрачка паклала руку на яго галаву і сказала:

— Устань!

І Пракажоны паклаў руку на яго галаву таксама і сказаў:

— Устань!

І ён устаў з каленяў і паглядзеў на іх. І што ж! Перад ім былі Кароль і Каралева. І Каралева сказала яму:

— Вось твой бацька, якому ты дапамог у час галечы.

І Кароль сказаў:

— Вось твая маці, чые ногі ты абмыў сваімі слязамі.

І яны трапілі ў яго абдымкі, і асыпалі яго пацалункамі, і адвялі ў палац, дзе апранулі яго ў дзівосную вопратку, усклалі на яго галаву карону і далі яму ў рукі скіпетр, і ён стаў уладаром горада, які стаяў на беразе ракі. І быў ён справядлівы і міласэрны да ўсіх. Ён прагнаў злога Чараўніка, а Лесарубу і яго жонцы паслаў багатых падарункі, а сыноў іх зрабіў вяльможамі. І ён не дазваляў нікому абыходзіцца жорстка з птушкамі і ляснымі звярамі, і ўсіх вучыў дабрыні, любві і міласэрнасці. І ён карміў галодных і асірацелых, і апранаў голых, і ў краіне яго заўсёды панавалі мір і дабрадзейства.

Але правіў ён нядоўга. Надта вялікімі былі яго пакуты, надта цяжкое перанёс ён выпрабаванне — і праз тры гады ён памёр. А пераемнік яго быў тыранам.

ЗМЕСТ

III. Пэро (1628—1703)

Пераклаў Зміцер Колас

Прыгажуня ў цёмным лесе	6
Чырвоны каптурок	15
Сіняя барада	17
Кот у ботах	23
Чараўніца	27
Папялушка, ці Крышталёвы пантофлік	30
Чубаты Рыкэ	37
Малое Пальчанё	43

Э. Т. А. Гофман (1766—1822)

Пераклаў Алесь Сачанка

Шчаўкунчык і Мышыны Кароль	54
--------------------------------------	----

Браты Грым

Якаб (1785—1863), Вільгельм (1786—1859)

Казка пра таго, хто хадзіў страху вучыцца. <i>Пераклаў Уладзімір Ліпскі</i>	111
Выгадная справа. <i>Пераклаў Міхась Пазнякоў</i>	118
Тры маленькія лесавікі. <i>Пераклаў Генрых Далідовіч</i>	122
Храбры кравец. <i>Пераклаў Генадзь Пашкоў</i>	127
Спадарыня Мяцеліца. <i>Пераклаў Міхась Пазнякоў</i>	135
Брэменскія музыкі. <i>Пераклаў Валянцін Лукша</i>	139
Разумная Эльза. <i>Пераклаў Міхась Пазнякоў</i>	142
Хлопчык-як-пальчык. <i>Пераклаў Максім Валошка</i>	146
Неразумны Ганс. <i>Пераклаў Валянцін Лукша</i>	152
Маленькія чалавечкі. <i>Пераклаў Уладзімір Карызна</i>	157
Шэсць лебедзяў. <i>Пераклаў Максім Валошка</i>	159
Кароль Драздабарод. <i>Пераклаў Валянцін Лукша</i>	164
Залатая гусь. <i>Пераклаў Міхась Пазнякоў</i>	171
Малады велікан. <i>Пераклаў Уладзімір Карызна</i>	175
Каралевіч, які нічога не баяўся. <i>Пераклаў Міхась Пазнякоў</i>	181
Шэсць слуг. <i>Пераклаў Уладзімір Ліпскі</i>	186
Беласнежка і Красназорка. <i>Пераклаў Уладзімір Карызна</i>	192

Х. К. Андэрсен (1805—1875)

Брыдкае качаня. <i>Пераклаў Уладзімір Мазго</i>	201
Салавей. <i>Пераклаў Кастусь Жук</i>	210
Свінапас. <i>Пераклаў Уладзімір Мазго</i>	221
Дзікія лебедзі. <i>Пераклаў Рыгор Яўсееў</i>	226
Русалачка. <i>Пераклаў Міхась Пазнякоў</i>	239
Снежная каралева. <i>Пераклаў Міхась Пазнякоў</i>	258

А. Уайльд (1856—1900)

Пераклала Таццяна Лукша

Хлопчык-зорка	285
-------------------------	-----

Літаратурна-мастацкае выданне

Школьная бібліятэка

ХЛОПЧЫК-ЗОРКА

Літаратурныя
казкі
замежных
пісьменнікаў

Рэдактар *У. А. Марук*

Мастацкі рэдактар *К. С. Ракіцкі*

Тэхнічны рэдактар *А. В. Русецкая*

Здадзена ў набор 12.06.95. Падпісана да друку 14.10.96.
Фармат 84×108¹/₃₂. Папера друкарская. Гарнітура школьная.
Высокі друк з ФПФ. Ум. друк. арк. 15,96. Ум. фарб.-адб.
16,38. Ул.-выд. арк. 16,60. Тыраж 19 650 экз. Зак. 2120.

Выдавецтва «Юнацтва» Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі
Беларусь па друку. Ліцэнзія ЛВ № 7. Мінск, Машэрава, 11.
Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат
МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.

Мэта казкі ў тым, каб
выхаваць у дзіцяці ча-
лавечнасць — гэтую дзіў-
ную здольнасць чалаве-
ка хвалявацца за чужое
няшчасце, радавацца ра-
дасці іншага, перажы-
ваць чужы лёс, як свой.

К. Чукоўскі

XIОИИБІК-30PKA

